
3 1761 07831992 8

JEDNOTA BRATRSKÁ
V PRVNÍM VYHNANSTVÍ.

ČÁST IV.

(1587–1595).

SEPSAL

JAROSLAV BIDLO.

V PRAZE.
NÁKLADEM KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NAUK.
S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.
V KOMISI U FR. ŘIVNÁČE.
1932.

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

JEDNOTA BRATRSKÁ

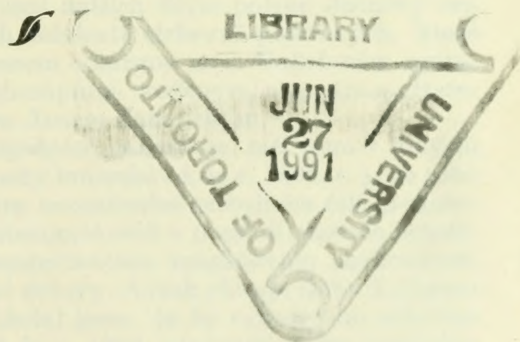
V PRVNÍM VYHNANSTVÍ.

ČÁST IV.

(1587–1595).

SEPSAL

JAROSLAV BIDLO.

V PRAZE.

NÁKLADEM KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NAUK.

S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.

V KOMISI U FR. ŘIVNÁČE.

1932.

Tiskem Dr. Ed. Grégra a syna v Praze.

PŘEDMLUVA.

Uplynulo mnoho let od té doby, co vyšla III. část tohoto spisu. Hlavní příčinou, že jsem nemohl přikročiti ke zpracování a vydání části IV., byla válka a její dlouholeté následky, ale také moje choroba, která mi delší dobu nedovolovala podniknouti cestu do ciziny (do Polska), abych doplnil látku dávno již připravenou zprávami, hledícími k zápasu polských protestantů v prvních letech vlády krále Zikmunda III., podnikanému za účelem zákonitého zabezpečení své náboženské državy. Že jsem však již před válkou měl pohromadě látku k vylíčení vnitřního života Jednoty bratrské v Polsku, to jest patrné z mého článku ,,Vzájemný poměr české a polské větve Jednoty bratrské v době od r. 1587—1609", uveřejněného za války v ,,Časopise Matice Moravské" roč. 41. a 42. (1917—1918). Poněvadž však duchovní a zvláště pak světští členové (patroni) polské větve Jednoty bratrské měli vynikající podíl na obranném zápase polských protestantů s protireformací, schvalovanou králem a jeho dvorským okolím, nebylo možno přistoupiti k vylíčení dalších dějin polské Jednoty bez náležitého zbadání příslušných událostí církevně-politických, které těsně souvisejí s tehdejším zápasem o korunu mezi Habsburky, opírajícími se o silnou stranu, a jejich odpůrci, vedenými mocným a vlasteneckým kancléřem i hejtmanem Janem Zamojským.

Jak mé shora uvedené pojednání naznačuje, měl jsem v úmyslu dovésti líčení dějin polské Jednoty bratrské až do r. 1609, t. j. do toho momentu, kdy po několikaletém nezdařeném odbojném čili ,,rokošovém" hnutí šlechty, v němž protestanté stáli v popředí, nastalo poměrné uklidnění vnitřní, které protestantům umožňovalo zachovávati zbytky své někdejší náboženské državy. Avšak sbíraje látku k zápasu protestantů s protireformací shledal jsem, že by vyžadovalo několika let, nežli bych mohl dospěti až do r. 1609, poněvadž dějiny polského protestantství za vlády Zikmunda III. jsou příliš málo známy a téměř nezpracovány kromě spisu *W. Sobieského*, Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta III. (Warszawa 1902), jenž, sleduje lidové bouře proti protestantům v královských městech, se celkového vývoje protestantství v Polsku dotýká jen mimochodem a příležitostně. Článek *M. Morawského*, Kościół w Polsce za bezkrólewia i w po-

czątkach Zygmunta III. (1587—1589) v ,,Kronice dyecezji Kujawsko-Kaliskiej", rok XVIII. (1924) a spis *Kaz. Lepszyho*, Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III. (Kraków 1929) objímají jen první 2 léta vlády Zikmunda III. a sledují jiné cíle nežli moje kniha.

Nechtěje se vydávati v nebezpečí, že bych nebyl s to látku zpracovati, kdybych věc odkládal, až bych měl všecko pohromadě, pokládal jsem za vhodnější vydati prozatím jen zpracování její, sáhající do společné (generální) synody polských protestantů v Toruni (21.—26. srpna r. 1595). Ukázalo se skutečně, že látky jest tolik, že IV. část mé ,,Jednoty" není menší nežli jednotlivé její 3 části předcházející.

Podle toho, co jest skutečným obsahem IV. části ,,Jednoty bratrské v prvním vyhnanství", příslušel by této knize název ,,Zápas polských protestantů o utvrzení a provádění konfoederace varšavské". O Jednotě bratrské samé jedná se tam poměrně málo, avšak, pokud členové její vystupují jako účastníci a činitelé událostí, připadá jim nejednou úloha vynikající, čestná, ba i směrodatná. Už proto bylo potřebí, aby činnost jejich byla přiměřeně osvětlena pozadím všeobecného proudu událostí, bez něhož by nebylo možno vlastním dějinám Jednoty náležitě porozuměti.

Hlavním výtěžkem mé práce jest poznání, že začátek vlády Zikmunda III., krále vychovaného jezuity ve smýšlení protireformačním, znamená v dějinách polského protestantství prudkou krisi. Protestanté (ne všichni, nýbrž především malopolští kalvinisté a jistá část velkopolských členů Jednoty bratrské) pokusili se vynutiti si smělými a prudkými útoky v době mezivládí a na prvních dvou sněmích (korunovačním a pacifikačním) mnohostranné zabezpečení své skutečné náboženské svobody (jaké požívali za vlády humanisty Zikmunda II. Augusta a politika Štěpána Bathoriho, přišlého z nábožensky smíšeného Sedmihradska) zákonitými opatřeními, jmenovitě příslušnými ustanoveními, jak má na jejich ochranu a bezpečnost býti prováděna konfoederace varšavská z r. 1573, ukládající panovníkovi za povinnost, aby udržoval mír mezi různověrci. Útoky tyto byly však velmi rázně odraženy od jejich odpůrců, biskupů a části katolické šlechty, získané již myšlenkám a snahám protireformačním, načež duchovenstvo samo hned přešlo k útoku, a to nejen na sněmu, nýbrž i (s pomocí městských davů) na ulicích královských měst. Protestanté se v bojích těchto ukázali mnohem slabšími, ba vůbec slabými, takže nový král brzy sobě uvědomil, že mu není potřebí bráti na ně zvláštních ohledů a že může bez obavy jíti za svým přesvědčením a náklonnostmi, které jej vedly k těsnému přátelství s katolickou hierarchií, vyvíjející usilovnou činnost protireformační. Velká část (snad to byla většina) protestantů spoléhala na podporu a pomoc všemocného kdysi kancléře a velikého hejtmana Zamojského, že tento přiměje mladého, nezkušeného krále, aby podobně jako dříve Štěpán Bathori, byl po vůli většině šlechty (neboť protestanty podporovala většina šlechty katolické); ale Zikmund III. nebyl ochoten býti nástrojem sněmovní vět-

šiny proti menšině. Proto menšina nemohla býti většinou přemožena a odpor její proti požadavkům protestantů znamenal vlastně porážku většiny a také Zamojského na sněmu pacifikačním (r. 1589).

Sněmovní úspěch biskupů a jejich šlechtických přívrženců osmělil odpůrce protestantů (zvláště jezuity) k smělejším útokům na protestanty v kostelích, ve veřejnosti a zvláště v projevech písemných — a to všecko mělo za následek útoky městské lůzy na protestantské chrámy a domy ve městech královských — a protestanté se marně domáhali u krále spravedlnosti a potrestání pachatelů. Biskupové již si dovolovali sáhati i na patronátní práva šlechty protestantské a domáhali se vrácení kostelů a vůbec církevního majetku, zabraného šlechtou v době hnutí reformačního a požadovali vůbec obnovení všech svých někdejších práv a výsad, kterých od doby reformace nesměli v plném rozsahu požívati — na př. soudní pravomoci nad stavem světským čili šlechtou ve věcech, pokládaných za záležitosti církevní. Zdálo se, že nastává blízký zánik protestantství v Polsku.

Avšak protestanty zachránila okolnost, že nebyli všichni v jednom táboře politickém, t. v táboře Zamojského, nýbrž že politicky byli rozděleni, jako celá šlechtická společnost polská, ve dva tábory — v tábor Zamojského a v tábor Zborowských, které dělila od smrti Štěpána Bathoriho otázka, zdali králem v Polsku má býti člen rodu Habsburského (arcikníže Maximilián) či ten, koho chtěl míti Zamojski. Tábory tyto potrvaly i po zvolení Zikmunda III. za krále a po porážce i zajetí arciknížete Maxmiliána (v lednu r. 1588). Jedním z nejvýznačnějších a nejvlivnějších odpůrců Zamojského byl mocný a bohatý protestantský velmož, Stanislav hrabě z Górky, lutherán, jehož příkladu následovali i mnozí vynikající členové Jednoty bratrské. Pro prvního biskupa Jednoty, Šimona Bohumila Turnovského, vůle Górkova platila jako směrnice jeho jednání.

Když Zamojski svou podporou a pomocí poskytnutou protestantům, zvláště na sněmu r. 1589, si znepřátelil hierarchii a hlavně hnězdenského arcibiskupa, primasa Karukowského, sblížil se tento s Górkou a společně s ním způsobil Zamojskému politickou porážku zvrácením ustanovení sněmu r. 1590, propůjčujících Zamojskému rozsáhlou mimořádnou pravomoc pro hrozící válku s Turky. Neustávající úsilí primasovo potrestati Zamojského za jeho podporu poskytovanou protestantům a snaha, co nejvíce jeho postavení oslabiti a zviklati, nutila jej bráti ohled na Górkova přání, který ovšem svého příznivého styku s primasem hleděl využitkovati na ochranu protestantů velkopolských před hrozícími útoky katolíků, zvláště v královském městě Poznani.

Jiný vynikající protestantský patron, který nešel za Zamojským a náležel v době interregna k straně habsburské a dokonce bojoval na straně arciknížete Maximiliána, byl bratrský velmož Ondřej Leszczyński, mladý, ale velmi schopný politik, který pochopiv záhy změnu v poměru Zamojského k mladému králi, Zamojskému nepříznivou, opustil tábor Górkův a Zborowských a stal se z přívržence Maximi-

liánova dokonalým „regalistou", což mohl tím spíše, že Zikmund III. se brzy po svém nastolení sblížil s Habsburky a byl ochoten někomu z nich (Arnoštovi) postoupiti trunu polského. Leszczyński v době, kdy veliká část protestantu byla v prudké oposici proti králi, dovedl si získati přízeň krále Zikmunda III. tak, že tento jej povýšil na vévodu (na počátku r. 1591) — vyznamenání to pro protestanta v té době již zcela ojedinělé — a dovedl také jeho náklonnost a důvěru si trvale udržeti. A při tom přece zustával věren svému náboženství — v době, kdy celá řada jiných protestantských pánů od protestantství odpadla a přijímala vyznání katolické — a statečně se zastával zájmů všech protestantu. Po smrti Górkově (koncem října r. 1592) Ondřej Leszczyński se stal skutečným vudcem polských protestantů a svým oportunismem získal více, nežli protestanté strany Zamojského usilovným naléháním a vynucováním písemných a zákonitých záruk.

Ondřej Leszczyński, otec Rafaelův, v jehož Lešně mnozí čeští vyhnanci (a mezi nimi Jan Amos Komenský) nalezli poměrně uspokojivé útočiště, byl věrným synem Jednoty bratrské. Sídle ve vzdáleném malopolském Baranowě, úplně osamoceném od velkopolského kmene církve bratrské, měl u sebe bratrského duchovního, Jana Turnowského, velmi vzdělaného odchovance škol západních, synovce Šimona Bohumila Turnovského, prvního biskupa polské Jednoty bratrské. Jeho politický oportunism (osobní obratnost politická byla ovšem plodem jeho individuality) měl své kořeny zajisté v zásadách a methodách, užívaných dávno v Jednotě bratrské, jejíž českomoravští starší, členové společné úzké rady, nejednou dávali směrnice polským starším, učíce je trpělivosti a opatrnosti a mírníce upřílišenou horlivost a bojechtivost samého prvního biskupa polské Jednoty, Šimona Bohumila Turnovského. Jednota bratrská v zemích českých držela se jen pouhou skutečnou snášenlivostí a nemohla vubec pomýšleti na zabezpečení svého postavení nějakým zákonem — a přece se jí vedlo tak dobře, že mohla podnikati i tak veliké dílo, jako byl překlad Písma sv. Z jejího příkladu učili se politickému oportunismu bratrští duchovní i pánové v Polsku, žijící ve společnosti, která na formální právo kladla takovou váhu, že o formality se velmi často rozbíjela jednání sněmovní a celý veřejný život býval hrozně rozviřován.

Leszczyński, ač beze vší pochyby oportunista, byl daleko statečnější nežli všichni ostatní protestantští patroni. Ve chvíli, kdy nejvýznačnější z nich (jako Kryštof Radziwiłł a Jeronym Gostomski) ztráceli odvahu a schovávali se, on proti smělému výbojnému postupu katolické hierarchie se pokusil smířiti a sloučiti protestanty pod heslem konsensu sandoměřského (z r. 1570) v jednotnou stranu, která by s použitím všech zákonitých prostředku, a to zejména zduraznováním platnosti konfoederace varšavské (z r. 1573) a její závaznosti pro krale (ovšem bez vymáhání zpusobu, jak by měla býti prováděna), hleděla zachrániti zbytky protestantské državy a zastaviti útoky a pronásledování hierarchie. Leszczyński byl vlastním puvodcem a ředitelem společné nebo generální synody polských a *také litevských* protestantu

v Toruni roku 1595, která byla velikou všeobecnou přehlídkou sil jejich a dodala jim nového sebevědomí i odolnosti. Jestliže útočný postup protireformace na několik následujících let ustal nebo se zmírnil, dlužno to přičísti vlivu, jaký imposantní shromáždění toruňské vykonalo na kruhy katolické a zejména na královský dvůr, hierarchii a jezuity. Cílevědomému a vytrvalému postupu Leszczyńského se podařilo utlumiti i vnitřní, věroučné rozpory, jmenovitě odpor poznaňských lutheránů proti soudržnosti vyznání, uznávajících konsens sandoměřský. Jeho pravou rukou jakožto vykonavatel jeho pokynů byl jeho soudruh v jednáních politických, oportunista Świętosław Orzelski, znamenitý historik, vyznáním lutherán a jeho rádcem, zvláště ve věcech církevních, byl biskup Jednoty bratrské, Šimon Bohumil Turnovský, který mezi všemi duchovními polskými, na synodě toruňské přítomnými, si zjednal postavení nejvýznačnější a nejvlivnější. On byl m. j. také vlivným a věci odborně znalým zastáncem myšlenky spojení protestantů s pravoslavnými za účelem vzájemného posilování k zápasu, a to na základě vnitřního sblížení jejich.

Jako první 3 části, opírá se i tato IV. část „Jednoty" převážně o prameny rukopisné, z nichž některých jsem užil již dříve. Jsou to zejména velecenné *Synody braterskie w Polszcze. Ab anno Christi 1587 et deinceps*, chované v knihovně Národního musea v Praze (sign. *IX E 51*), o nichž jsem podal zprávu v Předmluvě k III. části „Jednoty". Pramen tento cituji zkratkou *Syn. mus.* K tomuto rukopisu se druží ještě několik jiných menších, jak na příslušných místech uvádím, a to zvláště rkpis *1 E b č. 5*, obsahující zajímavý spis *Šimona Bohumila Turnovského* „Controversia evangelicorum cum catholicis romanis de christiana religione a t. d." (Srov. můj článek v Čas. Mat. Mor. 1917 18 str. 117). Z rukopisů v cizině chovaných jsem užil, jako již dříve, synodních protokolů kalvinistických církví malopolských, chovaných v knihovně reformované církve ve Vilně (cituji *Synody vilenské*) a synodních protokolů reformované církve lublínské *(Akta synodów lubelskich 1560—1635)*, jež se chovají v knihovně hrabat Zamoyských ve Varšavě (sign. N. 1182). Něco látky mi poskytly některé rukopisy hr. Raczyńských v Poznani, Národního ústavu v Kórniku u Poznaně, knihovny knížat Czartoryských v Krakově, universitní nebo Jagellonské knihovny v Krakově a knihovny Polské akademie věd tamže. Poněvadž Polská akademie má bohaté výpisky z pramenů archivu vatikánského (hlavně ze sbírky Nunziatura di Polonia) a také z některých soukromých archivu italských, byla mně tím ušetřena cesta do Italie a dlouhé hledání. Poněvadž však některé výpisky spíše moji zvědavost podněcovaly nežli ukojovaly, dal jsem si značnou část originálních zpráv opsati ve Vatikáně a něco z těchto opisu otiskuji zde v plném znění. Velmi cenné zprávy o Polsku, obsažené ve fascikleech *Polonica* vídeňského státního (někdejšího dvorního) archivu a v oddělení *Ferdinandea* zemského archivu tyrolského v Inšpruku, mohl jsem čerpati v Praze, poněvadž mi byly prostřednictvím archivu ministerstva věcí zahraničních sem zapujčeny. Podobně vyšla mi laskavě vstříc

i ředitelstva knihovny knížat Czartoryských v Krakově, hrabat Zamojských a hr. Krasińských ve Varšavě i Národního ústavu v Kórniku, která mi opatřila opisy nebo fotografické snímky několika důležitých kusů tak, že jsem mohl svůj obmezený čas jinak zužitkovati. Ředitelství Nár. ústavu Ossolińských ve Lvově zapůjčilo mi do Prahy rkpis N. 186. Mezi nejcennější zisky nového, neznámého materiálu počítám velmi zajímavou zprávu katolického účastníka protestantské synody v Toruni (r. 1595), chovanou v knihovně hr. Krasińských ve Varšavě (sign. *L. p. 3596 Miscellanea*).

K vysvětlení zkratky *MS. Simler* dodávám, že znamená *Simlerovskou sbírku* rukopisu městské knihovny v Curychu (srov. II. část mé Jednoty str. IX) a zkratky *Basil. G II.* a t. d., že se vztahují na universitní knihovnu v Basileji.

Na konec vzdávám uctivé díky všem, kdož mi poskytli své podpory a pomoci: Československé ministerstvo školství a národní osvěty mi udělilo dvakráte (r. 1929 a 1930) vydatnou podporu cestovní a badatelskou a přispělo Král. české společnosti nauk slušným penízem na vydání této knihy. Ředitelství a úředníci archivů ministerstva vnitra a věcí zahraničních (zejména pp. min. rada Dr. L. Klicman a odb. rada Dr. H. Opočenský, Dr. K. Kazbunda a Dr. J. Matouš) mi ochotně vymohli zapůjčení inšpruckých a vídeňských archivalií do Prahy. Ředitelství zemského archivu v Praze (vl. rada Dr. J. B. Novák) a vedoucí úředník československého historického ústavu v Římě, Dr. B. Jenšovský mi opatřili opisy mnoha listin vatikánských. V knihovně Národního ústavu v Kórniku, jejíž bohaté sbírky nebyly r. 1929 ještě náležitě sepsány, byl mi vedle ředitele prof. J. Grycze nezbytným rádcem Dr. St. Bodniak. Velmi vlídně se ke mně zachoval ve Varšavě ředitel knihovny Krasińských J. Moszkowski a ředitel knihovny hr. Zamojských L. Kolankowski. V Krakově obzvláště ředitel knihovny Czartoryských M. Kukiel a úředníci Dr. Buczek, Dr. K. Lepszy i L. Nowak. Kolega prof. Dr. St. Kot v Krakově půjčil mně své opisy synod malopolských protestantů, připravené k vydání. Ve Lvově úředník Nár. ústavu Ossolińských Dr. K. Tyszkowski mi věnoval snímek listu superintendenta Glicznera Š. B. Turnovskému, jehož reprodukci ve své knize uveřejňuji. Asistent pražského historického semináře, Dr. Jos. Macůrek, jenž studoval současně tutéž dobu dějin polských jako já, poskytl mi k použití svých materiálů.

OBSAH.

Názvy spisů v knize uvedených.

Absurda synodu toruńskiego, ktory mieli ewangelicy w Toruniu Roku Pańskiego 1595 mense augusto i teraz do druku podali roku pańskiego 1596.

Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis. Sprawy i uchwaly synodu generalnego Torunskiego An. Dn. 1595 mense Augusto. Torunii 1596.

Eug. Barwiński Zygmunt III. i dyssydenci: Reformacja w Polsce sv. I. (1921).

W. Bickerich. Raphael V. Leszczynski: Aus Lissas Vergangenheit. Quellen und Forschungen zur Geschichte Lissas. Heft I.

— Zur Geschichte der Auflösung des Sendomirer Vergleichs: Zeitschrift für Kirchengeschichte sv. 49. (Neue Folge 12.).

Jar. bidlo, Jednota bratrská v prvním vyhnanství. 3 části v Praze 1900, 1903, 1906.

— Vzájemný poměr české a polské větve Jednoty bratrské v době od r. 1587—1609: Časopis Matice Moravské roč. 41. a 42. (1917—18).

Joach Bielski, Ciąg dalszy kroniki polskiej zawierającej dzieje od r. 1587 do 1598. Wydal Fr. M. Sobieszczański, Warszawa 1851.

J. Caro, Das Interregnum Polens im Jahre 1587 und die Parteikämpfe der Häuser Zborowski und Zamojski. Gotha 1861.

Dekrety Jednoty bratrské. Vydává Ant. Gindely. V Praze 1865.

Equitis poloni in Jesuitas actio prima. Anno MDXC.

Georg Wilh. Theodor Fischer, Versuch einer Geschichte der Reformation in Polen. II. Theil, Grätz 1856.

Christophorus Hartknoch, Preussische Kirchen-Historia a t. d. Frankfurt am Mayn und Leipzig 1686.

J. Hauptmann, Z przeszłósci polskiego zboru ewangelicko-augsburskiego w Poznaniu. Poznań 1924.

Rajnolda Hejdennsztejna, Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1598 ksiąg XII. Z łacińskiego przetłómaczył Michal Gliszczyński. Tom I. a II. Petersburg 1857.

D. E. Jablonski, Historia consensus Sendomiriensis. Berolini 1731.

Fr. Kameníček, Diarium pana Smila Osovského z Doubravice a na Třebíči a t. d.: Časopis Musea Král. Českého 1888.

St. Karwowski, Archivum Leszczyńskich: Przegląd Wielkopolski 1914 (N. 23.).

Kazania synodowe. Na generalnym ewangelickim Synodzie w kościele rzeczonym Pany Mariej. miesiąca Augusta Roku Pańskiego 1595.... Roku Pańskiego 1599.

H. Kleinwächter. Paulus Gericius. deutscher Prediger Augsburgischer Confession in Posen: Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen, V. Jahrgang (1890).

Jos. Kolberg. Beiträge zur Geschichte des Kardinals und Bischof von Ermland Andreas Bathory. Braunsberg 1910.

J. Korytkowski. Arcybiskupowie gnieznieńscy, primasowie i metropolici polscy od r. 1000 do 1821. Svazek III. Poznań 1889.

Gottfried Lengnich. Geschichte der Preussischen Lande königlich polnischen Anteils. die sich seit Ableben Königs Stephani unter der Regierung Sigismundi III. bis ins Jahr 1605 zugetragen a t. d. Danzig 1726.

Kaz. Lepszy. Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III.: Prace Krakowskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego Nr. 5. Kraków 1929.

Ed. Likowski, Unia Brzeska (r. 1596). Poznań 1896.

Józ. Łukaszewicz. Wiadomość historyczna o dyssydentach w mieście Poznaniu w XVI i XVII wieku a t. d. Poznań 1832. (Cituji: Dyssyd.)

— O kościołach braci czeskich w dawnej Wielkiej Polsce. Poznań 1835. (Cituji: BCz.)

— Dzieje kosciołów wyznania helweckiego w dawnej Małéj Polsce. Poznań 1853. (Cituji: MPol.)

— Geschichte der reformierten Kirchen in Lithauen. I. Bd. Leipzig 1848 (Cituji: Lithauen).

— Historisch-statistisches Bild der Stadt Posen a t. d. Aus dem polnischen übersetzt von L. Königk ... revidiert und berichtigt von Prof. Dr. Tiesler. Bd I—II, Posen 1878.

Jos. Macůrek. Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587: Facultas philosophica universitatis Carolinae Pragensis. Práce z vědeckých ústavů. Sv. XXIV. V Praze 1929.

— Zápas Polska a Habsburku o přístup k Černému moři na sklonku 16. stol.: Facultas philosophica universitatis Carolinae Pragensis. Sbírka pojednání a rozprav. Sv. XVIII. V Praze 1931.

— Diplomatické poslání Jana Duckera v Polsku r. 1591: Věstník král. české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1929. V Praze 1930.

E. Mayer. Des Olmützer Bischofes St. Pawlowski Gesandschaftsreisen nach Polen aus Anlasz des Königswahl nach Ableben Stephans I. Wien 1861.

Mich. Morawski, Kościół w Polsce za bezkrólewia i w początkach Zygmunta III. (1587—1589): Kronika dyecezji Kujawsko-Kaliskiej rok XVIII. (1924).

Obroná przećiw Processowi Confederacyey Seymem Krákowskim wydanemu a t. d. (Bez roku a místa vydání.)

Świętosław Orzelski. Interregni Poloniae libros 1572—1576 edidit Ed. Kuntze: Scriptores rerum polonicanum t. XXII, Cracoviae 1917.

D. Pareus, Irenicum sive de unione et synodo evangelicorum conciliandа liber votivus, paci ecclesiae et desideriis pacificorum dicatus a Davide Pareo, s. literarum in academia archipalatina professore seniore. Heidelbergae impensis Jonae Rosae ... 1614.

Podpora confoederaciey przeciw wierszom podánym w Rozmowie Ziemianina z księdzem o jej zniszczeniu. Anno 1595.

Andr. Regenvolscius, Systema historico-chronologicum ecclesiarum slavonicarum per provincias varias a t. d. Trajecti ad Rhenum 1652.

Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690. Tom II. Berlin a Poznań 1864.

Stan. Rescii Diarium 1583—1589 ed. J. Czubek: Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, sv. XV. Kraków 1915.

Respons w porywczą dány ná Upominanie do Ewangelikow o zburzeniu Zboru Krákowskiego y na przestrogę do Kátholikow do kogoś uczynioną w Roku 1592.

Rozmowa o confoederaciey. W Krákowie. W Drukarni Lázárzowej, Roku pańskiego 1592.

Scriptores rerum polonicarum t. VII. (Ks. Jana Wielewickiego S. J. Dziennik ... od r. 1579 do r. 1599), Cracoviae 1881, t. VIII. (Archiwum domu Radziwiłłów), Cracoviae 1885, t. XI. (Dyjaryusze sejmowe r. 1587), Cracoviae 1887, t. XVIII. (Dyaryusze sejmowe r. 1585) Cracowiae 1901, t. XXI. (Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591—1592), Cracowiae 1911, t. XXII. (Świętosława Orzelskiego Bezkrólewia ksiąg ośmiovo 1572—1576 wydal Dr. Ed. Kuntze), Cracoviae 1917.

J. Scheidemantel, Acta conventuum et synodorum in Majori Polonia a dissidentibus a t. d. Vratislaviae 1776.

[Petr Skarga], Upominanie do ewanielikow..., iź o skażenie zborow krakowskich gniewać się i nie nowego i burzliwego zaczynać niemają. W Krakowie ... 1592.

— Proces konfoederaciey. Roku Páńskiego 1595.

— Proces na konfederacia [sic]. Z popráwą i odpráwą przeciwniká, ktory są ozwał ganiąc wywody przeciw tej Konf., ktoremi się oná słusznie umarza. Roku Páńskiego 1596.

Gottfr. Smend, Die Synoden der Kirche der Augsburgischer Konfession in Groszpolen in 16., 17. und 18. Jahrhundert.: Jahrbuch des Theologischen Seminars der unierten evangelischen Kische in Polen. Band II. Posen (Poznań) 1930.

Waclav sobieski, Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta III. Warszawa 1902.

Aug. Theiner, Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae. Tomus III. Romae 1863.

St. Tync, Próba utworzenia akademji protenstanckiej w Prusiech królewskich w r. 1595: Reformacja w Polsce sv. IV. (1926).

— Dzieje gimnazjum toruńskiego: Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu r. 34. (1927).

Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydanego. Tom II. Petersburg 1859.

Wojciech Węgierski. Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego a t. d. Wydrukowana w roku 1817 (bez místa vydání).

T. Wierzbowski. Bibliographia polonica saeculi XV. et XVI. Sv. I—III. Warsoviae 1888—1894.

Th. Wotschke. Graf Andreas von Lissa: Aus Posens kirchlicher Vergangenheit, II. Jahrgang (1914).

— Erasmus Glitzner: Aus Posens kirchlicher Vergangenheit, VI. Jahrgang (1917—18).

— Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Rawitsch: Aus Posens kirchlicher Vergangenheit, II. Jahrgang (1912).

— Johann Zborowski: Aus Posens kirchlicher Vergangenheit, roč. IV. (1914).

— Johann Turnowski: Aus Posens kirchlicher Vergangenheit, I. Jahrgang (1911).

— Konstantin Toxites, der letzte Pfarrer der alten Posener deutschen lutherischen Gemeinde: Aus Posens kirchlicher Vergangenheit, III. Jahrgang (1913).

— Stanislaus Ostrorog. Ein Schutzherr der grosspolnischen evangel. Kirche: Zeitschrift der histor. Gesellschaft für die Provinz Posen, XXII. Jahrgang (1907).

— Polnische Studenten in Heidelberg: Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, N. F. Band II., Heft III. (Bez roku).

— Polnische Studenten in Altdorf: Jahrbücher für Kultur und Geschichte des Slaven, N. F. Band IV (1928).

Winc. zakrzewski. Dyaryusz zjazdu protestantów w Radomiu 1591 r.: Archiwum komisyi historycznej t. IX. Kraków 1902.

Stan. załęski, Jezuici w Polsce, T. I. Część II. (1587—1608), Lwów 1900. T. IV. (část. 1.) Kraków 1905.

Jacob Heinrich Zernecke. Thornische Chronica, in welcher die Geschichte dieser Stadt von MCCXXI bis MDCCXXVI aus bewehrten Scribenten und glaubwürdigen Documentis zusammen getragen worden von... Berlin MDCCXXVII. (Zweyte vermehrte Auflage.)

P. Žukovič. Sejmovaja bor'ba pravoslavnago zapadno-russkago dvorjanstva s cerkovnoj uniej (do 1609 g.). S. Peterburg 1901.

I.

Jednota bratrská za mezivládí po smrti Štěpána Bathoriho.

(1587—1588).

Účel konfoederace varšavské z 28. ledna 1573. — Účastenství šlechty bratrské při ní. — Podíl šlechty bratrské na zvolení Štěpána Bathoriho za krále. — Odměny šlechty bratrské za služby králi. — Jakými hodnostáři byli šlechtici bratrští při smrti Štěpána Bathoriho. — Podstata událostí sběhlých v době mezivládí po smrti Štěpána Bathoriho. — Řevnivost mezi Velkopolskem a Malopolskem. — Sněm konvokační (2. února) a sněm volební (30. června 1587). — Zvolení dvou králů. — Síla a slabiny strany Zborowských. — Význam protestantů ve straně Zborowských. — Stanislav hrabě z Górky, vévoda poznaňský. — Šimon Bohumil Turnovský v táboře Górkově. — Ondřej Leszczyński. — Jan Rozražewski. — Jan Rožnowski. — Jiří Rožnowski. — Jakub Rajski. — Jan Zaręba. — Půhon na Leszczyńského. — Leszczyński na sněmu volebním. — Bratrští přívrženci Zamojského: Štěpán Grudziński, Jan Gajewski z Błociszewa, Jan Lipski, Ondřej a Jakub Krotowští, Stanislav Przyjemski, Bronikowski, Suchorzewski. — Většina šlechty bratrské na straně Zamojského. — Šlechta bratrská nepodlehla podplácení.

Po celou dobu vlády posledního Jagellovce pokoušeli se polští protestanté marně o to, aby s vyloučením krajních, „nekřesťanských" sekt, jako byli antitrinitáři a novokřtěnci, utvořili na venek jednotnou církevní organisaci a pro ni aby získali uznání státu a zabezpečení před pronásledováním katolické hierarchie pro případ, že by tato nabyla rozhodujícího vlivu ve státě nebo pro případ, že by na trun dosedla osobnost, sdílející s tehdejší církví katolickou její snahy protireformační. Poněvadž se jim to nepodařilo, proto tím více v mezivládí nastalém po smrti Zikmunda II. Augusta se přičiňovali, aby za krále byl zvolen kandidát poskytující záruku, že se bude chovati aspoň snášenlivě a snažili se zabezpečiti si ji zvláštním zákonem. Docílili toho (ovšem jaksi jen zatímně) tak zvanou konfoederací varšavskou z 28. ledna r. 1573, t. j. usnesením, kterým se účastníci konvokačního sněmu (a tím vlastně všichni šlechtici) zavazovali pečovati o to, aby v době interregna a pak vůbec na vždy ti, kdož ve víře mezi sebou nesouhlasí, zachovávali spolu mír a „pro různou víru a proměny v kostelích krve neprolévali ani se netrestali zabavováním majetku, [zba-

vováním] cti, vězením a vyhnanstvím, a žádné vrchnosti, ani úřadu k takovému jednání žádným způsobem aby nepomáhali, nýbrž naopak, kdyby někdo krev chtěl prolévati z té příčiny, aby všichni byli povinni proti tomu zakročovati, i kdyby to někdo chtěl činiti pod záminkou [soudního] výroku nebo nějakým soudním zakročením."

O provádění této smlouvy, uzavřené „těmi, kdo ve víře mezi sebou nesouhlasili", měli v době mezivládí pečovati všichni, celá šlechta a po skončení mezivládí měl se o to starati král. Proto nově zvolenému králi, Jindřichovi z Valois, byla „konfoederace varšavská" předložena ku potvrzení zároveň s jinými akty, jež měly býti základem a pravidlem jeho budoucího vladaření.

Ač převážná většina biskupů, jakožto členů senátu, proti tomu protestovala, a to i při slavnostním aktu korunovace, byla varšavská konfoederace přece potvrzena oběma králi, nastolenými po smrti posledního Jagellovce, Jindřichem i Štěpánem, a platila zejména tomuto za zákon, který on také od případu ku případu prováděl, ač jinak byl přívržencem, ne-li přímo protireformace, tedy aspoň katolické reakce.

Že protestanté polští za mezivládí v l. 1572—1575 dosáhli tohoto nepodceňovatelného úspěchu, který jim v době 10leté vlády Štěpána Bathoriho přinesl vnější klid a bezpečnost, o to se v nemalé míře přičinili vedle vytrvalých a obezřetných protestantů malopolských také šlechtičtí členové Jednoty bratrské, rozšířené po Velkopolsku. Tito velmi činně a horlivě se účastnili sjezdů, sněmíků a sněmů tak, že bývali i zástupci šlechty čili posly (poslanci) na sněmích valných a členy komisí volených ku provádění usnesení sněmovních, zejména pak výběrčími daní. Při sestavování konfoederace varšavské vydatně spoluúčinkoval člen Jednoty bratrské Jakub Niemojewski a bratrský velmož, vévoda Jan Krotowski, se přičinil o to, aby návrh dotyčné komise byl přijat senátem. Členové Jednoty bratrské nebyli sice dosti svorní v otázce, kterého kandidáta by měli podporovati a voliti za krále a mnozí z nich pracovali horlivě pro kandidáta habsburského, ale jejich čilé účastenství v politickém jednání za mezivládí jim propůjčovalo přece značný vliv na vývoj událostí. Ostatně členové Jednoty dovedli se včas přizpůsobiti směrodatnému proudu tak, že ani tak vyslovený straník Habsburků, závislý na nich se zřetelem k svým statkům, které měl ve Slezsku, jako byl Rafael Leszczyński, nezůstal jim věrným až do konce, když poznal, že jejich vyhlídky se staly beznadějnými. Možno tudíž říci, že skoro všecka šlechta bratrská buď již při volbě nebo aspoň po volbě Štěpána Bathoriho se přihlásila k jeho straně. Proto také na valném a ozbrojeném sjezdu šlechty v Andřejové (v lednu 1576), který měl učiniti náležité přípravy pro případ válečného tažení protikrále císaře Maximiliána II., šlechtu velkopolskou zastupovali členové Jednoty bratrské. Rovněž tak i na sněm korunovační byli z Velkopolska posláni šlechtici bratrští.

Že členové Jednoty bratrské si zjednali i značné zásluhy o zvolení a nastolení Štěpána Bathoriho, o tom svědčí okolnost, že dva

z nich na sněmu korunovačním byli od něho vyznamenáni nebo lépe odměněni, a to Rafael Przyjemski kastelánstvím lędzkým a Štěpán Grudziński kastelánstvím nakelským, čímž se oba stali i členy senátu. O blízkém poměru inowrocławského vévody Jana Krotowského ke králi svědčí okolnost, že syn jeho Jan byl r. 1576 zároveň s Janem Dimitrem Solikowským poslán do Řezna, aby tam s císařem Maximiliánem II. vyjednával o jeho zřeknutí koruny polské.

Zastávati úřady senátorské, dvorské nebo i zemské bylo věcí velikého významu politického i společenského, ježto úřady (zpravidla doživotní) propůjčovaly značnou pravomoc, důchody a politický vliv svým držitelům. Proto král je propůjčoval obyčejně lidem osvědčené spolehlivosti. Jestliže tedy na př. Rafael Leszczyński se někdy r. 1580 stal kastelánem śremským, možno z toho souditi, že přilnul k Štěpánu Bathorimu (přes to, že dříve byl ve službách Habsburků) věrně. R. 1578 mu byl svěřen velmi důležitý úkol finanční, byla mu pronajata nově zřízená státní mincovna, aby razil dostatečné množství domácí stříbrné mince k vytlačení špatné mince cizí. Také jiní pánové bratrští byli za své služby králi prokázané odměněni úřady a hodnostmi, takže ztráty, které členové Jednoty bratrské v průběhu vlády krále Štěpána utrpěli úmrtím několika dosavadních hodnostářů, byly v celku nahrazeny povýšením jiných.[1])

Vzhledem k tomu, co bylo shora vyloženo, nejeví se zbytečnou otázka, jak šlechta bratrská zasahovala do pohnutých událostí nového mezivládí, které nastalo smrtí krále Štěpána (dne 12. prosince 1586). Ač pro toto mezivládí nemáme tak bohatých zpráv, jaké pro předcházející poskytuje velmi cenné dílo Świętosława Orzelského, bylo možno přece shromážditi tolik jednotlivostí, že si lze učiniti dosti věrný obraz toho a srovnati účastenství šlechty bratrské v událostech tohoto mezivládí s její činností za mezivládí předešlého.

Především dlužno poukázati na tu okolnost, že šlechta bratrská za mezivládí po smrti Štěpána Bathoriho měla ve svém středu menší počet senátorů; zejména nikdo z pánu bratrských nebyl vévodou, jakým byl pan Jan Krotowski, vévoda inowrocławský († 1577). Z jeho tří synů nejstarší Jan, kastelán inowrocławský, zemřel již r. 1583 nebo 1584.[2]) Mladší Ondřej byl pouze korouhevníkem země břešťsko-kujavské[3]) a nejmladší Jakub neměl ještě žádné hodnosti ani úřadu.

Členem senátu byl pouze Štěpán Grudziński, jmenovaný také Grodzińským, který od r. 1576 byl kastelánem nakelským.[4]) Jan Gajewski z Błociszewa, zemský sudí poznaňský, byl sice náměstkem generálního starosty velkopolského, s čímž byla spojena rozsáhlá moc výkonná, ale členem senátu nebyl. Bratrský šlechtic Stanislav Przy-

---

[1]) Viz Bidlo, Jednota III., 57–58. — [2]) Wotschke v Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven II., 3. (1926), str. 49. — [3]) Ve Ss. rr. pol. XI., 113 jmenuje se bez jména křestního Krotowski „chorąży brzeski", ale nelze ho stotožňovati s Jakubem Krotowským, mladším bratrem Ondřejovým, poněvadž tento měl svůj majetek (městečko Barcin) ve vévodství inowrocławském. — [4]) Zemřel již r. 1588 nedlouho před 7. červnem. Srov. Ss. rr. pol. VIII., 194.

jemski byl starostou v Konině. Jan Marszewski byl místosudím země kališské.[1]) Jiní političtí hodnostáři z Jednoty bratrské (jako Baltazar Lutomierski a Mikuláš Głogiński), jak se zdá, již byli mrtvi.

Ondřej Leszczyński, syn znamenitého kdysi bojovníka pro evangelium a mocného patrona Jednoty bratrské, pana Rafaele (IV.) Leszczyńského, pána Lešna, kde se tento přičiňoval o zřízení vyšší školy, byl teprve 28letý a tudíž nepochybně ještě příliš mlád k zastávání hodnosti senátorské. Teprve o čtyři léta později (28. ledna 1591) se stal vévodou břešťsko-kujavským.[2])

Synové mocného někdy patrona bratrského, Jakuba z Ostrorogu, generálního starosty velkopolského († 1568), Václav i Jan, zemřeli již několik let před r. 1587 a vnukové jeho, synové Václavovi, Sędziwój, Stanislav a Jan Jakub byli ještě nedospělí.

Přes to, že tedy v době mezivládí po smrti krále Štěpána neměla Jednota bratrská nadbytek osob význačných a svými úřady vlivných, jest zajímavé, že se několik šlechticů bratrských v tehdejších událostech uplatňovalo způsobem pozoruhodným.

Podstatou volebního zápasu stran, z nichž jedna usilovala o zvolení člena rodu Habsburského za krále a druhá o zvolení „Piasta", t. j. kandidáta domorodého, byla řevnivost a nepřátelství mocné rodiny Zborowských proti všemocnému kancléři a hejtmanu krále Štěpána, Janu Zamojskému. Zborowští, kteří se byli účinně přičinili o zvolení Štěpána Bathoriho za krále, cítili se od něho zklamáni, poněvadž nebyli v odměnu za to povoláni na přední a rozhodnější místa vládní a poněvadž utrpěli i značná příkoří a pronásledování, když v odvetu za králův nevděk kuli proti němu pikle a připravovali jeho sesazení ve prospěch Habsburků. Samuel Zborowski byl pro své provokativní přehmaty popraven a Kryštof Zborowski pro velezrádné pikle s Habsburky odsouzen do vyhnanství.

Poněvadž Zamojski za desetileté vlády Bathoriho, jakožto jeho důvěrník a pravá ruka, nabyl veliké moci tak, že pevně ovládal celý stát a všude dosazoval své spolehlivé a oddané přívržence, jednalo se Zborowským a jejich přívržencům o to, aby byl s nastolením nového krále odstraněn a zatlačen do pozadí tak, by nemohl se pokoušeti o obnovení své moci a vlivu. K nim se družili všichni ti, kdož se cítili nějakým způsobem od Zamojského nebo od zemřelého krále poškozenými. Poněvadž Zamojski měl za sebou šlechtu z Malopolska a vůbec z východnějších vévodství, bylo přirozené, že šlechta vévodství západnějších, a tedy velkopolských, se mohla za vlády krále Štěpána méně uplatňovati.

Velkopolsko, které už od dob Vladislava Lokýtka a Kazimíra Velikého, kteří přenesli trvale sídlo královské do Krakova, bylo zastiňováno Malopolskem, projevovalo proto nejednou politickou řevnivost a šlechta velkopolská za vlády posledních Jagellovců několikrát

[1]) Bidlo, Jednota III., 57. — [2]) Barwiński, Zygmunt III. i dyssydenci. Reformacja w Polsce r. I., 51—57.

pokusila se vzepříti vládním opatřením, hovícím více zájmům malopolským. Proto také v interregnech po vymření Jagellovců vystupovala více nebo méně odlučně, pokoušela se stavěti své vlastní kandidáty a vynucovati si ukojení svých vlastních zájmu. Snahy její měly značnou posilu ve ctižádostivosti hnězdenského arcibiskupa, který jako jakýsi „princeps senatus" si činil nároky na směrodatný vliv ve vládě a v době interregna byl zástupcem panovníkovým a představitelem nejvyšší moci státní. Ač jeho slovo v senátě mělo velikou váhu a často vliv rozhodující, přece primas jsa vzdálen dvora královského nemohl v běžných záležitostech uplatňovati své politické nároky vůči králi a jeho ministrům. Za vlády Štěpána Bathoriho primas Stanislav Kankowski zajisté nejednou nelibě pociťoval slabost svého vlivu proti mocnému kancléři a hejtmanovi Zamojskému. To byla nepochybně jedna z hlavních příčin, pro které již za živobytí krále Štěpána se příklonil na stranu jeho odpůrců, Zborowských, jmenovitě na bouřlivém sněmu r. 1585, ač není vyloučen tím také jiný duvod.[1]) Za mezivládí po smrti Štěpánově se Karnkowski přihlásil do tábora Zborowských ještě určitěji — nezáleží na tom, že jej opustil, když si uvědomil jeho slabost.

Nedlouho po smrti krále Štěpána (12. prosince 1586) shromáždily se jednotlivé zemské sněmy čili sněmíky, aby zvolily své zástupce čili posly na předběžný sněm volební čili na konvokaci, která měla učiniti potřebná opatření pro svolání vlastního sněmu volebního. Na sněmících i sněmu konvokačním (svolaném primasem na 2. února 1587 do Varšavy) se rozvinuly prudké zápasy mezi stranou Zamojského a stranou Zborowských, z nichž každá usilovala o to, aby si zajistila pro budoucí sněm volební určité zisky a výhody, hlavně ovšem co největší počet přívrženců, kteří by dali své hlasy jejímu kandidátovi. Výsledek jednání sněmíku i sněmu konvokačního byl v celku příznivý straně Zborowských, neboť Zamojski se vubec ani nedostavil na sněm konvokační; a poněvadž i straníků jeho tam bylo poskrovnu, mohli odpůrci jeho docíliti mnoha usnesení jemu nepříznivých, ač ne zrovna politicky nejvhodnějších. Strana Zborowských ovládnuvši sněm konvokační, byla sice pak značně zeslabena spory protestantu s biskupy a jejich světskými přívrženci o to, zdali má zustati nadále v platnosti konfoederace varšavská z r. 1573 (viz str. 1), ale společný zájem o podkopání moci Zamojského, o zmaření volby jeho kandidáta a zvolení vlastního, udržel přece pohromadě živly, které náboženský zájem od sebe odděloval. Poněvadž bylo jasno, že hlavní bitva bude svedena na sněmu volebním, jehož začátek byl ustanoven na den 30. června (1587), dostavily se obě strany k němu silně ozbrojené tak, že sněm se podobal dvěma vojenským táborum připraveným k bitevní srážce.

Strana Zborowských si přivedla na 10.000 mužu vojska k své ochraně a Zamojski o něco málo méně. Pokusy několika lidí neutrál-

[1]) Srov. Bidlo III., 189.

ních nebo kolísavých docíliti sblížení a smír setkaly se s nezdarem a tak po 7nedělním táboření na nivách varšavských došlo ku provedení volby dvojité.

Tábor Zamojského, zvaný „černé kolo", získav pro sebe primasa Karnkowského, prohlásil jeho ústy za krále švédského kralevice Zikmunda, syna Kateřiny Jagellovny, provdané za krále Jana III. (19. srpna r. 1587). Tři dny na to (22. srpna) prohlásila strana Zborowských za zvolena Habsburka, arciknížete Maximiliána. Poněvadž každá strana byla odhodlána zjednati svému zvolenci všeobecné uznání i pomocí zbraní, došlo mezi oběma králi a jejich přívrženci k válce, která vyvrcholila a se skončila bitvou u Byčiny (24. ledna 1588), ve které vojsko arciknížete Maximiliána a jeho přívrženců bylo poraženo a arcikníže sám s řadou předáku své strany upadli do zajetí vítězného vůdce strany protivné, Zamojského.

Strana Zborowských měla na počátku mezivládí značný úspěch — zajisté proto, že se šlechtě jevila jako obhájce šlechtických práv a výsad proti jejich zkracovatelům a ohrožovatelům, seskupeným na dvoře a kolem všemocného kancléře. Vyhlídka, že s novým panovníkem nastane změna v osobách, vykonávajících vůli královu, zajisté odvracela mnohé lidi od Zamojského a pudila je ke Zborowským. Avšak slabinou této strany bylo, že nemohli postaviti takového kandidáta, který by byl s to vzbuditi naděje a sympatie širokých kruhů šlechtických. Od několika let již byli ve spojení a kuli pikle proti králi Štěpánovi s rodem Habsburským tak, že nemohli, leč pro tuto kandidaturu pracovati. Avšak Habsburkové měli už odedávna slabé postavení ve šlechtické společnosti polské, poněvadž měli pověst potlačovatelu šlechtických práv a svobod, jmenovitě od krvavého potrestání vzpoury českých stavů z r. 1547. Dovedli sice s pomocí české šlechty už za mezivládí r. 1572-1575 získati si mnoho přívrženců vyhlídkou na spojení zemí koruny české s Polskem a zdůrazňováním své znalosti jazyka českého, ale odpůrci jejich dovedli silnějšími důvody zameziti jim úspěchy další a zvrátiti zisky již dosažené. Zamojski dovedl najíti kandidáta mnohem sympatičtějšího nežli byl kandidát Zborowských, arcikníže Maximilián, t. švédského kralevice, který mohl býti prohlašován za „Piasta", t. j. za kandidáta domácího původu, poněvadž byl vnukem krále Zikmunda I., jehož památka, ač poněkud zhyžděná, přece jen dosud žila ve vzpomínkách potomstva jako krále dobrého a národního. Jagellovci vubec byli pokládáni za dynastii národní. Štěpán Bathori byl proto nucen se oženit se starou pannou Annou Jagellovnou. Ostatně Zborowští, i kdyby byli chtěli Habsburky zraditi, nemohli najíti v tehdejších dynastiích přiměřeného soupeře proti kandidátovi Zamojského. V jejich zájmu pak bylo, aby jejich král vládl silnou mocí vlastní, rodovou, poněvadž mu nastával pro případ jeho zvolení těžký zápas s „národní" stranou Zamojského, která by nepochybně byla vedla proti němu houževnatý odpor, jako dříve Zborowští proti Bathorimu.

Strana Zborowských utrpěla bezprostředně před provedením

volby těžkou ztrátu tím, že primas Stanislav Karnkowski přešel do tábora Zamojského. Které příčiny jej k tomu pohnuly a která z nich hlavně, nelze z pramenů zjistiti, ale pravděpodobně jednou byla okolnost, že kandidatura habsburská neměla takových vyhlídek jako kandidatura kralevice švédského a že sám Karnkowski osobně více byl nakloněn potomkovi Jagellovců nežli členu rodu Habsburského. Druhá velmi důležitá příčina rozchodu Karnkowského se Zborowskými byl jeho nesouhlas se snahou této strany zjednati konfoederaci varšavské uznání sněmu konvokačního a tím jí zabezpečiti potvrzení na další budoucnost od budoucího nového krále.

O tuto otázku se rozvířilo na sněmu konvokačním dosti pohnuté jednání, jehož výsledkem bylo, že konfoederace byla sice přes odpor biskupů schválena, ale od sněmu silně ztenčeného odchodem mnoha účastníků.

Piasecki nazývá stranu Zborowských stranou kacířů. To není sice doslova správné, zejména ne proto, že se k ní původně hlásil sám primas, ale přece se zdá, že skutečně kacíři, t. j. protestantští velmoži v ní měli rozhodující vliv. To také asi byla jedna z příčin, pro které Karnkowski se od ní na konec odtrhl. Nejvlivnějším členem této strany a možno říci přímo jejím vůdcem byl světský náčelník polských (velkopolských) lutheránů, hrabě Stanislav Górka, vévoda poznaňský, bohatý velmož,[1]) ve Velkopolsku velmi oblíbený, za nímž šla nejen převážná většina tamějších protestantů, nýbrž i katolíků. Jaké vážnosti požíval, o tom svědčí m. j. zvláště okolnost, že byl pokládán za jednoho z domácích kandidátů trůnu čili že byl jmenován mezi možnými „Piasty".[2]) Górka, jak se zdá, nejhorlivěji se přičiňoval o to, aby sněm konvokační přijal konfoederaci varšavskou, a to tak, že se neohlížel ani na nebezpečí odpadnutí biskupů a horlivějších světských šlechticů katolických od své strany. Jestliže uvážíme, že před schválením konfoederace varšavské veliká část účastníků sněmu konvokačního tento opustila, zdá se, že pak se tento skládal skoro jen z protestantů a že mnozí katolíci i vůbec stranu Zborowských opustili. V tom smyslu asi Piasecki má pravdu, když tuto stranu nazývá stranou kacířů.

Příkladu Górkova následovala především velkopolská šlechta vyznání lutherského[3]) a pak také i jistá část šlechty bratrské, neboť Górka se v předešlých letech upřímně přičiňoval o to, aby velkopolští lutheráni nerušili vnější shody s ostatními protestanty, jmenovitě s Jednotou bratrskou.[4]) Jest příznačné, že přední duchovní bratrský, Šimon Bohumil Turnovský, jenž za nedlouho se stal náčelníkem (bi-

[1]) Podle jistého listu, poslaného z Poznaně (daného 28. února 1587) odjel na sněm konvokační s velikou družinou na 400 povozech. (*Landesregierungs-Archiv für Tirol. Abt. Ferdinandea. Polnische Schriften. Jahr. 1587 f. 581.*) — [2]) Zpráva Horatia Spanocchiho v *Relacye nuncyuszów apostol.* I., 459. List Sauermannův arciknížeti Ferdinandovi Tyrolskému z 18./1. 1587 v *Landesregierungs-Archiv für Tirol. Abt. Ferdinandea. Polnische Schriften. Jahr. 1587* f. 495. — [3]) V ní byl po Górkovi nejpřednější Jan Zborowski, kastelán hnězdenský. — [4]) Bidlo, Jednota III., 173.

skupem) polské větve Jednoty bratrské, konal pánum bratrským po celou řadu týdnu bohoslužby v táboře Górkově.[1])

Bohužel nemáme podrobnějších zpráv o tom, kteří šlechtici bratrští byli přívrženci Zborowských. Že ne všechna šlechta bratrská šla za nimi, jest viděti ze zpráv, uvádějících několik pánů bratrských v táboře Zamojského. Ba zprávy, které máme, uvádějí větší počet jich mezi přívrženci Zamojského, ale to je věc nahodilá, ze které nelze činiti závěrů určitějších.

Mezi nejvýznačnější bratrské přívržence Zborowských a kandidatury habsburské náležel Ondřej Leszczyński. Jest však zajímavé, že se k nim hlásil ne jakožto Velkopolan, ač měl hlavní své statky ve vévodství poznaňském a kališském, nýbrž jakožto zástupce čili poslanec šlechty vévodství sandoměřského, ve kteréžto vlastnosti se zúčastnil sněmu konvokačního a volebního.[2]) K této hodnosti se dostal asi proto, že obyčejné jeho sídlo bylo sandoměřské město Baranów, kde měl také své statky. Tam se stýkal se šlechtou tamější a získal si její důvěru. Z usnesení sandoměřského sjezdu u Pokrzywnice (8. května 1587), na kterém si účastníci m. j. slíbili dodržeti to, co bylo ustanoveno na sněmu konvokačním, Zamojskému nepříznivém, jest viděti, že, ne-li celé vévodství, aspoň velká část jeho stála na straně Zborowských. Účastníci sjezdu pokrzywnického se zavazovali hlavně „statečně držeti" konfoederaci varšavskou a starati se o to, „aby toto posvátné dorozumění úplně a neporušeně bylo na věčné časy zachováno".[3]) Není zajisté nesprávné (se zřetelem k pozdější vynikající církevně-politické činnosti Leszczyńského) se domnívati, že jednání a tendence šlechty sandoměřské byly z veliké míry určovány právě vlivem Ondřeje Leszczyńského. Poněvadž Leszczyński měl pro sebe duvěru především asi protestantské šlechty sandoměřské, jest viděti, že „kacířská" strana Zborowských získala velikou posilu „kacíři" sandoměřskými a že tudíž Piaseckého pojetí strany Zborowských jakožto strany „kacířů" není daleko od pravdy.

Ondřej Leszczyński vystupuje v mezivládí jako věrný přívrženec rodu Habsburského podobně, jako již otec jeho Rafael.[4]) Příčina toho byla hlavně asi ta, že měl po otci statky také ve Slezsku a byl tedy do jisté míry i poddaným krále českého.[5]) Proto také Habsburkové se k němu obraceli v otázce své kandidatury na trůn polský a

[1]) List Turnovského basilejskému profesoru Janu Jakubu Grynaeovi v rkpe *univ. knih. basilejské sign. G II 12*, str. 379 (otiskl Wotschke v časopise „Aus Posens kirchlicher Vergangenheit" roč. VI. (1917—18) str. 70: „Dum in castris d. comitis Gorkani, palatini Posnaniensis, nostris proceribus ad electionem novi regis congregatis officia sacri ministerii praesto . . ." — [2]) *Volumina legum* II., 233, 237. — [3]) *Vol. legum* II., 237. — [4]) Bidlo, Jednota III., 4—8, 10—12, 31—34. — [5]) R. 1593 (30. IX.) píše arcikníže Arnošt císaři, aby hleděl za nepřítomnosti krále Zikmunda v Polsku získati m. j. také Ondřeje Leszczyńského, připomínaje, že tento jako majitel statku ve Slezsku jest vlastně jeho poddaným. (*Vid. Polonica* 1593). R. 1597 poslové císařovi nazývají Ondřeje Leszczyńského „ratione bonorum in Silesia siterum subditus Majestatis Vestrae Caesareae". *St. Karwowski*, Archivum Leszczyńskich. (Przegląd Wielkopolski 1914, N. 23.).

Leszczyński byl nucen prokazovati jim ochotně své služby.[1]) Ač stolice papežská usilovně se přičiňovala svým legátem kardinálem Bolognettem o uznání kandidáta Habsburského, poněvadž v něm viděla spolehlivou záruku pro zájmy církve katolické, protestanté vůbec a Leszczyński s řadou pánů bratrských zvláště se ho přece neobávali, poněvadž si byli jisti, že se nedá úplně do služeb římské církve a polských biskupů, nýbrž že si bude počínati s podobnou asi snášenlivostí k protestantům jako Maximilián II. a Rudolf II. v zemích českých a rakouských. To si slibovali zejména od arciknížete Maximiliána, který ze všech Habsburků měl v Polsku nejvíce přívrženců.

Vedle Ondřeje Leszczyńského máme ještě jistou zprávu jen o Janu Rozražewském, podkomořím poznaňském a majiteli města Krotošína, že náležel k straně Zborowských. Bylo mu svěřeno podepsání potvrzení, zanesení do aktů a uveřejnění usnesení, které 29. prosince r. 1587 učinil sjezd šlechty vévodství poznaňského a kališského v Środě. Tento sjezd nařídil t. všeobecnou hotovost šlechty na obranu proti vojsku zvolence strany Zamojského, a tato se měla shromážditi v den Obrácení sv. Pavla (25. ledna 1588) u Kališe.[2])

Poněvadž se v Jednotě bratrské vyskytují páni Rožnowští, je možné, že k ní náležel také Jan Rožnowski, o němž papežský nuncius Hannibal z Kapuy dne 16. 5. 1587 sděluje kardinálovi Montaltovi, že žije na dvoře rakouském a že byl před několika dny u královny Anny, vdovy po Štěpánovi Bathorim, aby s ní jednal o sňatku arciknížete Maximiliána s dcerou krále švédského. Že tento Rožnowski byl osobou zasvěcenou do politiky Maximiliánovy, je vidět z toho, že mluvil Hannibalovi o snaze Maximiliánově získati Zamojského pomocí markraběte braniborského a knížete Ostrožského.[3]) Jiný Rožnowski, jménem Jiří, podal 9. února r. 1588 zprávu olomúckému biskupovi Stanislavu Pavlovskému, o tom, jak vítěz byčinský naložil se zajatými pány polskými, jako byl Górka, Ondřej Zborowski, Sędziwój Czarnkowski a j.[4]) Zdá se, že také Jakub Rajski, který 17. února 1588 psal Stanislavovi Pavlovskému různé novinky z Polska, byl členem Jednoty bratrské.[5]) Dále se dozvídáme, že k straně Maximiliánově náležel bratrský šlechtic Jan Zaręba z vévodství siaradzkého.[6])

Při nedostatku positivních zpráv o bratrských přívržencích arciknížete Maximiliána jest zajisté nápadné, že se žádné jméno bratrských šlechticů nevyskytuje v seznamu těch, na které byl vydán pu-

[1]) Kdežto jiné své přívržence a podporovatele své kandidatury byli nuceni Habsburkové štědře odměňovati penězi, Leszczyński nebral ničeho. Srov. *Diarium p. Smila Osovského* v *Č. Č. M. 1888*, str. 385. Górka náležel mezi placené přívržence Habsburku. Jan Zborowski odměny nepřijímal. Srov. MAYER, Gesandschaftsreisen 88 pozn. 2. — [2]) *Landesregierungs-Archiv für Tirol. Abt. Ferdinandea. Polnische Schriften. Jahr 1588* f. 104—106. Zatím ovšem byli přívrženci Maximiliánovi 24. ledna poraženi v bitvě u Byčiny, čímž shora dotčená hotovost šlechty velkopolské pozbyla významu. — [3]) *Teki rzymskie t.* 42. Polské Akademie věd v Krakově. — [4]) *Landesregierungs-Archiv für Tirol. Abt. Ferdinandea. Polnische Schriften. Jahr.* 1588 f. 287. — [5]) *Tamže* f. 290. — [6]) JOACH. BIELSKIEGO, Dalszy ciąg kroniki (vyd. Sobieszczańského) str. 79—80.

hon po bitvě byčinské.[1]) mimo Ondřeje Leszczyńského.[2]) Leszczyński ovšem náležel mezi nejhorlivější a nejpřičinlivější přívržence Maximiliánovy, neboť puhon, kterým se vyzývá, aby se dostavil k zodpovídání před sněm korunovační v Krakově, mu vytýká, že cizímu knížeti se dal do služeb v době, kdy král již byl za krále prohlášen, že od něho přijal peníze a shromáždil vojsko a je vedl proti své vlasti, že plenil statky obyvatelů království, že dobýval samého králova sídelního města Krakova, že neustal od válečné a odbojné činnosti ani po králově korunovaci. Kdežto tedy většina šlechty velkopolské se teprve připravovala k válečnému tažení v řadách veřejné hotovosti šlechtické, Leszczyński, jak se zdá, samostatně s vlastním oddílem vojska se zúčastnil tažení arciknížete Maximiliána podobně jako Stanislav Górka, Jan Zborowski a jiní velmoži. Leszczyński vůbec náležel mezi nejpřednější představitele strany Maximiliánovy, neboť byl členem slavného poselstva, které přišlo do Olomouce arciknížeti oznámit, že byl zvolen za krále. Leszczyński byl jedním z předních účastníku sjezdu přívrženců Maximiliánových v Mogile (18. října 1587), který měl za účel oslabiti význam sjezdu, který straníci Zikmundovi nedlouho před tím konali ve Wiślici (7. října a násl. dnů), aby tam četná šlechta okázale projevila svůj souhlas s prohlášením Vasovce Zikmunda za zvolena králem polským.[3])

Přes to, že Leszczyński byl rozhodným přívržencem kandidatury habsburské, zdá se přece, že nebyl tak nesmiřitelným nepřítelem Zamojského a jeho přívrženců jako byl Górka, neboť deník vypravující o průběhu sněmu volebního poznamenává o něm, že ještě 7. srpna, tedy necelé dvě neděle před úplnou roztržkou stran, podával ve sněmu zprávu, „že tam u něho skript míru byl sepsán z rána"[4]) — t. j. pod jeho vedením nebo aspoň vlivem, jak se zdá, jednali zástupci šlechty obou stran o tom, že má býti prohlášen všeobecný mír pro akt volby. Nezáleží na tom, zdali toto jednání bylo s té či oné strany míněno upřímně. Hlavní věc jest, že Leszczyński při něm byl účasten jako činitel závažný — a proto možno souditi, že on sám se o dorozumění přičiňoval opravdově, což konečně vzhledem k jeho zvláštnímu postavení, kterým náležel jak k Malopolsku, kde měla převahu strana Zamojského, tak k Velkopolsku, kde převládala strana Zborowských, bylo zcela přirozené.

Ač podle shora uvedeného listu bratra Turnovského by se mohlo souditi, že převážná část bratrské šlechty byla v táboře Zborowských, jest přece nápadné, že právě největší hodnostáři z řad Jednoty ná-

[1]) *Landesregierungs-Archiv f. Tirol* atd. f. 955—957. — [2]) Puhon na Leszczyńského jest tam uveden jako vzor pro puhony jiné: „Formula citationis contra Maximilianistas, ut illi ipsos vocitant." Následuje toto: „Sigismundus etc." „Tibi generoso Andreae Leszczinski a Lessno ex persona ac bonis tuis universis mandamus, quatenus coram Mte nostra Regia et consiliariis regni atque deputatis ordinis equestris . . . peremptorie compareas" . . . „Datum Cracoviae sabbato ante Dominicam quadragesimalem Invocavit proximo, Anno Domini 1588." — [3]) Srv. LEPSZY, Walka stronnictw 71. — [4]) Ss. rer. pol. XI., 179.

leželi k straně Zamojského a že jim tam připadala úloha dosti význačná. Byl to zejména Štěpán Grudziński (jinak též Grodziński), kastelán nakelský, který jakožto věrný a oddaný přívrženec Štěpána Bathoriho a jeho podnikavé politiky zahraniční[1]) zůstal věren jeho hlavnímu pomocníku Zamojskému. Deníky sněmu konvokačního i sněmu volebního uvádějí jeho jméno;[2]) dne 6. února 1587 byl zvolen za jednoho ze dvou zástupců senátu, kteří měli jednati s jizbou poselskou o stíhání přestupků a zločinů šlechty proti veřejnému pořádku. Dne 14. února mluvil v senátě. Před započetím samé volby mluvil v senátě, ,,že v nynější zlé a rozhárané době nikdo by lépe nevyhověl nežli svůj [kandidát], kdyby žárlivost to dovolila." Proto pokládal za nejpřiměřenějšího kandidáta kralevice švédského.[3]) Dne 19. srpna 1587 podepsal Grudziński t. zv. recess čili provolání strany Zamojského o zvolení švédského kralevice za krále, v němž tato strana odůvodňovala svůj postup při volbě.[4]) Byl také zvolen za člena poselstva, které bylo vypraveno k novému králi, aby mu ohlásilo jeho zvolení[5]) a vyskytuje se mezi svědky podepsanými na listině Zikmunda III. ze dne 8. ledna 1588, kterou tento potvrzuje všecka práva svého nového království polského a velikého knížectví litevského.[6])

Na sněmíku vévodství poznaňského a kališského, který se konal 19. září 1587 ve Środě (Śrzedě) jakožto příprava k velikému sjezdu přívrženců nově zvoleného krále Zikmunda ve Wiślici (od 7. října 1587) Grodziński zároveň s międzyrzeckým kastelánem (Janem Kościeleckým) byl zvolen za vůdce šlechtické vojenské hotovosti, kterou oni pak svolali k městu Jutroszynu (na 26. října).[7]) V bitvě u Byčiny oddíl vojska, jemuž velel Grodziński, náležel k jádru armády Zamojského. Grodziński se vyznamenal statečností v boji.[8])

Jiný šlechtic bratrský Jan Gajewski z Błociszewa, generální místostarosta velkopolský a zemský sudí poznaňský, osobnost zajisté význačná a vlivná, který už za prvního mezivládí hlasoval pro krále švédského,[9]) dne 15. srpna 1587 prohlásil se buď pro ,,Piasta" nebo pro králevice švédského.[10]) Po prohlášení kralevice Zikmunda králem se zúčastnil sjezdu strany Zamojského ve Wiślici (7. října), který měl učiniti příslušná opatření (zejména nařiditi obecnou hotovost) proti arcikníželi Maximiliánovi k zabezpečení vlastního zvolence, a to jakožto poslanec (,,deputat") šlechty vévodství poznaňského. Podepsal také trojí jeho usnesení a byl ustanoven, aby dvě z nich dal

[1]) Bidlo, Jednota III., 57. — [2]) Ss. rer. pol. XI, 12, 232. Viz též str. 79. — [3]) Joach. Bielskiego Dalszy ciąg kroniki str. 43 (vyd. Sobieszczańského). Ss. rr. pol. XI., 100. — [4]) *Volumina legum II.*, 243. — [5]) Ss. rr. pol. XI., 158. Joach. Bielski, Dalszy ciąg kroniki 68 (vyd. Sobieszczańského). — [6]) *Vol. legum* II., 250.

[7]) *Rpis knih. Czartoryských v Krakově* N. 2723 p. 73. (Protestacja poznańskiego i kaliskiego województwa). Lepszy, Walka stronnictw 75 stotožňuje kastelána nakelského v citovaném místě jmenovaného nesprávně s Jeronymem Gostomským, ale místo v pozn. 2. uvedené (i jiná) svědčí, že kastelánem nakelským byl právě Štěpán Grodziński. — [8]) Heidenstein, Rerum polon. ll. XII (1672) str. 280. Joach. Bielski, Dalszy ciąg kroniki (vyd. Sobieszczańského) str. 89. — [9]) Bidlo, Jednota III., 33. — [10]) Ss. rr. pol. XI., 111.

vtěliti do zemských aktu (desk) vévodství krakovského.[1]) Jeho jméno se čte také mezi podpisy svědku na listině nového krále potvrzující všechna dosavadní práva polská.[2])

Pan Gajewski byl také zvolen za člena komise, která odešla pak do Krakova, aby tam jménem sjezdu učinila potřebné kroky, hledící ku provedení jeho usnesení.[3]) Tam se ke konci října vyjednávalo mezi přívrženci Zamojského i arciknížetem Maximiliánem. Pan Gajewski jest podepsán mezi mnoha jinými šlechtici na přípisu, kterým účastníci sjezdu v Krakově shromáždění žádají (20. října 1587) arciknížete Maximiliána, aby nezadržoval jejich vyslance proti právu mezinárodnímu.[4]) Gajewski vystupoval při tom jako jakýsi maršálek nebo předseda jizby poselské, zejména tak, že poslům Maximiliánovým jménem šlechty, která nenáležela do senátu, dal veřejnou odpověď.[5])

Gajewski byl zvolen za poslance vévodství poznaňského na sněm korunovační r. 1587—1588[6]) a dostalo se mu mimořádného vyznamenání, odpovídajícího ovšem předcházející jeho horlivé činnosti politické v zájmech Zamojského a jeho strany, že byl zvolen za maršálka jizby poselské, čili za předsedu poslanecké sněmovny. Za tuto funkci byl pak odměněn tím, že mu byla přiřknuta ves Czekowo ve vévodství kališském.[7]) Stal se také členem deputace čili komise, určené k opravení stávajících práv čili státního zřízení.[8])

Listy jeho, zachované v rkpe Ossol. N. 186 a v 93. „Tece Naruszewicza", psané vel. korunnímu maršálkovi, Ondřeji Opalińskému, svědčí, že to byl muž v jednání velmi obratný, který s jedné strany požíval přízně Zamojského a těšil se s druhé strany důvěře jeho velkopolského soupeře, ač dočasného politického spojence, Opalińského, takže mezi oběma vyjednával věci politicky důvěrné a choulostivé.[9])

---

[1]) *Vol. legum* II., 244. — [2]) *Tamže* II., 250. — [3]) Caro, Das Interregnum Polens im Jahre 1587 str. 110. — [4]) *Landesregierungs-Archiv für Tirol. Abt. Ferdinandea. Polnische Schriften, Jahr 1587* f. 132: „Ad Serenissimi Principis ac Domini, Domini Maximiliani, archiducis Austriae scriptum, magnifico Domino Joanni de Tarlo de Sczekaszowitze, palatino Lublinensi, publice datum, senatorum ac nobilium regni Poloninae, Cracoviae congregatorum, responsum. — [5]) *Landesregierungs-Archiv f. Tirol. Abt. Ferdinandea. Polnische Schriften, Jahr. 1587* f. 126: „Verzeichnus, wie die Legation nach Crackhaw abgelaufen beschehen den 29. Octobris anno 87." Poslové arciknížete byli přivedeni do kostela, kde zasedali někteří senátoři, jako biskup kamenecký, vévoda krakovský a vév. ruský i někteří vznešení šlechtici. „Canzler aber hat ein besondere Seßion vor uns gehabt, umb welchen dann furneme leuth herumbgestanden, Herr Johann Gajewski, judex palatinatus Posnaniensis, hat anfenglich den Volckh, deßen vil versamblet gewesen, zu Stillschweigen und das es die Legaten mit geburen den Rewerenz anhören, wohl ermahnt . . . Als ein wenig gestillt, hat der Herr von Lobkowitz in beheimischer Sprach angefangen . . . Anstatt derer von der Ritterschaft hat obenmelter Johann Gajewski, Landsrichter im Posen, die Antwort geben . . ." — [6]) *Rpis Kras. N. 65* str. 777: „Poslowie ziemscy na Coronaciej 1587." — [7]) Lepszy, Walka stronnictw 90, pozn. 3. — [8]) *Rkpis Kras. N. 65 str. 777.* — [9]) *Ms. Ossol. N. 186* str. 78: „31. januarii. Pan marszałek w niektorych rzeczach posłał do pana kanclerza pana sędzieon Poznańskiego dawszy mu taką informacya." Str. 79: „Informacya p. sędziegm

Mezi posly, kteří vyjednávali jménem krakovské komise sjezdu wiślického se jmenuje bratrský šlechtic Jan Lipski (z vévodství kališského.)[1])

K straně Zamojského náležel také Ondřej Krotowski, korouhevník břeštsko-kujavský, který byl členem poselstva, jež mělo kralevici Zikmundovi ohlásiti jeho zvolení, a to v zastoupení vévodství břešťského. Za vévodství inowrocławské byl v poselstvu tom jiný pan Krotowski, t. j. nepochybně Ondřejův bratr Jakub.[2]) Těšili se tedy páni Krotowští značné důvěře svých šlechtických spolubratří a měli zajisté na ně i přiměřený vliv.

Značné účastenství v pohnutých událostech mezivládí měl také Stanislav Przyjemski, starosta koninský. Podle zpráv, jež o něm máme z doby mezivládí, jest viděti, že to byl muž s velikými styky a v jednání obratný, který se těšil veliké vážnosti a důvěře jak širokých kruhů šlechty polské, tak i význačných politických osobností domácích i cizích. Posel arciknížete Ferdinanda Tyrolského, Mikuláš Geitzhoffer, praví o něm, že zná arciknížete a že by mohl pro jeho kandidaturu na trůn působiti u Stanislava hr. Górky, poněvadž tento mu jest úplně oddán.[3]) Na druhé straně však požíval veliké důvěry i velkopolského soupeře Górkova, generálního starosty, katolíka Ondřeje Opalińského, který ač řevnil na Zamojského, byl jistou dobu jeho politickým spojencem.[4]) Zdá se, že Przyjemski byl zvolen za poslance (vévodství ponaňského nebo kališského) do sněmu konvokačního na program strany Górkovy a Zborowských, t. j. aby za krále byl zvolen Habsburk, ale vývoj událostí nebo lépe snad rychlé a bystré prohlédnutí stavu a vyhlídek na úspěch jej brzy převedlo do tábora protivného.

Už na sněmu konvokačním si počínal ne jako rozhodný straník Górkův, nýbrž spíše jako prostředník mezi stranami. Proto zajisté jej určila jizba poselská (poslanecká sněmovna) spolu se 3 jinými ještě poslanci, aby vyjednával se senátem (12. února 1587).[5]) Dne 2. března, když pan Ostroróg (nevíme bohužel, který, ale zdá se, že to byl Jan, který později byl poslán k císaři Rudolfovi II.)[6]) mluvil

Poznańskiemu do p. kanclerza (sáhá až na str. 81) (— Teka Naruszewicza t. 93 str. 161 a násl.) Str. 84: „Pan sędzia Poznański co sprawił u pana kanclerza panu marszałkowi i informacią jego wypisal listem", který následuje. Datum 4. unora 1588. Str. 89: „List pana sędziego Poznańskiego do pana marszałka koronnego". Konec na str. 90: „Datum z Strzałkowa 7. februarii 1588." Srov. LEPSZY, Walka stronnictw str. 129 a násl. — [1]) *Landesregierungs-Archiv f. Tirol. Abt. Ferdinandea. Polnische Schriften, Jahr. 1587* f. 139, 147. — [2]) Ss. rer. pol. XI. 113, 128, 158. Srv. str. 3 pozn. 3. — [3]) *Landesregierungsarchiv fur Tirol. Abt. Ferdinandea. Poln. Schriften. Jahr. 1587* f. 1301: „Zu dem, so hat er [t. Górka] fürnemblich zwo Personen, denen er ganz und gar ergeben. Erstlichen den Herrn Stanislaum Przjemski, Starosten zu Conin, und seinen Canzler, den Heinrich Girkhen, welche E. Ft. Dt. kennen und wissen, das und alle Fursten zu dieser Zeit kein taugendlicher als dieselbe in der ganzen Welt zu dem polnischen Regiment kundte gefunden werden". — [4]) Viz LEPSZY, Walka stronnictw podle Indeksu osob i miejscowosci. Cituje několik listů Przyjemského Opalińskému a naopak. — [5]) Ss. rr. pol. XI. 219.
[6]) LEPSZY, Walka stronnictw 191.

jaksi ve prospěch Zamojského. Przyjemski s jeho vývody projevoval souhlas.[1]) Dne 8. března vyjednával on a pan Wojnicki s biskupy přemyšlským a plockým, aby podepsali konfederaci varšavskou[2]) — kterýžto úkol byl zajisté velmi choulostivý a obtížný a přirozeně nemohl býti vykonán se zdarem.

Kdežto na sněmu konvokačním Przyjemski své sympatie pro Zamojského vyslovoval opatrně a podepsal pak usnesení jeho, ač tato vyzněla v celku proti Zamojskému, na sněmu volebním už se postavil rozhodně na stranu Zamojského. Prohlásil, že sice jakožto zástupce šlechty (poslanec) podepsal usnesení sněmu konvokačního, ale že jako soukromá osoba (neboť volební sněm nebyl shromážděním zástupců, nýbrž každý šlechtic měl právo k němu se dostaviti osobně) mluví proti nim. Přes to však projevil přání, aby se obě protivné strany dorozuměly stran kandidáta.[3]) V rozhodné chvíli volby ovšem dal hlas kandidátu Zamojského. V den zvolení kralevice Zikmunda za krále (19. srpna) se podepsal na „pacta conventa", která mu měla býti předložena ku přijetí.[4]) Byl také pak zvolen mezi posly, kteří měli Zikmundovi zvěstovati jeho zvolení, ale pak byl místo něho vyslán někdo jiný.[5]) Přes to však se zúčastnil jeho uvítání v Olivě, a to nejspíše jakožto velitel jistého oddílu (50 mužů) pěšího vojska, které pak krále provázelo na jeho cestě do Krakova.[6]) Když Zikmund po svém příjezdu v klášteře Olivě přísahal na „pacta conventa" a biskup kujavský, Jeronym Rozražewski, jménem katolíků protestoval proti článku, uznávajícímu platnost konfederace varšavské, Przyjemski protestoval proti tomuto protestu.[7]) O jeho význačném postavení politickém svědčí okolnost, že se podepsal jako svědek na listině, kterou nový král potvrdil práva polská (8. ledna 1588).[8]) Nedlouho na to (10. ledna 1588) přibyl jakožto královský posel do Kališe, kde se konal veliký sjezd šlechty velkopolské, aby se rozhodlo, zdali šlechta se přidá k Zikmundovi či k Maximiliánovi. Przyjemski měl úkol přiměti ji k rozhodnutí pro krále Zikmunda, již korunovaného.[9]) Pak se zúčastnil bitvy u Byčiny jakožto velitel zvláštního oddílu vojska.[10]) V odměnu asi za své vynikající účastenství v celém válečném tom tažení byl 13. VI. 1588 povýšen na velmi čestný a vysoký úřad dvorního maršálka.[11]) Tohoto úřadu dosáhl Przyjemski s pomocí Ondřeje Opalińského, jenž o tuto hodnost pro něho svedl zápas s mocným kancléřem a hejtmanem Janem Zamojským, majícím jiného kandidáta. Przyjemski byl za to oddaným důvěrníkem Opalińského a prokazoval mu svými zprávami ode dvora zasílanými cenné služby v jeho dalším zápase se Zamojským, jehož mocný vliv Opaliński se snažil všemožně podkopati.[12])

---

[1]) Ss. rr. pol. XI., 37. — [2]) Ss. rr. pol. XI., 49. — [3]) Ss. rr. pol. XI., 105. — [4]) *Vol. legum* II., 248. — [5]) Srov. též JOACH. BIELSKIEGO, Dalszy ciąg kroniki (vyd. Sobieszczańského) str. 68. — [6]) LEPSZY, Walka stronnictw 65. — [7]) Tamže 63. — [8]) *Vol. legum* II., 259. — [9]) LEPSZY, Walka stronnictw 126. — [10]) HEIDENSTEIN, Rerum polonicarum ll. XII (1672) str. 280. — [11]) BARWIŃSKI, Zygmunt III. i dyssydenci v časopise „Reformacja w Polsce" roč. I. (1921) str. 51—57. — [12]) Srvn. LEPSZY, Walka stronnictw 135, 140, 145, 152, 172.

Zdá se mi, že možno pokládati za členy Jednoty bratrské také pány Broniowského a Suchorzewského, kteří se vyskytují v diáři sněmu volebního beze jmen křestních; byli přívrženci „Piasta" a volili pak kralevice Zikmunda.[1])

Uvážíme-li, že Gajewski i Przyjemski byli poslanci vévodství poznaňského (a kališského), že jiní šlechtici bratrští zastupovali šlechtu při jiných důležitých úkonech politických a že i bratrský senátor Grudziński se dosti význačně uplatňoval v událostech mezivládí, zdá se přece, že větší počet jmen šlechty bratrské, vyskytující se na straně Zamojského, dlužno pokládati za příznak, že většina šlechty bratrské byla odpůrcem habsburské kandidatury, podporované stranou Zborowských. Turnovský sice ve svém listě Grynaeovi (shora uvedeném) se jeví rozhodným odpůrcem Zamojského, o němž praví, že, jak se zdá, svou koterií „i rodinu Zborovských i svobodu vlasti velmi nebezpečně ohrožuje", ale jeho mínění nebylo zajisté všeobecným míněním polské větve Jednoty bratrské.

V úředních záznamech církve bratrské nevyskytuje se nic, co by prozrazovalo názory nebo sympatie duchovních jejích náčelníků. Jednota jakožto církev světské politiky nepěstovala ponechávajíc volnou ruku svým patronům; vždyť to byla výsada šlechty a duchovenstvo bratrské pocházelo skoro vesměs z kruhů lidových. Ostatně jako pánové bratrští nebyli jednomyslní v otázce, koho volit za krále, tak zajisté ani duchovenstvo nebylo jednotného nazírání, a kdyby bylo duchovenstvo mělo se o věci vysloviti, bylo by to mohlo vésti k vnitřním sporům a po případě i k roztržce.

Uvidíme v dalším líčení, jak politické rozpory a zápasy, spojené s osobními zájmy a řevnivostmi velice oslabovaly polské protestanty v době, která se brzy ukázala pro ně neobyčejně vážnou a nebezpečnou, a jak dlouho překážely jejich soudržnosti a společné obraně. Z událostí mezivládí jest viděti, že náboženské zájmy protestantů byly přehlušovány boji politickými, takže protestanté nepokládali za hřích nebo za nebezpečné býti spojenci katolíků a přáteliti se s tak zásadními nepřáteli protestantství, jako byl primas Karnkowski.

Poněvadž Habsburkové, jmenovitě arcikníže Maximilián, byli nuceni získávati si přívržence z veliké míry podplácením, možno říci, že šlechta bratrská měla ruce čisté, neboť ani nejhorlivější stranník bratrský, Ondřej Leszczyński, žádných úplatků nebral. Naproti tomu o Górkovi jest známo, že peníze (a to hodně) žádal a bral,[2]) ač jeho postavení a poměr k Zamojskému byl takový, že ve svém vlastním zájmu by byl měl zdarma podporovati kandidáta habsburského.

[1]) Ss. rer. pol. XI, 114, 121. — [2]) *Diarium pana Smila Osovského* v Č. Č. M. 1888, 385. *Landesregierungs-Archiv f. Tirol. Abt. Ferdinandea Polnische Schriften Jahr. 1587* f. 956 sl. a 1045 sl.

II.

Ovzduší sněmu korunovačního a pacifikačního.

(1588—1591).

Za mezivládí r. 1587 přičiňují se protestanté, aby mezi požadavky, předloženými novému králi, bylo mu zase uloženo za povinnost udržovati mír mezi vyznavači různých věr. — Sněm konvokační vyslovil zásadní platnost konfoederace varšavské z r. 1573. — Zpustošení protestantského zboru v Krakově 7. května 1587. — Požadavek provádění konfoederace varšavské obsažen v „pactech" předložených stranou Zamojského kralevici švédskému (19. srpna 1587) a byl předmětem jednání hned po jeho zvolení na sjezdě wiślickém (5. října 1587). — Konfoederace varšavská potvrzena králem Zikmundem III. při korunovaci jeho. — Odmítnutí přísežní formule korunovační na konfoederaci navrhované protestanty. — Jednání o process a exekuci konfoederace na sněmu korunovačním. — Návrhy protestantu podané senátu 7. ledna 1588. — Odpor katolíku s biskupy v čele. — Výsledek sněmu korunovačního: Process a exekuce konfoederace odloženy, aby na příštím sněmu bylo jednáno o nich zároveň s jednáním o komposici. — Rozpor mezi konfoederací a komposicí. — Na sněmu r. 1589 dochází k prudké srážce mezi katolíky a protestanty. — Oč se zápasí, vysvítá z písemných projevu vzniklých v ovzduší sněmovního zápasu: Z „Gravamina cleri", z „Jednání a usnesení provinciální synody hnězdenské", z „Articuli politici" a ze sepsání „O compositiej". — Úkoly sněmu pacifikačního. — Usnesení sněmíků na počátku února 1589. — Usnesení tato se doplňují zprávami zaslanými stolici papežské. — Poslanci z vévodství poznaňského a kališského. — Jednání o komposici na sněmu. — Zamojski na straně protestantu. — Zamojski a Karnkowski. — Průběh sněmovního jednání. — Komposice. — Process a exekuce konfoederace. — Zamojského návrh hledící ku provádění konfoederace. — Puhon na krakovského místostarostu Achacia Jordana. — Návrh zákona (Zamojského) o stíhání pouličních bouří. — Biskupové zmařili jeho schválení. — Rozezlení primasa Karnkowského a polských biskupu na Zamojského. — Odpor jejich proti návrhu Zamojského stran zjednodušení volby krále. — Dusledky porážky protestantu na sněmu r. 1589 pro Zamojského. — Zikmund III. a protestanté. — Provinciální synoda katolického duchovenstva v Piotrkově 2. října 1589. — Sněmíky před sněmem r. 1590. — Sněm roku 1590. — Nový neúspěch protestantu. — Sněm r. 1590—1591. — Účastenství šlechty bratrské na sněmu r. 1589 a na jarním sněmu r. 1590 i na odbojném hnutí šlechty velkopolské v létě r. 1590. — Účastenství šlechty bratrské na sněmu r. 1590—1591. — Povýšení Ondřeje Leszczyńského za vévodu břeštsko-kujavského.

Smrtí Štěpána Bathoriho pozbyl platnosti závazek, že král bude udržovati mír mezi těmi, kdož ve víře se mezi sebou různí, čili že bude chrániti protestantskou menšinu před útoky a pronásledováním katolické většiny. Tato vidouc, že král přeje církvi katolické a podporuje

její snahy, aby náboženství katolické se stalo jediným náboženstvím celé říše, projevovala za vlády jeho čím dále, tím směleji a otevřeněji své úsilí vymýtiti protestantství, a to především ve městech královských. Tato měla býti úplně očištěna od „kacířských synagog" čili „zborů". Ale poněvadž král Štěpán přece držel značnou měrou na úzdě útočné choutky katolických vášnivců (ač prohlásil výslovně, že si přeje, aby královská města byla pokatoličena)[1], proto protestanté (chráněni jsouce jeho pevnou vůlí nedopustiti svévolné porušování klidného soužití náboženských stran vedle sebe) požívali za jeho vlády celkem uspokojivého klidu a bezpečnosti. Ovšem vyhlídky do budoucnosti byly pro ně dosti pochmůrné. Zkušenosti, jakých nabyli za poměrně krátké vlády Štěpánovy, poučily je, že ochrana protestantské menšiny závisí hlavně na dobré vůli panovníkově a že v jeho moci spočívá způsob a stupeň potrestání těch, kdož by svévolně nebo bezprávně náboženský mír porušovali. Mimo to se přesvědčili, že stávající zákony a právní zvyky neposkytují dostatečné opory proti snahám protireformační hierarchie a jezuitů, aby protestanté jakožto kacíři byli ve smyslu církevních zákonů pokládáni za bezprávné v životě veřejném.

Proto pokládali za potřebné nejen se starati, aby varšavská konfederace z r. 1573 novým králem byla přijata a potvrzena, nýbrž i o to, aby její povšechně znějící ustanovení byla přiměřeně doplněna. Proto tedy protestanté na konvokačním sněmu (zasedajícím od 1. února do 9. března r. 1587) usilovali a po několikadenním zápase s biskupy a jistou částí katolické šlechty i dosáhli toho, že do sněmovního usnesení byl pojat odstavec, který platnost konfoederace varšavské netoliko uznával, nýbrž i sliboval, že na volebním sněmu bude podniknuto, „co by se ukázalo k jejímu upevnění i k nápravě excessu s obou stran potřebného."[2])

Nežli se předvídaný sněm volební sešel, stala se událost, která nepochybně daleko více, nežli zkušenosti z doby Štěpána Bathoriho protestanty poučila, jak malý význam pro ně má pouhý slib strany katolické (varšavskou konfoederací vyjádřený) zachovávati náboženský mír, když není stanoveno, *jak* se má *zamezovati* a po případě *stíhati a trestati* jeho porušování. Dne 7. května (1587) v den Nanebevstoupení Páně propukla v Krakově veliká pouliční bouře, ve které studenti a městská lůza se vrhli na protestantský (kalvinistický) zbor, jej vyplenili a vypálili.[3])

---

[1]) BIDLO, Jednota III., 191. — [2]) „Konfederacyą inter dissidentes de religione w Warszawie uczynioną i poprzysiężeniem krolow, panow naszych, utwierdzoną na tym zjeździe konwokacyi sobie spolnie dla wnętrznego pokoju w cale zachowamy. A co by się pokazało do jej umocnienia i excessow poprawy z obu dwu stron potrzebnego, to na sejmie elekcyji przyszlej przez wszystkie stany koronne obojga narodu uczynić będziem powinni." (*Vol. legum* II., 228). — [3]) O události této vypravují mimo jiné prameny také *Akty Jednoty bratrské* sv. XIII. (v Herrnhutě) f. 492[b] p. t. Bouřka krakovská, kde se uvádí to, co o věci vypravovali moravští kupci, očití svědkové, z Krakova příchozí. Na f. 493[b] jest zpráva bratra Lukáše Andronika, jednoho ze spolustarších Jednoty v Polsku. Srov. též *přílohu B*.

Tu teprve, jak se zdá, si protestanté uvědomili, že nejnaléhavějším doplněním varšavské konfoederace by bylo ustanoviti *způsob soudního řízení* a *provádění soudních výroků* proti provinilcům tak, aby příslušné úřady nebyly nuceny čekati teprve na pokyn nebo na rozkaz králův, jakožto nejvyššího ochránce náboženského míru, co mají činiti v případě jeho porušení, nýbrž aby mohly neodkladně trestati vinníky.

Proto tedy se na bouřlivém sněmu volebním přičiňovali o to, aby byl ustanoven „process a exekuce" konfoederace varšavské. Nevíme sice, co všecko podnikali k dosažení tohoto cíle, stačí však k osvětlení jejich úsilí skutečnost, že mezi „pacta conventa", která v den volby (19. srpna 1587) byla stranou Zamojského předložena švédskému vyslanci Eriku Spareovi a podepsána celou řadou duchovních i světských hodnostářů polských, byl na 16. místě pojat výslovný a zcela jasný požadavek: „Konfoederaci mezi těmi, kdož se v náboženství mezi sebou rozní, nejen přísahou, jako od nejjasnějších Jindřicha a Štěpána, králů polských, a předchůdců jeho bylo učiněno, zachovávati bude, nýbrž i postup (process) a provádění (exekuci) obojí straně sloužící proti porušovatelům jejím předložené pod přísahou bude dodržovati a aby od stavů království co nejdříve byl ustanoven, o to pilně se přičiní."[1])

Mimo to v recessu strany Zamojského, kterým se odůvodňuje prohlášení švédského kralevice Zikmunda za krále bez ohledu na odpor strany protivné (19. srpna 1587), uznává se platnost konfoederace varšavské a slibuje se, že na sjezdu wiślickém, svolaném k 5. říjnu (1587) na podepření volby svého kandidáta, se stane dorozumění o to, jakým způsobem by měla býti opravdu prováděna tak, aby její rušitelé byli náležitě trestáni. Doslovně se tam praví, že se má státi úmluva o „právní postupování a exekuci proti jejím znasilňovatelům, sloužící oběma stranám."[2])

Primas Karnkowski a dva jiní biskupové připojili sice na těchto aktech k svým podpisům výhradu, že jejich souhlas s obsahem dotyčných listin se netýká konfoederace[3]), ale tím přece článek o ní jednající nepozbýval závaznosti v očích ostatních účastníků sněmu volebního i sjezdu wiślického.

Toto usnesení pokládali protestanté nepochybně za splnění (a to prozatímní) pouze nejmenší míry svých požadavků, neboť podle zprávy papežského nuncia Hannibala z Kapuy (ze 4. července 1587) kardinálu Montaltovi (o schůzi sandoměřského vévody Stanislava

[1]) „Confoederationem inter dissidentes de religione, non solum iuramento, uti a serenissimis, Henrico et Stephano, regibus Poloniae et praedecessoribus suis factum est, conservabit, verum etiam processum et exequutionem utrique patri servientem contra violatores eius oblatam, sub iuramento observabit, et ut ab ordinibus regni quamprimum instituatur, sedulo curabit." (*Vol. legum* II., 248). — [2]) „Na ktorym to zjeździe utwierdzając we wszem konfederacyą inter dissidentes de religione, postępek prawny i exekwucyą przeciwko gwałtownikom jej namowić utrique parti servientem... obiecujemy i przyrzekamy sobie uczynić i na przyszłą koronacyą przynieść." (*Vol. legum* II., 242). — [3]) *Vol. legum* II., 242—243.

Szafrańce s vévodou poznaňským Stanislavem Górkou a jinými předáky protestantů) chtěli klásti kandidátovi koruny polské kromě konfoederace varšavské ještě čtyři jiné podmínky, t. aby protestantští duchovní požívali immunity a měli svůj zvláštní soudní dvůr, dále aby mohli kázati a konati bohoslužebná shromáždění v domech zvláště k tomu účelu určených, čímž prý mínili dosíci zvláštních kostelů na půdě královské i jinde, pak aby desátky, které náležejí duchovenstvu katolickému, mohly býti placeny duchovním protestantským a konečně aby protestanté mohli míti školy a semináře jako mají katolíci.[1])

Poněvadž na sjezdě wiślickém nebylo dosti příhodné chvíle ku projednávání konfoederace varšavské pro nebezpečí hrozící tažením arciknížete Maximiliána, bylo tam usneseno, aby zástupci šlechty z Wiślice přešli do Krakova a tam aby m. j. byla utvrzena „ve všem konfederace inter dissidentes de religione" a že tam chtějí umluviti „zakročování právní a exekuci proti jejím porušovatelům, sloužící oběma stranám".[2])

Také tábor přívrženců arciknížete Maximiliána, v němž zbyl jen jediný, dosud ovšem nevysvěcený biskup kyjevský, uznával platnost konfoederace varšavské a žádal od svého zvolence v „pactech conventech", aby ji potvrdil a zavázal se, že ji bude prováděti.

Král Zikmund uznal „pacta conventa" i s článkem o konfoederaci varšavské hned při svém vstoupení na půdu polskou, v Olivě, bez ohledu na to, že proti ní ohlásili svůj odpor písemně nejen čtyři biskupové, nýbrž i tři senátoři světští, ba i jeden poslanec.[3])

Po těchto předběžných aktech potvrzovacích, došlo k slavnostnímu a zcela již závaznému potvrzení konfoederace varšavské králem při jeho korunovaci (27. prosince 1587) v Krakově, a to pronesením příslušné formule přísežní a pak podepsáním tří listin vydaných dne následujícího (28. prosince), obsahujících 1. přísežní formuli, 2. potvrzení „pactů conventů" a 3. všeobecné potvrzení práv polských.[4])

---

[1]) Opis zprávy v *Teki rzymskie* t. 42. Polské Akademie věd v Krakově. — [2]) ...„aby ztąd zaraz niemieszkając jachali do Krakowa i utwierdzając we wszem konfederacyą inter dissidentes de religione, postępek prawny i exekucyą przeciwko gwałtownikom jej namowili, utrique parti servientem"... (*Vol. legum* II., 243).
[3]) Žukovič, Sejmovaja bor'ba 31. Lepszy, Walka stronnictw 63 pozn. 2. — [4]) Znění korunovační přísahy královy, vykonané 27. prosince 1587 obsahuje listina vydaná 28. prosince „Literae iuramenti praestiti", vydaná ve *Vol. legum* II., 246—247. Příslušné místo týkající se konfoederace varšavské zní takto: ...„pacem quoque et tranquillitatem inter dissidentes de religione tuebor, manutenebo nec ullo modo vel iurisdictione nostra vel officiorum nostrorum et statuum quorumvis authoritate quenquam afficiam, opprimique causa religionis permittam nec ipse afficiam nec opprimam ac ea, quae in electione nostra Varsaviensi, tum et Cracoviae in conventione coronationis nostrae constituta sunt et constituentur, manutenebo usque satisfaciam."

Podle zprávy nuncia Hannibala kardinálu Montaltovi z 28. II. 1588 (*Nunz. di Polonia* t. 30. — obsah *Teki Rzymskie* t. 42.) horšili se velice biskupové (zvláště kujavský) na to, že do tištěného tekstu korunovační přísahy nebyla pojata králova slova „salvo semper iure, qui contrarium sentiunt", jež pronesl podle jejich přání. Zavinil prý to podkancléř (kněz Baranowski), který nedohlédl, aby kališký tiskař je vytiskl. Dne 22. V. píše, že se postará o nové vytištění korunovační přísahy a také

Ale protestanté nemohli pokládati tento výsledek svého dosavadního úsilí za skutečný úspěch, poněvadž jejich cíl byl mnohem vyšší. Žádali totiž před korunovací, aby král korunovační přísahu na konfoederaci varšavskou složil podle nové zvláštní formule,[1]) která obsahovala jisté určité sliby, a to zejména, že bude „pocty a hodnosti" udíleti „bez ohledu na náboženství jako katolíkům, tak evangelíkům a vyznavačům řecké víry, podle zásluh jednoho každého" a „že nikomu víra při dosahování hodností překážeti nemá". Také „páni vévodové a jiní úředníci" ve městech královských, duchovenských a šlechtických nemají překážeti „lidem víře katolické cizím" přístup „ku poctám".

Dále měl král „manželství lidí obojího stavu,[2]) jak dříve uzavřená, tak i uzavřena býti mající, jakéhokoliv náboženství, jak katolíků, tak evangelíků a Řeků" prohlásiti „za platná, pevná a zákonitá i nezrušitelná zároveň s jejich potomstvem". Tato manželství neměla býti nikdy „žádnými soudy jak duchovními, tak světskými, ani žádnou vrchností jak církevní, tak světskou a žádnou dispensí naříkána, tupena nebo mařena." „Také takovým dětem a synům kacířských ministrů jakož i řeckých kněží přístup k hodnostem má býti otevřen. A od akademie, škol, svědectví nebo od nějakých předností nesmějí býti odstrkováni lidé rozdílného náboženství. Nikdo také ku přísahám a obřadům, které mu jeho náboženství konati zapovídá, nesmí býti nucen a doháněn."

Kdo by těmto ustanovením překážel nebo je rušil, a jmenovitě kdo by „někoho k víře, obřadům nebo k něčemu, co víře jeho odporuje, nutil, nebo se dopustil násilností proti kostelům a zborům kacířů a Řeků nebo kdyby na kněze katolické, ministry kacířské a popy řecké násilně ruce vztáhl, má býti trestán od úředníků dotyčné obce, ve které zločin byl spáchán, když by byl přistižen. Kdyby pachatel přistižen nebyl, má býti (v případě, že by to byl šlechtic) pohnán k trestnímu řízení před valný sněm jakožto rušitel míru a veřejného pokoje. Takovouto záležitost má král neodkladně rozsouditi se šesti senátory katolickými a šesti evangelickými, a to tak, aby rozsudek se řídil

aby se o věci mluvilo i na sněmu. Znění příslušného místa v pactech conventech viz shora na str. 18 pozn. 1.

V „Confirmatio generalis iurium" zní místo, týkající se konfoederace varšavské takto: „Quod vero supra hisce literis privilegia, libertates ecclesiasticas cum caeteris confirmamus, id nihil articulo huic iuramenti derogare volumus, quod videlicet pacem et tranquillitatem inter dissidentes de religione tuebimur et manutenebimus etc., quam meconeusse, firmiter et inviolabiliter ac cum effectu Nos observaturos, promittimus ac spondemus"... (*Vol. legum* II., 250). Toto místo se shoduje doslova s příslušným místem všeobecného potvrzení práv, vykonaného r. 1576 Štěpánem Bathorim (srov. *Vol. legum* II., 158).

[1]) „Articuli confoederationis, super quos haeretici regem in sua coronatione iurare contendunt in haec verba" — v *Nunz. di Polonia* t. 33. f. 57 (podle staré paginace 103). Otiskuji celý kus v *příloze* 4. Podle Reszky (Diarium 177) protestanté vymáhali „declarationem particularem generalium verborum in confoederatione priore positorum" — to se označovalo výrazem *utvrzení konfoederace.* — [2]) Patrně světského i duchovního.

podle většiny hlasů. Při rovnosti hlasů má rozhodnouti král. Předcházeti má však náležité vyšetření věci u soudů nižších stupňů. Starostové a jiní úředníci budou míti povinnost rozsudek neprodleně provésti pod trestem sesazení a potrestání od tribunálu pod pokutou 2000 hřiven. Kdyby pachatel zločinu nebyl šlechtic a byl při činu dopaden, měl býti potrestán smrtí od úředníků dotyčné obce.

Král (na počátku své přísahy na konfoederaci) měl slíbiti nejen, že sám bude ji zachovávati, nýbrž že i „všichni stavové", „duchovní i světští" ji „neporušeně budou povinni zachovávati" a proto že „k větší pevnosti a utvrzení" náboženského míru „senátoři jak království, tak i velikého knížectví litevského, jak duchovní, tak světští, rovněž i soudcové, purkmistři, konšelé, když k těmto hodnostem se povyšují, ku přísahám obvyklým při nastupování takových hodností budou povinni přidati ještě tento článek: ‚Konfederaci o míru mezi těmi, kdož ve víře se různí, podle jejích článku, jakkoliv před tím i nyní sepsaných, co nejpilněji a svatosvatě budu zachovávati a aby od královského Veličenstva a jakékoliv jiné osoby jak duchovní, tak i světské, veřejné i soukromé nebyla porušena, budu pečovati a se protiviti' ".[1])

O tento požadavek protestantu se jednalo několik dní (od 12. do 26. prosince — ne ovšem každodenně a ne pouze o nich) v senátě tak, že provedení korunovace nového krále se tím zdržovalo.

Nové formuli přísahy na konfoederaci, žádané od protestantu, se postavili rozhodně na odpor katolíci s primasem Karnkowským a biskupy Rozražewským a Myszkowským v čele. Protestanté však také neústupně hájili svého požadavku. Byla tudíž (22. prosince) zvolena komise, která měla provésti dorozumění. Ačkoliv mocný tvořitel králů, kancléř Jan Zamojski, podporoval protestanty a ačkoliv tito hrozili, že nepřipustí, aby král byl korunován, přece splnění svých požadavků nedosáhli. Poslední den před korunovací (jednání v senátě trvalo 26. prosince do 2 hodin v noci) bylo ustanoveno, že král složí přísahu na konfoederaci varšavskou týmiž slovy jako jeho předchůdcové.[2])

---

[1]) Obsah požadavku obsažených v přísežní formuli protestanty požadované podává Reszka ve svém Denníku (str. 177) stručně a nepřesně. Srov. Lubszy, Walka stronnictw 103. — [2]) V archivu vatikánském jsou zapsány dva polemické spisy proti novým požadavkum protestantu, hledícím k zesílení (nebo jak oni to nazývali „utvrzení") konfoederace varšavské i k jejímu processu a exekuci, vzniklé v lůně polské hierarchie před sněmem korunovačním: 1. „Absurda, quae confoederationem sequuntur, propter quae nec volunt nec possunt eam admittere catholici." (*Nunz. di Polonia* t. XXXIII., f. 57—58, st. 104—105), 2. „Scriptum de approbatione confoederationis per dd. deputatos seculares dominis deputatis spiritualibus porrectum ex intra scriptis rationibus vanum, impium, nullumque esse ostendit." (*Tamtéž* f. 58—60, st. 105—109).

Z obsahu jejich jest viděti, že protestanté před sněmem korunovačním, a to již po sjezdu wiślickém, vyjednávali s biskupy, aby svolili k jejich požadavkům, ale tito je odkazovali k jednání na sněmu korunovačním. Jednalo se protestantům nepochybně o svolení biskupů, aby formule korunovační přísahy královy obsahovala sliby shora dotčené. Bohužel nelze přesněji určiti dobu, kdy se jednalo. Spis protestanty biskupům předložený mi není znám.

Protestanté se pokusili ještě při korunovaci samé (27. prosince) proraziti se svými požadavky: prodrali se k oltáři se svou formulí královské přísahy a naléhali na krále, aby ji odříkával; tím vyvolali bouřlivý výstup, ve kterém se příkře srazili biskupové a jejich katoličtí přívrženci nejen s protestanty, nýbrž i s jejich katolickými ochránci (se Zamojským v čele). Spor byl ukončen rozhodnutím senátu, aby král složil přísahu, že v otázce náboženské bude zachovávati to, na čem se korunovační sněm usnese.[1])

Přes to, že král přísahal na konfoederaci slovy svých předchůdců, zdvihlo proti dotyčnému místu přísežní formule (když král je pronášel) hlasitý odpor sedm biskupů s primasem v čele, 6 světských senátorů a 29 poslanců. Král pak přidal k znění přísežné formule svůj dodatek: „s uznáním práva odporujících“.[2])

Následujícího dne (28. prosince) poslanci vévodství płockého a mazovského vložili písemný protest do hradských knih krakovských proti recessu volebního sněmu varšavského, aby na korunovačním sněmu byl ustanoven process a exekuce konfoederace varšavské, odůvodňujíce to tím, že na volebním sněmu oni i mnozí jiní poslanci tomu odporovali. K jejich protestu, předloženému hradskému úřadu krakovskému, se připojilo ještě několik jiných katolických poslanců. Král pak svolil, aby tyto protesty (i protest ohlášený už v Olivě při jeho příchodě) byly zapsány do tak zvané korunní metriky, t. j. do knih obsahujících opisy důležitých státních listin.[3])

Stopujeme-li snahy protestantů o zabezpečení svého postavení od začátku interregna až do korunovačního sněmu, vidíme, že na straně katolické přibývá povážlivě odporu proti tomu. Biskupové dovedli získati pro sebe značnou část lidí světských a spolu s nimi stupňovali svůj odpor do útvaru velmi vážného, který daleko již předstihoval význam protestů podávaných v prvním interregnu. Ač od případu ku případu probleskoval při jednání sněmovním požadavek, aby pouze jednomyslné usnášení mělo platnost pro všechny závaznou, přece ještě převládal názor, že většina jest oprávněna vnucovati svou vůli menšině — ale tato menšina byla už ovládána zájmem a vášnivostí náboženskou tak, že byla odhodlána užíti všech prostředků, aby zamezila nebo zmařila své přemožení většinou. Vliv

---

[1]) Lepszy, Walka stronnictw 103—104. Žukovič, Sejmovaja bor'ba 32 a násl. Podle katolického sepsání proti processu a exekuci konfoederace varšavské v rkpe *Ossol. N. 186* (viz o tom níže str. 27) str. 21 vidíme, že se to stalo podle přání duchovenstva a šlechty katolické, neboť se tam praví toto: „I owszem na przeszłej convocatiej warszawskiej to warowano z tą pewną i warowaną umową, [iż] KJM koronowany bydź ma, iż na prawa wszytkie i prawa i wolnósci nasze, ktore są i ktore mu podane post electionem będą, naprzod poprzysiądz ma wedle przysięgi krola Henryka i Stephana, ktorej conwocatiej postanowienie, acz nie jest pro authentico, ale jednak consens ludzki pokazuje się, że przed koronacyą pan nie więcej niepowinien, tylko przysiądz wszytkie prawa wedle roty tych ostatnich krolow dwu. A to, co mu zgodnie będzie podano, powinien będzie potwierdzić.“ — [2]) „Salvo iure contradicentium“ (Žukovič, Sejmovaja bor'ba 35) nebo „salvo semper iure, qui contrarium sentiunt“ (podle zprávy nunciovy — srov. shora str. 19 pozn. 4). — [3]) Žukovič Sejmovaja bor'ba 32—33. Narážka na protesty tyto v rkpe *Ossol. N. 186* st. 21.

jezuitů na šlechtu byl už velice patrný a úsilí papežského legáta dovedlo potlačiti téměř všechen politický oportunism v kruhu hierarchie.

Za těchto okolností mohli protestanté stěží očekávati, že by se jim podařilo docíliti na sněmu po korunovaci toho, s čím neprorazili před korunovací a při korunovaci samé. Na zevnějšek jejich postavení na sněmu korunovačním bylo ovšem velmi dobré, neboť jeden z nejvýznačnějších protestantů, český bratr Jan Gajewski z Błociszewa, zemský sudí poznaňský, který za interregna měl veliký podíl na událostech (viz shora str. 11—12), byl zvolen maršálkem (čili předsedou) poslanecké sněmovny (jizby poselské) a jiný vynikající protestant, známý z předešlých let jako přívrženec krále Štěpána Bathoriho a Jana Zamojského i odpůrce Zborowských, historik Świętosław Orzelski, vedl hlavní slovo.[1]) Nejvlivnější a nejmocnější osoba z doby předešlého krále a z interregna, kancléř a hejtman Jan Zamojski, jehož kandidát Zikmund III. nabyl už rozhodující převahy nad protikrálem, arciknížetem Maximiliánem, protestanty podporoval, pro ně pracoval a nepochybně přímo i určoval jejich postup. Ale tito, jinak velmi obratní a ve sněmovnictví velmi zkušení politikové měli proti sobě náboženské vášnivce, kteří jakýkoli další ústupek, přesahující meze vnějšího (formálního) uznání konfoederace varšavské, pokládali za hřích a zločin proti církvi, jejíž prospěch cenili výše nežli zájem státu o klidné soužití stran náboženských.

Protestanté nemohli se ovšem prostě bez boje vzdáti svých snah, aby všeobecně znějícímu závazku královu, udržovati mír mezi různověrci (což v praksi znamenalo chrániti nekatolíky proti útočnému postupu katolíků) dodali určitějšího a věcnějšího obsahu tak, aby i král sebe katoličtější a sebe více katolíkům stranící byl nucen svůj závazek skutečně plniti. Šlo jim tedy předně o to, aby konfoederace varšavská byla doplněna a vysvětlena a za druhé, aby bylo určeno, jak má býti prováděna; to se krátce vyjadřovalo formulí, která pak dlouhou řadu let byla znovu a znovu opakována, ale bez úspěchu: „process a exekuce na konfoederaci“.

Po několikerém odkladě, odůvodněném neklidnými a překotnými událostmi interregna byl korunovační sněm konečně místem, na kterém už bylo nezbytné se pustiti do věcného projednávání této obtížné záležitosti. Protestanté nemohli se nepokusiti o dobývání svých požadavků, byť okolnosti byly sebe nepříznivější, neboť odložiti je (byť jen na krátko) zavíralo v sobě nebezpečí, že by mohly upadnout v zapomenutí, propadnouti promlčení.

Požadavky protestantů předložené sněmu korunovačnímu po korunovaci, jsou obsaženy v jejich návrzích, podaných senátu dne 7. ledna 1588,[2]) z nichž první jest označen názvem „Utvrzení kon

[1]) Lepszy, Walka stronnictw 90, 104, rkpis *Czart. N. 350* str. 595, 609 a j.

[2]) *Rkpis Ossoliń. N. 186* str. 16: „Utwierdzenie Confoederaciej od Ewangelików podanej.“ Dlouhý tento akt je zapsán v jakémsi denníku senátního jednání v době sněmu korunovačního. O tomto denníku viz Lepszy, Walka stronnictw 89.

foederace". Není to nic jiného nežli obměněná formule korunovační přísahy na konfoederaci varšavskou, předložená Zikmundovi III. protestanty před korunovací (viz str. 20—21.[1]) Jako tam, tak i tu se žádá, aby evangelíci nebyli pomíjeni při udílení poct, hodností a úřadů, ale dodává se, že také nemají býti vylučováni od světských držav (t. j. hlavně starostenství) a podotýká se, že ovšem církevní hodnosti a úřady mají býti udělovány katolíkům církve římské a pravoslavná beneficia pravoslavným („Řekům").[2])

Kdežto v přísežní formuli se žádá, aby nekatolíci nebyli vylučováni od hodností ve městech královských i duchovenských a šlechtických, v návrhu pokorunovačním se *pouze pro města královská* žádá, aby nekatolické náboženství nebylo pro nikoho závadou v dosahování úřadu a předností, práva měšťanského, živností, kupectví nebo řemesel a jakéhokoliv umění mechanického.[3]) Požadavek, aby manželství udílená duchovními evangelickými a pravoslavnými a potomstva z nich zplozená byla pokládána (rozumí se: od veřejných úřadů) za zákonitá, se v celku shoduje s přísežní formulí až na to, že se „nestoudná manželství mnichů i mnišek a příbuzných" prohlašují za „neplatná a nezákonitá". Vynecháno jest však ohražení proti rušení nebo zamítání nekatolických manželství se strany soudů a vrchností a požadavek, aby synové protestantských a pravoslavných duchovních měli přístup k veřejným úřadům.

Požadavek, aby nekatolíkům nebyl bráněn přístup do akademie a škol a aby nebyli odmítáni od svědectví, jest v pokorunovačním návrhu vynechán.

Požadavek stran nucení ku přísahám a obřadům vyjádřen jest tu tak, aby evangelíci nebyli od soudu a úřadů potahováni ke skládání přísahy po katolicku, nýbrž aby mohli přísahati po evangelicku.

Nové jsou dva požadavky, dotýkající se vrchnostenského a patronátního práva světských pánů. Žádá se totiž, 1. aby král a světské vrchnosti nenutili svých poddaných na svých statcích k své víře[4])

Totéž v *Tece Naruszewicza t. 93.* str. 31 a násl. — [1]) *V rkpe Ossoliń. N. 186* str. 20 se praví: „Koronacyi bronić niemogą, gdyž im KJM niepoprzysiągł tego ich podania [t. j. patrně toho, které v témž rkpe na str. 16 jest zapsáno p. t. „Utwierdzenie Confoederatiej od Ewangelikow podanei"] repugnantibus nobis." — [2]) „W tych słowiech, że się penować niemamy, to się zawierać ma, że jako krol JM wszelakie dignitates et officia secularia ma dawać wedle statutu nobilibus personatis indigenis bene meritis aetate vigentibus, tak generaliter non excluduntur nec excludi possunt dissidentes de religione christiana ani assequentibus honoribus, dignitatibus et officiis i dzierzaw swieckich nikomu to u krola JM zawadzić niema. Secus de dignitatibus et officiis spiritualibus, ktore wedle tejže confederatiej katholikom kościoła rzymskiego dawane bydź mają a greckie beneficia Grekom, jako to confederatia szerzej obmawia"... (rkpis *Ossol. N. 186* str. 16). — [3]) ...„takže i w mieściech krola JM diversitas religionis christianae nikomu zawadzać niema ad magistratus praerogativas, ius civitatis, officia, negotiationes, mercaturas et artificia quaevis mechanica". (*Rpis Ossol. N. 186* str. 16). — [4]) „Declarujem i też to przeciwną rzecz bydź confederatiej, gdzie by Krol JM i poddani nasi saeculares poddanego swego in bonis suis do religiej gwałtem przyciskali"... (Tamže). Zajímavé osvětlení tohoto požadavku podává protestantský *Respons w porywczą dany* (z r. 1592), kde (list F II) se odmítá výtka Skargova (v jeho „Upominanie do ewanieli-

a 2. aby evangelíci (t. j. patrně evangeličtí patroni) proti vůli příslušného biskupa nepohřbívali evangelíky v kostelích katolických, ale aby zase mrtvoly nekatolíků v katolických kostelích již pohřbených, nebyly odtamtud odstraňovány.[1])

Po vykonané korunovaci se ovšem již nežádá, jak má král přísahati, avšak za účelem náležitého zabezpečení, že příslušné úřady budou pečlivě bdíti nad zachováváním náboženského míru zakročováním proti jeho rušitelům, žádá se, aby všichni světští hodnostáři a úředníci zemští, hradští a městští, kterým náleží soud a provádění rozsudků, při skládání svých úředních přísah se zavazovali, že chtějí náboženský mír zachovávati a prováděti i plniti právo a spravedlnost bez ohledu na to, jakého náboženství jest ten, kdo by mír porušoval.[2])

Podle shora dotčené přísežné formule měli se zaručiti přísahami i senátoři duchovní a světští, polští i litevští, že konfoederace bude náležitě plněna jak od krále, tak i od každého jiného. Znění této přísežní formule v návrhu pokorunovačním odpadlo.

Jakým způsobem by měli býti stíháni a trestáni ti, kdo by náboženský mír porušovali, to obsahuje druhý návrh protestantských poslanců, označený jakožto „Postępek i executia tej confoederatiej.“[3])

Tento návrh se sice také v podstatě shoduje s obsahem požadované přísežní formule korunovační, ale jest přirozeně mnohem podrobnější, přes to, že činí některé ústupky. Poněvadž jeho obsah byl vlastním předmětem jednání dávno již očekávaného a odkládaného, tedy na rozdíl od stručného vyjadřování požadavku v přísežní for-

kow“ — též z r. 1592), že protestantští pánové nutí své poddané k své víře a naopak tvrdí se o pánech katolických, že tito od svých evangelických poddaných vymáhají poplatky za provozování jejich náboženství — kdo jde na svou pobožnost, musí zaplatit pánovi jednu kopu (grošů) a kdo dá své dítě pokřtít, 10 hřiven. Naproti tomu v „Rozmowě o confoederaciej“ (z r. 1592) str. 10 se tvrdí, že evangeličtí pánové trestají své poddané za zanedbání kázání pokutou nebo vězením nebo bitím. V protestantské replice „Podpora confoederaciej“ (1595) se to odůvodňuje duševní zaostalostí poddaných: „Otosz, jesli ewangelicy przymuszają to chłopstwo do słuchania słowa bożego, tedyć to nie z drogi czynią, gdyż się to i katolikom zejdzie i czynią to też niektorzy. A do wiary przymuszać samemu Bogu należy“ (list C). O nucení poddaných evangelickými vrchnostmi k své víře též „Process konfederaciej“ (z r. 1595) list C. — [1]) K jakým rozporům a srážkám v takovýchto případech docházívalo, možno posouditi z toho, jak bratři Ondřej a Stanislav Górkové (lutheráni) po smrti svého nejstaršího sourozence Lukáše († 1573) usilovali o to, pohřbíti jej přes odpor poznaňské kapituly do rodinné hrobky, která byla umístěna v poznaňské kathedrále. Srov. Łukaszewicz, Historisch-statistisches Bild der Stadt Posen II., 218. — [2]) „A jako krol JM przykładem przodkow swych Confederatią inter dissidentes de religione i przy tem ten warunek i postępek a executią przeciw gwałtownikom jej namowioną, utrique parti serviendam poprzysięgał, tak też wszyscy dignitarze świeccy i urzędnicy ziemscy, grodzcy a w mieściech burmistrze, rajce, wojt, ławnicy, ktorym sąd a executia należy, doglądać tego mają in rotis iuramentorum, gdy na swe urzędy przysięgać będą, iź eam quoque pacem tenturi et observaturi atque etiam executionem expleturi iusqe et iustitiam nullo respectu personarum diversae religionis habito administraturi sunt.“ (*Rpis Ossol. N. 186*, str. 16–17). — [3]) V témž *rkpe Ossol. N. 186* str. 17 a násl. (zde: „Postępki“). Totéž v 93. *Tek. Naruszewicza* str. 27 a násl. (tam „Postępek“).

muli korunovační zachází do značných podrobností při vypočítávání jednotlivých aktů požadovaného soudního řízení nebo právního postupu.

„Kdyby se někdo takový vyskytl, kdo by proti této konfoederaci jak v celku, tak i z části vystoupil, to jest kdyby kdo někoho násilně od jeho víry odtrhoval a k jiné připuzoval, také kdyby někdo kostely katolické, zbory evangelické, cerkve ruské, hřbitovy, hroby a jiná místa k náboženství křesťanskému a ku pohřbum určená násilně přepadal a při tom osobám, sluhum, kněžím, ministrum, popům a jiným služebníkum, bohoslužby konajícím přepadení nějaké nebo loupení nebo násilí činil, tedy takového ve městech Krále Jeho Milosti[1]) úřad starostenský i městský k vybídnutí a puhonu poškozené strany[2]) jest povinnen takové přepadení překaziti a zameziti a při páchání zločinu samého a při tělesném skutku takové násilníky vedoucí i jejich spoluvinníky zatknouti, souditi a na hrdle trestati pod trestem 300 hřiven a pod nesením škody . . .“ — „o kteréž viny a škody forum na sněm valný býti má.[3]) A kdyby se úřad starostenský s městským o jednu sumu v tom ohledu nedohodl, tedy na sněm valný tu záležitost poslati mají a tato na počátku sněmu vyřízena býti má a obviněný zatím má býti pod stráží podle svého stavu zajat:[4]) kdyby to byl šlechtic, má býti pohnán na sněm ze zločinu jako rušitel míru od těch, kterým se křivda stala, náležejících k dotyčnému kostelu katolickému nebo ke zboru, cerkvi a místu toho náboženství, kterému se takové násilí děje.[5]) A tam ten, který byl peremptorie pohnán, má odpovídati při prvním roku bez odkládání k druhému sněmu.[6]) Věc tu má rozsouditi král J. M. tímto způsobem: má povolati k sobě z rady [t. j. ze senátu] šest katolíků a šest evangelíků, s nimiž jenom takové záležitosti má souditi a závěr podle většiny má učiniti. A kdyby byla rovnost, ke které straně se přikloní král J. M., při té výrok učiní. Scrutinium jako v jiných ?řích o zločin, tak i v tomto ohledu má býti činěno. A exekuci takových usnesení starostové i všeliké jiné úřady činiti budou povinny pod tresty shora uvedenými.[7]) A kdyby někdo byl vinen [t. j. patrně uznán vinným] zločinem, [dlužno jej] trestati na hrdle v tom ohledu skrze krále J. M. nebo jiné úřady, škody však, které by se pokřivděnému z této příčiny na majetku nebo věcech nebo kostelu nebo zboru nebo cerkvi staly, z majetku onoho [t. j. vinníka], kdyby jej měl,

[1]) V přísežní formuli všeobecné: „per officiales civitatis illius, in qua crimen patratum sit“ — v návrhu pokorunovačním města duchovních a šlechticu se patrně vyjímají. Je to tedy ústupek. — [2]) *Rkpis Ossol. N. 186*: „urząd starości i miejski ad requisitionem et instigationem laesae partis“ — chybí v přísežní formuli. — [3]) Toho všeho v přísežní formuli není, nýbrž vyjadřuje se stručně a všeobecně. Co do pokuty, kterou by byl trestán starosta (nebo městský úřad), který svou povinnost zanedbal, určuje přísežní formule 2000 hřiven! — [4]) Toho všeho v přísežní formuli není. — [5]) V přísežní formuli pouze stručněji: „per aliquem insigniorem virum religionis eius, quae vim sibi illatam sentit.“ — [6]) V přísežní formuli pouze: „quam actionem in instanti non differendo ad alia comitia. . . iudicare debebimus“. — [7]) To všecko v přísežní formuli je stručněji vyjádřeno.

nahraženy býti mají.[1]) A kdyby plebej nemohl býti při činu samém přistižen a utekl, tedy pro vždy na každém místě má býti zatčen od dotyčného úřadu nebo od dotyčného pána, kde jej strana poškozená zastihne a exekuce nad ním hned má býti [provedena] bez ohledu na předpis o přistižení na místě zločinu pod tresty shora uvedenými.[2]) A kdyby někdo na cestě, v hospodě nebo na kterémkoli jiném místě (mimo dům obytný nebo místo určené k bohoslužbě — což jest samo sebou trestné) kněze katolického, ministra evangelického nebo popa řeckého zabil, ranil, takový bude právem usvědčen, usedlý na soudě zemském a neusedlý v hradě, trojnásob [má] platiti tomu [poškozenému] a právní tresty trpěti podle stavu poškozeného."[3])

Požadavky protestantů setkaly se, jak bylo přirozeno, s příkrým a zásadním odporem katolíků, vedených biskupy. Jakým způsobem se tito ozvali, vysvítá z aktu nadepsaného „Puncta przeciw utwierzeniu confoederatiej od antyromanistow podany."[4]) který nepochybně buď současně s návrhy protestantskými nebo jen o něco málo později byl od katolických poslanců[5]) podán senátu. Katolíci (v jejichž podání vlastně mluvili nepochybně biskupové) namítali, že není potřebí ustanovovati zvláštní soudní řízení se zřetelem na porušovatele konfoederace varšavské, nýbrž že postačí „opraviti všeobecné soudní řízení", což se prý již stalo při obecném opravování práv.[6]) Kdyby mělo býti zavedeno zvláštní soudní řízení pro porušování konfoederace varšavské, pak prý by pro každý jiný případ porušování zákona bylo potřebí stanoviti zvláštní soudní řízení. Avšak když nyní konfoederace varšavská byla ustanovena, nemělo býti proti jejím rušitelům postupováno cestou soudního řízení, nýbrž povstáním.[7]) Poněvadž však prý se tento prostředek ukázal nevhodným, proto prý protestanté sáhají k soudnímu řízení.[8])

Poněvadž navrhované soudní řízení má oběma stranám sloužiti, tedy mělo by přihlížeti i ke stížnostem katolíků, mezi něž náleží znesvěcování kostelů protestanty a zadržování církevních desátků. Ustanovení, že se protestanté a katolíci nemají navzájem pronásledovati (utiskovati) pro rozdíly ve víře, nemá pro katolíky prý ceny, po-

[1]) Není v přísežné formuli. — [2]) Není rovněž v přísežné formuli. — [3]) Není rovněž v přísežné formuli. — [4]) *Rkpis Ossol. N. 186*, str. 18. — 93. Teka Naruszewicza, str. 19. — [5]) Že sepsání to bylo podáno od poslanců, je viděti z těchto slov: „A iż nam niezlecono nowych rzeczy niestanowić [sic!], tylko processum et exequutionem przeciw gwałtownikom confederatiej dawnej namowić" — což jest odkaz na poslaneckou instrukci nebo mandát s určitými, vymezenými úkoly. — [6]) „...tedy dosyć poprawie processum generalem iudiciarium, ktorym każdy ukrzywdzony zwykł swej krzywdy ordinaria via dochodzić i ktorego (odcięciem dilacyj niepotrzebnych, k temu obostrzeniem executyi contra bannitos) in correctura iurium jużeśmy poprawili." — [7]) „A kto by się temu sprzeciwiać chciał, i pokoj a porządek pospolity psować, contra talem omnes consurgemus in eius destructionem" — stojí v konfoederaci varšavské (*Vol. logum* II., 124). — [8]) „Bo jesli [by] do Confoederatiej osobny process miał bydź, sequeretur, że by do każdego statutu o każdą krzywdę specialem processum potrzeba było, quod est absurdum, i już by musiało bydź tyle processow, ile statutow i excesow jest. A iż w Confoederatiej super transgressores jej nie processum ordinarium, ale consurrectionem postanowiono, tedy bacząc, iź to skutku swego brać niemogło, do namowy

nevadž oni jsou ochotni pro svou víru jakákoliv nebezpečí podstupovati.[1])

Jestliže král přísahal, že nedopustí, aby byl někdo utiskován pro své náboženství, vysvítá prý z toho, že se musí zastati také katolického duchovenstva, poněvadž „stav duchovní od světského jest utlačován ne z jiné příčiny, leč pro náboženství, neboť rozumějíce někteří, že desátky jsou odměnou kněze i za služby církevní, neposlouchajíce jeho poučování, nýbrž někoho jiného, odňali je kněžím a podle jejich příkladu to činí i někteří katolíci a mimo to pro veliký rozdíl v náboženství zpustošili kostely."[2]) Proto tedy tato záležitost prý náleží v soubor otázek spadajících v program processu a exekuce konfoederace a nikoliv v soubor t. zv. komposice, t. j. zvláštního jednání o dorozumění a vyrovnání rozporů a sporů mezi šlechtou a duchovenstvem. Protestanté usilují ovšem, aby jednání o komposici bylo odloučeno a odloženo, ale ustanovení sněmu volebního varšavského a sjezdu wiślického, že soudní řízení má sloužiti oběma stranám, vylučuje prý možnost odkládati stížnosti duchovenstva na šlechtu do komposice.

Že provedení komposice jest nerozlučně spojeno s prováděním konfoederace varšavské, dovozuje se v podání katolických poslanců ze samé konfoederace tím, že se poukazuje na její 5. odstavec, znějící takto: „A poněvadž velice k míru záleží, aby rozdíly inter status byly utlumeny, a mezi stavem duchovním i světským jest nemalý rozdíl o politické věci časné, slibujeme všecky ty [rozdíly] mezi sebou componere na blízko příštím sněmu electionis."[3]) K němu se připomíná, že „s tou podmínkou od některých konfoederace byla povolena, aby se ta komposice při volbě Jindřichově byla skončila." Poněvadž však tato podmínka nebyla splněna, „tedy i konfoederace sama jako podmíněná nemůže býti platná potud, pokud se té podmínce konečného splnění nedostane." Konfoederace byla sice potvrzena královskými přísahami a „mocnými akty", ale každé potvrzení se opírá o nějaký základ a žádného práva nepřidává."[4])

Buď tedy otázku processu a konfoederace dlužno řešiti zároveň s komposicí anebo obojí věc odložiti ze sněmu korunovačního na později. „Korunovaci zmařiti nemohou — připomíná se protestantum — poněvadž jim Král J. M. nesložil přísahy na to jejich podání,[5]) ježto

zwykłego processu uciekają się." (*Rkpis Ossoliń. N. 156*, str. 18—19). — [1]) „A iż ten processus utrique parti serviens ma bydź, tedy też potrzeba gravamina katolikow [z] strony propłanowania kościolow, dziesięcin etc. przez ten proces znieść. Albowiem to, co strony niepenowania o rozność wiar warowano, niesłuży katolikom, ale tylko samym antiromanistom i oni sami to podali podnosząc stary captur w Wieluniu uczyniony; katolicy niepotrzebują tego nie przeto, aby im co złego myślili, ale i ż oni nieboją się quaevis discrimina subire dla religiej swej, jako je dobrowolnie przodkowie ich in primitiva ecclesia podejmowali i teraz gdzie indziej podejmują." (Tamże str. 19). — [2]) *Rkpis Ossol. N. 186*, str. 19—20. — [3]) *Vol. legum* II., 124. *Rpis Ossoliń. N. 186* str. 20. — [4]) „Až potym intercessit confirmatia confoederatiej przysięgami panskiemi i mocnymi akty, ale confirmatia každa ad suum fundamentum refertur nihilque iuris addit etc." (*Rkpis Ossol. N. 186* str. 20). — [5]) Srov. str. 21.

my jsme tomu odporovali, neboť podle recessu wišlického nebyl povinen nic přijímati, leč to, co bude smluveno (to jest svorně), ale podávati, co se komu zlíbí, jeden na druhého a ukládati bez jeho vědomí nikdo nemůže, neboť by to byla poroba."[1]) Katoličtí odpůrci protestantů projevují na konec ochotu jednati s nimi o process a exekuci konfoederace (ovšem bez vyloučení nebo odkládání komposice), ale odmítají jednati s nimi o požadavky jiné.[2])

Nevíme sice, co ještě při ústním jednání v poslanecké sněmovně přívrženci té a oné strany uváděli na oduvodnění svých požadavku, jisto však jest, že věcné a právní duvody protestantu byly slabší nežli důvody katolíků. Replika katolická proti požadavkům protestantů jest velmi obratně (ač sofisticky) sestavena, zvláště v tom ohledu, že z požadavku, aby byl ustanoven process a exekuce konfoederace, vyvodila logický dusledek, že nelze o věci jednati aniž by zároveň bylo jednáno o komposici. Ovšem věcné duvody neměly samy o sobě tolik síly, aby protestanty porazily, nýbrž byl to odpor a neústupnost jejich odpůrců.

Recess korunovačního sněmu (z 30. ledna 1588), t. j. ohlášení a odůvodnění, proč některé záležitosti nebyly na něm vyřízeny a odkládají se na sněm nejblíže příští, naznačuje dosti jasně, že mezi protestanty a jejich odpůrci (biskupy a jejich přívrženci) došlo k rozporům a potyčkám. Recess praví, že dorozumění o tom (o procesu a exekuci konfoederace varšavské) učiněné „některým se nelíbilo" — to znamená: většina sněmu dospěla k vypracování jistého návrhu, obsahujícího process a exekuci konfoederace varšavské čili zpusob jejího skutečného provádění, ale pro odpor menšiny nenabyl návrh tento všeobecného schválení. Král, který se v „pactech conventech" zavázal, že se o to přičiní, aby process a exekuce co nejdříve od stavu království byly ustanoveny, poukazuje na to, že nenese on viny na tom, že to „na ten čas do effektu nepřišlo", nýbrž že se to stalo „skrze rozdělení lidské, které v téže době rozmanitě se v Koruně i ve Velikém knížectví Litevském objevuje." Tato omluva a stejně i nové důrazné osvědčení královo, „že podle své povinnosti . . . se „s pilností" bude starati „apud ordines" a „vloži se" do toho, „aby tak ten process i exekuce utrique parti serviens, kterou by všecky excessy jakékoliv zachování tohoto míru inter dissidentes in religione christiana rušící, sběhlé jak před tím, tak i po korunovaci" „severe potlačeny a potrestány byly" — mají zajisté význam theoretického uznání požadavku protestantských v celém jejich rozsahu a byly

---

[1]) „Koronacyej bronić niemogą, gdyż im KJM niepoprzysiegł tego [illegible] podania repugnantibus nobis, bo wedle recessu wiślickiego nie powinien nic przyjmować, tylko co będzie namowiono, to jest zgodnie, a podawać, co się podoba, jeden na drugiego et imponere invito ipso nikto niemoze, bo by to było servitus." (*Rp. Ossol. N. 186* str. 20). — [2]) . . . „ale nam katolikom swiedzkim . . . nienależy co innego czynić, jedno samy process a executią przeciwko gwałtownikom jej . . . namowić a nie nowego nad ten process, co nam wtrącają, nieprzypuszczać, i owszem tego dojrzeć, aby utrique parti . . . servirent." (*Tamže* str. 21).

nepochybně jimi vynuceny po tuhém zápase s odpůrci. Ale tito odpůrci zase s druhé strany si vymohli slib králův, že se přičiní i o to, aby zároveň s jednáním o process a exekuci konfoederace „i komposice inter status ratione differentiarum de rebus politicis temporalibus gruntovně byla ustanovena.“[1])

Jest příznačné, že duchovenstvo (biskupové) ani s tímto kompromisem nebylo spokojeno, neboť když (nepochybně po delším zápase) dne 23. ledna poslanecká sněmovna jej navrhla králi a senátu, duchovenstvo se ozvalo proti tomu.[2])

Recessem sněmu korunovačního se protestanté dostali do postavení, ve kterém bylo jim téměř nemožno docíliti úspěchu, poněvadž otázka provádění konfoederace varšavské se stala závislou na splnění takových požadavků katolického duchovenstva, jaké ohrožovaly trvání protestantství v jeho základech. Neboť komposice se stanoviska duchovenstva měla býti co možná úplnou revindikací jeho ztrát utrpěných od reformace.[3])

Vyrovnání čili komposice mezi šlechtou a vyšším duchovenstvem bylo velmi dávným článkem v programu oprav státního zřízení a sociálních poměrů. Na programu tom pracovala sama šlechta polská za posledních dvou Jagellovců, zvláště pak za Zikmunda II. Augusta a dokonání jeho uložila také jeho nástupci, Štěpánu Bathorimu. Kdyby program ten byl býval proveden za Zikmunda II. Augusta, byla by komposice dopadla pro duchovenstvo tak nepříznivě, že toto by bylo pozbylo své dosavadní politické převahy, svých velikých výsad berních a nadpráví v soudnictví, bylo by upadlo úplně v područí šlechty a pravděpodobně by bylo přijalo i reformaci. Nerozhodnost krále Zikmunda II. Augusta v otázce přijetí reformace a odpadnutí od církve katolické je zachránila sice před pohromou, ale přece ne před velikými ztrátami; k nim náleželo zejména oslabení a ztenčení soudní pravomoci biskupů, odcizení velikého počtu katolických far a kostelů církvi římské, zadržování nebo i odmítání platů desátkových šlechtickými vrchnostmi, zabrání značného počtu statků církevních světskými pány a také oloupení mnoha kostelů o jejich drahocenné nářadí, roucha a památky.

Za vlády Štěpána Bathoriho šlo o to, aby na jedné straně šlechtě, která odpadla od církve katolické, zmocnila se kostelů a far na svých panstvích a obsazovala je duchovními protestantskými, bylo zákonem zabezpečeno držení jejich a ovšem i svobodné vyznávání své víry a rozhodování o víře svých poddaných, ale na druhé straně zase i to, aby bylo zamezeno další ztenčování država práv duchovenstva šlechtou, jmenovitě zachvacování církevních pozemků, dále aby byla obnovena pravomoc církevních soudů nad šlechtou v plném jejím dřívějším rozsahu, aby šlechta byla donucována odváděti

[1]) *Vol. legum* II., 269—270. — [2]) *Rpis Czartor. N. 350* str. 601: „Posłowie przyszli do krola Jego Mości... Recess z strony processu inter dissidentes de religione podali. Przeciwko temu clerus opowiedział się“. Str. 602: „Reces spisany podał pan pisarz Lubelski...“ — [3]) Bidlo, Jednota III., 179.

církevní desátky od starodávna povinné a po případě i vraceti to, co zabrala na újmu kostelů a církevních beneficií. Jednalo se zkrátka o to, nalézti způsob, aby se ustálilo jakési klidné soužití mezi dvěma stavy, které spolu soutěžily a řevnily o výsady, vliv a převahu při rozhodování o státních záležitostech. Šlechta chtěla zlomiti dosavadní převahu vyššího duchovenstva a zrušiti jeho výsadní postavení, zvláště pak jeho osvobození od daní a od povinnosti vojenské, které ji velice tížily. Ale poněvadž s těmito snahami šlechty bylo nerozlučně spiato náboženství nebo světový názor, proto mohly úplně zvítěziti jen v tom případě, kdyby všecka šlechta byla se stala protestantskou, neboť pak duchovenstvo by bylo zůstalo osamoceno. Avšak proud reformační zachvátil jen poměrně malou část šlechty tak, že vyšší duchovenstvo po krátké krisi začalo získávati nové a nové přívržence, kteří zkracování jeho výsad a oslabování jeho politických práv pokládali za neslučitelné s náboženstvím — a tak protestanté spolu s katolickými odpůrci duchovenstva se octli v postavení, ve kterém se jim bylo pro budoucnost obávati úplného obnovení dřívějšího nadprávného postavení duchovenstva. Proto hlavně usilovala protestantská šlechta o to, aby bylo duchovenstvu zákonem znemožněno domáhati se vrácení nebo obnovení utrpěných ztrát. Ten účel měla m. j. i konfoederace varšavská z r. 1573. Proto zase duchovenstvo jí houževnatě odporovalo.

Štěpán Bathori, který uznal a také plnil konfoederaci varšavskou v tom smyslu, že zamezoval a stíhal násilnosti provozované od katolíků na protestantech a tím zabezpečoval těmto klidné držení jejich kořisti a svobodného provozování své víry, přičiňoval se o to, aby komposice byla provedena co možná ve prospěch duchovenstva. Sněmy r. 1582 a 1585 zaměstnány byly značnou měrou řešením komposice. Jestliže na sněmu r. 1582 získali v té věci jistý úspěch protestanté,[1]) na sněmu r. 1585 naopak zvítězilo duchovenstvo v otázce velmi důležité, ba i zásadní, neboť král prohlásil, že se konfoederace varšavská (t. j. volnost vyznávati a provozovati jinou víru nežli katolickou) nevztahuje na královská města — a jistá část protestantů to také uznala. Mimo to po sněmu r. 1585 začal nejvyšší korunní tribunál (odvolací soud) opět rozsuzovati rozepře mezi šlechtou a duchovenstvem o církevní desátky a o církevní statky šlechtou zabrané, ačkoliv se o těchto věcech mělo na sněmu (1585) státi mezi oběma stranami dohodnutí a nestalo se.[2])

Sněm r. 1585 byl sice přičiněním protestantů, nespokojených se straněním krále duchovenstvu, rozbit[3]), ale protestanté odcházeli z něho s těžkými ranami, které zůstaly nezahojené i v době nastalého mezivládí po smrti Štěpána Bathoriho. Jestliže tedy snahy protestantu docíliti, aby konfoederace varšavská byla uznána od volebního sněmu

[1]) Bidlo, Jednota III., 177—184. — [2]) Srov. Bidlo, Jednota III., 188—193. — [3]) K rozbití sněmu přispěl ovšem nemálo i process s Kryštofem Zborowským, ale k straně jeho náležel jeden z nejmocnějších velmožu protestantských, Stanislav hr. z Górky.

za jednu ze základních podmínek zvolení a přijetí nového krále, narážely na silný a vytrvalý odpor katolické hierarchie a částečně i katolické šlechty, na odpor mnohem silnější, nežli byl v mezivládí r. 1572—1575; bylo to hlavně následkem neúspěchu, který protestanté utrpěli ve sněmovním zápase r. 1585, ač ovšem i ubývání jejich počtu (odpadání význačných osobností) nemálo k tomu přispívalo.

Otázka processu a exekuce konfoederace varšavské a s ní nerozlučně souvisící otázka komposice, odložená sněmem korunovačním, stala se pro svou naléhavost jedním z hlavních předmětů jednání prvního řádného sněmu, svolaného novým králem do Varšavy, v březnu a dubnu r. 1589[1]), který slove sněm pacifikační, poněvadž jeho úkolem bylo provésti po bouřlivém mezivládí a po porážce protikrále a jeho strany všeobecné uklidnění a přechod do normálních poměrů.

Máme sice jen stručné, zlomkovité a jednostranné zprávy o jeho jednání, pocházející hlavně od papežského nuncia Hannibala, od papežského legáta Aldobrandiniho a od polského primasa Karnkowského, tyto však přece dostatečně osvětlují veliké napětí a prudkost boje, jaký se na sněmu rozpoutal mezi katolickou hierarchií a protestantskou šlechtou. Tato byla pobízena k rozvinutí všech svých sil jednak potřebou získati hned v prvních počátcích nové vlády silné a pevné postavení, jednak novými smělými útoky katolického tábora v královských městech, jmenovitě vypleněním antitrinitářského zboru v Krakově a novou pouliční bouří katolického lidu proti protestantům ve Vilně (r. 1588). Katolická hierarchie, podněcovaná papežským legátem, kardinálem Aldobrandinim osobně a listy papežovými písemně k vytrvalosti a statečnosti, byla odhodlána, majíc v čele neoblomného primasa Karnkowského, nedopustiti za žádnou cenu, aby protestantům byl učiněn nějaký ústupek, který by znamenal zabezpečení jejich náboženství proti útokům se strany katolické nějakým určitě znějícím ustanovením zákona kromě neurčitě znějící konfoederace varšavské.

Bylo přirozené, že otázka, jak bude na budoucím sněmu rozřešena otázka komposice a processu s exekucí, byla příčinou nejen velikého zájmu, nýbrž i rozčilení a vření ve šlechtě i v duchovenstvu, a že veliké napětí nalézalo ventil v ruzných sepsáních toho i onoho směru, která v rukopisech kolovala a na mnoze v širších kruzích a schuzích byla čtena a všelijak doplňována a zdokonalována. Poněvadž duchovenstvo zpravidla lépe pérem vládlo, nežli světští pánové, proto asi se zachovalo více sepsání v lůně duchovenstva vzniklých.

Z těchto zasluhuje obzvláštní pozornosti sepsání, nadepsané *Gravamina cleri*, pocházející nepochybně buď od některého biskupa polského, buď k jeho rozkazu (možná, že z usnesení všech biskupů) sestavené pro stolici papežskou a jí zaslané prostřednictvím nuncia Hannibala z Kapuy, neboť jest zachováno z 28. svazku „Nunziatura

[1]) Usnesení jeho je dáno 14. dubna.

di Polonia"[1]) (f. 103 a násl.). Naproti tomu ve společnosti šlechtické vzniklo sepsání *O compositiej*,[2]) složené od nějakého protestantského šlechtice.

Poněvadž snahy, záměry a cíle, jaké sledovalo duchovenstvo na jedné a šlechta (především ovšem protestantská) na druhé straně, nevznikly teprve před sněmem pacifikačním a nezanikly s ním, nýbrž žily už dávno před tím a trvaly dlouho ještě potom, proto ku poznání jich lze použíti i sepsání, která vznikla až po sněmu r. 1589. To jsou především *Articuli politici*, sepsané brzy po sněmu r. 1589 od primasa Stanislava Karnkowského, obsahující 28 věcí, které se strany duchovenstva (hlavně biskupů) měly býti buď požadovány na příštím sněmu nebo prováděny v praktickém životě na obranu nebo k zesílení církve duchovenstva a k oslabení jejich odpůrců. A konečně cennou pomucku poskytuje také jednání a usnesení provinciální synody, která zasedala 2. října 1589 v Piotrkově. O jejím průběhu nás zpravuje instrukce daná deputaci, která z této synody byla poslána ke králi[4]) a pak tištěné *Constitutiones et decreta condita in provinciali synodo Gnesnensi* . . . 1589. Pragae 1590. Synoda tato se konala sice téměř již pul roku po sněmu, a to hlavně proto, aby se duchovenstvo náležitě připravilo k dalšímu zápasu se šlechtou (především protestantskou), ale není pochyby, že ten program, který synodou byl vysloven a sestaven, byl v podstatě už mnohem dříve duchovenstvem sledován.

Jestliže program duchovenstva, který z těchto sepsání lze snadno vyvoditi, srovnáme s tím, oč duchovenstvo usilovalo již za vlády Štěpána Bathoriho, jmenovitě na sněmích r. 1582 a 1585[5]), shledáme, že mezi oběma programy není vlastně téměř žádného rozdílu.

„Mnohé svatyně a nesčetné farní kostely jsou násilím světských lidí a kacíři nejenom zpuštěny, nýbrž i o zlaté a stříbrné náčiní, jež i náležívalo k bohatství království, žalostně oloupeny, mnohé jsou zabrány od majitelů pozemků, kteří také jejich duchody si přisvojují a berou"[6]) — stěžuje sobě synoda piotrkovská králi a žádá jej, aby ne-

---

[1]) V opise se chová v Polské Akademii věd v Krakově, *Teki rzymskie* t. 46. — [2]) *Rkpis Czart. N. 352* str. 467—469. — [3]) *Nunz. di Polonia* t. XXXIII. p. 55 (opis v Polské Akademii věd. Teki rzymskie t. 46.). — [4]) THEINER, Monumenta III., 117. — [5]) Srov. BIDLO, Jednota III., 178—179. — [6]) THEINER, Monumenta III., 117. Týkalo se to namnoze starostů, užívajících statků královských. „Rozmowa o confederaciej" z r. 1592 (str. 11) praví (zajisté přemrštěně), že několik tisíc kostelů jest vypleněno. SKARGA ve svém „*Upominaniu do ewanielikow*" z r. 1592 (str. 40—41) tvrdí, že jen v diecési krakovské protestanté buď zabrali, zbořili nebo zpustošili a oloupili o stříbro, pozemky, duchody a desátky 600 kostelů a vůbec v celém Polsku okolo 2000. „Pobraliście skarby kościelne, opanowaliście imiona i dziedzictwo Krystusowe, odjeliście żywność kapłańską, wdow i sirot i szpitalow, z świętokradztwa uczyniliście sobie niektorzy dziedzictwo i ojczyzny z cudzego. . ., z świętego i boskiego zbudowaliście domy swoje" (tamže). Podobně „Rozmowa o confoederaciej (z r. 1592) str. 11. V protestantské replice „Podpora confoederaciej" z r. 1595 — list C — se praví: „Kościołow tesz jesli ich gdzie nazbyt niecierpią ewangelicy, i to nie dziw, najdzie to i u katolikow, że dosć prożnych stoi, tylko wroble a sowy w nich gospody mają". Ze SKARGOVA spisu „Upominanie" (str. 45) se dozvídáme, že také ubylo kněží při jednotlivých kostelích, které katolíkům zůstaly: kde prý dříve bylo 10 kněží, teď jsou jen 2 nebo 1, kde jich bývalo 30, tam teď je jich jen 5, kde jich bývalo 50, teď je jich sotva 20. To je velmi zají-

dovoloval kacířům odbývati svá shromáždění ve svých královských městech a aby hleděl cestou spravedlnosti navrátiti do dřívějšího stavu kostely zabrané kacíři i jinými uchvatiteli.

„Všichni biskupové a faráři nechť se pilně o to starají, aby získali nazpět kostely od kacířů zneuctěné.“ (t. j. zabrané pro protestantskou bohoslužbu) — žádá Karnkowski ve svých „Artikulích“ a dodává: „Jest hledati cesty a způsoby, jakými by města, a to zvláště královská, byla zbavena kacířských chrámů a shromáždění a katolíci znenáhla do měst byli předváděni.“

„Duchovenstvo velmi veliké násilí a útisk trpí, když jest donucováno uznávati světskou soudní pravomoc a jí se podrobovati proti právům a obyčejům celého křesťanstva, poněvadž celému světu křesťanskému jest známo, že jak statky a majetek, tak i osoby církevní své zvláštní právo mají.“[1])

Piotrkovská provinciální synoda r. 1589 uložila (dekretem 8.) biskupům, aby hájili vydatněji duchovenstvo a vystupovali přísněji proti světským lidem, kteří bijí a zabíjejí duchovní, nejmenují farářů na fary uprázdněné a rozchvacují majetek i poklady kostelní. Že tento požadavek se opíral o skutečné případy, o tom nás poučuje pozdější jednání protestantského sjezdu v Radomi, z něhož se dozvídáme, že šlechtic Jan Zaręba (člen Jednoty bratrské) zbil jistého jezuitského kněze tak, že sotva s životem vyvázl, že jiný šlechtic přepadl hnězdenského kanovníka Slabogorského v jeho domě a že šlechtic Filip Zakrzewski, v diecesi kujavské, zbořil dva kostely.[2])

Za vlády Zikmunda II. Augusta, v době vrcholícího hnutí reformačního, byla rozhodnutím královým odňata soudům biskupským soudní pravomoc nad stavem světským (šlechtou) sice jen zatímně a přechodně, ale poněvadž toto rozhodnutí nebylo výslovně odvoláno, změnil se stav zatímnosti skutkem ve stav trvalosti. Proto soudní reformou provedenou za Štěpána Bathoriho r. 1578 bylo i duchovenstvo ve věcech světských, jmenovitě ve sporech majetkových, podřízeno nejvyššímu soudu odvolacímu čili tribunálu. To byl veliký úspěch šlechty, jehož docílila po mnoha letech svého tuhého zápasu s duchovenstvem. Duchovenstvo se sice podrobilo (ovšem ne bez odporu) tomuto ustanovení, poněvadž o záležitostech, jeho se týkajících, měl rozhodovati zvláštní senát, skládající se ze stejného počtu přísedících světských a duchovních[3]), ale v praksi se to přece ukázalo pro duchovenstvo nevýhodné, ba i škodlivé. Především zdráhala se šlechta a odmítala projednávati v tribunále některé pře, na kterých duchovenstvu obzvláště záleželo, z toho důvodu, že náležejí do souboru

mavá illustrace, jak bylo Polsko před reformací katolickým duchovenstvem zaplaveno a ukazuje k tomu, že reformace tuto hypertrofii náboženského citu a zájmu do jisté míry vyléčila — nejen v zájmu šlechty, nýbrž i v zájmu státu. Protireformace usilovala o obnovu stavu předreformačního. — [1]) *Gravamina cleri.* — [2]) Dyaryusz zjazdu protestantów Radomiu 1591 roku (vyd. W. Zakrzewski) v *Archiwum komisyi histor. t. IX.*, str. 497, 502, 508, 510. Několik skutečných případu uvádí také „Rozmowa o confoederaciej“ (z r. 1592) str. 8. — [3]) Srov. Bidlo, Jednota III., 180.

otázek, o kterých napřed má se státi dohodnutí čili komposice mezi šlechtou a duchovenstvem, jak mají býti řešeny, čili že nelze rozhodovati případů jednotlivých, poněvadž jsou to otázky politické, které všecky jedním rázem mají býti řešeny podle určitých zásad a pravidel, o nichž musí rozhodnouti sněm a král. Byly to zejména rozepře o církevní desátky, šlechtou zadržované, pře o kostely, statky a jmění církevní zabrané šlechtou, hlavně protestantskou a p. Když přece o některých takových věcech byly vyneseny rozsudky, zdráhali se někteří starostové, jakožto orgány moci výkonné, je prováděti. Proto také asi král na sněmu r. 1581 suspendoval provádění výroku tribunálu o sporech desátkových do budoucího sněmu, na němž se mělo jednati o komposici.[1])

Po sněmu r. 1585 začal sice zase tribunál vyřizovati pře o církevní desátky a o církevní statky (srov. str. 31)[2]), ale to přece duchovenstvu nestačilo, poněvadž nikdy nebylo jisto, zdali v daném případě budou jeho nároky náležitě uspokojeny[3]), a proto se snažilo o to, aby takovéto záležitosti byly vráceny zase soudům biskupským k rozhodování. Od provedení soudní reformy bylo duchovenstvo povinno podřizovati se v jistých věcech i nižším soudním instancím a šlechta vyvozovala z toho důsledky pro duchovenstvo, zejména pro biskupy, velmi nepříjemné. *Gravamina cleri* si stěžují, že dříve nikdy biskupové nebyli obesíláni k nižším soudům, nýbrž že jejich zástupci za ně odpovídali. „Teď však na mnoze kterýkoliv hašteřivý šlechtic a ničema, i když pro nejbezcennější věc zbytečně zdvihne spor, uráží důstojenství biskupské. Poněvadž pak vědí [šlechta], že ten stav [duchovenstvo] se vyhýbá přísahám, ženou různými úskoky a překrucováním práva věci tak daleko, aby je donutili ke skládání přísahy a tímto takřka podvodným jednáním mnoho se ztrácí ze statků církevních." Nižší soudní instance (zejména zemské soudy) rozsuzovaly nepochybně také stranicky v neprospěch duchovenstva, jak si stěžuje 8. odstavec *Gravamin*, který poukazuje na to, že tribunál zrušil mnohé rozsudky zemských soudů.

Mnohé pře byly protahovány tím, že konečné jejich rozhodnutí náleželo pravomoci královně, jmenovitě v případech, kde ve smíšeném senátě tribunálu se ukázala rovnost hlasu. Avšak král mohl rozsuzovati pouze v době sněmu, za přítomnosti poslanců. A poněvadž poslední řádný sněm byl už r. 1585, nahromadilo se za 4 léta zajisté veliké množství případů nerozhodnutých, což pro duchovenstvo bylo velice trapné. Proto také provinciální synoda r. 1589 žádala od nového krále Zikmunda III., aby vyřídil pře odkázané tribunálem sněmovnímu soudu královskému.[4]) *Gravamina cleri* naznačují (v odstavci 9.), že

[1]) Srov. Bidlo, Jednota III., 180—181. — [2]) Na sjezdu protestantů v Radomi r. 1591 šlechtic Oleśnicki pravil, že komposice není potřebí, když tribunál rozsuzuje rozepře o církevní desátky a o kostely. *Dyaryusz zjazdu protestantów w Radomiu 1591 roku* (vyd. Zakrzewski) v *Archiwum komisyi histor.* t. IX., str. 511. — [3]) Šlechtici Filipu Zakrzewskému v diecessi kujavské, který zrušil dva kostely, bylo tribunálem nařízeno je znovu zříditi. Tamže str. 502, 508, 510. — [4]) Theiner III., 137.

duchovní přísedící tribunálu a duchovní (kromě biskupu, kteří byli členy senátu) vubec nemají přístupu k soudu sněmovnímu, který rozhoduje jejich rozepře se šlechtou v poslední instanci.

Zřízením nejvyššího tribunálu nebyla přirozeně odstraněna soudní pravomoc biskupů v oboru církevním. Poněvadž však dříve hluboce zasahovala do záležitostí světských, jako byly rozepře manželské, dědické, stíhání poklesků mravních (na př. cizoložství a pak i ruzné zločiny), pronásledování kacířství a mnoho jiných, jednalo se o to, aby komposicí byly co možná určitě stanoveny meze pusobnosti soudu biskupských v oboru věcí světských. Duchovenstvo ovšem usilovalo o to, aby jeho pravomoc ve věcech světských byla co možná obnovena v tom rozsahu, jaký měla před suspendováním výroku soudu biskupských (r. 1563 a 1565). *Gravamina cleri* (odst. 12.) poukazují na to, že ač měšťané i Židé mají své vlastní soudy, duchovenstvo nemá ani, kde by si stěžovalo na tělesná násilí a vraždy, páchané šlechtou na duchovních. Ač prý byly zvýšeny pokuty a tresty za zabití šlechticu a lidí obecných, „jediný jen kněz bezduvodně zavražděný jest huře ceněn nežli sprosté zvíře, které přece má v právě polském svou hodnotu a bezpečnost.“

Není tudíž divu, že provinciální synoda vyslovila požadavek, aby byla zachována soudní pravomoc církevní podle starých zákonu a aby světské úřady a zvláště starostové, kteří jí činí překážky (t. j. neprováděním rozsudku soudů biskupských) byli stíháni. „Starý zákon, který obsahuje výslovně všecko to, co přísluší před forum duchovní, nechť se předloží ku provádění a nechť se to nařídí starostum a jiným úředníkům.“ Nechť král nedovoluje správcum svých královských statků zabírati nebo zadržovati desátky, platy a jiné příjmy církevní a nechť je po příkladě blahé paměti krále Štěpána přinutí, aby je vydali pod trestem zbavení úřadů a proti těm, kteří chrámy a fary na statcích královských plení. . . . nechť přísně zakročí.[1]) Pro osobní křivdy páchané na kněžstvu, jako pro bití, vraždy a jiné násilnosti žádala synoda piotrkovská zřízení zvláštního soudu.

Šlechta, jak z pojednání *O compositiej* vysvítá, se domáhala, aby duchovenstvo (t. j. jeho poddaní) a šoltysové ze statků duchovních konali službu vojenskou a naléhala i ruznými praktikami vymáhala na duchovenstvu větší příspěvky daňové, ale duchovenstvo se všemožně těmto snahám bránilo. *Gravamina cleri* si stěžují, že výběrčí daní si osobují právo i nad duchovenstvem, že vymáhají na něm daně (patrně na poddaných jeho) větší, nežli jest povinno platiti „podle správného počtu lánu“ a že duchovní obesílají k úřadum a poddané nutí k nespravedlivým a zbytečným přísahám.[2])

Rozumí se samo sebou (ale jest k tomu i řada dokladu), že v jedné z hlavních věcí sporných mezi duchovenstvem se šlechtou, t. j. v otázce

[1]) Theiner III., 117. — [2]) Duchovenstvo platilo „subsidium charitativum“, jehož výši samo určovalo, ale tato daň, jak patrno, se vybírala výběrčími šlechtickými, valným sněmem ustanovenými, podle určitého klíče podobně jako na statcích šlechtických.

církevních desátků, duchovenstvo naprosto se nemínilo vzdáti svých nároků, ačkoliv veliká část šlechty desátky platiti odpírala.

Kdežto duchovenstvo usilovalo o to, aby byla obnovena všechna jeho práva a všechny državy katolické církve, které jí náležely před tím, nežli značná část šlechty od církve odpadla, protestantská šlechta žádala, nejen aby podržela všecko to, co na účet církve získala, nýbrž mnohem více. Pojednání *O compositiej* praví: „Povinností pánů duchovních jest, aby oni a jejich šoltysové konali službu vojenskou, za druhé dávati annáty do státní pokladny, za třetí děti šlechtické v učení svým nákladem vydržovati a za čtvrté zajatce od nepřátel vykupovati."[1]) Protestantský spisovatel tohoto kusu nechce nic slyšeti o komposici v otázkách náboženských („o religii... componować s niemi niebędziemy"), ježto náboženství je každému svobodné — „compositia inter status pouze de politicis et temporalibus býti má". Rozepisuje se nejvíce o soudní pravomoci duchovenstva a vyvrací, dovolávaje se příslušných zákonů a ustanovení, ty stránky její, které duchovenstvo vztahuje na šlechtu a její poddané. Odmítá snahy duchovenstva prováděti protireformaci na statcích šlechtických a poukazuje na to, že není mu dovoleno se mísiti do práv patronu. „Máme na svých statcích absolutum dominium" — praví.[2]) Popírá právo duchovních na desátky, ježto jest duchovenstvo náležitě opatřeno jinými hmotnými prostředky k výživě své potřebnými.[3]) Spisovatel pojednání odporuje snaze a názoru duchovenstvem šířenému, že jednání o process a exekuci konfoederace varšavské má býti nerozlučně spojeno s jednáním o komposici a poukazuje na to, že na sněmících se stalo usnesení, aby na sněmu byl vyřízen process i exekuce, a komposice aby byla odložena na sněm budoucí.

Tento nejpřednější jaksi úkol sněmu pacifikačního (protože předešlým sněmem korunovačním mu odkázaný) byl sice zastiňován řadou úkolů jiných, na mnoze neodkladných, ale přece nemohl býti vůbec potlačen nebo odsunut stranou. V popředí ovšem stál neúplně ještě vyřízený boj o korunu, poněvadž, přes vítězství nad protikrálem Maximiliánem a přes jednání o mír, vedené od počátku ledna 1589 s císařem Rudolfem II. v Bytomi a Będzině, ani zahraniční postavení Polska, ani vnitřní jeho poměry nebyly ještě přiměřeně bezpečné a klidné. Poněvadž nebylo jisto, zdali jednání s císařem se skončí skutečně smírem či zdali bude nutno pokračovat ve válce, bylo potřebí

---

[1]) Protestantský spisovatel sepsání „Respons w porywezą dany" (z r. 1592) cituje nějaký statut (zákon), který obsahuje tato ustanovení: „Bona spiritualium sunt bona Reipublicae ad subsidia belli, ad redemptionem captivorum, ad educationem et in scholis institutionem filiorum nobilium" (list I IV). — [2]) „Mawiacie radzi, iż panu w własnym imieniu jego godzi się z kościołem i plebanem czynic, co chce" — praví Skarga v „Upominaniu do ewanielikow" (str. 45). — [3]) Spisovatel sepsání „Respons w porywezą dany" (z r. 1592) praví, že kněží drží větši polovici „gruntu koronnego", že mají mnohem více, nežli šlechta i s králem dohromady. „A wzdy jeszcze i tam, gdzie niesłużycie, napieracie się od każdego z nas dziesiątej części jego chleba i inszych accidentij!" Jeden prelát prý by mohl docela dobře vydržovat ze svého příjmu všecky kněze, kteří náležejí pod jeho správu.

se připraviti k válce, aspoň finančně; a konečně nový král i bez toho potřeboval peněz.

Poněvadž nedávno zemřelý král Štěpán Bathori ruku v ruce se svým hlavním důvěrníkem a spolupracovníkem, kancléřem a hejtmanem Janem Zamojským, připravoval novou válku s říší moskevskou, jejíž neutěšené vnitřní poměry k tomu vyzývaly, proto i válka s Moskvou byla jedním z prvních úkolů zahraniční politiky, přejímané novým panovníkem. Úkol tento však předpokládal náležitá ochranná a obranná opatření na jv. hranicích vzhledem k Turecku, drážděnému útoky ukrajinských kozáků.

Jedním z hlavních úkolů politiky vnitřní pak byla otázka, jak naložiti s poraženými přívrženci arciknížete Maximiliána, jejichž vůdcové byli z veliké části zajati Zamojským v bitvě u Byčiny. Osoby a strany měly své vlastní blízké zájmy hmotné a ctižádostivé, zvláště pak byla četná skupina mocných lidí s korunním maršálkem Ondřejem Opalińským a primasem Karnkowským v čele, která vyvíjela horečné úsilí, by zarazila příliš velký vzrůst moci a vlivu byčinského vítěze, Zamojského. Ale přes to ani protestanté, ani biskupové nezapomínali, že mají přijíti náležitě připraveni k církevně-polizápasu na valném sněmu. Nastávající sněm měl býti sice sněmem pacifikačním jak v ohledu zahraničním, tak i vnitřním (a to hlavně v poměru protestantské šlechty k duchovenstvu), ale předzvěsti ukazovaly spíše k prudkým bojům nežli k uklidnění.

Podle zachovaných usnesení sněmíků,[1]) které se odbývaly na počátku února r. 1589, vidíme, že v popředí usnesení sněmíkových stojí otázky zahraniční politiky, t. možnost války s Habsburky a Moskvou, zabezpečení země proti Tatarům a Turkům a z toho pak vyplývající potřeba povolení daní a veřejné hotovosti. S tím nepochybně souvisí požadavek, aby fojtové nebo šoltysové statků církevních byli podrobeni službě vojenské, nemohou-li privilegiemi dokázati své osvobození od ní. Dále se žádá, aby ze statků, které by prodejem přešly v majetek duchovenstva, byla i potom dále konána služba vojenská. Avšak vedle těchto požadavků vztahujících se k současným potřebám politiky zahraniční, zaujímá význačné místo také provádění varšavské konfoederace. Kategoricky se žádá, aby konečně byl vyřízen process a exekuce konfoederace varšavské, ale stran jednání o komposici, o opravě

[1]) „Articuli conventus Srzedensis palatinatus Posnaniensis et Calissiensis die 3. Februarii etc." v *Nunz. di Polon.* t. 28. f. 266 a 271 (staré stránkování f. 202 a 206) podávají dosti obšírný a věrný obsah. Originální usnesení nepochybně jest obsaženo v *rkpe archivu hr. Zamojských ve Varšavě* N. 1203 f. 117—120 pod nadpisem „Articuły seymiku Srzedzskiego panom posłom ziemskim zleczone A. D. 1589 die 3. febr". Pak: „Articuli pro comitiis generalibus tractandi, collecti ex diversis conventibus particularibus nobilitatis, celebratis mense Januario 1589" v *rkpe knihovny hr. Krasińských ve Varšavě N. 1551* str. 541—542 a v *Nunz. di Polon.* t. 28. f. 225—227. Mimo to jest tam také kus nadepsaný „Articuli in praeiudicium reipublicae a quibusdum terrarum muneris in comitiis generalibus proponendi" (f. 145, st. 100) a „Notanda pro comitiis generalibus circa libertatem et gubernium ecclesiarum". Jsou to asi záznamy některého polského biskupa (snad Karnkowského).

zákonů a o způsobu volby krále se vyslovuje pochybnost, zdali bude možno o těchto věcech na sněmu nastávajícím něco pevného sjednati a proto se žádá, aby k tomu účelu byl co nejdříve svolán sněm jiný. Poněvadž se předpokládá, že sněm nejbližší bude mít dosti práce s věcmi jinými (patrně s otázkami politiky zahraniční), proto se žádá, aby byl prodloužen o dva týdny, které by však byly výhradně věnovány vyřizování trestních pří na soudě sněmovním. Nevraživost šlechty proti duchovenstvu vyzírá z požadavku, aby duchovní senátoři (biskupové) byli povinni skládati takovou přísahu (králi), jako skládají vždycky senátoři světští.

Stručná a suchá mluva usnesení sněmíkových nabývá jasnějšího osvětlení zprávou obsaženou v ,,Articuli in praeiudicium rei publicae" etc.[1]), která podrobněji osvětluje snahy šlechty duchovenstvu nepříznivé. O konfoederaci se tu praví, že v jejím důsledku bude moci každý si vyznávati víru, jakou mu bude libo a že má býti ustanoven trest na duchovní, kteří by tomu chtěli překážeti. Při komposici se má jednati především o desátcích a proto že rozepře o ně nemají býti předmětem soudního řízení čili že soudní pře o desátky mezi šlechtou a duchovenstvem mají se zastaviti. O rozepřích kněžských mají rozhodovati v nejvyšším tribunále jen světští jeho přísedící bez ohledu na přísedící duchovní a počet těchto má býti obmezen pouze na šest. Zamýšlená oprava zákonů má prý ten účel, aby jisté zákony duchovenstvu příznivé byly vyškrtnuty. Annáty nemají býti placeny stolici papežské, nýbrž odváděny do státní pokladny na obranu země. Vůbec duchovenstvo má býti podrobeno břemenům válečným. Krakovský biskup prý kupuje statky světských lidí z výnosu statků duchovních ku pohoršení nejen kacířů, nýbrž i katolíků, ale o chrámy a statky církevní a vůbec o záležitosti církevní nepečuje. Jestliže se usiluje o to, aby za krále mohl býti volen pouze Polák s vyloučením rodu Habsburského i jiných panovnických rodů, upravuje se tím cesta k trůnu kacíři. Jedná se o to, aby všude po celé zemi se mohla odbývati shromáždění [bohoslužebná] kacířu.

,,Notanda pro comitiis generalibus circa libertatem et gubernium eclesiarum"[2]) obsahují pokyny pro duchovní senátory, k čemu tito by měli na sněmu pracovati: Komposice a zpusob volby krále nechť se vyřídí buď na sněmu nastávajícím nebo ať pro tyto věci se ustanoví sněm zvláštní, a to do lhůty jednoho roku. K opravě zákonů nechť se ustanoví zástupci ze všech vévodství. Bylo by na úkor církevní pravomoci soudní, kdyby ti, kdo se provinili únosem panen a vdov, měli býti souzeni sněmem sněmovním, jak to chce šlechta.[3]) Jest potřebí, aby na počátku sněmu duchovenstvo (biskupové) konalo zvláštní poradu, ve které by bylo napomenuto k náležitému konání svých povinností. K tomuto přání se připojuje řada stížností na biskupy, že nekonají náležitě svých povinností ve správě církevní.

---

[1]) Srov. str. 38 pozn. 1. — [2]) Tamže. — [3]) Tak se usnesly sněmíky před sněmem r. 1589 (*Nunz. di Polon.* sv. 28. f. 168—169).

Obě strany tedy se připravovaly k boji na sněmu a zprávy o tom, co činí protestanté, pobízely papežského nuncia Hannibala, aby zorganisoval síly katolické na obranu zájmů církve katolické a duchovenstva[1]). Na sněmících byl zajisté už na mnoze sveden boj mezi protestanty a katolíky při volbě poslanců. Nezvítězila, tuším, ani jedna strana rozhodně, neboť kdežto jeden katolický pramen praví, že byla zvolena většina poslanců katolických[2]), jiný naopak tvrdí, že bylo zvoleno mnoho kacířů.[3]) Jisto jest pouze, že z Litvy přišli samí protestanté.[4])

Za vévodství poznaňské a kališské, kde Jednota bratrská měla převážnou většinu svých zborů, bylo zvoleno 12 zástupců nebo poslů (poslanců) na valný sněm, z nichž lze bezpečně označiti čtyři jako protestanty t. Jakuba Krotowského, Jana Gajewského a Jana Rozdrażewského, podkomořího poznaňského, kteří všichni náleželi k církvi bratří českých a pak Świętosłava Orzelského, příslušníka církve lutherské. Možná však, že i jiní ještě byli protestanté — věc nelze zjistiti, poněvadž někteří poslanci jsou uvedeni pouze svými hodnostmi, a ne jmény. Poněvadž Przyjemští náleželi k Jednotě bratrské, lze pokládati za protestanta také ještě Ondřeje Przyjemského.[5])

Sněm, který byl zahájen dne 6. března r. 1589, měl až do prázdnin velikonočních, které připadly na poslední dny března a první dny dubna, průběh neobyčejně klidný a příznivý, takže podle jezuity Bernarda již dávno nebylo sněmu tak svorného.[6]) Až do velikonoc nedošlo k žádné srážce mezi stranami a vyřízeno bylo několik důležitých věcí. Otázka války s Moskvou odložena pro odpor Litvanů, ale povolena daň na možnou obrannou válku s císařem. Ale bylo to ticho před bouří. Biskupové a jejich katoličtí přívrženci v senátě i sněmovně poslanecké byli si vědomi, že dojde k velikému a těžkému boji jak o process a exekuci konfoederace, tak i o komposici a očekávali, že protestanté teprve v poslední dny sněmovního zasedání vystoupí se svým návrhem, by ve chvíli, kdy z pravidla ještě řada nevyřízených věcí vyžadovala rychlého jednání, mohli (se zřetelem k nebezpečí, že by pro jednu — jejich — věc celé úspěšné jednání mohlo býti zmařeno) náhlým a rychlým postupem proraziti a přehlušiti odpor duchovenstva a jeho přívrženců.

Duchovenstvo již před velikonoci si vymohlo, aby se jednalo

---

[1]) Lepszy, Walka stronnictw str. 184 pozn. 2. a 190 pozn. 2. — [2]) Tamže. — [3]) Articuli in praeiudicium reipublice v *Nunz. di Polon.* t. 28 f. 145 (viz shora str. 39). — [4]) Lepszy, Walka stronnictw str. 184 pozn. 2. — [5]) *Rkpis knih. hr. Zamojských ve Varšavě N. 1203* f. 120: „Ich Mości panow poslow numerus: J. M. pan Międzyrzecki, J. M. pan Nakielski, J. M. pan podczaszy koronny, J. M. pan Jakub Krotowski, wojew[odzic] inowłocławski, J. M. pan sędzia Poznański, J. M. pan sędzia Kaliski, J. M. pan Jędrzej Czarnkowski, J. M. pan starosta Pyzdrski, J. M. pan podkomorzy Poznański, J. M. pan Jędrzej Przyjemski, J. M. pan Czarnotulski Stanisław, J. M. pan starosta Kościeński". — Že k sněmíku środskému (vévodství poznaňského a kališského) poslala hnězdenská kapitula své zástupce, kteří měli na šlechtu působiti ve směru duchovenstvu příznivém, o tom Korytkowski, Arcybiskupi III., 466. — [6]) Lepszy, Walka stronnictw str. 188 pozn. 3.

o komposici, ale protestanté se tím nedali přivésti z míry.[1]) Bez obtíží svolili k tomu, aby byla zvolena k jednání o komposici zvláštní komise, která se skládala ze 7 senátorů katolických a 6 protestantských a z poslanců 9 katolíků a 8 protestantů.[2]) Mezi těmito spatřujeme i člena Jednoty bratrské, Jana Gajewského, zemského sudího poznaňského, velmi známého z pohnutých událostí mezivládí. Podle zprávy nunciovy[3]) bylo však jednání v komisi od šlechty protahováno, aby nevedlo k positivnímu výsledku.

Ačkoliv protestanté, jak se zdá, si počínali na oko smířlivě a jednali klidně, ukázalo se asi přece, že jsou pevní a neústupní a že mají pro sebe i mnoho katolických poslanců a senátorů. Proto a v očekávání rozhodné srážky ke konci sněmovního zasedání přibyl zajisté 21. března nuncius Hannibal do Varšavy a jal se seskupovati, posilovati a vyzbrojovati tábor katolický k boji a snažil se získati na jeho stranu mladého krále. V přemlouvání a podněcování katolíků mu pomáhal sekretář papežského legáta (Aldobrandiniho), Stabilio Paulini. Skoro současně s nunciem se dostavil na sněm kancléř Zamojski, přicházející z Będzina, kde byl nedlouho před tím dojednal mír s císařem, a uvítán byl s velikou slávou.

Zamojského označují současné zprávy a žaloby legáta Aldobrandiniho, nuncia Hannibala a primasa Karnkowského jakožto příznivce kacířů, který se přičiňoval jednak, aby požadavkům protestantů bylo vyhověno, jednak aby komposice byla odložena. Jsou také určité doklady, které potvrzují, že Zamojski skutečně protestanty podporoval, ba že dokonce jim radil a pomáhal, jak by nejsnáze dospěli k cíli. On asi byl nepochybně původcem jejich postupu, aby teprve v poslední chvíli rázným vystoupením zjednali svým požadavkům konečné vítězství.

Víme-li, že Zamojski byl hlavním rádcem a spolupracovníkem Štěpána Bathoriho, jenž sice podporoval katolictví, aby se stalo panujícím náboženstvím v říši polsko-litevské, ale přísně trestal násilné utlačování protestantů, pochopíme snadno jednání Zamojského v této době, kdy se mělo na dlouhé časy rozhodovati o vzájemném

---

[1]) Podle zprávy jezuity Bernarda již ze 17. března „duchowni się domagają sprawiedliwości i juryzdykcyi starej" — čili: komposice. LEPSZY, Walka stronnictw str. 188 pozn. 3. MORAWSKI, Kościól w Polsce v časopise „Kronika dyecezji Kujawsko-Kaliskiej, rok XVIII. (1924) str. 568—569. — [2]) *Nunz. Polon.* t. 26. f. 197 (*Teki Rzymskie* t. 46.). Zpráva nuncia Hannibala: „Deputati pro compositione inter ecclesiasticos et seculares. Ex senatoribus. Catholici: Rmus Dnus episcopus Luceoriensis, Rmus D. episopus Camenecensis, nominatus ad ecclesiam Chelmensem, D. palatinus Plocensis, D. palatinus Masoviensis, Dnus castellanus Podlachiae, Dnus castellanus Biecensis, Dnus cancellarius regni. Haeretici: palatinus Vilnensis, palatinus Trocensis, palatinus Calissiensis, palatinus Ravensis, castellanus Samogitiae, castellanus Belzensis.

Ex nuntiis terrestribus. Catholici: Dnus cap. Cracoviensis, D. Stanislaus Hucanski, D. palatinides Russiae, D. Johannes Ferlei, D. Conarski, D. cap. Praemisliensis cap. Scinatinschi, D. Zawisza, D. Zamoisci secretarius. Haeretici: Szaffraniec, succamerarius Cracoviensis, succamerarius Chelmensis, Andreas Fierlei, vexilifer Leopoliensis, dapifer Lituaniae, judex Bosnaniensis [= Gajewski], judex Calissiensis [= Orzelski]. — [3]) *Nunz. di Polonia t. 26.* (Teki rzymskie t. 42.) list z 13. IV. 1589.

poměru katolické většiny a stále ještě silné nekatolické menšiny, která mohla ještě rozvinouti značnou energii a nabýti velikého politického významu, poněvadž to, oč se snažila, se týkalo i pravoslavných, obývajících rozsáhlé země východní. Pro to měl otevřené oči a jasné pochopení Zamojski, jenž pocházel a měl své statky v zemi, která měla ještě obyvatelstvo (nešlechtické) pravoslavné.

Přestoupiv v mládí svém z kalvinství ke katolictví, nestal se, jak často bývá, fanatickým obrácencem, nýbrž naopak, snášenlivým politikem, který ustálením jistého klidného soužití katolíků s protestanty chtěl zažehnat nebezpečí zhoubných občanských náboženských válek, jakých četné příklady poskytovala současná západní Evropa, zvláště pak Nizozemí a Francie, kde války hugenottské nebyly dosud dobojovány. Všecko vlastenecko-politické úsilí Zamojského se soustřeďovalo k vyvíjení mohutné zahraniční politiky, poněvadž jednak chápal velmi obtížné mezinárodní postavení Polska, jednak viděl slibné možnosti zjednati mu ve své kritické době přechodní, pomocí jakési defensivní offensivy, vládnoucí postavení ve východní Evropě, zvláště se zřetelem k soupeřské, těžkou vnitřní krisi prožívající Moskvě a k mocnému Turecku. Chtěl Polsko učiniti nejmocnějším a ústředním státem slovanským, a to na účet nepřátel Slovanstva, Němců, Habsburku a Turků, ujařmitelů balkánských Slovanů.

Přicházeje na sněm pacifikační, první řádný sněm, svolaný novým králem, svým zvolencem, jakožto triumfátor jak na poli válečném, tak i diplomatickém, mohl Zamojski zajisté spoléhati na to, že svou vážností a vlivem docílí ještě mnohem více, nežli dříve, kdy rozhodující slovo měl přece sebevědomý a zkušený král. A proto také vidíme, že sebevědomě, otevřeně a důrazně vystupuje na scénu, aby zjednal uznání tomu, co pokládal pro uklidnění a ustálení vnitřních poměrů za nezbytné.

„Tribun lidu šlechtického“, který za vlády Štěpána Bathoriho se všemožně přičiňoval, aby bylo učiněno zadost šlechtě v jejích snahách provésti takové změny ve státním a společenském ústrojí, by bylo odčiněno nadpráví a závislost šlechty na duchovenstvu (biskupech), a toto aby bylo se ztrátou svých nepřiměřených výsad podrobeno poměrně stejným povinnostem a břemenům ve prospěch státu: Zamojski spatřoval zajisté co do vnitřní politiky hlavní úkol svůj v tom, aby bylo dokonáno to, co za vlády předešlého krále nebylo možno provésti jednak pro několikaletou válku s Moskvou, jednak pro překážky, jaké králi nebo lépe Zamojskému kladla v cestu nepřátelská rodina Zborowských se svými mocnými přáteli a přívrženci. Jako v době Štěpána Bathoriho, tak i teď hlavním úkolem vnitřní politiky byla oprava způsobu, kterým se děla volba krále a vyrovnání čili komposice stavu duchovního se světským (šlechtou).[1]) Jak si Zamojski představoval komposici, lze nejlépe posouditi z reformy soudnictví, provedené r. 1578, která byla v podstatě jeho dílem.

[1]) Bidlo, Jednota III., 177—178.

Zřízení nejvyššího odvolacího soudu čili tribunálu pro věci civilní, přineslo duchovenstvu v značné míře podřízení světským soudům a tím tedy i ztenčení vlastní soudní pravomoci, neboť pře mezi duchovními i laiky, které dříve náležely soudům biskupským, byly přikazovány tribunálu.

Duchovenstvo uznalo sice tuto změnu (podlehši asi nátlaku královu) v naději, že tyto spory bude vlastně konec konců rozhodovati král — církvi nakloněný, ale brzy se přesvědčilo, že prakse mu byla namnoze nepříznivá a proto už za vlády Štěpánovy vedlo stížnosti na tribunál.[1]) Zamojski tedy, jak patrno, přál snahám šlechty, směřujícím k obmezení a ztenčení příliš rozsáhlých výsad duchovenstva a k přenesení jisté části státních břemen se šlechty na ně.

Jestliže Zamojski v době Štěpána Bathoriho při řešení otázky komposice vycházel z předpokladu, že duchovenstvu jest se v poměru církve katolické k protestantům spokojiti s tím, co církev právě drží a že není přípustno, aby protestantům násilně bylo odňato to, co kdysi na účet katolické církve zabrali — t. j. kostely, jejich statky a nadání — nemohl zajisté zaujmouti jiného stanoviska, když na počátku vlády nového krále chtěl v reformách ve prospěch šlechty a tím také ve prospěch státu pokračovati.

A jestliže pro protestanty v době Štěpána Bathoriho oporou klidného držení jejich úchvatů na účet církve katolické byla konfoederace varšavská, králem Štěpánem potvrzená, tedy zajisté odtud bylo vycházeti i za panování nového krále. Dosavadní zkušenosti ovšem velely, aby protestantům byly zjednány jisté zákonité záruky, že budou skutečně pokládáni za rovnoprávné ve státě s katolíky (jak se to mlčky předpokládalo při zavření konfoederace varšavské a jak to přirozeně vyžadovalo klidné soužití obou stran) a že pokusy rušiti tento mír budou účinně mařeny a stíhány od nejvyšší moci státní, i když tato bude spočívati v rukách nepříznivce nebo i nepřítele protestantství.

Podpora tedy, kterou Zamojski poskytoval na sněmu r. 1589 protestantům v jejich zápase o process a exekuci varšavské konfoederace, vyplývala logicky a geneticky z jeho dávných snah provésti státní a společenské reformy v duchu snah šlechtických.

Že tomu tak jest, lze posouditi z okolnosti, že na sněmu r. 1589 předložil svůj dávný návrh stran zlepšení nebo zdokonalení málo vhodného řádu, kterým byl volen král. Jestliže dřívější jeho snahy byly v době Štěpána Bathoriho mařeny oposicí strany Zborowských, teď tito nepřátelé, poražení u Byčiny, buď byli v jeho moci nebo byli bez vlivu. Ale Zamojski přehlížel, podceňoval nebo si náležitě neuvědomoval jiný odpor, který mu stál v cestě — totiž zesílené a čím dále tím sebevědoměji a útočněji vystupující katolictví, které majíc v čele biskupy, stotožňující své hmotné a osobní zájmy se zájmy církve katolické, už mohlo počítati s horlivou podporou a pomocí značné části

[1]) Bidlo, Jednota III., 180. Srov. shora str. 36.

šlechty, vychované od jezuitu v duchu protireformačním. Tohoto ducha Zamojski, člen starší generace, už asi nechápal. Domníval se zajisté, že za ním půjde šlechta všechna.

O rozproudění co největší horlivosti na obranu víry v duchovenstvu i ve šlechtě pečovali a přičiňovali se ode dávna již jezuité a zmocněnci stolice papežské. Ale nebylo jich vlastně ani potřebí, neboť z vlastního popudu vedl v příhodných chvílích ostrý a otevřený a jindy zase skrytý a poťouchlý boj proti Zamojskému, obratný, někdy opatrný a jindy zase vášnivý a bezohledný primas-arcibiskup Stanislav Karnkowski. Tento byl spojencem Zborowských za Štěpána Bathoriho i na počátku interregna. Přestoupil pak sice na stranu Zamojského, když pozoroval, že Zborowští nemají příznivých vyhlídek na vítězství, ale přítelem Zamojského se tím nestal. Karnkowski také na sněmu r. 1589 stál v čele vášnivého odporu biskupu a katolíku, kteří stuj co stuj usilovali zmařiti snahy Zamojského. Dva největší hodnostáři, z nichž jeden mohl spoléhati na svou populárnost jako náčelník mocné politické strany a jako vítězný vojevůdce, a druhý na mravní vliv náboženských zájmu a hrozeb, jeden mající za sebou převážnou většinu národa a druhý mohutnou internacionálu církve katolické s největší duchovní mocností v čele — změřili své síly na „pacifikačním" sněmu v zápase, v němž se rozhodovalo o vývoji dějin polských pro mnohá následující desítiletí, ne-li přímo staletí!

Doba velikonočních prázdnin byla, tuším, vyplněna přípravami k zápasu,[1]) první týden po velikonocích míjel asi v šarvátkách čím dále, tím ostřejších, až poslední týden nebo deset dní před koncem sněmu (asi od 14. do 22. dubna)[2]) se rozpoutal prudký zápas, který poslední, tuším, den vyvrcholil dramatickými scénami.

O pohnutém zápase mezi protestanty a katolíky v posledních dnech sněmovního jednání máme sice několik zajímavých zpráv (od nuncia a primasa), ale podle nich si přece nemužeme dosti jasně představiti genetický průběh jeho.

Podle tvrzení primasa Karnkowského usilovali protestanté nejprve, aby byl schválen jejich návrh, jak má býti prováděn process a exekuce konfoederace (nepochybně týž, který byli předložili sněmu korunovačnímu) a když se jim to nepodařilo, „druhé tedy cesty . . . se chopili" — t. návrhu na změnu postupu při volbě krále.[3]) Ale vzájemným srovnáním všech zpráv dospíváme ku poznání, že bylo jednáno zároveň o obou věcech a k tomu ještě také o komposici. Jako

---

[1]) Dne 26. nebo 27. března byla veliká porada nuncia s biskupy v sakristii kathedrály sv. Jana ve Varšavě, kde byl vypracován podrobný plán postupu proti konfoederaci varšavské. Lepszy, Walka stronnictw 190. — [2]) Dne 23. dubna byl asi konec sněmu. Lepszy, Walka stronnictw 218. — [3]) List Karnkowského kardinálu Montaltovi z 2. V. 1589 u *Theinera*, Monumenta III., 85 a násl. Podle listu téhož Karnkowského Stanislavu Sokołowskému ze 14. května 1589 (v rkpe *Polské Akademie věd* N. 638 f. 158) byl to „ultimus eorum, periculosissimus Sathanae impetus in Ecclesiam".

o této, tak nepochybně i o návrhu Zamojského na změnu postupu při volbě krále a snad i na ustanovení processu a exekuce byly zvoleny zvláštní komise, které jednaly sice odděleně, ale od případu ku případu se asi vzájemně dorozumívaly a konečně pak se o všech třech předmětech jednalo v plném sněmu, t. j. v senátě za účastenství zástupců sněmovny poslanecké. Prudké srážky byly, jak se zdá, chvílemi přerušovány návrhy a pokusy o kompromis.

Ještě dne 13. dubna se jednalo jen o komposici a očekávalo se, že protestanté předloží svůj návrh stran processu a exekuce konfoederace. Dne 15. nebo 16. však už biskupové proti tomu návrhu protestovali. Dne 15. dubna předložil Zamojski svuj návrh na změnu volby královské.[1]) „Nikdy s větší odvahou a úsilím nebo zchytralostí" nepočínali si protestanté, jako tenkrát. „Bylo zápaseno s obou stran s vynaložením všech sil a s takovým úsilím, že nebylo daleko k vypuknutí občanské války"[2]) — píše primas Karnkowski kardinálu Montaltovi.

Nikdy prý neměli katolíci těžšího a nebezpečnějšího zápasu s kacíři nežli na tomto sněmu, píše primas papeži, nikdy však se nezastkvěla víra, stálost a horlivost duchovenstva i věrných katolíku více.[3])

Pokud se týče komposice, chtěli odpůrci duchovenstva, aby se biskupové vůbec vzdali své soudní pravomoci, „abychom o jurisdikci mlčeli a úplně ji jako mrtvou na věky pohřbili, abychom žádného práva k chrámům neměli" — stěžuje si primas ve svém osvědčení podaném králi jménem ostatních biskupů ke konci sněmu.[4]) Do desátků že protestantům nic není, ať prý je platí katolíci, ale tito prý jich skutečně také neplatí. Poslední odpověď jejich prý zněla tak, že veřejné zločiny (rozumí se šlechtici spáchané) nemají souditi soudy biskupské, nýbrž soud sněmovní, že kostely jsou vlastnictvím patronu a že jednání o desátcích má býti odloženo[5]). Soudy duchovní byly prý nazývány „exotica iudicia". Všecko, co dříve podléhalo soudům těmto, mělo býti podřízeno soudům světským. Králi měla býti přenechána odvolání, která dosud šla k papeži.[6]) Odpůrci duchovenstva dovozovali z knih nadačních („ex libris beneficiorum"), že desátku původně nebylo.[7])

Z „Odpovědi",[8]) kterou dalo duchovenstvo na sněmu šlechtě

[1]) Lepszy, Walka stronnictw 200, 201, 209. — [2]) Theiner III., 85 (N. 64). Nunciovi papežskému a polským biskupum dostalo se zvláštní pochvaly od papeže. Primas obdržel breve (*Nunt. di Polonia* t. XXVII. — *Teki Rzymskie* t. 42.).
[3]) Theiner III., 85 a násl. (N. 64). — [4]) Scriptum presentatum a Rmo archiepiscopo Gnesnensi in publico senatu nomine omnium Reverendissimorum episcoporum et totius ordinis ecclesiastici — *Nunz. di Polonia t. XXXIII.* f. 64, 67 (st. 117, 118, 123). Kus tento není sice datován, ale z obsahu je vidět, že se vztahuje k jarnímu sněmu r. 1589. — [5]) V listě svém Sokołowskému (rkpis Pol. Akademie N. 638 f. 158b) praví Karnkowski: „Finale responsum takie nam dali: Jurisditiej wzmianki żadnej nieczyniąc de criminibus publicis na sejmie sądźcie, do kościołów naszych nic nie niemacie, o dziesięciny będziemy radzić". — [6]) *Rkpis knih. kníž. Czartoryských v Krakově N. 362*, str. 96 (Respons Ich Mościow PP Duchownych). — [7]) Tamže str. 98. — [8]) Respons Ich Mościow Panow Duchownych *v rkpise Czartor. N. 362*, str. 93—100.

stran komposice, jest viděti, že hlavní, zásadní rozpor mezi oběma stranami se týkal pravomoci soudu duchovních. Šlechta je vůbec chtěla odstraniti, ale duchovenstvo naopak usilovalo o obnovení jejich pravomoci v bývalém rozsahu. Naproti tomu o appellacích ke králi místo k papeži, desátcích, o právu patronském, o šoltystvech, o hromadění beneficií v jedněch rukách a jiných věcech bylo ochotno se šlechtou jednati dále a jevilo i ochotu k jistým ústupkům. Avšak neuspokojivá odpověď šlechty přiměla biskupy k rozhodnutí, že se už dále se šlechtou dorozumívati nebudou, že si nepřejí už komposice, nýbrž že se chtějí dovolávati u královského soudu svých práv.[1]) Proto také už do sněmovních usnesení nebyl dán „recess" o komposici, čili nebylo další jednání o ní odloženo na sněm příští.[2]) „Jest potřebí, abychom už jinak jednali nejen s kacíři, kteří už neuznávají naší jurisdikce a chtějí vyvrátiti naše svobody, nýbrž abychom i proti katolíkům zemdlenou jurisdikci vzkřísili. Proti cizoložníkům, smilníkům, lichvářům a jiným veřejným zlořádům formu processu, proti hanobitelům kostelů, proti uchvatitelům, hájiti pohřbů, zdvíhati pře o desátky a důchody, vůbec do jiné sukně se ustrojit a již nikomu nic z našeho úřadu nepřepouštěti. Nedbalost to dělá a škodí církvi. To jsme si slíbili, učinili též osvědčení, že své vlastní podvýběrčí na vybírání daní chceme..."[3]) Tak sebevědomě a odhodlaně píše Karnkowski po sněmu, jako by vůbec už duchovenstvo nechtělo se šlechtou jednati a domáhati se od ní samé náležitého plnění svých práv.

Jestliže šlechta při jednání o komposici projevovala požadavky, které duchovenstvo pokládalo za nepřijatelné, a chovala se neústupně, bylo zcela přirozeno, že toto zase tím spíše odmítalo její návrh stran processu a exekuce konfoederace, zvláště když šlechta popírala, že by vyřízení processu a exekuce mělo býti nerozlučně spojeno a závislé na vyřízení komposice. Jednání o této věci jest v celku neznámé. Víme jen, že nuncius a biskupové protestovali u krále — patrně proti schválení návrhu podaného od protestantů. Byl to nepochybně týž návrh, který podali na sněmu korunovačním. Naléhali asi na to, aby byl přijat bez ohledu na to, že jednání o komposici se skončilo nebo skončí bezvýsledně. V „Responsu Ich Mościow Panow Duchownych" se vůbec odmítá konfoederace, poněvadž má ten účel, „aby jeden dru-

[1]) „Habitae sunt ex regio decreto multae de compositione... tractationes, cumque nec illi a nobis quaequam ad stabiliendam confoederationem enundinari potuissent, nec nos ius nostrum obtenere nobis invitis potuerimus, constitutum inter nos erat, iudiciis regis appellare, compositiones istius nomine perpetuo abolitae" (Stanisl. Karnkowski... Caligario, episcopo Britonniensi v *rkpe Czart. N. 2254*, str. 27). — [2]) „A nam sie też zdało, aby tej compositiej w recessu więcej nieopisano. Będziem się sprawiedliwości upominać. I dał mi znać X. podkanclerzy, że recess żaden już v tym niebędzie et melius. Przyjdzie nam tedy o sobie radzić." (Karnkowski Sokołowskému v *rkpe Polské Akademie věd N. 638* f. 158b). — [3]) Karnkowski Sokołowskému *tamtéž* str. 158 159. Na tyto sliby, které si biskupové ve Varšavě učinili, naráží „Respons w porywczą dany" (z r. 1592) list A III, kde se praví, že kněži začínají provádět dekret, který si vydali před několika lety na sjezdě ve Varšavě: „Starać się mają Xięża, że by jurisdictią swoję w cale zachowali, chociaż by wszytka Polska do dziesięćkroć w niwecz obrocić się miała".

hého hájil v jeho mínění, byť bylo jakékoliv". Proto se jí prý předkové katolíků usilovně bránili, činili osvědčení proti ní, kdykoliv se k tomu naskytla příležitost (v Paříži r. 1573, v Olivě r. 1587, na sněmích) a protestovala proti ní celá vévodství (mazovské, płocké a ravské). Něco jiného jest ji trpěti a něco jiného schvalovati. Katolíci nemohou býti podrobeni konfoederaci a jejímu provádění („pogotowiu"). Je prý stanovena celá řada processů pro různé záležitosti, „process zemský", process „o násilí, o žhářství, loupeže, jest process starostenský, process o zločinu na místě zjištěném („process recentis criminis"), process ve věcech pokladních, městských, process dvorský (zadworny), process s osobami nížšího stavu." — není tedy potřebí processu nového. Když za starších časů duchovenstvo trpělo velké útisky, když mu byly odnímány kostely, zabírán církevní majetek, nebylo tenkrát žádného nového processu.

Ostatně tento process nebyl nikdy za všeobecného souhlasu usnesen a předložen králi, nýbrž při volení krále, když stát byl rozvířen „nejprve se stala o něm zmínka a byl navržen ne ode všech, nýbrž od některých a potom ve Wiślici, kde nebylo všech stavů, byl potvrzen a podporován při korunovaci krále J. M. Ale pak pro odpor mnoha lidí bez dokončení byl ponechán." Jako práva a zákony, tak i tento process nemá a nemůže býti ustanoven, leč za souhlasu všech.[1])

Když se ukázalo, že návrh protestantů stran processu a exekuce konfoederace varšavské pro odpor duchovenstva a jeho katolických přívrženců neprojde, pokusil se Zamojski prostředkovati mezi stranami, jak to se zdarem byl učinil již při jednání o soudní reformu r. 1578 a při jednání o komposici na sněmích r. 1582 a 1585. Vypracoval za tím účelem sám návrh, jakým způsobem by měla býti konfoederace varšavská účinně prováděna.[2]) Ale i tento návrh narazil na nepřekonatelný odpor biskupů a tito také s pomocí několika katolických senátorů a poslanců jeho přijetí zmařili.

Když tedy protestanté viděli, že biskupové a jejich katoličtí přívrženci kladou jejich požadavkům zásadní odpor, snažili se prý na králi samém vymámiti nějaké ustanovení sobě příznivé. Zdá se, že tato zpráva se vztahuje na puhon, kterým král dne 19. dubna 1589 pohnal před soud sněmovní krakovského místostarostu Achacia Jordana za to, že tento v době interregna (po smrti Štěpána Bathoriho) nestíhal vinníky, kteří se zúčastnili zničení kalvinistického zboru v Krakově (7. května 1587). Podle zprávy papežského nuncia Hannibala z Kapuy[3]) chtěli protestanté tohoto puhonu užíti jako prostředku, aby docílili provádění konfoederace varšavské oklikou.

[1]) Respons Ich Mościow Panow Duchowsnych v *rkpe Czart. N. 362* str. 93—95. — [2]) „Il Cancelliere favorisce li heretici cosi apertamento, che non ostante le proteste et le oppositioni che molte volte hanno fatto li signori vescovi et senatori catholici, egli aveva disteso una constitutione, per la quale esseguiva la confederatione" — píše 16. IV. 1589 Hannibal z Kapuy do Říma (*Nunz. di Pol.* t. XXX f. 84, *Teki Rzymskie* t. 42.). — [3]) „Gli heretici, che cercano sempre con le malitie loro havere qualche approbatione dell' abominevole confederatione, che pretendono, hanno estorta una citatione sotto nome della communita di essi contra il vicecapitano di

Hned po bouři krakovské r. 1587 (7. května — viz shora str. 17) bylo z nařízení šlechty vévodství krakovského prováděno vyšetřování a místostarosta krakovský Achacius Jordan zároveň s krakovskými purkmistry byli pohnáni před sněm volební, aby se zodpovídali, že bouře nezamezili a že naopak svou shovívavostí jí poskytovali příležitost. Poněvadž se nedostavili, byli rozkazem samého krále Zikmunda III. předvoláni k sněmu korunovačnímu.[1]) Ale věc byla nepochybně odročena k sněmu r. 1589 — pro rozpory stran v nazírání, jak ji rozřešiti.[2]) Duchovenstvo a katoličtí jeho přívrženci si nepochybně už na sněmu korunovačním a ještě více pak na pacifikačním uvědomili nebezpečné pro sebe důsledky, kdyby proti pohnanému královskému úředníkovi a zástupcům královského města bylo bývalo skutečně soudní řízení zahájeno nebo dokonce kdyby bylo došlo k jejich odsouzení a potrestání. Proto hleděli provedení soudního řízení zmařiti. Král ovšem, který krakovského místostarostu byl předvolal už k sněmu korunovačnímu, nemohl, nežli svůj rozkaz opakovati, když, jak patrno, krakovský místostarosta se opět k sněmu nedostavil nebo snad když tuto záležitost bylo nutno zase odročiti.

Viděli jsme shora (str. 25), že protestanté žádali, aby úředníci obcí, ve kterých by byl porušen náboženský mír, byli povinni rušitele stíhati a trestati. Kdyby krakovský místostarosta se byl skutečně dostavil před soud sněmovní a byl býval souzen a po případě odsouzen, byl by to býval praecedenční případ, z něhož by byli protestanté mohli vyvozovati důsledky pro svůj požadavek, aby úředníci byli pod trestem povinni stíhati původce a účastníky násilností spáchaných na protestantech. Ale Achacius Jordan se nedostavil, véda nepochybně, že král ho za to stíhati nebude. Proto asi protestanté podali na samém konci sněmu návrh zvláštního zákona o stíhání a trestání pouličních bouří, namířených proti chrámům, duchovním a domům jednotlivých náboženských vyznání. Zákon se měl vztahovati i na statky církevní a královské. Náčelníci úřadu hradských (starostové) spolu s úřady občanskými (městskými) měli pečovati jednak o potlačování takových

Cracovia (come si dagnarà vedere nella copia, che sarà con questa), perche non havesse proceduto contra quelli, che nel tempo dell' interregno haveano brusciata la casa in Cracovia, dove si angregavano gli heretici, volendo per questa via introdurre l'essecutione alla confederatione: poiche nelli comitii passati, mentre la cercavano furo ributtati con proteste di tutti li ss^ri^ vescovi con il voto de molti senatori cattolici. Del che io me ne sono doluto gravemente col ser^mo^ Re et la M^ta^ Sua mi ha affermato veramente, che tal citatione non e stata concessa con saputa sua et mi ha promesso di non fare intradurre altrimente questa causa, nè che se ne parlerà a modo alcuno; e ne ho trattato similmente con tutti li ss^ri^ vescovi, perche non si permetta, che s'apri questa porta" ze zprávy nuncia Hannibala z Kapuy, dne 31. III. 1590. *Nun. di Polonia t. XXVI.* f. 360 (staré paginace f. 653). — Dotčený puhon na Achacia Jordana, místostarostu krakovského, daný „Warszovie feria quarta post dominicam Missericordiae proximam [= 19. dubna] anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo nono" jest v *Nunz. di Polonia sv.* 28, f. 215 a 220 (st. 158 a 162). Otiskuji jej v *příloze B.* — [1]) WĘGIERSKI, Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego str. 44. — [2]) Místostarosta Jordan a krakovští purkmistři vědouce, že nad nimi drží ochrannou ruku mocní ochránci (biskupové), nepochybně zase se nedostavili.

bouří, jednak o stíhání a trestání provinilců a kdyby toho nečinili nebo sami byli původci bouří, měli býti trestáni zbavením úřadů, nésti náhradu za způsobené škody a po případě i propadnouti hrdla.[1])

Původcem návrhu byl podle papežského nuncia zase Zamojski,[2]) jemuž, jak se zdá, se podařilo získati pro něj značný ohlas v kruzích šlechty katolické. Značná část katolických senátorů a poslanců, jak se zdá, s návrhem souhlasila. ,,Nic se nezdálo umírněnějším se zřetelem k poměrům, nic spravedlivějším,“ píše primas papeži. Proto byli biskupové nuceni vynaložiti všecko své úsilí, aby zamezili přijetí návrhu, a to tím spíše, že jeho zastánci hrozili zmařiti jednání sněmovní, nedopustiti, aby cokoliv jiného bylo sněmem schváleno.[3])

Papežský nuncius líčí ve své zprávě z 25. dubna dramatické vystoupení primasa Karnkowského, ve chvíli nejnebezpečnější. Uchopiv do ruky kříž, zapřísahal prý katolickou šlechtu jménem všech

---

[1]) Návrh zákona jest obsažen v *Nunz. di Polonia t. XXXIII.*, f. 64 (st. 118) p. t. ,,Constitutio, quam proponebant haeretici sub isto titulo: ‚Processus utrique parti serviens‘.“ Kus tento není sice datován, ale vyskytuje se pohromadě s jinými kusy, které se vztahují k jarnímu sněmu r. 1589. Obsahem svým se úplně hodí ke zprávám, o něm jednajícím. Tekst jeho jest tento: ,,Ut interna pax, qua bonum universae reipublicae continetur, integra conservetur et tumultibus, qui sunt seditionum omnium causae, occurratur, statuimus, ut ubicunque in civitatibus, oppidis, villis, tam nostris, quam spiritualium et nobilium a quacumque persona excitata fuerit vis aut tumultus aliquis in templa et loca quaelibet cuiuscumque status et professionis hominum et personarum, oppugnando, expilando et diruendo domos et loca praedicta aut verberando, caedendoque homines, officium castrense tenutarium cum civili et ubi sint collegia seu contubernia, ex illorum brachio illorum seniores tumultum excitatum sedare, seditionem moventes in facto capere et secundum statutum Torunense ad oppida, in quibus officium castrense non sit, advocato castrensi officio, contra tales procedere iure tenentur. Quod si autem ex talibus aliquis effugerit sitque possessionatus, ad comitia citari debet, impossesionati autem et plebei capi debent. Quod si predicta officia et illorum superiores de industria predictos tumultus sedare non curaverint, ad comitia citari debent, ad poenas privationis officiorum et restitutionis damnorum do satisfactionis pro capitibus, vulneribus, si quae inciderint in eo tumultu, si vero ipsi authores talis tumultus essent, ad poenas capitis.“ — Polské znění tohoto návrhu jest obsaženo v *rkpe Polski Akademie věd v Krakově N. 638* f. 157b a nazváno jest ,,Constitutio de tumultibus albo raezij do utwierdzenia Confederatiej na Seimie Coronijm Anni Domini 1589“. Psáno jest touž rukou, jako zpráva Karnkowského St. Sokołowskému o sněmu r. 1589, ktera jest nadepsána ,,Summarius tego, czo się działo na seimie Warssawskiem Anno 1589.“ Jest to tedy patrně opis, který si pořídil sám Karnkowski, a to na sněmu. — [2]) Zpráva z 25. IV. 1589 v *Nunz. di Polonia t. XXX.* (Teki Rzymskie t. 42.). Karnkowski ve svém listě Caligarimu to jen naznačuje, ale tak, že každý, kdo zná průběh oněch událostí, snadno uhodne, že míní Zamojského: ,,Cum illi ducibus et authoribus nonnullis catholicis vel uno potius, qui quam constitute opera sua Reipublicae dux et author videri volebat, decurrunt ad quaedam remedia callida, iniqua et impia. Imprimisque rogant legem, quam processum utrique parti servientem appellabant de sedandis tumultibus capitalis suplicii poena in eum imposita, quicumque seditionem aliquam in locis sacris aut illis occasionem quamcumque dare esset ausus, eamque legem extendi volebant ad ecclesiastica, regalia et privatorum bona, illudque unum spectari, ut ubique non modo sine ulla coertione et impedimento, sed etiam cum authoritatis publicae praesidio blasphemias omnes disseminare illis liceret, tum ut sacerdotibus nostris pro concionibus haereses coarguere fas non esset, quod inde tumultibus causa praebetur.“ (*Rkpis Czart. N. 2254* str. 27). — [3]) *Rkp. Czartor. N. 2254* str. 28.

biskupů, aby se připojila k nim a hájila víry katolické a prohlásil za zjevné podporovatele kacířů, mlčky sebe samy z církve vylučující, všecky ty, kdož by napomáhali k uskutečnění požadavků protestantských.[1]) Úsilí biskupů se podařilo udržeti přece na své straně část senátorů a poslanců, takže návrh Zamojského neprošel.[2])

Z osvědčení primasova podaného králi na konci sněmu (viz shora str. 45) jest viděti, že biskupové návrh odmítali hlavně proto, že obsahoval v sobě důsledky nepříznivé pro řešení nevyřízené ještě otázky komposice, jmenovitě ztenčení soudní pravomoci biskupské a podrobení i duchovenstva (provinivšího se účastí na pouličních bouřích) světským úřadům a soudům. Velmi nemilý jim zajisté byl požadavek, aby představení kolejí a klášterů byli povinni jakožto pomocníci světských úřadů se přičiňovati o potlačování bouří a pomáhati při vyšetřování původců i vinníků jejich. „Nás biskupy, duchovenstvo, koleje, kazatele naše pod soudní pravomoc starostu potahují, konfoederaci na statky zemské a královské, ač se jich netýká, rozšiřují“ — praví primas ve svém osvědčení. „Chtějí, aby jim bylo dovoleno svým bezbožným učením nejen beztrestně, nýbrž i pod dozorem a ochranou veřejné moci posvátná místa káleti, a aby našim kněžím nebylo dovoleno kacířství tepati, poněvadž prý svými kázáními zavdávají příčinu k bouřím“ — píše papeži.[3])

Z téže zprávy jest patrno, jak nuncius a s ním legát a všichni biskupové byli rozezleni na Zamojského, který se usilovně přičiňoval, aby požadavkům protestantů bylo vyhověno. Zvláště velice si uškodil v očích vysokého duchovenstva tím, že v senátě tvrdil, že návrh svůj podal a hájí k naléhání všech poslanců, ačkoliv tomu tak nebylo, jak mu to vytkl arcibiskup hnězdenský poukazuje na to, že katoličtí poslanci proti tomu protestovali.[4])

Už 16. dubna (u příležitosti jednání o process a exekuci konfoederace — srov. str. 45) psal papežský nuncius o Zamojském do Říma, že podporuje kacíře. Poněvadž byl kdysi přestoupil k církvi katolické z církve reformované, mohlo snadno jeho biskupským soupeřům napadnouti, že není katolíkem upřímným a opravdovým. Jeho

---

[2]) *Nunz. di Polonia t. XXX.* f. 87 *Teki Rzymskie* t. 42. — [2]) Podle zprávy primasa Karnkowského St. Sokołowskému, bylo mu se strany odpurců jeho na sněmu nadáváno, „convitia dicta, złorzeczon papież, legat et universus ordo noster. Nazwano nas, że contra Rem publicam stetimus a czyniemy i mowiemy, duchem legatowym i papieżowym. Haec et alia multa pertullimus ab illo homine prae ira extra se posita. [Míněn jest zajisté Zamojski]. Maledixit ille nobis, sed Dominus benedicet, a to ja skromnie wszystko zniosłem i z innemi.“ *(Rkpis Polské Akademie věd v Krakově N. 638* f. 159a). — [3]) Theiner III., 85 sl. N. 64 a III., 134. Podobně psal Karnkowski současně Caligarimu (srov. výše pozn. 46 na str. 1). „Denique ut ordo noster . . . de excitatis hisce tumultibus causam capitisque sui dimicationem coram iudice et officio securi praeceps detruderetur“ (*Rkpis Czartor. N. 2254* str. 28). — [4]) *Nunz. di Polonia t. XXX.* f. 87 (Teki Rzymskie t. 42.). Lepszy, Walka stronnictw 208. Jezuitovi St. Sokołowskému píše Karnkowski 14. května 1589 o Zamojském takto: „Jednego człowieka, k temu katholika nawięcej adversantem nobis et ordini nostro perfensimus et experti sumus. Skarze go Pan Bog, bellum gerit adversus Ecclesiam et stetit contra nos cum haereticis.“ (*Rpis Pol. Akad. N. 638* f. 158a).

horlivé úsilí o urovnání otázky exekuce varšavské konfoederace vzbudilo v nich podezření takové, že podkládali účel církvi katolické nepříznivý i jeho návrhu, kterým měl býti pro budoucnost určitěji a přesněji upraven postup při volení krále.

Zamojski chtěl nepochybně zjednodušiti příliš zdlouhavý a těžkopádný způsob, jakým volební říše polsko-litevská si při uprázdnění trůnu opatřovala nového panovníka, poněvadž dlouhé mezivládí, za kterého řádné úřady a soudy pozbývaly své pravomoci a státní správa a spravedlnost byla opatřována mimořádnými a dočasnými opatřeními, zavíralo v sobě veliká nebezpečí zahraniční i vnitřní. Mezivládí mělo býti zkráceno a volební procedura bez újmy volebního práva každého jednotlivého šlechtice upravena tak, aby nemohly vznikati pochybnosti o tom, který kandidát má býti pokládán za zvolena. Místo povšechné zásady a ustalujícího se zvyku, poskytujícího možnost a příležitost k mnoha zlořádům, a to hlavně korupci, šířené cizími kandidáty, a sobeckým snahám mocných jednotlivcu, měl zavládnouti pevný řád, s jehož pomocí by bylo možno živly nevázané držeti na uzdě, udržeti pravidelný pořádek, zameziti zmatky, vření a občanské boje.

Kromě volebního řádu však Zamojski chtěl také zároveň do jisté míry obmeziti neobmezenou dosud možnost kandidatur. Jeho vůdčí myšlenkou (nechci říci ideálem) bylo, aby král byl zvolen ze středu šlechty polské, aby to byl „Piast", čili muž domácího puvodu. Měl-li při tom na zřeteli sám sebe či snad spíše okolnost, že domácí kandidát nemohl prováděti korupce, aspoň ne tou měrou jako kandidáti cizí, to rozhodnouti nelze a jest konečně pro tuto otázku vedlejší. Jisto jest, že Zamojski pracoval pro „Piasta" už za prvního mezivládí po vymření Jagellovců, kdy naprosto nemohl sám na korunu pomýšleti. Tenkrát kandidatura „Piasta" platila mezi šlechtou za kandidaturu mravně nejlepší, nejpoctivější. „Piast" poskytoval nejlepší záruku, že bude udržen náboženský mír nebo snášenlivost, které si přála celá šlechta

Zamojski (rozumí se jakožto představitel a vůdce celého proudu nebo směru politického) nevylučoval zásadně kandidátu cizích — vždyť v praksi sám podporoval volbu cizinců, Štěpána Bathoriho a Zikmunda Vasovce, které ovšem stotožňoval s „Piasty", aby zachránil theorii — ale chtěl, aby budoucně byli aspoň „krve a jazyka slovanského". Poněvadž jiných slovanských kandidátu kromě Rusu a Poláku - „Piastů" vlastně nebylo, znamenalo to v praksi možnost zvolení pravoslavného kandidáta. To se shodovalo s velikými unionistickými plány Zamojského a Štěpána Bathoriho, směřujícími k rozšíření jagellovské unie Litvy s Polskem na Moskvu — v čemž Zamojski spatřoval nejlepší a nejsnazší cestu k ukončení a smírnému vyrovnání staletých sporů a zápasů mezi Moskvou a Litvou a v novější době (od r. 1569) i Polskem.[1]) Zamojski byl uvědomělý Slovan, který chtěl řešiti „slovan-

[1]) Že proslulé velkorysé politické plány Štěpána Bathoriho jsou v značné míře dílem samého Zamojského, na to upozornil MACŮREK, Dozvuky str. 40

skou otázku", t. j. sloučiti všecky Slovany, osvobozené od cizovlády v jednom státním celku, jehož jádrem ovšem by bylo Polsko, a to Polsko katolické, Polsko ssající a ztravující pravosláví a vyhlazující s pomocí Moskvy muslimské Turky. On si však uvědomoval, že jeho slovanským plánům nejvíce stojí v cestě ctižádostivá a rozpínavá dynastie česko-uherských Habsburků, ve kterých spatřoval jednak vůdce a šiřitele německého pronikání na východ, ale ještě více nebezpečného nepřítele šlechtické ústavnosti a parlamentarismu. Byl si vědom a z českých poměrů nabýval poučení, že Polsko majíc Habsburka za krále, by bylo nuceno své státní a národní zájmy podřizovati rodovým zájmům habsburským a že v jejich světové, mezinárodní a přece převážně německé monarchii by se stalo zcela podružným činitelem politickým. Zkušenosti, kterých nabyli národně smýšlející Poláci v dosavadních interregnech s Habsburky a zvláště pak houževnaté lpění arciknížete Maximiliána na svých domnělých právech k trůnu polskému, utvrzovaly zajisté Zamojského a jeho přátele v přesvědčení, jak nebezpečným kandidátem trůnu polského jest člen rodu Habsburského. Mimo to bylo žádoucno, aby znemožněním habsburské kandidatury byla rázem potlačena silná strana habsburská, skládající se z nejhorších nepřátel Zamojského a jeho záměrů.

Kdyby byla bývala schválena podmínka, že králem se může státi pouze kandidát „krve a jazyka slovanského", bylo by bývalo na vždy zažehnáno nebezpečí kandidatury habsburské. Avšak duchovenstvo, podněcované nunciem Hannibalem a tajnými přívrženci Habsburků, nemohlo snadno oželeti nemožnost kandidatury habsburské a proto hledalo a snadno našlo vadu v návrhu Zamojského. Žádalo, aby mezi podmínky bylo pojato výslovné ustanovení, že za krále může býti zvolen pouze kandidát vyznání římsko-katolického.[1])

O to, nemá-li v novém volebním řádu býti vůbec zmínka o náboženském vyznání kandidátů či má-li se od nich výslovně žádati vyznání římsko-katolické, se strhl veliký boj mezi katolíky a protestanty, neboť mlčení volebního řádu o této věci poskytovalo protestantům naději, že může býti zvolen i protestant, což v katolících, zejména v biskupech, přirozeně vzbuzovalo hrůzu a hněv, poněvadž si zajisté uvědomovali, jaké převraty z moci panovnické byly provedeny v Anglii, Švédsku a Dánsku.

Nejen protestanté, nýbrž i sám Zamojski se vzpírali požadavku biskupů, aby mohl býti za krále zvolen pouze katolík. Protestanté byli ochotni ho přijmouti jen pod tou podmínkou, že biskupové uznají konfoederaci varšavskou, což ovšem byl požadavek nesplnitelný. Zamojski vynecháním zmínky o náboženství kandidátů zajisté získal mnohé protestanty (nerozhodné), ale on sám sledoval při tom hlavně asi ten cíl, aby za krále mohl býti zvolen pravoslavný Moskvan, na kterém teprve po jeho zvolení mohlo býti žádáno přestoupení k církvi

[1]) Tento požadavek vyslovili biskupové r. 1577 na synodě piotrkovské. Lepszy, Walka stronnictw 203.

katolické nebo sjednocení s ní. To nemohlo býti zajisté tajno ani primasovi a jiným biskupům, ale jim se jednalo spíše o to, aby použili příležitosti ku podkopání mocného postavení Zamojského a proto podkládali mu úmysly, katolické církvi nepřátelské a příznivé protestantům. Karnkowski v mlčení o víře kandidátově neviděl nic jiného, nežli připravování cesty kacířovi k trůnu.[1])

Zprávy nunciovy, legátovy a primasovy o sněmu r. 1589 svědčí neomylně o tom, že jednání jeho bylo v podstatě rozhodnou bitvou mezi protestanty a hierarchií, ve které protestanté, ač rozvinuli všecky své síly, byli po statečném boji poraženi.[2]) Nedocílili toho, aby králi byl určen způsob, jakým by měl stíhati a trestati ty, kteří by porušovali mír mezi těmi, kdo ve víře mezi sebou nesouhlasí.

Zamojski, jenž zajisté v nejlepším úmyslu a beze vší záludnosti vzhledem k církvi katolické se přičiňoval o ustálení klidného soužití mezi katolíky a protestanty, překročil při vyvrcholení jejich zápasu na ostří nože úzké meze prostřednictví, octl se mimoděk v táboře protestantském a utrpěl porážku zároveň s ním. Neúspěch politických snah Zamojského na sněmu r. 1589 nebyl pouhou předzvěstí jeho zjevné porážky utrpěné odbojem primasovým po sněmu r. 1590, nýbrž byla to skutečná porážka sama — jenže tato se stala zřejmou teprve o něco později, když vnější okolnosti přispěly k jejímu odhalení. Ne odpor a nepřátelství Zamojského proti Habsburkům otřáslo jeho vlivem a mocí, nýbrž jeho stranění protestantům. Marně po sněmu r. 1589 usiloval Zamojski získati důvěru hierarchie,[3]) marně nějaký čas potom se vyhýbal stykům a součinnosti s protestanty.

Průběh a výsledek jednání sněmovního ukázal králi Zikmundovi III., který podle svědectví primasa Karnkowského držel s duchovenstvem, slabost protestantů. Král, jezuity vychovaný a protireformačně smýšlející, jenž s počátku (přicházeje z protestantského Švédska) pokládal za potřebné se chovati ku protestantům ohleduplně, shledal, že se nepotřebuje na ně ohlížeti a není nucen se starati o to, jak by konfoederace varšavská měla býti skutečně prováděna. Jeho slib a přísaha, že ji bude plniti, pozbývala tím u něho svého mravního tlaku. Karnkowski nedlouho po sněmu nazývá jej „zcela katolickým králem“.[4])

Ovšem ani jedna, ani druhá strana nebyly si ještě vědomy dalekosáhlého významu své srážky na sněmu r. 1589, proto pokládaly výsledek jeho za prozatímní a připravovaly se k boji novému. Protestanté i katolíci pomýšleli m. j. i na to, aby pro případ potřeby se mohli opírati o pomoc svých souvěrců v cizině.[5]) Ale pře-

[1]) „My katholicy iżechmy baczyli, że via sternebatur haeretico“ — píše Sokołowskému. (*Rkpis Pol. Akad.* N. 638 f. 159a). — [2]) „Jako po przegranej bitwie złamiała się confoederatia, ktorą heretici chcieli utwierdzic constitutione publica“ — píše primas Karnkowski jezuitovi Sokołowskemu. (*Rkpis Akad. Pol.* N. 638 f. 158). — [3]) Omluvný list Zamojského kardinálovi Montaltovi 12. V. 1589 u Theinera III., 90. Dne 26. V. píše nuncius do Říma, že Zamojski usiloval ho přemluviti, aby o něm nepodával zprávy, že podporoval kacíře. *Nunz. di Pol.* t. XXX. (*Tek. Rzym.* t. 42.). — [4]) Srov. Lepszy, Walka stronnictw 212 pozn. 3. — [5]) Dne 2. VII. 1589

devším ovšem snažili se posíliti k dalšímu zápasu uvnitř mezi sebou.

Primas Karnkowski, jenž s jinými biskupy očekával na budoucím sněmu ještě silnější útok protestantů,[1]) svolal za účelem přípravy k němu provinciální synodu do Piotrkova na 2. říjen r. 1589.[2]) Tam myšlenky a záměry primasovy, které byl pojal a pro něž získal jiné biskupy ke konci jarního sněmu r. 1589 vlivem neúspěšného jednání o komposici a prudké srážky o process a exekuci konfoederace varšavské, byly sestaveny v požadavky duchovenstva (biskupů). S požadavky těmito byla vyslána ke králi deputace, která nejprve poukázala na to, jak těžko duchovenstvo králi poskytuje svůj dobrovolný daňový příspěvek („subsidium charitativum"), když četné farnosti jsou od lidí světských a od kacířů rozchváceny a žádala tudíž od krále, aby chránil církev, snažil se vymýtiti kacířství, nedovoloval kacířům míti školy a konati schůzky ve svých královských městech a snažil se „kostely od kacířů a od kohokoliv jiného zabrané zároveň s jejich svatyněmi a důchody odníti a uvésti ve stav původní cestou spravedlnosti". Nechť král zakáže vydávání knih kacířských a rouhavých. „Královská Milost račiž rozepře odročené od soudu tribunálního na sněmu [sám] rozsouditi a tolik let suspendované ukončiti. Rovněž soudní pravomoc církve podle starých zákonů zachovati a světské úřady a zvláště starosty, kteří jí překážejí, pokárati. Starý zákon, který obsahuje výslovně všecko, co náleží před forum duchovní, aby byl předložen ku provádění, nechť [král] starostům a jiným úředníkům nařídí. Nechť ustanoví forum pro osobní křivdy kněží, jako jsou vraždy, násilí a jiné. Nechť správcům svých statků královských nedovoluje, aby desátky, důchody a jiné příjmy církevní zabírali, nýbrž ať je donutí, aby je odváděli pod trestem zbavení úřadu podle příkladu svaté paměti krále Štěpána a nechť proti těm, kdož chrámy a fary na statcích královských pustoší a jiná beneficia a důchody rozchvacují, přísněji zakročí."[3])

---

dotazuje se nuncius kardinála Montalta, zdali by katoličtí senátoři polští, duchovní i světští, neměli zavříti tajný spolek s několika katolickými knížaty cizími, poněvadž docházejí zprávy, že nejvýznačnější kacíři polští se zamýšlejí spolčiti s kacíři německými. Podobný dotaz učinil i primas. Viz *Teki Rzymskie* t. 46. z *Nunz. di Polonia* t. 34. A f. 261. — [1]) THEINER, Monumenta III., 87—88. *Nunz. di Pol.* t. XXVI. Zpráva Hannibala z Kapuy kardinálu Montaltovi z 9. VII. 1589. (*Teki Rzym.* t. 42.). — [2]) „Jam umyślel synod złożyć post Michaelis i jużechmy się biskupi wszyscy na to zgodzieli, de communi consilio omnium res agatur" — píše 14. V. 1589 primas jezuitovi Sokołowskému. (*Rpis Pol. Akad. N. 638* f. 158b). — [3]) Instructio pro nuntiis ad sacram regiam maiestatem in synodo Petricoviensi (celebrata die 2. Octobris 1589) deputatis — u THEINERA III., 117. Srov. Constitutiones et decreta condita in provinciali synodo Gnesnensi . . . 1589 (Pragae 1590) str. 4 (Articuli generales ad loci ordinarios ante Synodum missi: 4. De iurisdictionis spiritualis pene exetinctae recuperandae modis et rationibus. 5. De reprimendis saecularium conatibus, praecipue haereticorum contra iura, privilegia et immunitates ecclesiasticorum. 6. De templis profanatis et desertis, vel etiam quocumque modo neglectis. 7. De decimis et aliis ecclesiarum proventibus . . . . 12. De compositionis tractatibus toties magno cum Ecclesiae damno et praeiudicio initis. . . . 14. De conscribendo in qualibet dioecesi iniuriis et damnis . . .). Str. 33 protestace proti konfoederaci varšavské. Str. 35 „De libertate et iurisdictione ecclesiastica".

Kromě toho, co mělo býti žádáno od krále, učinila synoda piotrkovská také jistá usnesení „pro domo sua", pro duchovenstvo. Tak zejména byla prokleta konfoederace varšavská[1]) a usneseno, aby biskupové používali církevních trestu proti úřadum královských měst, které by překážely církevní jurisdikci. Dále neměli dopustiti, aby sněmovní usnesení se déla bez výslovného souhlasu stavu duchovního a přihlížeti k tomu, aby při všeobecném ukládání daní se neuvalovala nová břemena na duchovenstvo. Biskupové nechť hájí svého duchovenstva proti lidem světským a vystupují přísně proti těm, kdo duchovním činí násilí, zmocňují se jejich statku, neobsazují fary a zmocňují se kostelních pokladů a t. d.[2])

Také protestanté konali prý touž dobou, co zasedala synoda piotrkovská, své synody, chtějíce jaksi vyvážiti svými obrannými kroky opatření synody katolické, o které se domnívali, že jest svolána hlavně jim na úkor.[3])

Na sněmících, které se pak za nedlouho sešly, aby pojednaly o předmětech, jimiž se měl obírati sněm svolaný k 7. březnu 1590, ozvala se místy šlechta na usnesení synody piotrkovské a na požadavky její, králi předložené, svými protipožadavky. Vidíme z nich, že porážka, kterou protestanté utrpěli na sněmu r. 1589 nikterak jich neodzbrojila a neodňala jim naděje v dosažení konečného cíle. Na valný sněm bylo zvoleno mnoho protestantu za poslance.[4])

Podle zprávy papežského nuncia (ze 7. III. 1590)[5]) chtěli se protestanté domáhati vedle provádění konfoederace varšavské také vše-

---

[1]) Jak usnesení toto pobouřilo protestanty, je viděti ze sepsání „Respons w porywczą dany" (z r. 1592) l. L IV: „A že smy się od ewangelikow niektorych dowiedzieli, ktorzy, niewiem jako, jednego exemplarza tego synodu piotrkowskiego dostawszy, przed nami się uskarżali takiej waszej śmiełości i złości, że sie ste przecivko wszytkiej korony postawionemu i obwarowanemu pokoju izuele swym prywatnym i przed nami pokątnym zjazdem i dekretem płonym śmieli i rądzili się nas, co czynić". Mnoho katolíku prý také biskupy za to hanělo a štěstí pro ně, že se více exemplářu neukázalo. Patrně hleděli „exemplarze tego synodu swego potlumic". — [2]) Constitutiones . . . in provinc. synodo Gneznensi . . . 1589 str. 35 a 36. — [3]) THEINER, Monumenta III., 87—88. Positivních zpráv o tom ovšem nemáme, leda o synodě bratří českých v Poznani od 29. června do 2. července 1589 a o synodě malopolských kalvinistu ve Włodzisłavi 14. září 1589. Na těchto sice se jednalo též o svolání generální synody všech polských protestantu — ale to nesouviselo s bojem na sněmu r. 1589, jak níže ve IV. hlavě bude vyloženo. — [4]) „Multi haeretici creati in nuncios terrarum et tribunos plebis ad comitia regni" (*Nunz di Polonia* t. 28. f. 145' (stará paginace f. 100). — [5]) THEINER, Monumenta III., 179—180. Co Theiner tam otiskl, shoduje se s „Articuli in praeiudicium reipublicae a quibusdam terrarum nunciis in comitiis generalibus proponendi" v *Nunz. di Polon.* t. 28 f. 145—145' (staré stránkování f. 100). Srov. *Teki rzymskie t. 12.* Depesze urzędowe Hannibala z Kapui do kardinala Montalto, sekretarza stanu. Streszczenie tychže z Nunz. Polon. t. XXVI ke dni 7. III. 1590. Listy instrukc. kard. Montalta do Hannibala z Kapui. Streszczenie tychže z *Nunz. di* Polonia t. XXVII. ke dni 14. IV. 1590. *Teki rzymskie* t. 16. díl VI. f. 135 (Notatki sprawozdań z Wariów polon. Nunz. Pol. 27.): „Articuli statum ecclesiasticum concernentes ex conventibus regni particularibus ante comitia generalia habitos excerpti anno 1590: Modus interregni superiorum comitiorum resolutionibus concludatur . . . Approbatio confoederationis sub poena infamiae, qui ei subesse nolit" . . .

obecné svobody náboženské. Po celém království měla býti dovolena shromáždění „kacířů". Spory o desátky neměly býti vůbec rozsuzovány, nýbrž spojeny s jednáním o komposici. Rozepře šlechty s duchovenstvem měli rozhodovati v nejvyšším tribunálu pouze světští jeho členové bez ohledu na členy duchovní — a těchto mělo býti jen šest, aby světští měli většinu. Soudy duchovní neměly se zabývati případy nemravnosti a cizoložství, nýbrž měl na to býti ustanoven soud zvláštní. Žádné exkomunikace, vyslovované duchovními neměly býti ohlašovány. Žádné annáty neměly býti placeny (rozumí se: do ciziny), nýbrž biskupové měli je ukládati do zvláštní pokladny, určené k obraně země. Nechť se provede revise a oprava zákonů, aby zrušeny byly některé zákony sloužící zájmům duchovenstva. Duchovenstvo proto, že je osvobozeno od služby vojenské, má nésti jiná břemena válečná. Advokáti (fojtové) duchovenští nechť jsou nuceni se účastniti válečného tažení. Žádný duchovní nemá býti jmenován kardinálem. Arcibiskup nesmí si vzíti za koadjutora kardinála. Mimo to jest zpráva, že mělo býti znovu žádáno, aby byl schválen Zamojského návrh stran volby krále a kdo by nechtěl dodržovati konfoederaci varšavskou, měl býti pokládán za bezectného.

Poněvadž soupis těchto usnesení papežský nuncius obdržel od biskupa kujavského,[1]) máme před sebou nepochybně usnesení sněmíku společného vévodství břeštsko-kujavskému a inowrocławskému, v nichž sídlela šlechta bratrská, lutherská i kalvinistická. Ze všech tehdejších pánů požíval tam největšího vlivu Świętosław Orzelski, známý výborný dějepisec a rozvážný politik z doby Štěpána Bathoriho. Že s protestanty šli také katolíci, možno souditi z usnesení, že arcibiskup nemá míti kardinála za koadjutora, neboť to bylo asi protestantům lhostejné. Mimo to katolíci neměli zajisté menší zájem nežli protestanté o to, aby peníze duchovenské neodcházely ze země.

Jednání sněmu, který zasedal pod tlakem vážného nebezpečí války s Turky, pobízených diplomacií císařskou k útoku na Polsko, se soustředilo na otázku vyloučení Habsburků z nápadnictví na trůn polský, zvláště když Zamojski odhalil pletichy císařského dvora u Porty v Cařihradě. Plných pět neděl prý (podle zprávy primasovy zaslané 25. dubna papežovi) bylo ztráveno zápasem o tuto věc, poněvadž stranníci Zamojského nechtěli jednati o jiných věcech (ani o obraně země) dříve, než by tato byla podle přání kancléřova vyřízena. Primas, jenž ve shodě s nunciem v návrhu Zamojského spatřoval léčku k zabezpečení protestantství na úkor církve katolické (viz str. 51 a 53), snažil se vyloučení Habsburků zmařiti stůj co stůj, přes to, že se tím stával spojencem náčelníka velkopolských lutheránů, Stanislava Górky, rozhodného stoupence Habsburků. Zamojski vida, že pro vyloučení Habsburků vůbec nenajde většiny, žádal aby byl vyloučen aspoň arcikníže Maximilián a pro tento návrh se mu podařilo získati sou-

[1]) *Nunz. di Polonia* t. XXVI. (Teki Rzymskie t. 42.) zpráva nunciova ze 7. III. 1590. Viz též *Theiner* III., 179. — [2]) Theiner III., 169—170.

hlas i čtyř biskupů, takže primas Karnkowski rozezlen jsa sněm opustil.[1])

Že Zamojski se spokojil s vyloučením pouze jednoho (třebas nejvíce kompromitovaného) člena rodu Habsburského z nápadnictví na trůn polský, bylo za těch okolností, v jakých se to stalo, spíše jen obratným zastřením neúspěchu nežli skutečným úspěchem. To se také ukázalo v zápětí po sněmu, když rozhněvaný primas se postavil v čelo odbojného hnutí, které zvrátilo hlavní články sněmovního usnesení, články, kterými Zamojskému bylo propůjčeno mimořádné plnomocenství k hrozící válce s Turky, plnomocenství, které by jej bylo učinilo pánem situace.

Už z dalšího jednání sněmovního bylo patrno, že strana Zamojského, ke které hlavně náleželi ti protestanté, kteří usilovali o exekuci konfoederace a o vyřízení komposice ve smyslu církvi katolické nepříznivém, nemůže docíliti ničeho, k čemu nedali svého svolení také biskupové a jejich katoličtí přívrženci ve šlechtě. Ač strana Zamojského měla na sněmu převahu a v ní protestanté takovou váhu, že z jejich středu byl zvolen maršálek jizby poselské (příbuzný Zamojského!), člověk „velice bouřlivý a mluvka"[2]), přece se protestantům nepodařilo docíliti schválení některého ze svých požadavků, jmenovitě aby bylo ustanoveno, jakým způsobem má býti prováděna králem konfoederace varšavská.[3]) Pokoušeli se sice také o to použíti půhonu, vydaného 19. dubna 1589 na krakovského místostarostu (srov. str. 47) k tomu, aby donutili sněm jednati o provádění konfoederace varšavské (viz str. 48), ale král už byl získán duchovenstvem tak, že ze svého půhonu nechtěl vyvoditi důsledků jimi očekávaných a žádaných.[4])

Těžíce prý[5]) z rozdvojení katolíků při otázce vyloučení Habsburků z nápadnictví na trůn polský přednesli nedlouho před skončením sněmovního zasedání několik svých požadavků, t. aby duchovenstvu nebylo dovoleno poháněti před soud světské pány pro desátky, což znamenalo nepřímo zrušení desátků, dále aby duchovní soudy nesměly stíhati přestupky proti mravnosti (cizoložství) a aby byla skutečně (určitým způsobem — patrně tím, který Zamojski navrhl už sněmu r. 1589) prováděna konfoederace varšavská.

Jak patrno, ztenčili protestanté své požadavky vyslovené na sněmících velice, a to zajisté se zřetelem na krátkost času a na očekávaný odpor biskupů, ale ani tak nedosáhli ničeho. Biskupové i po odjezdu primasově se postavili na odpor a získali na svou stranu i katolické poslance. Požadavky protestantů byly odmrštěny tak rozhodně, že

---

[1]) O sněmu r. 1590 viz J. Macůrek, Dozvuky polského bezkrálovi r. 1587 str. 48—54. — [2]) List nunciův španělskému vyslanci v Praze z 11. března 1590 (*Nunz. di Polonia* t. XXVIII (*Teki Rzym.* 44.). — [3]) O to prý jim šlo především — podle zprávy kard. Radziwilla papeži z 25. IV. 1590 — u Theinera III. 169. — [4]) *Nunz. di Polonia sr. XXVI.* f. 360 (st. 653). Viz výňatek shora na str. 47 pozn. 3.
[5]) Tak věc pojímá papežský nuncius ve své zprávě z 22. dubna 1590 (*Nunz. di Pol.* t. XXX., *Teki Rzym.* t. 42.).

tito nedosáhli ani usnesení, aby přišly na pořad sněmu hned následujícího.[1])

Tím porážka protestantů, kterou utrpěli na sněmu r. 1589 byla zpečetěna. Jejich ochránce a pomocník, kancléř a hejtman Zamojski dosáhl sice zdánlivé velikého úspěchu, že sněm svolil ke všem jeho požadavkum, týkajícím se příprav k hrozící válce s Turky, ale jeho hlavní a dávný, zarytý nepřítel, primas Karnkowski, dovedl s pomocí lutherána Górky využitkovati odporu šlechty proti dani z hlavy, sněmem schválené k tomu, aby usnesení sněmovní zvrátil a vliv i moc Zamojského úplně podkopal.[2]) Protestanté, byvše zachváceni vichřicí nového boje o to, zdali nápadnictví Habsburku na trun polský má býti uznáváno čili nic, boje, který byl zesilován zprávami, že král Zikmund III. sám chce Habsburka usaditi na trun, rozštěpili se ve dva tábory čistě politické, v tábor přívrženců a v tábor odpůrců nápadnictví habsburského čili v tábor Karnkowského a v tábor Zamojského. Bylo to jako by nové mezivládí. Spory a řečnické i společenské zápasy na sněmu i mimo sněm o to, zdali zůstává v platnosti kandidatura nebo spíše zvolení arciknížete Maximiliána či zdali jiný Habsburk by měl býti kandidován, zdali Zamojski nebezpečí války turecké pouze líčil nebo fingoval, aby si přisvojil absolutní moc ve státě, či zdali nebezpečí to jest skutečně hrozivé, otázka zdali král skutečně se umlouval s arciknížetem Arnoštem či zdali jest to jen pomluva, zatlačovaly stranou úplně všecky jiné záležitosti tak, že protestanté vůbec nemohli se ani ozvati se svými požadavky.[3])

Proto také na sněmu, zasedajícím na rozhraní roku 1590—91 (jehož svolání si vynutil bouřlivý odpor Velkopolanů, vrcholící sjezdem kolským (10. srpna 1590) za účelem zvrácení ustanovení jarního sněmu r. 1590), o požadavcích protestantů se vubec ani nejednalo.[4])

Jak se ve veliké srážce stran a ještě více soupeřících jejích předáku (Zamojského a Karnkowského) v letech 1589—1591 chovala šlechta bratrská?

Její místo nemohlo býti zajisté jinde nežli na straně Zamojského. Ti pánové bratrští, kteří byli v únoru r. 1589 zvoleni za poslance, aby na valném sněmu zastupovali vévodství poznaňské a kališské (Gajewski, Krotowski a Rozdražewski — srov. shora str. 40) náleželi

[1]) Zpráva nunciova z 22. dubna 1590. *Nunz. di Polonia* t. XXX. (*Teki Rzymskie* t. 42.). — [2]) Macůrek, Dozvuky polského bezkrálovi str. 58 a násl. — [3]) Dne 16. XII. 1590 píše nuncius kard. Montaltovi, že kacíři nepřinesli žádného článku proti náboženství katolickému a proti duchovenstvu. Bdí prý a pokusí-li se, postaví se tomu s biskupy na odpor. *Nunz. di Polonia* t. XXVI (*Teki Rzym.* t. 42.). — [4]) Vysvítá z listu Erazima Glicznera Šimonu Bohumilu Turnovskému z 2. února 1591 (*rkpis knihovny národního ústavu v Kórniku*), kde se praví: „Žeś W[asza] M[ość] z Warszawy przyjachał zdrowo, niechać Panu Bogu będzie chwała. Już co by tam concludowano, nie tak mię molestat, jako *iż tam nic w potrzebach kościoła bożego niespominano*, jako W[asza] M[ość] piszesz. *Po co żeś tam* W[asza] M[ość] *jeździł, iżeś* W[asza] *M[ość] niesolicitował, swe privaty opuściwszy*, aby vżdy co ku poratowaniu upadłego kościoła Cristusowego spominano było, tak długo, osm niedzieł, tam mieszkając“. Srov. *Žukovič*, Sejmovaja bor'ba 65.

zajisté k straně Zamojského, přes to, že Rozdrażewski v interregnu byl přívržencem Zborowských a kandidatury habsburské a přes to, že za nedlouho opět (r. 1590) jej vidíme v táboře Zamojskému nepřátelském, neboť nemohl přece odporovati požadavku processu a exekuce konfoederace. Gajewski byl členem komise komposiční (str. 41). Podle dřívější jeho činnosti (str. 11 a násl.) možno bezpečně souditi, že vynakládal všecko své úsilí a obratnost, aby docílil toho, co žádali protestanté. Že na sněmu r. 1589 zaujímal postavení význačné možno souditi i z toho, že byl po sněmu berním universálem určen za výběrčího daní sněmem povolených. Jan Rozdrażewski byl určen za šafáře nebo opatrovníka peněz vybraných.[1]) Měli tedy tito dva bratrští pánové v rukách nakládání s daněmi z obou vévodství, poznaňského a kališského. Tím možno si vysvětliti také požadavek biskupu, aby duchovenstvo mělo své zvláštní výběrčí.

Jak dalece byla zastoupena šlechta bratrská na jarním sněmu, r. 1590, na kterém Zamojski si vymohl povolení mimořádně velikých daní (daně z hlavy, jež měla zasáhnouti i šlechtice) se zřetelem k hrozící válce s Turky, o tom sice není zpráv, ale přece jest významné, že bratrský šlechtic, známý dvorní maršálek Stanislav Przyjemski, přívrženec Zamojského, ač ne dosti spolehlivý, byl zvolen za člena vojenské rady.[2])

Není však pochyby, že jistá část šlechty bratrské se nehlásila k straně Zamojského, nýbrž setrvávala na straně mocného poznaňského vévody, Stanislava Górky, propuštěného po sněmu r. 1589 ze zajetí Zamojského a rehabilitovaného v hodnostech i majetku.

Příznačné jest (jak níže ještě v jiné souvislosti toho bude dotčeno), že schůze starších bratrských, v Poznani na počátku r. 1590 konaná, se vyslovila proti odbývání generální synody protestantů polských a poukázala na Stanislava Górku jako na směrodatného činitele mezi protestantskými patrony v této otázce. Že vlivu Górkovu, jenž proti politice Zamojského, vylučující Habsburky z nástupnictví na trůně polském, jednal v nejlepší shodě s primasem Karnkowským, podléhala jistá část šlechty bratrské, jest viděti z jejího účastenství na akci zvrátiti usnesení jarního sněmu r. 1590. Usnesení relačního sněmíku środského, protestujícího proti usnesení jarního sněmu r. 1590, který se konal 2. července 1590, podepsali dávný přívrženec Górkův a Habsburku, Jan Rozdrażewski, podkomoří poznaňský, Mikuláš Spławski z vévodství kališského,[4]) a Jan Lipski z Jastrzębnik[5]) jakožto zvolení zmocněnci dotčeného shromáždění. Příkladu těchto význačných pánu následovali zajisté jiní méně význační.

Pověstného odbojného sjezdu kolského (10. srpna 1590) zúčastnili se ze šlechty bratrské shora uvedený Jan Rozdrażewski, jenž usne-

[1]) *Vol. legum* II., 303, 304. [2]) *Vol. legum* II., 305. [3]) *Opis Nár. mus. sign. I E a I č. 21.* [4]) Na jeho příslušnost k Jednotě bratrské soudím jen z toho, že k ní náležel jiný Spławski, jménem Bartoloměj. [5]) Ms. Czartor. N. *1621* f. 547. O Rozdrażewském, jakožto stranníku a podporovateli arcikníže Maximiliána viz shora str. 9.

sení jeho podepsal ve jménu celého vévodství poznaňského — a tedy měl zajisté podíl značný na něm. Mezi posly zvolenými do deputace, která měla králi přednésti požadavky sjezdu kolského, byl jedním ze dvou poslu za vévodství poznaňské Mikuláš Spławski z Targové Górky; za vévodství sieradzské zvoleni Stanislav a Jan Zarembové z Kalinowé a za vévodství inowłocławské jedním ze dvou Ondřej Kaczkowski.[1]) Mezi účastníky se jmenuje též mladý Latalski, který s jeho usnesením prohlásil souhlas za sebe i za svého otce.

Naproti tomu však jest zajímavé, že poslem královým k sjezdu kolskému byl dvorní maršálek Stanislav Przyjemski. Jeho úkolem bylo varovati sjezd, aby nerušil hotová již a prováděná usnesení sněmovní a vytknouti mu jeho nezákonitost.[2])

Kolský sjezd si vynutil neprodlené svolání nového sněmu. Tento zasedaje od 1. prosince 1590 do 16. ledna 1591 zrušil hlavní ustanovení sněmu předcházejícího, jež znamenala veliký úspěch Zamojského. Bohužel nemáme žádných zpráv, jak na tomto sněmu byla zastoupena šlechta bratrská a jak na něm se uplatňovala.

Zachoval se sice seznam poslancu zvolených za vévodství poznaňské a kališské na tento valný sněm,[3]) ale mezi jejich jmény se nevyskytuje žádné jméno známé nám z pramenů bratrských jakožto jméno člena Jednoty bratrské.

Z listu superintendanta Erazima Glicznera, psaného Šimonu Bohumilovi Turnovskému 2. února 1591[4]) dlužno souditi, že Turnovský po dobu zasedání sněmu r. 1590—91 dlel ve Varšavě, aby byl podle potřeby rádcem pánů bratrských. Není tedy vyloučeno, že přece mezi posly byla šlechta bratrská zastoupena. Ovšem je také možné, že Turnovský byl ve Varšavě, aby využitkoval ke styku s význačnými pány příležitosti sněmovního jednání, poněvadž přicházívalo do místa, kde sněm zasedal i mnoho pánů, kteří poslanci nebyli, aby sledovali průběh jednání.

Jedním z velmi činných poslanců sněmu r. 1590—91 byl nepochybně Ondřej Leszczyński, který, jak se zdá, zastupoval vévodství sandoměřské, podobně jako na konvokačním sněmu r. 1587 (srov. str. 8). Tomu nasvědčuje okolnost, že nedlouho po sněmu, t. 28. ledna 1591 byl povýšen k velmi cenné a vlivné, vysoké hodnosti vévody břeštsko-kujavského,[5]) ačkoliv byl protestant a ačkoliv král již

[1]) Kaczkowští se vyskytují v záznamech bratrských jako členové Jednoty. Viz Bidlo, Jednota I., 95, III., 48. Ondřej Kaczkowski se jmenuje jako člen Jednoty r. 1563. Viz Bidlo Jednota II., 23. Jména poslu uvádí starý tisk „Confoederatio generalis Ich Mezi panow Rad" a t. d. 1590. (Exemplář v knihovně Towarzystwa Nauk v Poznani a v knihovně národního ústavu v Kórniku), také zlomkovitá zpráva papežského nuncia v *Nunz. di Polonia t. XXVI.* fol. 495 (st. 913) a *MS. Czartor. N. 1621* str. 603. — [2]) *MS. Czartor. N. 1621* p. 565—566. — [3]) *Rkpis Czartor. N. 1621* p. 567—571: „Articuli z sejmiku szrzedzkiego" . . .; p. 572: „Posłowie z wojewodztwa poznańskiego i kaliskiego na sejm walny do Warszawy". Zdali Ondřej Przyjemski, mezi nimi uvedený, náležel k Jednotě bratrské, o tom pochybuji. [4]) *Rkpis Národního ústavu v Kórniku.* — [5]) *Barwiński,* Zygmunt III. i dyssydenci v časop. Reformacja w Polsce roč. I. (1921) str. 51—57.

podléhal vlivu hierarchie a jezuitů, kteří od samého počátku jeho vlády jej přemlouvali, aby vysoké úřady a hodnosti udílel pouze spolehlivým katolíkům. Poněvadž takováto povyšování se zpravidla děla po skončeném sněmování a bývala odměnou za služby, prokazované králi, obzvláště v jednání sněmovním, bylo by velmi cennou vědomostí, kdybychom se mohli dopátrati, čím vlastně si Leszczyński své povýšení u krále zasloužil, když ještě nedávno byl stíhán pro to, že podporoval protikrále Maximiliána. Lze však přece vysloviti velmi pravděpodobnou domněnku, opírající se o pozdější politické jednání Leszczyńského, zejména pak o skutečnost, že Leszczyński v době vrcholícího „rokoše" Zebrzydowského, ač protestant, ve chvíli, kdy fanatismus katolický propukal násilnostmi proti protestantům novým bořením jejich zborů a kdy jezuité převážnou část šlechty i lidu již ovládali, byl ustanoven za jednoho z prostředníků, kteří měli vyjednati smír mezi rokošany a králem.[1]) Možno tudíž se domnívati, že Leszczyński už na sněmu r. 1590—91 projevil své veliké schopnosti diplomatické a přičinil se o zdárný výsledek sněmu čili o to, že sněm se nerozešel bez usnesení, ačkoliv rozpor mezi stranou kancléřovou a stranou jeho odpůrců hrozil jej zmařiti. Snad tím Leszczuński si zjednal u krále zásluhu, že své protestantské souvěrce přiměl k tomu, aby odročili pro tentokrát své náboženské požadavky, jmenovitě stran provádění konfoederace varšavské.

[1]) W. Bickerich, Raphael V. Leszczynski str. 22 (Die Leichenpredigt des Comenius) v: Aus Lissas Vergangenheit. Quellen und Forschungen zur Geschichte Lissas. Heft I. Srov. Th. Wotschke, Graf Andreas Lissa v: Aus Posens kirchlicher Vergangenheit. IV. Jahrg. (1914), str. 45.

III.

Protestantské sjezdy roku 1591 a 1592 a sněm inkvisiční.

Bouře městské lůzy proti protestantům ve velikých městech královských v Polsku a na Litvě. — Bouře nevznikaly spontánně, aspoň od r. 1587 počínaje. — Účinek sněmovního jednání r. 1589 a 1590 na vzrust sebevědomí a odvahy hierarchie a jezuitu. — Katoličtí nepřátelé jezuitu. — Equitis poloni in Jesuitas actio prima. — Repliky na obranu jezuitu. — Vliv polemik na veřejné mínění zvláště lidu ve velikých městech. — Příčiny nespokojenosti a odbojného hnutí protestantu proti králi po bouři krakovské r. 1591. — Nebezpečí hrozící bratřím a lutheránum v Poznani od katolíku. — Schuze protestantské šlechty v Poznani, v Břešťsku, Sieradzku a j. — Sjezd v Chmielniku 26. července 1591. — Deputace sjezdu u krále. — Vnitřní stav Polska v té době. — Deputátské sněmíky počátkem září 1591. — Sjezd v Radomi od 23. do 26. září 1591. — Sjezd v Radomi 2. února 1592. — Poselstvo sjezdu u krále. — Duckerova zpráva o 2. sjezdu radomském. — Sjezd v Lublíně od 9. do 18. dubna 1592. — Sjezd v Jędrzejowě 1. června 1592. — Chování velkopolských protestantu zvláště jejich náčelníku, Stanislava Górky a Ondřeje Leszczyńského. — Instrukce královská na sněmíky před sněmem inkvisičním. — Instrukce jednotlivých sněmíků dané poslancům, zvoleným na sněm inkvisiční. — Tři směry v nazírání na otázku processu a exekuce konfoederace varšavské i komposice. — Usnesení sněmíku środského, radziejowského a sieradzského. — Sněm inkvisiční (od 7. září do 19. října 1592). — Velkopolští poslanci proti malopolským v otázce „rokoše" a v otázce pořadí a formy „inkvisice". — Velkopolané pro utvrzení vážnosti panovníkovy. — Gajewski, Orzelski a Leszczyński zasahují do jednání. — Otázka vyloučení Habsburku z nástupnictví na trůně polském. — Závěreční řeč, promluvená Orzelským. — Výsledek sněmu inkvisičního pro protestanty. — Nebezpečí hrozící Jednotě bratrské v Poznańsku. — Sněmíky před sněmem r. 1593. — Valný sněm od 4. května do 16. června 1593. — Šlechta bratrská na tomto sněmu.

Aby náboženský zájem a snaha protestantu o zákonité zabezpečení svobodného vyznávání a provozování své víry neutuchly a spíše naopak se rozproudily novou silou, o to se přičinily nové bouře a násilnosti, které spáchaly davy rozvášněného katolického lidu a lůzy se studenty v čele v Krakově a ve Vilně — tam dne 23. května (ve svátek Nanebevstoupení Páně)[1], zde 9. a 10. června r. 1591.

[1] Podle řeči historika Świętosława Orzelského, kterou měl ve jménu zemských poslanců ke králi na závěrku sněmu r. 1592 („inkvisičního") trvala krakovská bouře pět dní. Ss. rr. pol. XXI., 340.

Pouliční bouře katolických davů ve velkých městech polských a litevských, namířené proti protestantům, při nichž byly loupeny, páleny a bořeny protestantské kostely čili zbory, zraňováni a pobíjeni živí vyznavači nekatolického náboženství, zneucťovány kacířské mrtvoly nesené ku pohřbení a vyhrabáváni z hrobů i vyhazováni ze hřbitovů mrtví dávno již pochovaní — jsou zvláštním příznačným zjevem protireformace v Polsku. Proto historik W. Sobieski mu věnoval zvláštní studii („Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta IIIgo", Warszawa 1902). Přehlédneme-li seznam takových bouří, vidíme, že už r. 1551, takřka v samých začátcích hnutí reformačního v Polsku, v Krakově studenti přepadli protestantský pohřeb. Ale vlastní, pro Polsko příznačné, násilnosti lidu na protestantech páchané, se začínají po smrti krále Zikmunda II. Augusta, v době mezivládí, kdy výkonná moc královských úřadů byla zastavena a účinkovaly pouze mimořádné, dočasné instituce, které ovšem měly pravomoc značně obmezenou. Tak ve dnech 10.—12. října r. 1574 byl vypleněn, vyloupen a zpustošen kalvinistický zbor v Krakově, zvaný Bróg. Ač několik původců násilností bylo sťato, přece už zase v červnu r. 1575 byl obnovený zbor krakovský znovu ohrožován tak, že po čtyři neděle bylo nutno jej opatrovati stráží krakovského vévody. Proto místo zamýšleného útoku na zbor lůza zpustošila kalvinistický hřbitov, vyhrabala z něho mrtvoly a zneuctila je. Přes to, že mezivládí se počátkem roku 1576 skončilo, opakovaly se nové násilnosti katolického davu proti protestantům v Krakově r. 1577 (v době obležení odbojného, „lutherského" Gdanska) a v červnu r. 1578 přepaden zase protestantský pohřeb, při čemž mrtvola hozena do Visly. Přísné opatření, které učinil Štěpán Bathori na zamezení bouří dalších, mělo sice skutečně ten účinek, že v Krakově přestaly, ale objevily se zase (r. 1581) ve Vilně, takže bylo potřebí i pro toto město vydati přísný rozkaz proti náboženské nesnášenlivosti, kterou m. j. se vyznačoval zvláště vilenský biskup Jiří Radziwiłł. Štěpán Bathori pilně bděl nad tím, aby protestanté ve smyslu konfoederace varšavské z r. 1573, na kterou byl složil přísahu, nebyli od vzmáhající se strany katolické pronásledováni a znásilňováni — a proto po r. 1581 bouře katolického lidu proti protestantům utuchly. Ale jakmile Štěpán zemřel a s nastalým mezivládím přestaly znovu účinkovati úřady moci výkonné, nabyly vrstvy lidové, protestanty nenávidějící, nové odvahy k rozpoutání své náboženské zuřivosti, která od jisté doby byla čím dále, tím více rozpalována vášnivými kazateli, vyrostlými v rostoucím proudu protireformačním, zvláště pak kazateli jezuitskými. Dne 7. června r. 1587 na den Nanebevstoupení Páně vypukla nová bouře lidu v Krakově proti protestantům, ve které opět kalvinistický zbor byl vypleněn, pobořen a spálen. Roku následujícího (1588) podobný osud stihl zbor ariánů čili antitrinitářů v Krakově a vypukla bouře ve Vilně.

Není pochyby, že Sobieski správně tyto lidové bouře pokládá za hnutí živelní a čistě lidová, jejichž hlavní příčinou byla vášnivá záliba v katolických obřadech a vůbec ve vnějších formách katolické-

ho náboženství, proti kterým bohoslužby evangelické byly příliš jednoduché a jednotvárně únavné. Věroučné pak nauky protestantské byly zajisté nedostupné nízké úrovni lidového názoru náboženského. Příznačné jest, že krakovská bouře r. 1574 vznikla z prostořeké poznámky katolického diváka (studenta), pozorujícího s celou řadou jiných diváků katolických sňatkové obřady ve zboru kalvinistickém, do kterého přístup nebyl zamezen. Zdá se tudíž, že první bouře se strhly bez přímého podnětu katolického duchovenstva. Avšak při pozdějších, jmenovitě už při bouři r. 1587, dlužno jistě přičísti značný podíl na nich přímému podněcování kazatelů, zvláště pak jezuitských.

Katolické duchovenstvo, které už od krále Zikmunda II. Augusta si vymohlo nařízení, namířená ku potlačení reformace v městech královských,[1]) uvědomilo si zajisté brzy, jakou pomoc by mohly lidové davy poskytnouti jejich snaze očistiti královská města od protestantů, když na šlechtu síly jeho nestačily. Ač není ve všech případech městských lidových bouří přímých dokladů o tom, že podnětem jejich byla kázání duchovních, lze to přece předpokládati aspoň od r. 1587, poněvadž tehdy už katolická reakce a protireformace učinily veliký pokrok a jezuité už rozvíjeli rozsáhlou činnost a vliv. Zcela jistě pod jejich vlivem jednali krakovští studenti, jichž několik bylo usvědčeno jakožto původci krakovské bouře r. 1587.[2])

Zboření protestantských zborů v Krakově a ve Vilně r. 1591, jež v Krakově bylo spojeno s pětidenním řáděním, pleněním, loupením a vražděním, páchaným na protestantech, bylo vážným příznakem rozvášnění a náboženské zuřivosti, rozpoutané promyšleným postupem strůjců a vůdců katolické reakce a protireformace, jejímiž neposledními představiteli byli jezuité, kteří v Krakově měli své hlavní sídlo, „domus professa" a kteří veřejně i skrytě naplňovali společenské ovzduší výbušnými látkami.[3])

---

[1]) Bidlo, Jednota III., 191. — [2]) Sobleski, Nienawiść 44 pozn. 1. Jezuity obviňuje přímo brožura (z r. 1590) „Equitis poloni in Jesuitas actio prima": „Conspiratione enim facta, cuius Jesuitae authores atque duces extiterunt." — [3]) Na sjezdu radomském r. 1591 předseda čili maršálek jeho, šlechtic Kazimirski „zburzenia zborów nie hultajstwo, ale znacznego kogoż jako powoda kładł, bo kilka niedziel przed zburzeniem ich wieść ta była powszechnie sie rozniosła, że miały być zburzone." *Dyaryuz zjazdu protestantów w Radomiu 1591 r.* (wyd. W. *Zakrzewski*), Archiwum komisyi hist. t. IX., str. 499. — Vévoda rawský, Stanislav Gostomski, „J. M. X. arcybiskupa zboru zburzenia et omnium malorum autorem czyniąc" . . . „Jezuitów niezapomnial, powiadając, że przy królu J. M. na kazaniu ich słyszał, że do rozlania krwie ludzie wiedli" . . . Tamže str. 504. „A działo sie to nie fortuito, ale umyślnie, nie porywczo, ale przez pięć dni" . . . pravil Orzelski ve své řeči ke králi při konci sněmu r. 1592. *Ss. rr. pol.* XXI., 340. Z řeči této vůbec jest viděti, že to bylo připravené řádění, spojené s loupením, které neušetřilo ani nemocných v nemocnici ležících, aniž by příslušný úřad byl projevil vůli učiniti tomu přítrž. — Wotschke, Johann Zborowski v: Aus Posens kirchlicher Vergangenheit roč. IV. (1914), str. 13—14 uvádí zajímavou zprávu současných novin, ze které jest viděti, že se bouře krakovská nestrhla nikterak nahodile, neočekávaně popuzením nedospělé mládeže od protestantských neurvalců, jak to hledí vylíčiti Skarga ve svém spise „Upominanie do ewanielików . . ., iż sie o skażenie zborów krakowskiech gniewać niemają" (z r. 1592). Několikadenní řádění lidu nasvědčuje ovzduší naplněnému výbušnými látkami

Jejich vlivu neméně nežli úsilí zástupců stolice papežské podléhalo polské duchovenstvo nižší i vyšší, které zvláště na pohnutém sněmu r. 1589 projevilo houževnatou neústupnost vůči protestantům, která se ostře odrážela od dřívějšího mírně a opatrně diplomatického postupu starších představitelů polské hierarchie. Ještě větší vliv jezuitů byl patrný u světských pánů, senátorů i poslů, z nichž už značná část se ukázala stejně fanatickými obhájci zájmu církve a duchovenstva jako sami biskupové. Když pak výsledek sněmovního jednání dal za pravdu těmto neústupným a nesmiřitelným nepřátelům protestanství a když se ukázalo, že král co do svého poměru k protestantům nebude následovati příkladu svého předchůdce Štěpána Bathoriho, rozlehl se zajisté veliký jásot ve veškerém duchovenstvu a přední vůdcové a strůjcové protireformace nabyli větší smělosti ve svém nepřátelském postupu proti protestantům, kteří jim byli trnem v očích, zvláště ve městech, kde při tehdejších malých rozměrech jejich zbory protestantské těsně sousedily s četnými kostely katolickými a při veřejném provozování náboženství (hlavně při pohřebních průvodech) leckdy jedni druhým překáželi.

Než ačkoliv jezuitům se dobře dařila jejich snaha šířiti protireformační smýšlení a získávati čím dále tím větší počet přívrženců, zbývalo ještě mnoho lidí, zvláště vzdělaných, kteří se na poměr staré a nové víry dívali střízlivě jako humanisté. Zůstávajíce věrni víře katolické, měli přece pochopení pro ty, kteří s církví katolickou a jejími řády byli nespokojeni. Měli vážné obavy před dalekosáhlými důsledky rozpoutání náboženského fanatismu, jejichž příklady jim poskytovala hlavně současná Francie se svými hugenottskými válkami bartoloměјskou nocí počínaje. Tito „chladní“ katolíkové nebo „politikové“, jejichž předním představitelem byl kancléř a hejtman Zamojski, byli si dobře vědomi, jak zhoubné následky by mohly míti náboženské války pro Polsko, jehož mezinárodní postavení nebylo dosti pevné a které ve své zahraniční politice mělo řešiti několik těžkých úkolů, na jejichž šťastném rozřešení závisela celá jeho budoucnost. Proto s nelibostí a velikými obavami pozorovali bezohledný a bezuzdný fanatismus duchovenstva zvláště jezuitů, jimž přičítali hlavní příčinu rozpoutávaných vášní náboženských.

Velmi zajímavým projevem takovéhoto nazírání jest spis nadepsaný „Equitis poloni in Jesuitas actio prima“, vydaný tiskem na počátku r. 1590[1]) a sepsaný nepochybně roku předešlého, a to pod vlivem zápasu vedeného o konfoederaci varšavskou na sněmu r. 1589.

---

dlouhou dobu před tím. O zboření protestantského zboru se Vilně praví protestantská „Podpora confoederaciej“ (z r. 1595) toto: . . . „ukrzywdzieni mają tego pewne dokumenta a nawet sami Romanistae niechaç prawdę o tym mówia, jako professor Posmianski wyznał na jednym miejscu, zie zbor Wileński za sprawą i staraniem Jezuitow spalon“ (list D 2). — [1]) Karnkowski na něj se ozývá už 12. III. 1590 v listu, poslaném krakovské universitě, v němž vyslovuje domněnku, že profesoři její jsou buď původci jeho nebo rádci spisovatele jeho anebo že aspoň věděli, kdo jej psal *MS. Czartor. N. 2254* str. 47—48. Podle *Annales collegii Posnaniensis* (rkpis *Jagell.* N. 5198 díl I. f. 28a) se zdá, že spis byl vydán už na podzim r. 1589.

Spisovatel vystupuje v něm, jakoby mluvil řeč ve sněmu před shromážděnými senátory a šlechtou, jakožto mladý a ještě nezkušený řečník, který spoléhá na to, že jemu se proto promine leccos spíše, nežli řečníku staršímu, odváží-li se říci něco smělejšího. Jest si vědom, že jest to od něho veliká odvaha mluviti o jezuitech, ale pokládá to za svou vlasteneckou povinnost, ačkoliv prý poměry jsou již takové, že nejen mluvit, nýbrž už ani mysleti není možno svobodně. „Možnost, kterou nám přemilá vlast odkázala, tato již jest vyrvána od těchto lidí."

Hned na počátku své řeči vyslovuje zcela otevřeně thesi své řeči, že „tato jediná rodina mnichů, která od Ježíše spasitele má své jméno, ke zkáze mnoha států byla založena," a dovozuje to pak řadou důkazů. Dovolává se především mínění mnoha jiných dobrých katolíků, a to i duchovních, zejména učených theologů, kteří v kázáních svých mluví, že jezuité jsou mor, kterého nelze postřehnouti dříve, pokud celé tělo státu se nezapálí. Zejména bylo to prý řečeno při kázání v předním kostele lublínském a v nejvýznačnějším kostele krakovském. Sám krakovský biskup prý říkal, že řád jezuitský byl založen k vyvrácení víry římské a ke vznícení bouří, aby byly vyvráceny dobré obyčeje polské země. Kancléř Zamojski pak se prý horší nad tím, že chtějí zasahovati do řízení záležitostí politických. Pak ukazuje spisovatel, jak některé věci, které se obyčejně u jezuitů v Polsku velice cení, jsou vlastně škodlivé. Tak zejména vyvrací obecné mínění, že jezuité přinášejí státu užitek svými školami a ukazuje na to, že od nich mnohé školy dříve byly rozvráceny, a to na prvním místě slavná kdysi universita krakovská. Jezuitům neběží prý tak o skutečné vzdělání, jako spíše o to, aby do svých škol nahnali co nejvíce žactva a toto naplnili svými zájmy a snahami. Proto prý mládež k sobě vábí divadelními hrami. Tudíž jejich školy nemohou se ovšem vykázati takovými učenými odchovanci, jací vyšli z krakovské university, jako byli Kromer, Hosius, Orzechowski, Frycz a j. m. Jejich veřejné učené disputace s nekatolíky jsou vypočteny jen na vnější dojem, a když se jim nepodaří svými důkazy docíliti účinku, jakého si přejí, snaží se hlučným rozhlašováním svého vítězství oklamati veřejnost a neštítí se ani násilí proti odpůrcům, jako se prý stalo nedávno v Lublíně při disputaci jejich s antitrinitáři. V tomto případě uveřejnili písemnou zprávu o svém vítězství dříve, nežli ještě došlo ke skutečnému zápasu. To mělo ten následek, „že Ariáni s pohrůžkami, nadávkami, strašením a pokřiky byli vyhozeni a jejich náčelník Niemojewski byl i stlučen". „Litovali jsme, vznešení senátoři — praví spisovatel — že důstojnost církve římské jest od těchto lidí takto snižována tak, že mnozí lidé církvi římské naprosto oddaní z toho místa s duší plnou pochybností a v kolísání odcházeli."

Kdybychom se měli říditi — praví dále spisovatel — knihou Possevinovou nedávno vydanou, viděli bychom svůj stát již rozsápaný občanským bojem. Tento učený muž neužívá své učenosti k přemožení odpůrců, nýbrž uchyluje se k barbarské ukrutnosti. Jezuité

chtějí léčiti naši vlast užíváním nože na zdravou část těla. Není to „medicina", nýbrž „carnificina". Proč se k uspořádání náboženských sporů nesvolá raději koncilium a neuspořádá veřejná disputace, při které by nebylo nesnadno zvítěziti lidem vzdělaným?

Mládež polská nenaučí se ve školách jezuitských správně vésti veřejné záležitosti, poněvadž ji tam učí škodlivým mravům francouzským, italským a španělským.

Poněvadž jezuité umějí lidi lákati všelijakými attrakcemi, hrnou se do jejich kostela u sv. Barbory ženy a mládež, ale lidé vážní navštěvují dále jako dříve, chrám P. Marie.

Získali králi španělskému daleké země (Asii, Afriku, Ameriku a Persii), ale dříve je uvnitř rozeštvali jakožto jeho vyzvědači a pak přivedli tam španělské vojsko. Všecko všude naplňují vraždami a krví. Vyvolali požáry v Dolním Německu, v Nizozemsku, v Anglii, ve Skotsku, řádí také ve Švýcarsku a v Horním Německu. „Není celá Litva a Vilno, hlavní město rozeštváno týmž duchem jezuitským a gabaonským?" táže se spisovatel. A nyní přichází nejzajímavější místo celého spisu, které v celé své hruze vystihuje nesnesitelné ovzduší náboženských vášní, jezuity rozpoutaných: „Viděli jste, vznešení senátoři — praví — jak Krakov, město veleslavné, hlavní sídlo a ozdoba celého království, stolice královského majestátu, všech řádu církevních i světských ústředí, jak se říká, přední záštita království, kupců a ostatního lidu tržiště, matka umění a věd, od těchto Gabaonitů jest tak sužováno, že velmi mnoho dobrých lidí, užitečných občanů naší vlasti a katolíku tvrdí, že by raději v lesích mezi divokou zvěří život svůj trávili, nežli se zdržovali v této hruze." Na to líčí útok a poboření kalvinského zboru z r. 1587 a přičítá jezuitum, že dali podnět k tomu. To, co se stalo protestantum, připravují prý jezuité i professorům krakovské university, aby jim jí postoupili. Jezuité jsou noví křižáci, mezi oběma těmito řeholemi není velikého rozdílu.

Dále se řečník obrací k biskupum a táže se jich, proč do nebe vynášejí španělský absolutismus — zajisté proto, že jezuité jej doporučují. Ukazuje na to, jak jezuité mají obrazy líčící španělská mučení pro víru, že však se sami dopouštějí věcí ještě horších: vyhrabávají kosti zemřelých a rozhazují popel z nich vypálený. Uváděje, jaké jednotliví biskupové věnovali náklady na výstavné a rozsáhlé budovy jezuitských kolejí, táže se, zdali tyto paláce jsou určeny k tomu, aby v nich bylo umístěno vojsko španělského krále. Toto prý se může poměrně snadno dostati do Polska přes Gdansko, které jen šest dní cesty jest vzdáleno od Antwerp, hlavního sídla moci španělské. Jezuité nejsou nic jiného nežli španělští vyzvědači. Jejich nepřátelské smýšlení s Polskem se projevilo už za války Štěpána Bathoriho s Moskvou, se kterou jejich vlivem byl nucen předčasně uzavříti mír. Jak Possevin, jenž mír ten zprostředkoval, byl Polákum nakloněn, nadbytečně svědčí jeho kniha, „plná urážek a nadávek." Jiní jezuité následují jeho příkladu. Vydávají knihy, kterými Poláky ostouzejí, ač

mezi nimi žijí v pohodlí. Hromadí majetek na úkor šlechty a státu, který tím uvádějí do velikých nesnází. Ač je zákony zapověděno, aby cizinci dosahovali hodností spojených s majetkem nemovitým, přece se to stále porušuje a na všech sněmích senátoři marně proti tomu bojují. Zabírají všecka místa duchovních správců a učitelů, jmenovitě v Krakově.

„Při všech hostinách se dnes mluví, na sněmích a na všech sjezdech šlechty, že se děje násilí naší vlasti.“ Mají ohromný majetek nemovitý i movitý. Kdyby někdo na nich žádal, aby se počestně vzdali všeho toho, co nepočestně získali, vyvolali by bouře a nikdo by nebyl prost kacířství, kdo by jim nedělal všecko po vůli, co chtějí. Všecko, co dříve dělali Polsku křižáci, dělají nyní jezuité a proto jest potřeba pilně na ně dávati pozor.

Brožura tato (ač v závěrku svém nedosti účinně zakončená) vyvolala velikou, mimořádnou pozornost nejen v Polsku,[1]) nýbrž i mimo Polsko tak, že ještě roku 1590 byla vydána v druhém a r. 1591 v třetím vydání, r. 1593 po polsku a r. 1592 a 1594 po německu. Poněvadž měla nepochybně v šlechtické společnosti polské účinek velmi pronikavý, proto zajisté vystoupilo na obranu jezuitů ještě roku 1590 najednou několik pisatelů.[2]) Byl to zejména krakovský kanovník Martin Szyszkowski, jenž celkem málo obratně tvrzení rytířova (kterého ostatně za skutečného rytíře nepokládá) prohlašuje za lež nebo tvrdí pravý opak toho, na př. že Zamojski nikdy jezuity nenazval morem a že jest to „muž výborně katolický (o jehož smýšlení výtečně jezuitům nakloněném ne temná jsou svědectví), jenž dobře ví, že tovaryšstvo Ježíšovo k nejvyššímu prospěchu církve boží bylo zřízeno.“ Jinou obranu (v celku slušně psanou) vydal pod pseudonymem opat Stanislav Reszka, bývalý tajemník kardinála Hosia, jenž se staví, jako by onen rytíř byl ne katolík, nýbrž protestant, a třetí obranu vydal professor jezuitské koleje poznaňské, Jan Lans, jezuita původu belgického, jenž svou brožuru nadepsal „Nobilis poloni pro societatis Jesu clericis oratio prima“ a t. d. Tento spisek, ze všech jmenovaných obran nejzdařilejší, byl vydán rovněž několikrát po sobě, v Krakově (1590), v Ingolstadtě (1590) a v Neapoli (1592). Předstíraný šlechtic polský, který ze spisku mluví, rozplývá se chválami a láskou k jezuitům a rytíře je hanícího obviňuje venkoncem ze lži. Tento prý naříká nad zkázou vlasti, způsobenou jezuity, ale co vlastně prý učinili? Oblehli Krakov (r. 1588)? Zpustošili pole (jako vojska arciknížete Maximiliána a Zamojského), odstranily sněmy? Vykonávali vliv na volbu krále? Pronášeli mínění v senátě? — Podobným asi způsobem si počíná také při vyvracení jiných stížností a obvinění, vrhaných na jezuity. Že jezuitský řád byl zřízen „k založení požárů odboju?“ táže se a odpovídá řečnickými otázkami: „Kdy, kde? jakými zbraněmi? jaký-

[1]) Podle *Annales collegii Posnaniensis* (rkpis *Jagell, N. 5198* díl I. f. 28b) nabyl spis tento velikého rozšíření. Jezuité prý útoky jeho nesli „modeste“. — [2]) Jedním z nich byl podle letopisu koleje Poznaňské (viz shora pozn. 1. nějaký šlechtic, který však prý svého jména neprozradil.

mi nástrahami? jakými pletichami duchovní tovaryšstva Ježíšova vyvolali povstání? Jaké nesnáze osvícenému biskupovi krakovskému a jiným našim Polákům byly kdy od nich způsobeny?"... Naopak, jezuité prý udusili plameny velmi velikých rozbrojů. Jestliže rytíř jezuitům přičítá slabou návštěvu krakovské university, lze dokázati nesprávnost jeho mínění na příkladě Lutychu, kde četné školy naprosto nic neutrpěly příchodem jezuitů. Totéž může prý Lans z vlastní zkušenosti tvrditi o universitách jiných, jako o bolognské, vídeňské a t. d. Pořádání divadel stojí jezuity mnoho práce a činí to jen proto, že z nich plyne zřejmý užitek pro vzdělání mládeže. Naučí se prý zachovávati duševní rovnováhu ve všech okolnostech života, způsobnému chování ve styku s králi, vůdci, kněžími, naučí se mluviti výrazně a okolnostem přiměřeně. Odmítá nařčení, že jezuité byli půpůvodci zboření protestantského zboru v Krakově (1587). Španělský král by sice mohl vésti válku s Polskem, ale nechce. Jezuité však nikdy by nebyli jeho pomocníky ve válce ani vůbec ve věcech politických. Neuposlechli by ho, ani kdyby to od nich žádal. Nemají času, aby krále španělského na Polsko štvali. Tvrzení rytířovo, že z Antwerp je možno za 6 dní se dostati do Polska prý jest svědectvím, že se v tom nevyzná. Srovnání jezuitů s křižáky není vhodné, poněvadž tito bojovali zbraněmi hmotnými, kdežto jezuité mají jen knihy a učební pomůcky.

Není zajisté potřebí úplně a podrobně podávati obsah brožury Lansovy. Stačí ještě jen uvésti závěrek: Rytíř přičítá prý jezuitům vědomě a úmyslně naprosto nepravé zločiny, kterých nikterak dokázati nemůže. ,,Co zbývá tedy ještě — volá k senátorům a šlechtě — abyste jej odsoudili jakožto bezectného ze všech nepravostí a han k těm všem trestům, kterým usiluje aby byli podrobeni duchovní tovaryšstva Ježíšova?" Žádá to svoboda, náboženství, víra, všecko božské a lidské právo, aby byla vyhlazena drzá a nestydatá ničemnost tohoto mladíka a předstíraného rytíře. Prosí a zapřísahá senátory a šlechtu, aby to učinili a jezuity pomstili.

Zajímavé a poučné tyto polemiky jsou zajisté příznačným protějškem prudké srážky protestantské šlechty s duchovenstvem na sněmu r. 1589. Jsou svědectvím, jak široké kruhy společnosti polské, zvláště šlechtické intelligence, byly rozvířeny a zaujaty otázkami církevně-politickými a náboženskými. Polemiky samy, jejichž ohlas pronikal, zvláště ve městech, do kruhu nejširších, lily jen olej do ohně zápasu.

Pod vlivem stoupajícího sebevědomí duchovenstva a více nebo méně uvědomělého, všeobecně rozšířeného pocitu, že postavení katolíků jest pevnější, oprávněnější a králem chráněnější, že oni jsou na postupu, kdežto protestanté že ustupují — sběhla se zajisté bouře krakovská (r. 1591), která navždy zničila oba protestantské zbory, kalvinistický i ariánský. Dosti netečné chování královo, jenž, ač v Krakově přítomný, neudělal, čeho bylo potřebí k udušení bouře již propuklé, stalo se známým celé veřejnosti a nepochybně pod

vlivem zpráv o tom kolujících osmělil se dva týdny po bouři krakovské dav vilenský, aby ji uspořádal také ve Vilně.

Podle názoru protestantské šlechty bouře krakovská (r. 1591) byla případem, ve kterém král byl povinen zakročiti ve smyslu své přísahy na konfoederaci varšavskou — t. j. měl už zameziti vůbec její rozpoutání, ježto propukla takřka před jeho očima, „u královského stolce" (jak se vyjádřili poslové sjezdu chmielnického), za jeho přítomnosti na zámku krakovském; když to opomenul učiniti, měl aspoň přísně potrestati vinníky i původce a přičiniti se o to, aby pohroma a škody, protestantům způsobené, byly náležitě nahraženy a protestantské zbory obnoveny. Ze zpráv o bouři krakovské dochovaných dlužno souditi, že král se zachoval jednak netečně, když byl o ní zpraven, jednak že neučinil zavčas dostatečných opatření k udušení jejímu.[1]) Z toho vzniklo přirozeně mínění, že král vlastně se těšil z pohromy, jež protestanty stihla, což při jeho známém již poměru k duchovenstvu a jezuitům se jevilo jako věc docela jistá.

Po bouři, kterou král podle svých vlastních slov byl poděšen, přičinil se, jak sám pravil, opravdově, „aby vinníci byli pro takovou smělost a násilí potrestáni." Proto prý „neopominul, aby bylo všemi vrchnostmi a soudy prováděno pilné vyšetřování a požádal i krakovského pana kastelána", aby několik osob evangelického náboženství k tomuto vyšetřování povolal, „by vinníci, pachatelé i původci, byli nalezeni a k náležitému potrestání právem přivedeni."[2])

Není příčiny pochybovati o tom, že král skutečně dal podnět a přičiňoval se o to, aby věc byla vyšetřena a vinníci potrestáni — a že tedy skutečně projevil dobrou vůli prováděti svůj závazek „udržovati mír mezi těmi, kdož ve víře mezi sebou se různí" — aspoň po skutku, když skutek sám nezamezil. Proto jest velice podivné a nápadné, že to šlechtě protestantské nestačilo a že začala prováděti akci velikého slohu, která nabývala povahy velmi bouřlivé a odbojné. Možno se sice důvodně domnívati, že vyšetřování krakovské bouře a vůbec různá opatření s tím související byla vedena nedostatečně a snad i stranicky, že nadržovala katolickým pachatelům a původcům, a snad tu bylo pozorovati snahu všemožně jim ulehčiti — avšak po stránce formální nebylo možno krále viniti, že by byl projevoval snahu nechati krakovský případ bez povšimnutí.

Nespokojenost protestantské šlechty a odpor její proti tomu, co král a dvůr učinili ve věci krakovské bouře, měla nejspíše tu příčinu, že král svá opatření prováděl bez vědomí a souhlasu jejího, neboť podle „pactů conventů" i podle recessu sněmu korunovačního „process a exekuce" konfoederace varšavské čili způsob, jakým by

---

[1]) Srv. SOBIESKI. Nienawiść 56. Podle tvrzení šlechtice Kazimirského na sjezdě radomském r. 1591 už čtyři dny před svátkem Nanebevstoupení Páně se protestantská šlechta sjela do Krakova a vyslala deputaci ke králi, která jej žádala za přiměřená opatření k zamezení pouliční bouře, hrozící protestantům v Krakově. *Dyaryusz zjazdu protest.* (vyd. W. *Zakrzewski*, v Archiwum komisyi hist. t. IX., str. 499). — [1]) Ss. rr. pol. XXI., 9.

měl býti králem udržován mír mezi různověrci, měl býti určen valným sněmem a měl oběma stranám vyhovovati. Nebyl tedy král oprávněn, aby sám určoval, jaká opatření a jakého způsobu stíhání a potrestání vinníků se má použíti. V tom, že chtěl prováděti konfoederaci varšavskou bez vědomí a souhlasu šlechty protestantské, čili že sám chtěl určovati její „process a exekuci“ spatřovala protestantská šlechta zajisté právem postup nezákonitý, porušení veřejného práva, případ, který snadno se mohl státi případem prejudičním a zároveň velmi nebezpečným pro trvání protestantství. To chtěla šlechta tedy zmařiti a odčiniti a zároveň si vynutiti, aby konečně bylo provedeno to, o co marně usilovala na sněmu r. 1589 a 1590 — t. j. aby sněm sám ustanovil „process a exekuci“ varšavské konfoederace tak, aby král byl povinen podle tohoto způsobu postupovati.

Bouře krakovská a vilenská byla tedy protestantské šlechtě v jistém smyslu vítaným konkrétním případem, na kterém mohla dokázati nezbytnost, aby konečně zpusob provádění konfoederace varšavské byl v jejím smyslu ustanoven.[1])

Mimo to chtěla si protestantská šlechta vymoci výslovné dovolení, že protestanté mohou své náboženství provozovati ve městech královských. To vlastně byla věc z celého souboru otázek, sporných mezi duchovenstvem a protestantskou šlechtou, nejdůležitější a přímo základní. Že si šlechtic mohl nejen osobně vyznávati víru jakoukoliv, nýbrž ji i zaváděti na svých statcích a po případě k ní i nutit své poddané, to duchovenstvo uznávalo jako hotovou věc, proti které nebylo možno (aspoň prozatím) s úspěchem brojiti a ji vyvraceti. Avšak královská města měla býti stůj co stůj před protestantstvím zachráněna nebo lépe od něho očištěna tak, aby bylo z nich vymýceno všechno to, co vlivem mocných protestantských pánů dosud do nich bylo proniklo — tedy v první řadě protestantské zbory se svými hřbitovy, školami, nemocnicemi a j.

Královská města v Polsku, jako byl v první řadě Krakov, pak Poznaň a vedle nich Varšava a na Litvě Vilno, byla ohnisky a středišti tehdejší vzdělanosti polské, sídly prumyslu a obchodu, shromaždišti lidí bohatých, mocných a vlivných, ukazovatelu a směrodatných činitelů společenského a politického života. Polská hierarchie obrozujícího se katolictví si velmi záhy (už před příchodem jezuitů) uvědomila, že protestantství žijící mimo hlavní kulturní střediště, odkázané pouze na venkovská sídla a městečka šlechtická nemůže vážně ohrožovati církve katolické, jako kdyby se mu podařilo se zakořeniti v ohništích polské vzdělané společnosti, v nichž by mohlo snáze proniknouti a ovládnouti i lidové vrstvy městské, mnohem vnímavější a pohyblivější nežli konservativní lid venkovský. Ale to

---

[1]) Hnězdenská kapitula na dotaz primasa Karnkowského (ze dne 21. X. 1591), co by se mělo dělati ku překažení sjezdu protestantských, píše m. j. takto: „Non enim dubium est, haereticos operam [dare], ut si non aliud quidpiam, processum tamen ad stabiliendum impium contra Deum foedus, aliquoties iam tentatum, introducant“ . . . (Korytkowski, Arcybiskupi III., 487).

si ovšem uvědomovali i protestanté, kteří nad to potřebovali, aby k udržení svého styku s cizí vzdělaností mohli mít své školy ve velikých městech, jakými byla v Polsku jen jmenovaná města královská. Avšak snahy jejich nalézti v nich pevné půdy narážely hned od počátku na překážky se strany krále, který byl vrchností královských měst.

Už král Zikmund II. August, domnělý příznivec hnutí reformačního (do kterého protestanté marně kladli své naděje, že se mu postaví v čelo), učinil na přání biskupů jistá opatření, aby bylo zamezeno šíření protestanství ve městech královských, jmenovitě v Poznani.[1]) Mohli-li se přes to v Poznani a v Krakově protestanté zdržovati, míti tam své zbory, konati své bohoslužby a vůbec provozovati své náboženství, dělo se tak na základě propůjčení immunit, čili vynětí tamějších domů a nemovitého majetku protestantských patronů z pravomoci úřadů královských a městských, králem. Privilegia tato, vydaná Zikmundem II. Augustem, potvrdil jeho nástupce Štěpán Bathori a sám i taková vydal. Ale i on stál na stanovisku a přihlížel k tomu, aby nebyla porušována zásada, že královská města musí zůstati katolickými. Prohlásil to výslovně a rozhodně na sněmu r. 1585, když protestanté si stěžovali na útisky a pronásledování, zakoušené v Krakově, ve Varšavě a v Poznani, že „nepřipustí, aby města, která pod jeho moc příslušejí, pobuřována byla touto růzností věr, zvláště když to konfoederace ustanovila, aby o tom rozhodoval podle své vůle, a když všem [t. šlechtě] jest volno užívati svého práva na svých statcích a ustanovovat podle libosti kazatele, že by rád věděl, proč by jeho postavení na statcích královských mělo býti horší.“[2])

Ovšem, pokud Štěpán Bathori nedopouštěl, aby podle záměru a vůle hierarchie byla královská města s pomocí rozvášněného městského davu násilně od protestantství očišťována, spokojovali se protestanté (a úplně jim to postačilo) se skutečným stavem věcí. Ale když bouře krakovské v interregnu r. 1587 a r. 1588 jim ukázaly hrozící nebezpečí v náležitém světle, soustředili pak v otázce provádění konfoederace varšavské svůj zřetel právě na města královská; shora uvedené návrhy na process a exekuci konfoederace zřejmě to dosvědčují.

Proslulý jezuita Petr Skarga tvrdí zajisté správně ve svém „Processu na konfoederacyą“ (r. 1596 vydaném), že hlavní příčinou úsilí protestantů docíliti, aby byl ustanoven process a exekuce konfoederace, jest právě jejich snaha, aby mohli v královských městech míti své zbory a provozovati své náboženství.[1])

---

[1]) Srov. m. j. BIDLO, Jednota I., 92, 95, 121, 142, II., 103, 107, III., 43. — [2]) Ss. rr. pol. XVIII., 273 Srov. BIDLO, Jednota III., 190—192. — [3]) „Toć jest najwiętsza przyczyna, jako mienam, domagania się processu na tę konfederacyę, bo iż ich żadna rzecz barzej nieboli, jako to, iż im budować synagog w krolewskich miastach bronią: chcieli by pod tym processem konfederacyi lada dom w krolewskim mieście kupiwszy synagogi swoje zakładać i nowe urzędy pod cudzą jurysdykcyę wprowadzać“ (str. 59 — podle str. 58 jsou to úřady „ministrowskie, superintendowskie, seniorowskie“)...

Nedávný odboj samovolného, nezákonného sjezdu velkopolské šlechty v Kole (10. srpna 1590), který se ku podnětu a takřka pod vedením samého primasa odvážil zvrátiti hotové již usnesení valného sněmu (z r. 1590) a také toho docílil, poskytoval svůdný příklad k následování. Ukázalo se, že je možno dosáhnouti cíle nezákonitou a odbojnou agitací mimosněmovní, když to není možné na zákonitém a řádném sněmu. Protestanté však mohli své samovolné, králem nedovolené a pak přímo i zakázané sjezdy ospravedlňovati platným právem a zákonem, neboť konfoederace varšavská, královskou přísahou uznaná a potvrzená jako základní zákon jeho panování, obsahovala ustanovení, podle kterého všichni (t. j. celá šlechta) měli povinnost povstati proti tomu, kdo by se jí chtěl protiviti a „pokoj i pořádek veřejný kaziti."[1]) Tohoto ustanovení se také dovolává spisovatel protestantské polemiky „Respons w porywczą dany" (z r. 1592), vydané proti Skargowu „Upominaniu", shora dotčenému.[2]) Ale poněvadž ovšem nebyla věc snadná docíliti, aby pro porušení nebo neplnění konfoederace varšavské „všichni" povstali, proto ti, kdož takové hnutí ve šlechtě (nejen protestantské, nýbrž i katolické) chtěli vyvolati, potřebovali k tomu několik sjezdů, aby věc mohla býti náležitě připravena a okruh zájemců čím dále, tím více rostl.[3])

Protestantská šlechta jsouc tedy nespokojena s vyšetřováním bouře krakovské a chtějíc si vynutiti konečně řádné projednávání „processu a exekuce na konfoederaci" zamýšlela uspořádati na konec veliký všeobecný sjezd šlechty, aby jím vykonala nátlak na společnost a příslušné činitele státní moci, demonstrovati počtem a politickou silou svojí a po případě i pohroziti svým nepřátelům brannou mocí svojí. Z usnesení, jež učinila schůze starších Jednoty bratrské v Lipníku 8. července 1591, jest viděti, že se mezi protestantskou šlechtou mluvilo i o možnosti odboje nebo branného odporu ve formě „rokoše."[4])

. . . „Przedsie to się pokazuje, iż obaleniem zboru Krakowskiego krzywda się żadna tej confoederatiej od katholikow niestała z tej przyczyny, że nie o tym niemasz, aby ewangelicy i ariani w krolewskich miastach zbory sobie zakładać i poddane krolewskie nauczać i reformować śmieli: i owszem nic wedle tej słów niederoguje zwierzchnościam nad poddanemi tak panow duchownych jako i świetckich, daleko więcej krola samego, ktory najwyższą nad swemi miasty zwierzchność i absolutum dominium ma, derogować niemoże i niemają wedle tej confoederaciej żadnego prawa ewangelicy, aby w miastach krolewskich, jako duchownych, zbory swoje i kathedry fundowali i budowali" . . . dovozuje týž Skarga ve svém spise *Upominanie do ewanielikow* a t. d. z r. 1592 (str. 27—28). — [1]) *Vol. legum* II., 125: „A kto by się temu sprzeciwiać chciał i pokoj a porządek pospolity psować, contra talem omnes consurgemus in eius destructionem". — [2]) „Już to po sobie gotowe mając, że smy powinni in perniciem violatorum confoederationis sub fide, honore et conscientiis nostris consurgere omnes" (Konec spisu na listě O IIIb). — [3]) Z protestantského sepsání „Respons w porywczą dany" (z r. 1592) — list I II. — možno souditi, že mnozí protestanté si byli vědomi odvážnosti a nespolehlivosti tohoto způsobu vymáhání svých požadavků. „Nie mamy na to processu, jeno ono consurgemus omnes, a źle to omnes". Z toho mohou vzniknout přehmaty v provádění odvety a rozvíří se občanský boj. — [4]) Viz o tom níže úryvek z „Dekretu Jednoty bratrské". Zajímavé jest, že spisovatel odpovědi na *Skargovo* „Upominanie do ewanielikow", nadepsané „Respons w porywczą dany" (z r. 1592), hrozí kněžím Žižkou: „I strzeż Boże, gdy z was tak pokoj mierzy, że by sie

To se potvrzuje i zprávou, zaznamenanou z letopisech jezuitské koleje v Poznani.[1])

Smělé a promyšlené útoky katolíků na protestanty, zřejmě směřující k úplnému vykořenění protestantství v městech královských, a především v sídelním městě Krakově, jakož i patrná shovívavost a stranictví královo i jeho nepřesný postup ve vyšetřování, to všechno pobuřovalo protestanty měrou nejvyšší. Vlivem nepochybně vyzývavých a posměšných projevů jejich nepřátel z duchovenstva a jezuitů snadno vznikaly pověsti, že se chystá na ně další krvavé a hromadné pronásledování, jaké zakoušeli protestanté dávno již v zemích západních od katolických držitelů moci. Jmenovitě Bartolomějská noc a hugenottské války, jež mnozí šlechtici polští znali z vlastní zkušenosti, poněvadž odcházeli často do Francie (do Paříže) na studie, tanuly polským protestantům před očima jakožto příklad, kterého by rádi následovali jejich nepřátelé v Polsku. Mluvilo se o tom, že lucký biskup, který byl na oko poslán od krále k arciknížeti Arnoštovi, ve skutečnosti jel ke králi španělskému, aby s ním zavřel spolek proti protestantům. Když proskočily a čím dále tím jasněji se utvářely zprávy o zamýšleném sňatku královë s arcikněžnou Annou, dcerou Karla Tyrolského, pověstného prováděním protireformace, vznikla pověst, že svatba se bude slaviti „po pařížsku", že budou při ní otráveni někteří senátoři, že bylo z Benátek přivezeno jedu pro 24 osob, a že se shromažďují vojska ve Slezsku.[2]) Pověsti takové kolovaly i ve vzdáleném Sasku, odkud N. Zindelius (23. září 1591) psal Vilémovi Stuckimu, že král spíše způsobem francouzských králů učiní zadost požadavkům protestantů, nežli aby řádně potrestal rušitele míru.[3])

Uvážíme-li, že veliká část (snad většina) protestantské šlechty, která se zúčastnila hnutí vyvolaného zbořením protestantských zborů, se skládala z přívrženců arciknížete Maximiliána, s nímž ještě nedávno podnikala válečné tažení, kterým doufal si dobýti trůnu a že v důsledku kolísání krále Zikmunda, má-li v Polsku zůstati či odejíti raději na dobro do Švédska, tito maximiliánovci znovu pomýšleli na jeho povolání za krále: shledáme, že vnitřní stav Polska se stával velice vážným.

Uspořádati však nový velký sjezd nebylo po odbojném sjezdu kolském, králem na sněmu valném zavrženém, věcí snadnou, poněvadž dvůr královský a vláda pilně bděli nad tím, aby se něco podobného neopakovalo. Značná část veřejného mínění sjezd kolský zavrhovala

Zyszki na się niewywolali. Wszak wiecie, co się w Czechach od prostego ziemianina waszym duchownikom... stało". (List C). Podobně na listu I III. — [1]) „Cracoviae quoque aliam habuerunt congregationem haeretici, nec deerat, ut vir magnus apud nostros attulit e nobilibus haereticis, qui aiebat, se olim exercitus contra catholicos, ubi contra illos arma erunt assumenda, fore ductorem." *Annales collegii Posnaniensis* (MS. knihovny Jagellonské v Krakově N. 5198) f. 29. — [2]) Ss. rr. pol. XXI., 231, 366, 367. Na sjezdu radomském (23. září) r. 1591 stěžoval si šlechtic Ciekliński, že jezuité „na kázáních svých k prolévání krve vedou". Arch. kom. hist. t. IX., 508 - 509. — [3]) *MS. Simler*. t. 148 (23. IX. 1591).

a v napodobení jeho spatřovala hrubé porušení státního pořádku. Proto ti, kdož chtěli sjezd kolský napodobiti, byli nuceni si počínati mnohem opatrněji, nežli pořadatelé sjezdu kolského.

Několik šlechticů vévodství krakovského, které zbořením zborů krakovských bylo dotčeno nejvíce, rozeslalo po jednotlivých vévodstvích nepodepsané pozvání, a to nepochybně jen určitým spolehlivým souvěrcům, kteří pak o něm uvědomili své sousedy.[1])

Sjezd svolávali na den sv. Jakuba (25. července) do městečka Chmielniku, ve vévodství sandoměřském, majetku to pánů Olešnických.

Pozvání se setkalo se všeobecným souhlasem v kruzích protestantských, zvláště také se souhlasem šlechty bratrské a lutherské, neboť i v Poznani bylo se obávati útoků na tamější zbory. Hrabě Stanislav Górka odpovídaje na pozvání k sjezdu, sděluje šlechtě v Chmielniku shromážděné, že nebezpečí to odvrátil svým zakročením u generálního starosty velkopolského, Ondřeje Opalińského. Górka nepochybně také zakročil u poznaňského biskupa, jak to chtěla společná schůze zástupců šlechty bratrské a lutherské, jež se konala v Poznani 24. června 1591 (viz níže str. 76). Že tato a snad i jiná opatření účinkovala, dlužno zajisté přičísti těsnému spolku Górkovu s arcibiskupem Karnkowským a vůbec společnému postupu šlechty velkopolské s primasem proti Zamojskému po sněmu r. 1590 a na sněmu r. 1590—1591.[2]) Mimo to Górka udržoval příznivé styky i s jezuity.[3])

Jak vážně bylo pojímáno nebezpečí hrozící ve Velkopolsku protestantům od katolíků, možno posouditi ze zápisu o schůzi starších celé Jednoty bratrské, konané v Lipníku, 8. července 1591, které se zúčastnili také starší z Polska. Hned prvním předmětem porad bylo ,,pokušení v Polsce", které, jak soudili bratří, mohlo býti odvráceno hlavně velikou opatrností: ,,Opatrnosti užívati, strojiti se a i své i lid ku pokušení, pokojně se chovati, nepřátel nedrážditi,

---

[1]) *Schedula pro conventu Chelmensi v Landesregierungsarchivu f. Tirol. Abt. Ferdinandea, Jahr 1588*, f. 1082. — [2]) ,,Dermassen ist ein Schreiben an die Zusammenkunft vom Weywoden von Posen durch den Pawlowski verlesen worden, darin er des entstandenen Tumults halber grosz Mitleiden trägt und vermelt, dasz eben dessgleichen auch zu Posen angeordnet were gewesen, wenn nit er neben den Groszmarschalk Opalinski beizeit vorkomen." MACŮREK, Diplomat. poslání Jana Duckera str. 21. Srov. též pozvání k sjezdu radomskému v zemském archivě tyrolském *Abt. Ferdinandea Polnische Schniften.* Jahr 1588 f. 1074. V *Annales collegii Posnaniensis* (MS. knihovny Jagell. v Krakově. N. 5198) f. 29 praví se, že ze schuze lutheránu (byla to vlastně společná schůze lutheránu a českých bratří — viz níže str. 76) ,,fecerunt Rmo episcopo [Posnaniensi] suplices, ut suam interponeret authoritatem, ne simile quippiam studiosi Posnaniae attentarent." — [3]) Zajímavě o tom píši *Annales coll. Posnan.* f. 31. Ač prý byl kacíř a nepřítel jezuitu, přece ,,dispari tamen honore nostros patres et haereticos ministros prosequebatur". Často se stávalo, že do Kórniku, kde Górka obyčejně sídlel, přišel rektor poznaňské koleje nebo jiný jezuita a tu prý Górka jej pozval k obědu, vykazoval mu nejpřednější místo a uctivě jej vyprovázel. Kacířské ministry však prý nikdy nezval ke stolu, ,,sed vel ad praetorium, vel ad quandam domum in vivario ferarum exstructam excipiendos direxit". Často si z nich prý dělal blázny.

ani slovy, ani skutkem, pánům raditi, aby při vrchnosti [t. j. u krále] pokojně ochrany hledali a sumou všech pokojných prostředků prve okoštovali. Nepostačilo-li by to, odporu nezačínati, ale na jiné evangelíky pozor míti, oni jestliže by přece secundum leges regni, obhajujíce svobod, tyranství opříti se slušně chtěli, jich neopouštěli."[1]) Starší polské větve Jednoty bratrské přicházeli na Moravu již po schůzích a sjezdech šlechty, které se pod vlivem pozvání na sjezd do Chmielnika konaly po jednotlivých vévodstvích za tím účelem, aby byli zvoleni zástupci pro dotčený sjezd a ustanoven byl program sjezdového jednání.

Bratrská a lutherská šlechta vévodství poznaňského konala porady na schůzi v Poznani dne 24. června a usnesla se pracovati „pro veřejný mír" a „proti porušení přísahy královy."[2]) Za své zástupce na sjezd chmielnický zvolila Prokopa Pękosławského, vyznání tuším lutherského, a Jindřicha Gyrka, člena Jednoty bratrské.

Touž dobou (24. června) konalo se také shromáždění protestantské šlechty vévodství břeštsko-kujavského, inowrocławského a země dobříňské, svolané bratrským velmožem Ondřejem Leszczyńským, od nedávna vévodou břeštsko-kujavským. Ze schůze této poslal vévoda Leszczyński po Jindřichu Gyrkovi sjezdu chmielnickému list, opatřený skoro 200 pečetmi účastníků toho shromáždění, které on i řídil.[3])

Podobné schůze konaly se i ve vévodství sieradzském, podolském, ruském a namnoze jinde a vyslaly také své zástupce. Litvané sice zástupců neposlali, poněvadž podali stížnost litevskému nejvyššímu tribunálu pro události vilenské, ale poslali přípis, kterým předem dávali svůj souhlas k tomu, co by sjezd chmielnický ustanovil na obranu veřejného míru a proti porušení královské přísahy.

Sjezd chmielnický, navštívený asi 100 šlechtici,[4]) nabyl povahy pouhé přípravy k řádnému jednání, které teprve později mělo býti provedeno na způsob jednání sněmovního. Bylo usneseno uspořádati vlastní řádný sjezd protestantské šlechty v Radomi 23. září. Tento nový sjezd měl býti přípravou pro nastávající sněm, který měl býti svolán zvláště za tím účelem, aby stížnosti a požadavky protestantů náležitě byly projednány. Měl tedy zamýšlený sjezd radomský míti význam jakéhosi sněmíku protestantské šlechty, na kterém by se staly určité resoluce a byli by zvoleni i zástupci nebo poslové pro řádný sněm, podobně jako na sněmících zemských — ovšem sněmíky vlastní by byly musely přijmouti opatření sjezdu radomského.

Že protestanté zamýšlejí konati svůj sjezd v Radomi jakožto

---

[1]) GINDELLY, Dekrety 243. Srov. BIDLO v Č. M. M. 1917—18, str. 116. — [2]) Zpráva Duckerova výše uvedená se potvrzuje záznamy poznaňských jezuitů: „Ad finem Junii habuere suum Luthericolae conventum. Hoc illos affligebat plurimum, quod timerent, ne sua studiosi nostri synagogam vastarent, prout Cracoviae et Vilnae his temporibus acciderat". *Annales collegii Posnaniensis* (A. Christi 1591) f. 29. *MS. knihovny Jagellonské v Krakově N. 5198.* — [3]) MACŮREK, Diplomatické poslání Jana Duckera 21—22. — [4]) Ss. rr. pol. VII., 143.

přípravu k zvláštnímu sněmu, to králi ohlásiti a svolání sněmu od něho žádati odešlo zvláštní četné poselstvo čili deputace. Tato králi přednesla požadavky sjezdu chmielnického 20. srpna.[1])

Deputace ohlásila nejprve králi, že přichází především proto, aby král účastníkům sjezdu nevykládal ve zlé, že jej konali, poněvadž se jim nejedná o nic jiného, nežli o čest a pravé poznání Boha a o zachování důstojnosti a bezpečnosti královy, jakož i o nedotknutelnost celého státu. Nechť král jest ujištěn, že mu zachovají věrnost, ke které jsou přísahou zavázáni, pokud král bude vládnouti podle jejich práv a svobod. Králi zajisté jest vědomo, že porušení všeobecného míru, které se stalo v Krakově u samého trůnu jeho, ve Vilně i namnoze jinde, jest příčinou sjezdu, neboť účastníci sjezdu chtějí užíti příslušných prostředků a léků, aby rozpoutané plameny [občanské války] s pomocí senátorů i ostatních stavů byly zavčas udušeny a uhašeny. Co by z toho pošlo, kdyby se to nestalo, lze viděti na příkladě ubohého království francouzského. Poněvadž chtějí předejíti ,,občanské a domácí válce", nebude jim to zajisté král pokládati za zlé. Proto žádají, aby se neprotivil novému jejich sjezdu, který si určili na 23. září do Radomě a po tomto sjezdu aby brzy svolal všeobecný sněm, na němž by se stala náležitá opatření k odvrácení dotčeného hrozícího nebezpečí. Konečně žádají, aby ve smyslu konfoederace varšavské nekatolíci mohli v Krakově nerušeně žíti a aby jim místo jejich zničených a zbořených domů byly vykázány jiné ku provozování jejich náboženství.[2])

Jak viděti, počínali si účastníci sjezdu chmielnického sebevědomě a směle, když králi přišli prostě ohlásit, nejen že konali sjezd nedovolený, nýbrž že budou konati ještě jeden takový, a to mnohem četnější a co do účele mnohem náročnější a když žádali, aby jeho usnesení byla podkladem k svolání zvláštního sněmu všeobecného nebo valného. Tato smělost se vysvětluje nejen závěrečným ustanovením konfoederace varšavské o povstání všech na její ochranu, nýbrž i tehdejším vnitřním a také vnějším stavem Polska.

Nový mladistvý král octl se v rozporu s mocným ,,tvurcem králů", kancléřem a hejtmanem Zamojským a jeho silnou ,,národní" stranou, o které by se byl měl opírati, když oni mu trůn propůjčili

[1]) Podle zprávy Duckerovy bylo ustanoveno poslati ke králi 15 osob, ale podle Heidensteina a pokračovatele kroniky Bielského bylo jich 26. Poněvadž Ducker píše o záměru nebo usnesení, ale druzí dva zpravodajové už o jeho provedení, zdá se, že deputace byla 26členná. Že jsou dobře zpraveni, tomu nasvědčuje jejich určité datum dne, kterého deputace králi odevzdala svou zprávu a žádost. — [2]) Ss. rr. pol. XXI., str. 6—8. Vedle znění, které zachoval ve své zprávě známý jednatel arcikněžete Ferdinanda Tyrolského, Jan Ducker, vypravuje o jednání deputace pokračovatel kroniky Bielského a jeho zprávu nelze prostě zamítati, poněvadž nepochybně deputace vedle přednesení písemné žádosti ještě ústně leccos žádala. Je tedy možno, že zejména žádala deputace, aby k vyšetřování události krakovské vyslaly své zástupce tak zv. deputátské sněmíky, t. j. ty sněmíky, které volívaly členy nejvyššího tribunálu. To mělo nepochybně ten účel, aby takto aspoň do jisté míry se již staly předběžné kroky ku pozdějšímu stanovení processu a exekuce konfoederace sněmem.

a také před protikrálem obhájili. Ač král pro ně měl význam soupeře německých a absolutistických Habsburků, začal přece s Habsburky vyjednávati o postoupení trůnu polského, aby se mohl vrátiti do svého rodného Švédska. Zamojskému hrozila potupa nového „útěku" krále z Polska a po otřesu způsobeném odbojem Karnkowského proti usnesení sněmu r. 1590 hrozila mu ztráta vší vážnosti a moci. Strana Zamojského dostávala se do odporu proti králi stále prudčejšího a na druhé straně ani dosavadní odpůrci Zamojského, přívrženci arciknížete Maximiliána, nemohli dáti svého souhlasu ke kandidatuře arciknížete Arnošta, králem jaksi nabízenou a proto spíše se klonili ke spojení se Zamojským, nežli k trvalému smíru s králem. Král mohl se opírati jen o velmi malý kruh svých důvěrníků a oddaných přívrženců. Ti protestanté, kteří se účastnili nebo byli ve spojení se sjezdem chmielnickým, byli z veliké části (ne-li převážně) přívrženci Maximiliánovými a tudíž stejně jako Zamojski a jeho strana byli nespokojeni s tím, že král chtěl Arnoštovi připraviti trůn polský a zamýšlel se oženiti s habsburskou arcikněžnou.[1])

Poněvadž tedy postavení krále Zikmunda III. bylo velmi slabé, proto zajisté nemohl vystoupiti proti chmielnické deputaci přísně a zásadně a proto odpověď na její poselství vyzněla mírně, ne-li chabě.

Odpověď svou nedal král deputaci osobně (21. srpna), nýbrž ústy místokancléře Tarnowského. Přijímaje s díky osvědčení věrnosti a oddanosti udělil jí důtku, že sjezd chmielnický nebyl zákonitý a že byl pokoutně svolán listem neznámého pisatele. Účastníci jeho neměli prý k jeho svolání a odbývání žádné spravedlivé příčiny, ježto král po bouři krakovské nařídil pátrání po vinnících a dal povolati k vyšetřování také některé evangelíky. Poukazuje na řádný valný sněm jako na jedině příslušné místo ku projednávání jejich stížností, napomenul účastníky sjezdu, aby upustili od konání ohlášeného nového sjezdu v Radomi a hrozil jim použitím t. zv. kapturu korczyńského, kdyby neuposlechli. „Pokud se týče toho, aby místo ku provozování náboženství v tomto městě bylo dovoleno, nechce Král. Milost nikomu takové náboženství zamezovati nebo odpírati a proto nenahlíží, že by byl povinen taková místa a stanoviště určovati". Ostatně o tom možno prý také na sněmu jednati. Král se snaží takové bouře, jako byla krakovská, zameziti a tudíž chce, aby bylo provedeno úsilné a důkladné vyšetření její; proto nechť protestanté co nejdříve vyšlou ze svého středu zástupce k tomuto vyšetřování.[2])

Po této odpovědi senátoři, u dvora přítomní, z vůle královy domlouvali ještě deputaci, aby vyslala své zástupce k vyšetřování, ale tato odpověděla, že nemá o tom žádného poručení a slibovala pouze, že o tom podá zprávu *na sjezdu v Radomi*. Jeden ze senátorů poukázal

---

[1]) MACŮREK, Dozvuky 93 a násl. — [2]) Podle jezuitského zpravodaje (Ss. rr. pol. VII., 143) žádali protestanté, aby vyšetřování prováděli jejich plnomocníci; král nebo vlastně jeho rádcové však jim nabízeli pouze úlohu žalobců a usvědčovatelů.

na to, že varšavská konfoederace se nevztahuje na královská města, nýbrž jen na majetek šlechty.[1]) Na konec se ohradila proti tomu, že by mělo býti proti účastníkům sjezdu použito kapturu korczyńského, kterým hrozil podkancléř.[2])

Účastníci sjezdu chmielnického pozvali k novému sjezdu do Radomě všecku šlechtu, nejen protestantskou, nýbrž i katolickou, a to tak, že jejich pozvání se stalo předmětem jednání na tak zvaných sněmících deputátských, které se scházívaly v první pondělí po Narození Panny Marie (počátkem září), aby volily své zástupce do nejvyššího tribunálu. Na jednotlivých těchto sněmících skutečně také došlo k jednání o tom, zdali by šlechta dotyčných vévodství nebo zemí měla poslati své zástupce na sjezd radomský a při té příležitosti nemohla zůstati bez povšimnutí otázka, proč vlastně sjezd v Radomi se má konati. Podle toho, jak v které zemi šlechta smýšlela, jak byla protestantská nebo katolickému duchovenstvu nakloněna, vypadlo rozhodnutí stran obeslání sjezdu.

Král, který se neodvážil výslovně sjezdu zakázati nebo dokonce zmařiti, žádal jednotlivé senátory, aby se přičinili o jeho zmaření, což patrně se mělo státi právě na sněmících deputátských. Primas Karnkowski, opíraje se o přání králem vyslovené, poslal na sněmíky sieradzský a poznaňský zvláštní posly s listem, ve kterém zavrhoval konfoederaci varšavskou i sjezd a stěžoval si na křivdy a příkoří, jež trpí katolické duchovenstvo, jemuž už 15 let se prý jen slibuje narovnání. Radil, aby jmenované sněmíky poslaly sice po jednom zástupci na sjezd radomský, ale ne k vyslovení souhlasu s jeho jednáním, nýbrž k jeho odmítnutí. Nechť tito zástupci poukáží na příkoří činěná duchovenstvu a pobídnou účastníky sjezdu k tomu, aby se na budoucím sněmu s ním smířili.

List a vzkaz primasův neměl valného účinku ani v Sieradzi, ani v Środě. Sněmík środský sice poslal do Radomě skutečně jednoho zástupce (pana Pękosławského), jak si primas přál, ale tento vedle opisu listu a vzkazu jeho přinesl také list protestanta Stanislava Górky, který, jak jest viděti ze zpráv o sjezdu chmielnickém (srov. str. 75.), souhlasil s malopolskými protestanty. Poněvadž pak Pękosławski mluvil na sjezdu radomském ve smyslu svolavatelů jeho, jest viděti, že na sněmíku środském nabyli převahy přívrženci protestantů a odpůrci primasovi.[3]) Z vévodství sieradzského byla poslána tříčlenná deputace, která zaujala postavení prostředkující, vyjadřujíc požadavek, aby protestantům byly nahraženy škody způsobené zbořením zborů krakovských, ale varujíc zároveň před nějakým dalekosáhlým rozhodnutím nebo skutkem. Žádala, aby stížnosti a požadavky protestantů byly předloženy sněmu.

[1]) Srov. *Dyaryusz zjazdu protest. w Radomiu* r. 1591 (vyd. *W. Zakrzewski*) v Arch. kom. hist. IX., 499. — [2]) Tamže str. 504. — [3]) *Dyaryusz zjazdu protest.* (vyd. *Zakrzewski*) v Archivum komisy hist. t. IX., str. 499—500, psaný katolickým účastníkem sjezdu, jest na tomto místě poněkud nejasný, ale s pomocí str. 503 nejasnost se vysvětluje.

Proti sjezdu radomskému se rozhodně vyslovil jen sněmík vévodství łęczyckého, poslal však přece dva zástupce, ovšem za tím účelem, aby se ohradili jménem celého vévodství proti konání sjezdu. Naproti tomu ve vévodství płockém šlechta zavřela jakousi konfoederaci, branný spolek na obranu zájmů protestantských, proti kterému viděli se nuceni protestovati tamější senátoři s biskupem płockým v čele, k nimž ze šlechty se přidal jen jediný muž.

Jiné sněmíky, pokud sjezd obeslaly, vyslovily s ním a jeho účelem souhlas.

Ač se sjezdu v Radomi zúčastnilo i několik katolických šlechticů (ovšem jako zástupců sněmíků), měli protestanté přece rozhodující převahu, ale celkem účastníků nebylo tolik, kolik asi pořadatelé očekávali. Předseda čili maršálek sjezdu, pan Kazimirski, si stěžoval, že se dostavilo účastníků příliš málo. Resoluce sjezdová vysvětluje to tím, že katolíci mu vlivem primasovým podkládali účel nekalý, jmenovitě snahu zabrániti sňatku královu s Habsburkovnou.

Sjezd trval celkem 4 dny, od 23. do 26. září a měl průběh obvyklého sněmu nebo sněmíku. Byl zvolen předseda (maršálek), slyšeny byly deputace a čteny listy osob, které se nemohly k sjezdu dostaviti, ač by byly chtěly nebo měly. Byl to zejména list kancléře Zamojského, jenž varoval před přenáhlením a radil, aby stížnosti a požadavky byly odloženy na sněm.[1]) Mimo jiné psali též litevští pánové, vilenský vévoda Kryštof Radziwiłł (protestant), volyňský vévoda Januš z Ostrohu (katolík) a vilenský kastelán Jan Kiszka (protestant).

Pak jednotliví účastníci po pořádku svých hodností pronášeli svá mínění. Hlavní slovo měl vévoda ravský, Stanislav Gostomski, pán města Radomě, jediný vévoda na sjezdu přítomný, jehož projev má význam hlavní vůdčí směrnice sjezdového jednání; s ním také v celku souhlasí závěrek, vyjádřený ke konci sjezdu předsedou Kazimirským a resoluce čili recess sjezdu.

Ač sjezd byl celkem navštíven slabě, zdá se přece, že tato okolnost neměla žádného vlivu na průběh a výsledek jeho jednání, t. v tom smyslu, že ani při četnějším účastenství by nebyl vyzněl bojovněji a v rozhodnutích svých útočněji. Jestliže katolíci se obávali, že na něm dojde ke zřízení nějaké odbojné protikatolické ligy nebo konfoederace[2]), byly to obavy přemrštěné, neboť z jednání sjezdového lze snadno vyčísti, že se protestantům jednalo jen o to, aby své stížnosti a požadavky mohli náležitě a obsáhle vyložiti ve větším shromáždění šlechty, které by mělo povahu sněmu, a to z toho důvodu, že na sněmu r. 1590—91 byly odmítnuty a že na sněmu vůbec na ně nezbývalo dosti času, když sněm, pouze na dobu šesti neděl obmezený, býval zpravidla zavalen množstvím všelikých jiných záležitostí.

---

[1]) MACŮREK, Dozvuky 97. — [2]) Primas měl za to, že by „ligą jaką przeciwko Catolikom czynieli" — a pro ten případ hrozil generálním sjezdem všech katolíků. Srov. *Dyaryusz* 498.

Bylo zcela přirozené, že jednotliví řečníci přednášeli mnohé a rozmanité stížnosti šlechty na katolické duchovenstvo, které s programem sjezdu přímo nesouvisely. Mluveno na př. o jezuitech a jejich pobuřujících kázáních, jmenovitě pak o kázání Petra Skargy, jež měl nedávno ve Wiślici. Řada účastníků, především pak sám vévoda ravský, označovali primasa Karnkowského za hlavního puvodce všech nesnází, s nimiž protestantům jest zápasiti. Jemu také hlavně bylo přičítáno, že se sjezdu podkládají špatné úmysly.

Předseda sjezdu zjistil v závěrečné své řeči, že všichni jeho účastníci uznali, že se protestantům staly veliké křivdy, že jim slibují svou podporu k dobývání spravedlnosti, že však radí, aby vše bylo projednáno na řádném sněmu; proto tedy že jest potřebí, aby ke králi bylo vypraveno poselstvo žádat, aby svolal sněm buď na Tři krále nebo na Hromnice. Kdyby sněm svolán nebyl, tedy že se navrhuje, aby byl uspořádán nový sjezd u Radomě k 2. únoru (1592), na němž by se stala přiměřená usnesení na obranu víry. Kazimirski nesouhlasil s tím (co řekl Gostomski), aby před sněmem bylo prováděno vyšetřování bouře krakovské (od krále). ,,Jiná věc, o které bude potřebí na sněmu jednati, jest porušování konfoederace varšavské nejvyšším tribunálem, kterého se tento dopustil tím, že nařídil šlechtici Zakrzewskému, aby obnovil katolické kostely, které zrušil.“ ,,Připomenul i jezuity, že po vylévání krve touží a ve svých kázáních k válce vyzývají.“ Jest prý potřebí také vyzvěděti, zdali katolíci (šlechta) chtějí zachovávati konfoederaci varšavskou a jestliže chtějí, tedy učiniti opatření, aby ten, kdo by ji slovem nebo skutkem rušil, byl přiměřeně stíhán. Jest to přece prý v zájmu katolíků samých, poněvadž se může státi, že král, který se narodil a vyrostl ve víře protestantské, zase se k ní vrátí. Nechť si katolíci vezmou výstražný příklad z ciziny, kde je stihly veliké pohromy, když s evangelíky se rozešli. Ve Francii by prý katolíci rádi měli konfoederaci, ale je už pozdě.[1])

V recessu čili v resoluci své (dané 26. září) ohražuje se sjezd především proti odpovědi královĕ, dané deputaci sjezdu chmielnického, jako by tento radomský sjezd sledoval cíle, nesrovnávající se se zákony a poukazuje na to, že podobné sjezdy vždycky se v jistých případech děly, jak zejména doklad toho poskytuje nedávný sjezd kolský. Nemůže tedy býti ani protestantům bráněno, aby se dorozumívali o tom, co by měli podniknouti, když se jim stalo veliké násilí na potupu obecného práva a míru zaručeného konfoederací (varšavskou) a také důstojenství králova, před jehož očima v samém jeho sídelním městě zločin byl spáchán[2]). Poněvadž sjezd byl s jisté strany

[1]) ZAKRZEWSKI k tomu poukazuje, že tou dobou Jindřich IV., ještě protestant, měl veliké úspěchy v boji se stranou katolickou. Teprve r. 1593 přestoupil na víru katolickou. (*Dyaryusz* str. 513 pozn. 2.). — [2]) Někdy brzy po 21. X. 1591 psala hnězdenská kapitula arcibiskupovi Karnkowskému, že protestanté na ospravedlnění svých nezákonitých sjezdů ukazují na to, že katolické duchovenstvo koná své synody a proto radí, aby, bude-li se konati nějaký sjezd biskupů, neměl tvářnosti synody, „ne ansam et praetextum haeretici ad sua quoque conciliabula inde accipiant, quae in Evan-

vykřičen jako zločinný, proto prý byl sice málo navštíven, zvláště od katolíků, ale přece nejen mnoho těch, kteří se dostaviti nemohli pro krátkost času, zvláště z krajin vzdálenějších, nýbrž i jiní mnozí senátoři i šlechta svými listy a poselstvy osvědčili svůj souhlas s tím, co by na sjezdě bylo ustanoveno. Poselstva z několika sněmíků deputátských se vyslovila pro udržení konfoederace a ujistila pořadatele sjezdu svojí pomocí při snaze jejich zjednati si spravedlnost. Na přání těchto poselstev odložili prý protestanté jednání o svých stížnostech na budoucí sněm. Aby král sněm tento svolal na Hromnice roku nejblíže příštího, poslali k němu účastníci sjezdu své posly, by jej o to poprosili. Když by však král nechtěl žádosti jejich vyhověti, slíbili sobě, že se téhož dne sjedou znovu k Radomi, aby o svých stížnostech pojednali a k tomuto sjezdu zvou senátory i šlechtu jak z koruny polské, tak i z Litvy, a to i katolickou i protestantskou.[1])

Tážeme-li se, jaký měla podíl na sjezdě radomském šlechta bratrská, můžeme to poznat ze jmen jeho účastníků. Mezi těmi, kdož podepsali recess radomský, čteme jméno: Jan Lipski z Goraje, kteréž se několikrát vyskytuje v písemných záznamech (synodních aktech) polské větve Jednoty bratrské. Týž Lipski byl též členem deputace sjezdové, která krále měla žádati za svolání sněmu na Hromnice.[2]) Jiných bratrských pánu, jak se zdá, na sjezdu nebylo; přední velmož bratrský, Ondřej Leszczyński, poslal list, o jehož obsahu není nic známo. Ale přes to možno souditi, že šlechta bratrská se nechovala netečně, když vybrala ze svého středu takového zástupce, který obrátil na sebe pozornost celého sjezdu, třebas že na sjezdu nemluvil.[3])

Poněvadž se v pramenech bratrských vyskytuje Jáchym Rajski, bylo by možno s ním ztotožňovati pana Rayského, který na sjezdu mluvil proti kardinálu Radziwiłłovi.[4])

Poněvadž král žádaného sněmu nesvolal, konali protestanté dne 2. února 1592 nový ohlášený sjezd zase v Radomi, o jehož průběhu jsme, bohužel, zpraveni jen povrchně.[5]) Víme jen tolik, že byl

sandis suis conciliabulis hoc etiam argumento uti consueverunt"... (KORYTKOWSKI, Arcybiskupi gnieźniensey 486). – Není tedy pochyby, že už v Radomi také tímto duvodem bylo právo konati shromáždění podpíráno. — [1]) V inšpruckém *Landesregierungs-Archivu für Tirol, Abt. Ferdinandea, Polnische Schriften* jest pod rokem *1591* f. 33 násl. „Exemplum conclusionis sive, ut vocant recessus Radomiensis conventus in eodem conventu facti ex polonico in latinum a verbo ad verbum translati", který se poněkud liší textem od znění u textu *Zakrzewského v Arch. kom. hist.* IX., 515 a násl. — [2]) DYARYUSZ v Arch. kom. hist. IX,, 511. — [3]) O jeho činnosti v době interregna viz výše str. 13. – [4]) O jeho činnosti v době interregna viz shora str. 9. — [5]) Do ovzduší sjezdu tohoto náležejí Skargovy bojovné spisy proti tehdejši akci protestantu a proti konfoederaci varšavské, jmenovitě jeho „Upominanie do ewanielikow" a „Rozmowa o confoederaciej" — oba r. 1592, brzy po 2. sjezdu radomském, o němž se zmiňuji, vydané. Proti „Upominanie" vydán byl téhož roku 1592 se strany protestantské „Respons w porywczą dany na upominanie do ewangelikow". Podle spisovatele „Responsu" jest „Upominanie" — „dziwnie sztuczne". A skutečně jest toto Skargovo sepsání, líčící smířlivost a snášenlivost katolíku, ač licoměrné, přece obratně složené tak, že odhaluje slabé stránky a beznadějnost úsilí protestantů. „Respons" naprosto mu nedovede čeliti, ani věcnými duvody, ani stilistickou obratností. Že „Rozmowa" jest stejně prací Skargovou, jako „Upominanie", je vidět ze

navštíven zase slabě, snad ještě slaběji, nežli první sjezd radomský. Není pochyby, že účinkoval nátlak králův na jednotlivé senátory (jako dříve, když se měl sejíti první sjezd v Radomi), takže mu slíbili, že se sjezdu nezúčastní. Podlehl i sám pán města Radomě, Stanislav Gostomski, vévoda ravský. Tento společně s jinými senátory žádal listem z 13. prosince 1591 pořadatele či účastníky sjezdu, aby sjezdu zanechali, poukazujíce na to, že král má opravdovou vůli provésti vyšetření bouře krakovské, potrestati vinníky a učiniti příslušná opatření, aby podobné události byly na příště zamezeny.

Duchovenstvu (biskupům) ve vlastním jejich zájmu velice záleželo na tom, aby byl zmařen nový sjezd a rovněž aby se nesešel ani sněm,[1]) protestanty požadovaný. Proto primas Karnkowski už někdy v říjnu (1591) své posly po všech vévodstvích velkopolských rozeslal, aby šlechtu odvrátili od účastenství na chystaném sjezdu. Tito někde se setkali se souhlasem, jinde však prý arcibiskup vzbudil proti sobě nenávist.[2])

Podle zprávy císařského jednatele v Polsku tou dobou působícího, poslal král na 2. sjezd radomský svého tajemníka, který ve smyslu hořejšího listu nabízel provedení spravedlnosti proti pachatelům násilností krakovských, žádaje zanechání sjezdu. Bylo mu prý odpověděno, aby jim král sdělil místo a dobu, kdy se spravedlnosti má státi zadost. Poněvadž král už rozeslal senátorům obvyklý dotaz, je-li potřebí svolati sněm, byli ochotni odložiti své stížnosti k tomuto sněmu, ale žádali, aby tento byl co nejdříve svolán. Poněvadž se jim dostalo odpovědi, že několik senátorů se vyslovilo proti svolání sněmu a král sám si ho na ten čas nepřeje, proto bylo usneseno, aby zástupci sjezdu podali o tom všem zprávu šlechtě shromážděné k zasedání nejvyššího tribunálu 9. dubna 1592.

Ke králi bylo zase posláno poselstvo, které byvši 29. února od něho přijato, znovu naléhalo na brzké svolání sněmu a žádalo potrestání pachatelů zločinu krakovského — nedosáhlo nic více nežli opakování dřívějších neurčitých slibů.[3])

Jednatel arciknížete Maximiliána, livonský šlechtic Jan Ducker, osvětluje ve své nedatované zprávě zajímavě vlastní účel těchto několika minulých sjezdů a jeho vysvětlení se potvrzuje průběhem sjezdů následujících, jmenovitě pak sjezdu určeného na 9. dubna do Lublína. Dozvěděv se od jiného jednatele arciknížete Maximiliána, že tento shledal rozpor mezi jeho (Duckerovou) zprávou o sjezdě radomském a recessem tohoto sjezdu, podává arciknížeti vysvětlení tohoto domně-

shod jejich a také ze shod „Rozmowy“ s jinými pozdějšími polemikami Skargovými proti konfoederaci (z r. 1595 a 1596). — [1]) Hnězdenská kapitula píše brzy po 21. X. 1591 Karnkowskému: „Neque illud etiam obmittendum videtur, ut, cum haeretici comitia urgeant, non aliam certe ob causam, quam ut in illis recenti odio et minas spirantes Ecclesiae iurique aliquot detrimenta inferant“... proto jest se biskupům přičiniti, aby se sněm brzy nesešel, podle starého přísloví „quod ratio nequat, saepe sanavit mora“. (Korytkowski, Arcybiskupi 486.). — [2]) Korytkowski, Arcybiskupi III., 485—487. — [3]) Ss. rr. pol. XXI., 17—20, 24.

lého rozporu. Ducker totiž ve své první zprávě sdělil arciknížeti, že se v Radomi dorozuměli přívrženci ,,krále" Maximiliána s přívrženci kancléřovými ,,zbaviti se krále a jeho panství a za tím účelem jej polapiti při sňatku s Rakouskem" čili že v Radomi se dělo jednání politické, směřující k sesazení krále Zikmunda III., kdežto recess obsahoval pouze stížnosti a požadavky náboženské. Tento zdánlivý rozpor se vysvětluje tím, že už v Chmielniku přívrženci Maximiliánovi se chtěli spojiti s kancléřem a ,,s králem krátce zatočiti", ale (to dlužno mezi řádky čísti) shledali, že věc nelze tak snadno a rychle provésti a proto se potom (patrně po sjezdu chmielnickém) dorozuměli se straníky kancléřovými, aby se postupovalo pomalu tak, aby se věci ,,od jednoho sjezdu k druhému protahovaly až k nejbližšímu sněmu, kterýžto sněm chtějí tak dlouho, jak jen budou moci, protahovati, všecko za tím účelem", aby arcikníže Maximilián měl dostatek času se připraviti k novému svému vystoupení za účelem získání koruny polské.[1])

Tento záměr pojali protestanté, hlásící se k arciknížeti Maximiliánovi jako k svému králi nebo aspoň k opětnému svému kandidátu vlivem zpráv o vyjednávání nového krále, zvoleného ve znamení odporu proti Habsburkům, právě s tímto rodem jednak o sňatek s jednou arcikněžnou, jednak o postoupení trůnu arciknížeti Arnoštovi. Zprávy tyto se stávaly čím dále, tím určitějšími, takže Zamojski na sněmu r. 1590—1591 se proti tomu ostře ozval a z jizby poselské bylo žádáno, aby bylo o tom zavedeno vyšetřování. Již na jarním sněmu r. 1590 pohrozil Zamojski králi vypověděním poslušenství ve smyslu ,,pactů conventů" a vyzýval jej, aby se ze svého jednání zodpovídal.[2]) V rozhovorech soukromých zajisté mluvil přímo o sesazení jeho, ač tak daleko nepochybně jíti nechtěl a ani nemohl, poněvadž za tehdejšího stavu sousedních dynastií neměl za Zikmunda žádné přiměřené náhrady. Ale přívrženci Maximiliánovi věc tak daleko nedomýšleli a pokládali za možné, že by Zamojského s jeho přívrženci bylo možno získati pro svého kandidáta. Již na sjezdu chmielnickém se vedle stížností povahy náboženské ozývala nespokojenost s králem pro jeho vyjednávání o sňatek habsburský a o postoupení trůnu arciknížeti Arnoštovi a mluveno o volbě nového krále — tehdy ovšem ještě se myslelo na kandidáta domácího.[3])

Ve veřejných a úředních projevech jednání chmielnického není ovšem stopy po tomto ,,velezrádném" počínání, ale že se tam o takových věcech mluvilo, rozhlásilo se zajisté brzy v celé šlechtické společnosti, a proto tedy sjezdům radomským byly ,,podkládány" úmysly nezákonité a ,,velezrádné" a proto primas Karnkowski i jiní biskupové po přání královu se pokoušeli sjezdy ty zmařiti a z týchž příčin zajisté mnozí se jim vyhýbali. Proto také král se zdráhal vyhověti

---

[1]) Ss. rr. pol. XXI., 20—21. Z jednání sněmu inkvisičního r. 1592 vysvítá, že šlechta krakovská (protestantská) pomýšlela na provedení krajních důsledků z ,,pactů conventu", které v jistých případech dovolovaly odepříti králi poslušnost. Viz zvláště Ss. rr. pol. XXI., 248—249. — [2]) Macůrek, Dozvuky 86—88. — [3]) Tamže 94. —

žádosti sjezdů, aby svolal mimořádný sněm, jmenovitě *dříve*, nežli by byl uskutečněn jeho sňatek, jak to žádal 2. sjezd radomský.

Jestliže oba sjezdy radomské ještě na veřejnost do popředí vystavovaly zájem a požadavky náboženské, hned na to následující sjezd lublínský (od 9. do 18. dubna) obíral se skoro výhradně jen záležitostmi politickými, t. j. především otázkou sňatku králova a jeho jednáním s arciknížetem Arnoštem, vedeným za účelem zřeknutí se koruny polské.[1])

Původcem a pořadatelem sjezdu lublínského byla šlechta vévodství krakovského, která použila obvyklého zasedání nejvyššího tribunálu, aby pro své účely a záměry získala četné návštěvníky soudního jednání. Sjezdu se zúčastnili i četní katolíci, zejména i biskupové, jimž sňatek králův s Habsburkovnou, ani vyhlídka na nahražení Zikmunda III. arciknížetem Arnoštem nebyla nikterak proti mysli — a tudíž nepodařilo se pořadatelům sjezdu docíliti jednomyslného usnesení. Sjezd se rozštěpil ve skupinu „popularistů" a „regalistů", z nichž každá poslala ke králi svou deputaci a tyto se rozcházely zvláště v otázce, kdy král by měl svolati sněm, požadovaný od „popularistů" a připouštěný i od „regalistů". „Popularisté" jej žádali před sňatkem královým, „regalisté" „co nejdříve". Král, jenž svůj sňatek připravoval na den 30. května, sliboval, že sněm svolá na den 6. září. Proto „popularisté" svolali nový sjezd na 1. června (2 dny po sňatku) do Jędrzejova.

Sjezdu tohoto zúčastnil se sice již i Zamojski, jenž vystoupil s konkretními obžalobami krále, písemnými akty doloženými, ale sjezd přece nedospěl k žádnému rozhodnému výsledku. Bylo pouze usneseno, aby nejbližší sněm provedl „inkvisici", t. j. pohnal k zodpovědnosti a podrobil vyšetřování všecky vinníky, ani krále nevyjímaje.

Šlechta bratrská, sídlící ve Velkopolsku, jak se zdá, neměla činného podílu ani na sjezdě lublínském, ani na jędrzejowském, jež oba byly dílem šlechty vévodství krakovského a sandoměřského a navštíveny byly také převážně šlechtou těchto a sousedních oblastí. Velkopolská šlechta, jdouc z veliké části za vévodou poznaňským Stanislavem Górkou, odpůrcem Zamojského, nebyla nakloněna akci jeho malopolských přívrženců. Protestanté velkopolští už před sjezdem chmielnickým spoléhali více na ochranu katolických pánů a biskupů nežli na „rokošové" hnutí (srov. str. 75). Není pochyby, že Górka podle zprávy Duckerovy neviděl pro sebe z tehdejšího stavu věcí jiného východiště, nežli přimknouti se ke králi a vyčkávati, jak se věci vyvinou dále, poněvadž zášť proti kancléřovi mu nedovolovala podpo-

[1]) Skutečnost tuto také vytýká usnesení „regalistické" skupiny sjezdu lublínského: „...jako początek tej sprawy naprzód ex alio się począł fundamento, tak się in aliud fundamentum in conclusione obrócił", ježto svolavatelé ohlašovali, že sjezd „byli ratione religionis tylko naznaczyli i ogłosili". Ss. rr. pol. XXI., 37. Srov. str. 240. — Podle Žukoviče, Sejmovaja bor'ba str. 80—81 protestanté, kteří se zúčastnili sjezdu lublínského, složili jakousi protestaci, o které bohužel se nic určitého nedozvídáme. Podle všeho obsahovala stížnosti a požadavky známé z předešlých sjezdů a vydána byla za tím účelem, aby na zevnějšek byl dodržen aspoň do jisté míry náboženský program sjezdu.

rovati maximiliánovce, kteří s kancléřem se chtěli spojiti. Arnoštovi ovšem nebyl nakloněn jakožto horlivému katolíkovi. Ducker sice ještě neztrácel naděje, že ho získá, ale z následujících událostí jest viděti, že se mu to nepodařilo.

Ducker spoléhal hlavně na pomoc Jindřicha Gyrka, člena Jednoty bratrské, syna někdy bratrského kněze Jana Gyrka. Jindřich Gyrk, jenž v Poznani měl dům, byl sekretářem[1]) a jednatelem Górkovým, požíval jeho úplné důvěry a měl na něho veliký vliv. V této své funkci byl ve styku s náhončími Habsburků a konal jim asi rozličné služby za peněžitou odměnu, jmenovitě prostředkoval jejich spojení s polskými velmoži a šlechtici. O smýšlení a chování jiného protestantského velmože, patrona Jednoty bratrské, břeštského vévody Ondřeje Leszczyńského, podává podrobnou zprávu týž Jan Ducker[2]). Ducker se zúčastnil sjezdu chmielnického a na něm i po něm navštěvoval jednotlivé šlechtice, zvláště pak známé přívržence Habsburků, aby je získával pro novou kandidaturu arciknížete Maximiliána. Leszczyńského navštívil 16. srpna a shledal, že tento smýšlí poctivě a oddaně s králem Zikmundem III., že nevěří pověstem o jeho záměru Polsko opustiti, a to proto, poněvadž věří královu ujištění, které dal senátorům písemně a žádal je, aby těm pověstem nevěřili. Leszczyński projevil ochotu podporovati arciknížete Maximiliána dvojnásob více, nežli jej podporoval za předešlého interregna v případě, že by snad král skutečně Polsko opustil a koruny se vzdal, ale projevil přání, aby k tomu nedošlo. V rozhovoru vyslovil sice ještě pochybnosti, zdali král opravdu mluví pravdu, ale konec konců přece jen nechtěl proti němu jednati, pokud by nenabyl úplné jistoty, že skutečně dojde k uprázdnění trůnu. Náležel tedy Leszczyński mezi nejspolehlivější a nejoddanější straníky Zikmundovy, mezi regalisty, ač podle téže zprávy Duckerovy tato strana byla mnohem slabší nežli druhé dvě strany, t. kancléřova a Maximiliánova.[3])

Svému smýšlení zůstal Leszczyński věren i později. Ve spolku s jinými senátory, dlícími v době sňatku králova s arcikněžnou Annou při jeho dvoře v Krakově, podepsal provolání (dané 1. června 1592) k šlechtě shromážděné na sjezdu v Jędrzejowě, které ji zrazovalo od konání tohoto sjezdu a poukazovalo na to, že sněm králem slíbený byl již svolán.[4])

Jestliže tedy přední dva protestantští velmoži velkopolští zaujímali stanovisko sjezdům malopolské šlechty nepříznivé, veliká většina šlechty velkopolské následovala zajisté jejich příkladu. Avšak přece někteří páni bratrští zůstávali věrni Zamojskému, ale to mělo význam zcela podřízený. Za členy Jednoty bratrské možno pokládati snad Vojtěcha a Jana Wytosławského, kteří podepsali 6. června reso-

[1]) Tak jej nazývá Daniel Printz, císařův jednatel ve své zprávě z 1. V. 1590 (*Vid. Polonica* r. 1590). Praví, že mu předložil zmocňovací list do Górky (ein Credenzschreiben). — [2]) Srov. Macůrek, Diplomatické poslání Jana Duckera str. 77 a násl. — [3]) Ducker rozeznává tyto 3 strany politické v Polsku. Srov. Macůrek, Diplomatické poslání Jana Duckera str. 89. — [4]) Ss. rr. pol. XXI., 64.

luci sjezdu jędrzejovského, obracející se ke králi, senátu a šlechtě; jména jejich se na počátku 17. století vyskytují v záznamech Jednoty bratrské.

Všecky ty sjezdy, které od zboření krakovských zboru uváděly šlechtickou společnost polskou a kruhy vládní i dvorské v napětí a rozčilení, nedosáhly sice svého převratného účelu, který jim někteří jejich sanguiničtí pořadatelé určovali, ale měly přece ten účinek, že král se viděl nucen dáti najevo dobrou vůli jak co do svého poměru k Habsburkům, tak i v otázce potrestání vinníků bouří krakovských a vilenských, jakož i v otázce provádění konfoederace varšavské.

V tak zv. instrukci sněmíkům, které se měly raditi o programu sněmu svolaného na den 6. září 1592 čili ve svém výkladu věcí, které měly býti předmětem sněmovního jednání, vysvětloval a omlouval své počínání a vyjednávání s Habsburky, projevoval ochotu vyhověti celé řadě politických stížností a požadavků šlechty. Probrav tyto přešel pak na rozpory povahy náboženské a uznal, že „potřebí také mezi jinými věcmi na témž sněmu... způsob spravedlnosti pro zboření zborův smluviti a zaříditi to authoritate publica, aby se taková svévolnost neděla, poněvadž svévole a bouře domácí více, než co jiného stát uvádějí ve zmatek a obtíže působí; a poněvadž již před očima panovníka se dějí, jako bouře krakovská, jest potřebí pilně tomu předcházeti, aby se dále nerozprostíraly". Poněvadž prý snaha králova vyšetřiti a potrestati vinníky trpěla z různých příčin průtahem, tedy „na tomto sněmu přeje si toho král, aby to bylo vyřízeno"...

Jak patrno nejmenoval král při tom výslovně též otázku „processu a exekuce" konfoederace varšavské, ale každý zajisté věděl, že konkrétní případ bouře krakovské musí býti řešen v rámci exekuce nebo že při této příležitosti bude nezbytno řešiti otázku processu a exekuce zásadně nebo všeobecně. Bylo ovšem velmi příznačné, že král hned na to výslovně uváděl potřebu, aby na sněmu byla vyřízena „komposice", „která se od sněmu k sněmu odkládá", tak, aby „ve všem stavu duchovnímu dosti bylo učiněno", dodávaje, že „celému státu, který láskou a svorností stojí, na tom mnoho záleží."[1])

Poněvadž sněm tak zv. inkvisiční k sobě obracel mimořádnou pozornost celé společnosti polské, proto zajisté se nám zachovala celá řada usnesení čili instrukcí, které jednotlivé sněmíky daly svým zástupcům, zvoleným do sněmu valného. Můžeme si tedy učiniti dosti úplný obraz o tom, jak se jednotlivé oblasti ozývaly na podněty dávané vládou, jak šlechta o jednotlivých běžných a časových otázkách smýšlela a zvláště pak jak smýšlela o otázkách náboženských a o poměru svém k duchovenstvu. Odtud také lze poznati, jakou váhu a vliv měla ještě šlechta protestantská, která za krále Zikmunda II. Augusta udávala směr a tón šlechtě ostatní a ovládala jizbu poselskou čili sněmovnu poslanců.

Podle znění jednotlivých instrukcí soudě, možno rozeznávati asi

[1]) Ss. rr. pol. XXI., 100.

tři směry v nazírání na provádění konfoederace varšavské a na komposici, t. směr určitě protestantský, směr určitě katolický a směr střední, který bychom mohli nazvati směrem politickým v tom smyslu, že se jeho přívrženci dívali na tyto otázky buď s hlediska politického nebo vůbec lhostejně. Zajímavo jest, že jeden sněmík vůbec se neozval na to místo královské instrukce, které mluví o konfoederaci a komposici. Byl to sněmík země lomžské, náležející k vévodství mazovskému. Převahu šlechty katolicky smýšlející prozrazují usnesení nebo instrukce mazovských sněmíků země varšavské a čerské, sněmíku lęčického a sněmíku sochačevského. První dva žádaly, by „stran zborů... spravedlnost byla ustanovena a provinilcům učiněna s tou výhradou, aby církve katolické význačnost v své celosti a ochraně zůstávala vždycky."[1])

Sněmík lęčický si přeje „stran zborů pánů odlišného náboženství aby spravedlnost byla ustanovena, ale tak, aby význačnost církve katolické ve své podstatě zůstávala a při tom aby ve svých příkořích od J. M. pánů odlišného náboženství [utrpěných] jak kostely katolické, tak i J. M. páni duchovní uspokojení a bezpečnost získali."[2]) Sněmík lęčický předpokládaje, že na sněmu komposice nebude moci býti provedena, žádá, aby pro tento případ placení desátků bylo zastaveno. Sněmík sochačevský se zmiňuje jen o komposici a vyslovuje přání, aby byla určena částka, kterou má činiti desátek; navrhuje 1 zlatý z lánu.[3])

Sněmíky ravský, kamenecký a grudziążský (pruský) vyslovují sice souhlas, aby se jednalo o konfoederaci, zejména o zboření protestantských zborů a o komposici, ale jen zcela povšechně a jaksi lhostejně.

Větší nebo menší vliv šlechty protestantské prozrazují usnesení sněmíků drohičinského, višenského, bełzského, haličského, lublínského, opatovského (sandoměřského), wieluňského, prošovického (krakovského), sieradzského, płockého, radziejovského a środského — tedy celkem 10 sněmíků, kdežto ve smyslu katolickém se vyslovily pouze 4 sněmíky. Při tom dlužno uvážiti, že na některých sněmících, jež prozrazují vliv šlechty protestantské, jindy často uplatňovali svůj vliv biskupové, k jejichž diecési dotyčná země náležela — tak zejména na sněmíku poznaňsko-kališském v Środě, kterého se účastnívali arcibiskup hnězdenský a biskup poznaňský; dále to byl sněmík radziejowský, sieradzký a płocký. Jest tedy pozoruhodné, že vliv jejich r. 1592 se uplatnil mnohem méně.

Nás ze všech protestantsky zbarvených instrukcí sněmíkových nejvíce zajímá usnesení sněmíku środského, radziejowského a sieradzkého, poněvadž v zemích jejich sídlela šlechta vyznání českobratrského.

Usnesení sněmíku środského se odlišuje od usnesení jiných sně-

---

[1]) Ss. rr. pol. XXI., 138. — [2]) Ss. rr. pol. XXI., 121. — [3]) Ss. rr. pol. XXI., 133—134.

míků svojí širokou formulací požadavků náboženských, ze které možno souditi (rozumí se srovnáním s jinými), že šlechtě vévodství poznaňského a kališského na věci velice záleželo. „Confoederatio inter dissidentes de religione jako byla za právo přijata a od králů J. M. přísahou stvrzena, tak aby in suo robore silná vždycky zůstávala a proces contra violatores aby byl vyjednán ex nunc a v exekuci uveden. A když by nebyl na tomto sněmu propter aliquem gravem casum Rei publicae vyjednán, aby na budoucím jiném sněmu byl ustanoven. A poněvadž král J. M. ode dávna slibovati ráčí a povinnost to jest J. K. Mti starati se o to, aby compositia inter status byla učiněna, tedy to již na tomto sněmu podporovati, aby jistě na tomto sněmu byla dokonána; jestli by také propter aliquem gravem casum Rei publicae na tomto sněmu ta compositia býti dokonána nemohla, aby z tohoto sněmu jiný sněm byl svolán pro tu samu compositii. A proces té konfoederace inter dissidentes de religione, který má býti na tomto sněmu vyjednán, aby do toho času in suo vigore et robore byl ponechán; když by tedy ani tam na tom druhém sněmu ta compositio nedošla, aby také process byl prodloužen do té doby, až compositio bude dokonána, salva tamen certitudine confoederationis i povinnosti pánu ex utraque parte podle přísahy J. K. Mti jak stran processu na konfederaci, tak i stran compositii inter status.“[1])

Jak patrno, sněmík środský se vyslovil velmi opravdově pro řádné provádění konfoederace varšavské i pro úplné vyřízení komposice, ale projevil zároveň pochybnost, zdali bude skutečně možno obě věci na nastávajícím sněmu projednati vzhledem ku všeobecnému stavu politickému, t. j. zejména vzhledem k tomu, že všeobecný zájem k sobě poutala otázka vyšetření čili „inkvisice“ pletich čili „praktik“ prováděných králem a jeho důvěrníky s některými členy rodu Habsburského. To jest zajisté onen „aliquis gravis casus Rei publicae“, kterého se dotýká shora uvedené usnesení. V tom případě, že by na konfoederaci a komposici na sněmu už nedošlo, hledí se sněmík środský náležitě zabezpečiti proti tomu, aby věc nebyla odročena na neurčito a aby tím konfoederace nepozbývala platnosti. Zajímavo jest, že v 18. odstavci šlechta podává jakési osvětlení, jak si představuje komposici — má se „forum najíti s kněžími pro iniuriis nobilibus illatis“, z čehož jest patrno, že chce učiniti ústupek, aby takovéto spory nebyly rozsuzovány soudci jen světskými. Hodlá ovšem usilovati o komposici ve smyslu šlechtě příznivém, ale na rozdíl od jiných sněmíku a od snahy jisté části protestantů komposici co možná odkládati, sněmík środský vyjadřuje přání a vůli i tuto věc vyříditi co možná brzy.

U porovnání s instrukcemi jiných sněmíku, které velice zajímá a i rozčiluje vyjednávání královo s Habsburky (na př. sněmík lęčický, sochačevský, černský, mazovský, krakovský, sandoměrský, lublínský, haličský, višenský, belzský a kamenecký), sněmík środský se této věci dotýká jen zlehka a žádá, by byla vyřízena takovým způ

[1]) Ss. rr. pol. XXI., 110.

sobem. ..jako by i dignitas Regia byla ochráněna i stát z těch praktik nihil detrimenti caperet" — t. j. šlechta nepřeje si nějakého ponížení krále (po případě i vypovědění poslušenství a v důsledku toho sesazení), o jaké se usilovalo v Krakovsku, Sandoměřsku, ve vévodství ruském a j., kde Zamojski a jeho přívrženci měli rozhodující vliv. Poněvadž v příloze k instrukcím, nadepsané ,,Petita", se vyskytují žádosti ve prospěch starého Stanislava Czarnkowského a Stanislava Górky[1]), dávných to odpůrců Zamojského a přívrženců Maximiliánových, jest viděti, že tito dva pánové měli značný vliv na usnesení sněmíku środského. Podle projevu primasova na sněmu r. 1592[2]) jest viděti, že i on měl vliv na ně. Z ohledu na něho asi se sněmík vyslovil pro neodkladné provedení komposice a nevyjádřil otevřeně požadavku, aby kněží pro příkoří šlechtě učiněná byli souzeni od soudů světských, jak se to žádalo jinde.

Ke konci usnesení sněmíku środského se uvádějí jména zástupců čili poslů zvolených do sněmu valného. Velmi poučné jest pro nás, že mezi 13 posly nalézáme 3—4 členy Jednoty bratrské. Jsou to páni: Stanislav Przyjemski, starosta kovalský,[3]) pan Jan Gajewski, zemský sudí poznaňský, oba známí již z interregna r. 1587 a z r. 1588 jakožto přívrženci Zamojského a pan Bukowiecki. Možná že i druhý Przyjemski, který jest uveden na posledním místě, bez jména křestního, byl členem Jednoty bratrské.[4])

Sněmík vévodství břeštsko-kujavského, jehož vévodou byl Ondřej Leszczyński, zasedající spolu se sněmíkem vévodství inowrocławského v Radziejově, v otázce vyjednávání králova s Habsburky se spokojoval s tím vysvětlením čili deklarací, kterou král podal ve své instrukci k sněmíkům a žádal, aby sněmem byla prostě schválena — tedy beze vší ,,inkvisice", ale byl pro to, aby arcikníže Maximilián byl vyloučen z nápadnictví, nesloží-li do určité lhůty přísahy na smlouvu bytomsko-będzinskou z r. 1589.[5]) Nelze o tom pochybovati, že na toto usnesení měl značný vliv vévoda Leszczyński, jenž jakožto senátor se choval ke králi oddaně (srov. str. 86), a to tím spíše, že králova náklonnost k Habsburkům odpovídala dávným příznivým stykům Leszczyńských s nimi. Mimo něho však i historik Świętosław Orzelski, starosta radziejovský, lutherán, který už na sněmu r. 1585 se ukázal obráncem autority panovnické, třebas že tehdejší rozhodnutí krále Štěpána vyznělo nepříznivě pro věc protestantskou.[6]) Na sněmu r. 1592 se zasazoval o umírněnou inkvisici a káral sjezdy protestantů malopolských.[7])

---

[1]) Ss. rr. pol. XXI., 112 113. Górka zemřel 29. X. 1502 (Wotschke, Johann Zborowski v: Aus Posens kirchlich Vergangenheit IV., 1914, 14 pozn. 3.), Ss. rr. pol. VII., 158. (Podle Annales collegii Poznan (Ms. Jagell. N. 5198) f. 31 zemřel Górka v září r. 1592. Sněmík środský se konal 7. VIII. 1592. — [2]) Ss. rr. pol. XXI., 211. — [3]) Od r. 1589 dvorní maršálek. Srov. str. 14. — [4]) V záznamech bratrských se vyskytují ještě Rafael Przyjemski a Vladislav Przyjemski. Tento se oženil s Kateřinou Leszczyńskou. Srov. Wotschke v Jahrbücher f. Kultur und Gesch. der Slaven 1928, 222. — [5]) Ss. rr. pol. XXI., 126. — [6]) Srov. Bidlo, Jednota III, 192. — [7]) Ss. rr. pol. XXI., 246—248.

Co do konfoederace varšavské žádáno náležité vyšetření bouře krakovské i vilenské; vyšetřování mělo se díti za účastenství zástupců valného sněmu. Mimo to mělo býti vyšetřeno a potrestáno příkoří, které se stalo protestantskému duchovnímu jménem Bartoloměji (Krossiovi, lutherskému superintendentovi) z Velkopolska. Žádáno, aby byl ustanoven proces konfoederace varšavské ,,utrique parti serviens". Co do komposice žádalo se, aby duchovenstvo bylo ve všech křivdách podrobeno zemskému (světskému) soudu.

Také sieradzký sněmík se v otázce vyjednávání králova s Habsburky vyslovil ve prospěch králův tím, že uznal za dostatečné jeho vysvětlení (čili deklaraci), podané v instrukcích sněmíkům; připojil ovšem výhradu, aby účastníci sjezdu lublínského a jędrzejovského nebyli trestáni. Co do konfoederace a komposice se vyslovil ve smyslu protestantském tak, aby jednání o komposici bylo protahováno a aby před jejím vyřízením starostové nevykonávali rozsudků vynesených ve přích o desátky.

Ač převážná většina šlechty byla nakloněna příznivému vyřízení protestantských požadavků valným sněmem, neměli z toho protestanté žádného užitku, poněvadž všechen čas, vyměřený rokování a usnášení sněmovnímu (šest neděl — od 7. září do 19. října) byl ztráven otázkou ,,inkvisice", t. j. nejprve otázkou, kdy ,,inkvisice" má přijíti na řadu, jak se má díti, zdali jí má býti podroben také král či jen jiní ostatní ,,praktikanti" nebo pletichaři, t. j. ti, kdo jednání vedli nebo prostředkovali, a to jednak cizí (diplomaté), jednak domácí (úředníci i soukromníci), pak zdali dlužno pokládati za dostatečnou ,,deklaraci" čili vysvětlení, které král učinil před senátem a poslanci 28. září a zase stačí-li druhá jeho ,,deklarace", daná 6. října. Tím vším a jinými věcmi s tím souvisejícími ztráveno mnoho času, poněvadž se vedly dlouhé řeči a spory tak, že sama ,,inkvisice" přišla na řadu teprve až 16. a 17. října a odbyta byla ku podivu hladce a bez velikého zájmu a zůstavila po sobě dojem v celku slabý, takže hlučné odbojné hnutí prováděné šlechtou krakovskou s částí ostatní šlechty malopolské se v průběhu sněmu rozptýlilo jako dým takřka beze stopy.

Hned na počátku sněmu vznikl spor ve sněmovně poslanecké mezi poslanci velkopolskými, s poslanci vévodství poznaňského, kališského a břešťského v čele, a poslanci ostatních zemí, vedených poslanci vévodství krakovského. Mezi velkopolskými vystupují do popředí český bratr Jan Gajewski a lutherán Świętosław Orzelski.[1])

[1]) O tom, jakého vyznání byl Orzelski, není sice výslovných svědectví, ale různé okolnosti (z nichž některé uvedl Bickerich, Zur Geschichte der Auflosung des Sendomirer Vergleichs v: Zeitschrift f. Kirchengaschichte 49. sv. (Neue Folge 12.) str. 367), nasvědčují tomu, že náležel k církvi lutherské. Mě pohnula k tomu, abych jej pokládal za lutherána (Bidlo, Jednota III., 192) hlavně ta okolnost, že se jeho jméno nevyskytuje nikde ve známých mně rukopisech a starých tiscích mezi patrony bratrskými a kalvinistickými, jejichž jmen se zachovala hojnost. Záznamu lutherských ovšem je poskrovnu. Pro moje mínění pak svědčí zprávy, které nověji sebral o rodině Św. Orzelského vydavatel jeho dějepisného díla (Interregni Poloniae libri octo), E. Kuntze

Velkopolané odporovali snahám šlechty krakovské proměniti sněm v nějaký ,,rokoš", t. j. v rokování ne pouze zástupců šlechty, nýbrž šlechty veškeré, která by měla přijíti (a krakovská šlechta skutečně přišla) v plné zbroji a provésti jakýsi lidový náhlý soud nad těmi, kdož se provinili snahou a jednáním, aby trůn polský byl odevzdán arciknížeti Arnoštovi — a tím vinníkem byl především sám král. Proti tomu poslanci velkopolští prohlašovali, že sněm chtějí ,,pouze more maiorum odbývati et sub pace et tranquillitate publica, ne in armis".[1])

Jiným předmětem sporu byla otázka, zda ,,inkvisice" se má prováděti dříve nežli všecky jiné věci (jak to chtěli zejména Zamojski a jeho přívrženci), jmenovitě, zdali obvyklá královská proposice má přijíti na řadu až po ní. Nemáme sice o tom zřejmého dokladu, ale podle jiných věcí můžeme bezpečně míti za to, že Velkopolané hájili požadavek, aby ,,inkvisice" se začala až po proposici. Tento požadavek také bez dlouhých sporů zvítězil. Co do ,,inkvisice" samé, část Velkopolanů, jak víme (str. 90), byla spokojena s deklarací královou, podanou v jeho instrukcích poslaných sněmíkům. Poněvadž však sama královská proposice ,,inkvisici" připouštěla na pořad jednání sněmovního, proto pak všichni Velkopolané s ní souhlasili, ale žádali, aby napřed bylo stanoveno, jakým způsobem se má díti, kdežto Zamojski a jeho přívrženci chtěli, aby byla prováděna bez toho.[2]) Velkopolané si přáli, aby způsob inkvisice byl co nejšetrnější. ,,A kdyby tedy také někdo chtěl pod pretextem inkvisice, jsa mocnější, oprimovati krutě a eksekovat násilně"[3]), tomu se stavěli na odpor. Za nejdůležitější úkol sněmu pokládali, aby bylo setrvání královo v Polsku náležitě zabezpečeno upevněním jeho trůnu, čímž dlužno zajisté rozuměti zvýšení úcty a poslušnosti poddaných vzhledem ke králi. Aby spíše zavládl klid a mír, Velkopolané, ač souhlasili s potrestáním těch, kdož se provinili jednáním o změnu na trůně, na druhé straně žádali, aby nebyli stíháni účastníci nedávno předešlých sjezdů králem zapovídaných.

(Ss. rr. pol. XXII., str. I a násl.). Świętoslav Orzelski studoval na lutherských školách a universitách (ve Frankfurtě nad Odrou, ve Vratislavi, Wittenberku a Lipsku). Jeho bratr Matěj byl lutherán. Św. Orzelski byl později ve službách lutherských Górkův, jako již otec jeho. Pak, jak bude vyloženo v hlavě IV., uvádí se v pramenech v takové souvislosti, že jej nutno pokládati za patrona církve lutherské. Bickerich se pozastavuje nad tím, že kalvinista Mikołajewski v Radziejově, kde Orzelski od jisté doby sídlel, byl ,,patrně" (,,offenbar") jeho prvním kazatelem. Ale tato domněnka není dostatečně podepřena. Mikołajewski byl farářem nebo kazatelem kalvinistického zboru v Radziejově. Tam se sice s Orzelským stýkal a spolu s ním byl hlavním organisátorem generální synody toruňské (r. 1595), ale spolupráci jejich lze vysvětliti jednak živým společným zájmem o prospěch a společný postup polských protestantů, hlásících se ke konsensu sandoměřskému, jednak umírněností Orzelského, který jako v politice, tak i v náboženství nebyl přítelem krajností. Jeho studium ve Wittemberku učinilo jej nepochybně přívržencem středního melanchthonismu, který měl porozumění a sympatisoval s kalvinismem. — [1]) Ss. rr. pol. XXI., 209. — [2]) ,,Modus inkwizycyej im najprostozy, tym najlepszy" — pravil Zamojski. Ss. rr. pol. XXI., 220. — [3]) Ss. rr. pol. XXI., 209.

Požadavky Velkopolanů se shodovaly s náladou a přáním převážné většiny sněmu a proto, ovšem po dlouhém slovním zápase, zvítězily. Ve sněmovně poslanecké zjednali si také poslanci velkopolští, jmenovitě pak jejich náčelníci, rozhodující vliv. Už při začátku sněmování byl pan Gajewski v čele několika zástupců sněmovny poslanecké poslán (10. září) ke králi, aby je omluvil, že nepřišli hned, podle starého řádu, krále pozdraviti, líbati mu ruku a vyslechnouti jeho proposici,[1]) což se stalo teprve 12. a 14. září.[2]) Świętosław Orzelski zvláštním sepsáním hájil v jizbě poselské (23. září) umírněného způsobu inkvisice proti návrhu šlechty krakovské.[3]) V senátě vévoda Leszczyński byl proti inkvisici vůbec, poněvadž ji pokládal za neslučitelnou s důstojenstvím královským.[4])

Vedle ,,inkvisice" a v těsné souvislosti s ní mělo se podle požadavku Zamojského na sněmu jednati také o vyloučení Habsburků z nápadnictví na trůn polský. I v této věci Velkopolané zaujímali nepochybně stanovisko opačné. Císařův posel Stanislav Pavlovský, biskup olomoucký, jenž schválně přijel k sněmu, aby upevnil přívržence Habsburků v jejich oddanosti k nim,[5]) chválí ve své zprávě z 25. října 1592, podané císaři Rudolfovi II., obzvláště starého Stanislava Sędziwoje Czarnkowského, dávného přívržence a obhájce zájmů habsburských, že se všemožně přičiňoval ,,o zadržení pletich a útoků nepřátel" a že jej zpravoval o všem, o čem se jednalo v senátě. Poněvadž v témže dopise chválí i Ondřeje Leszczyńského jakožto muže domu Habsburskému zcela oddaného a přimlouvá se, aby bylo vyhověno jeho žádostem, jest patrno, že i Leszczyński pracoval na sněmu pro zájmy habsburské.[6]) Mezi ,,praktikanty", t. j. mezi ty náhončí Habsburků, kteří byli zapleteni v jednání krále Zikmunda o postoupení trůnu arciknížeti Arnoštovi, Leszczyński nepochybně nenáležel, neboť v senátě (15. září) sebevědomě prohlásil: ,,Já jsem si bene conscius. Přišel ke mně posel arciknížete Arnošta, když po celém Polsku brousil, ale já jsem žádných praktik tam s tím domem neměl"[7]) — a nikdo proti němu nevystoupil, aby se pokusil jej usvědčiti z opaku.

Za znamení, že Velkopolané, t. j. zejména jejich bratrský a lutherský vůdce, dobyli skutečného i mravního vítězství, může býti zajisté pokládána okolnost, že Orzelskému poslanecká sněmovna

---

[1]) Ss. rr. pol. XXI., 209. — [2]) Tamže 222, 223. — [3]) Ss. Tamže 246—247, 372. — [4]) Tamže 232. — [5]) Macůrek, Dozvuky polského bezkraloví 108. — [6]) ,,Domini Andreae Leschinski quoque, palatini Brestensis, Mti Vrae et toti domui addictissimi, petitioni deesse non potui, quin causam ipsius cum Joachimo Maltziano ratione cuiusdam debiti Mti V. commendarem, quo a Mte V. Rmo Vratislaviensi commendata reddatur, qui etiam facultatem decem plaustra vini ex Hungaria absque teloneo singulis annis ad vitae suae tempora evehendi in scriptis a Mte V. sibi clementer concedi, submisse petit, meque, ut eius rei interpellatorem apud Mtem V. agerem, oravit." *Landesregierungsarchiv f. Tirol v Inšpruku, Abt. Ferdinandea, Polnische Schriften, Jahr 1592* f. 166. Zajímavo, že už otec Leszczyńského, Rafael byl za své služby prokazované Habsburkům za vlády posledního Jagellovce odměněn týmž způsobem. Srov. Bidlo, Jednota III., 5 pozn. 7. Tamže najde se vysvětlení k sporu Leszczyńského s Jáchymem Maltzanem. — [7]) Ss. rr. pol. XXI., 232.

svěřila ke konci sněmu úkol, aby jejím jménem pronesl ke králi řeč na rozloučenou. V řeči této Orzelski se dotkl dosti pronikavě všech hlavních otázek, které měly pro protestanty velikou důležitost.[1]) Poukázav na to, že v Polsku rozdíly v náboženství nejsou ničím novým, nýbrž že byly již ode dávna (t. aspoň od dob Zikmunda Korybutovce) a že nikdy z ohledu na udržení vnitřního míru nebyla odchylná menšina násilně a krutě vyhlazována, vytkl důležitost a potřebu zachovávati konfoederaci varšavskou. Líčil, jak pletichami „lidí cizích a nových" došlo k zboření zborů v Krakově a ve Vilně a jak protestanté po dvě leta to králi marně předkládali. Žádal tedy, aby král bez prodlení přísně potrestal tyto přestupky podle své povinnosti a přísahy. Poukázal na to, že poslanci, k tomu zvláště od ostatních určení, podali návrh, jak by varšavská konfoederace měla býti prováděna. O návrhu tomto pro krátkost času prý už nemohlo býti jednáno stejně jako o jiných „exorbitancích" a požadadcích šlechtou vyslovených (t. v instrukcích i v řečech), ale Orzelski upozorňoval, že by nebylo správné, kdyby král snad z toho chtěl vyvozovati důsledky proti konfoederaci a jejímu provádění namířené.

Řečí Orzelského se potvrzují soukromé záznamy, které si při jednání o sněmu zapisovali jeden nebo dva katoličtí účastníci jeho,[2]) že se o požadavcích protestantů mluvilo poměrně málo. Ale to platí jen asi pro jednání veřejné. V soukromých rozhovorech bylo asi jinak, neboť jezuitský zpravodaj praví, že protestanté hledíce těžiti z rozruchu vyvolaného pověstmi o odjezdu královë, „všemi prostředky svým záležitostem zjednávali uznání, a to nejvíce konfoederaci."[3])

Valné sněmy polské mívaly obyčejně takový průběh, že do poslední takřka chvíle jejich šestinedělního zasedání se vedly dlouhé spory a řeči o formality a o jednu nebo dvě věci, které k sobě soustřeďovaly všeobecný zájem a v poslední teprve den na rychlo se sepisovala jeho obšírná usnesení, která bývala schvalována bez podrobného pro-

[1]) Řeč tato jest otištěna ve Ss. rr. pol. sv. XXI. (str. 338—341 a str. 379—381) ve dvojím znění, jež se vzájemně od sebe hodně liší. První z nich otiskl již Spasowicz ve svém polském překladě dějepisného díla Orzelského podle rukopisu, který jest nyní nezvěstný, druhou zaznamenal puvodce sněmovního denníku, vydaného v Ss. rr. pol. sv. XXI. První znění vypadá jako řeč pouze psaná, která ve skutečnosti promluvena nebyla, druhé znění jako záznam řeči skutečně promluvené a nějakým zapisovatelem slyšené. Avšak při této druhé řeči, zapisovatelem snad při jejím pronášení zaznamenávané, jest velice nápadné, že v ní není vubec stopy po tom, že by Orzelski byl mluvil o konfoederaci varšavské a o zboření krakovských zborů, o čemž v řeči snad jen psané jest pověděno dost mnoho, a to zpusobem velmi konkrétním. Vzhledem k instrukcím sněmíku velkopolských není myslitelno, že by byl Orzelski mluvil jen tak povšechně bezvýrazně, jak to podává druhé znění. Spíše se zdá, že spisovatel dotčeného sněmovního denniku, který se prozrazuje jako katolík vynecháváním věcí katolíkum nemilých, vynechal i v řeči Orzelského všecko to, co mu nebylo po chuti. Proto mám za to, že lze první znění pokládati za řeč skutečnou. — [2]) Oba denníky jsou vydány BARWIŃSKÝM ve Ss. rr. pol. sv. XXI. — [3]) Ss. rr. pol. VII., 157. Poněvadž druhý denník ve Ss. rr. pol. t. XXI., obsahující jednání v jizbě poselské je dosti kusý a nesouvislý, kdežto denník první, obsahující záznam o jednání senátu je podrobný a, jak se zdá, úplný, je pravdě velmi podobné, že v jizbě poselské se rokovalo o požadavcích protestantů mnohem více nežli v senátě.

jednávání najednou. Něco takového se mělo stát i na sněmu r. 1592. Kancléř Zamojski a jeho přívrženec vévoda krakovský, Mikuláš Firlej, předložili v senátě návrh sněmovního usnesení, jehož jednotlivé odstavce po krátkém jednání byly jeden po druhém přijaty. Na to byl tento návrh předložen také sněmovně poslanecké, ale tato se nechtěla dáti prostě překvapiti a schválení odepřela. Zdá se, že to byli Velkopolané, kteří se postavili na odpor a zmařili tím souhlas těch, kteří by nebyli odporovali (Malopolané). Proč Velkopolané svůj souhlas odepřeli, není známo; zdá se, že příčina ležela v tom, že senátoři sami nedospěli k úplnému souhlasu o exekuci a processu konfoederace varšavské,[1]) takže se vyskytl i návrh, aby tato věc z usnesení sněmovního byla vůbec vypuštěna a byl pro ni ustanoven sněm zvláštní.[2]) Ale poněvadž přes to v návrhu ještě zůstávaly věci, ke kterým poslanci (velkopolští) nechtěli dáti svého svolení bez rozmyšlení a lhůta sněmovní se končila, opustili sněm — a tak celé to pohnuté jednání se skončilo bez formálního usnesení. Jest ovšem velice možné, že postup Velkopolanů, jejichž jménem klavně český bratr Gajewski a luterán Orzelski jednali, souvisel s tím, že biskupové a katolický generální starosta velkopolský, Ondřej Opaliński s ohledem na svého politického spojence Stanislava Górku a jeho soudruhy šetřili a chránili velkopolské protestanty (zvláště v Poznani) před útoky katolického obyvatelstva. Bylo shora (str. 89) již upozorněno na to, že sněmík vévodství poznaňského a kališského učinil usnesení, které předvídalo, že jednání o konfoederaci, ale zároveň s jednáním o komposici bude nutno odložiti na sněm pozdější — čímž zajisté vycházel vstříc přání biskupů.

Podle zprávy olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského pojata byla otázka provádění konfoederace varšavské do návrhu sněmovního usnesení k nátlaku protestantů,[3]) a to asi ze sněmovny poslanecké, neboť v senátě jediný Ondřej Leszczyński hned při rokování o proposici královské se dotkl stížností a požadavků protestantských, stěžuje si jmenovitě na zboření protestantských zboru a žádaje utvrzení konfoederace varšavské. Jiní senátoři teprve na samém konci zasedání se za to přimlouvali, t. když už bylo předloženo Zamojského a Firlejovo znění sněmovní konstituce čili usnesení. Biskupové a také světští senátoři katoličtí ovšem se tomu postavili rozhodně na odpor.[4])

Skončení „inkvisičního“ sněmu beze všeho usnesení znamenalo nový veliký neúspěch protestantů v otázce processu a exekuce konfoederace. Jestliže dalekosáhlá a hlučná akce malopolských protestantů, směřující až i k sesazení krále Zikmunda III., byla za daných poměrů beznadějná, nemohla ovšem ani umírněná a v mezích zákona setrvávající snaha velkopolských protestantu přiměti sněm ku příslušnému usnesení, skliditi úspěch, poněvadž na překážku byl zásadní

[1]) Ss. rr. pol. XXI., 306, 337. — [2]) Možno to soudit z řeči Kryštofa Mikuláše Radziwiłła a Mikuláše Firleje. Ss. rr. pol. XXI., 336. — [3]) *Inspruckỳ zemský archiv, odd. Ferdinandea, Polnische Schriften, Jahr 1592 t. 163.* List z 25. X. 1592. — [4]) Tamže. Též Ss. rr. pol. VII., 157.

odpor duchovenstva podporovaného řadou senátorů a šlechticů; většina sněmu nepokládala tudíž za slušné nedbati odporu této silné menšiny. Když tedy se ukázalo, že celé, přes rok trvající úsilí protestantů vynutiti si přiměřené potrestání původců a účastníků řeže krakovské a vilenské podle ustanovení konfoederace varšavské se minulo s účinkem, stávali se nepřátelé protestantů smělejšími a odvažovali se nových násilností vůči nim. V Krakově studenti podnikli útok už i na soukromý dům protestantský a v Poznani bylo útočeno na zbory a domy bratrské.[1]) Bratrský biskup Šimon Bohumil Turnovský pokládal to za následek smrti generálního starosty velkopolského,[2]) Ondřeje Opalińského (3. března 1593), který, ač katolík, bděl nad zachováváním občanského míru a klidu. Není pochyby, že jeho vysvětlení jest správné, nevylučuje však příčin jiných. Velice vážila zajisté i smrt hraběte Stanislava z Górky (29. října 1592), jenž býval politickým spojencem primasa Karnkowského, stavěl se přítelem jezuitů a svým vlivem dovedl tlumiti rozpoutávání náboženských vášní v táboře katolickém (srv. str. 75). On r. 1591 svým zakročením u Opalińského se přičinil o to, že tento zamezil hrozící útok na protestantské zbory v Poznani (srov. str. 75—76). Ale také okolnost, že po inkvisičním sněmu už hierarchie asi neměla takového ohledu na protestanty, jako před ním, kdy hrozilo nebezpečí, že se všichni protestanté, malopolští i velkopolští, spojí se Zamojským a půjdou proti králi, získanému již od hierarchie, zvětšovala zajisté nebezpečí hrozící protestantům, nejen v městech královských, nýbrž i na podacím šlechtických vrchností.

Že po celou dobu, jež uplynula od zboření krakovského zboru protestantského (23. 5. 1591) až do ukončení sněmu „inkvisičního“ trvalo veliké napětí mezi katolíky a protestanty, hrozící vypuknouti v nebezpečné bouře, možno souditi z obav před pronásledováním, které sdělil starším Jednoty bratrské někdy na jaře r. 1592 biskup polské větve její Šimon Bohumil Turnovský. Úzká rada o nich jednala na své schůzi v Lipníku 5. června 1592. Turnovský se dotazoval, „má-li se do Lobženice přenésti na byt, poněvadž místa v Ostrorogu . . . jemu dlouho nebude“ tak, aby unikl i s věcmi bratrskými dříve, „nežli by nepřátelé na něj připadli“. O nějakou bouři městské luzy, jako v Krakově nebo ve Vilně, se v malém Ostrorogu asi nejednalo, nýbrž spíše o to, co biskupové leckde už jinde prováděli, t. zabrání fary dříve katolické a její osazení duchovním katolickým proti vůli patronově. Činili takto podle usnesení synody piotrkovské z r. 1589 (srov. str. 34 a 54). Úzká rada dala své svolení k tomu, aby pro případ potřeby, když to polští starší, ministrové a patroni uznají za nutné, Turnovský se přestěhoval; „mezi tím, dokudž by tam byl, nepřestávalo-li by zvláště nebezpečenství, věci

[1]) Sobieski, Nienawiść 64. — [2]) „Post obitum marschalci regni, generalis Majoris Poloniae, Opalenii, coeperunt scholastici poznanienses expugnare ibi aedes nostras.“ Cituje Łukaszewicz, BCz 140.

bratrské i své aby pomalu někam jinam vypravoval.“[1]) Obavy Turnovského o Ostroróg se ukázaly na štěstí přemrštěnými a velice předčasnými.

Že nebezpečí, hrozící protestantům v královských městech se nestupňovalo a neproměnilo se v nové ještě větší pohromy jejich, nýbrž že naopak za nedlouho nastalo jakési příměří, toho příčinou se stala nezbytnost, aby král Zikmund III. odejel na delší dobu do Švédska, poněvadž tam 24. listopadu 1592 zemřel jeho otec Jan III., po němž Zikmund se měl ujmouti vlády ve svém dědičném království. Ježto k jeho odjezdu z Polska bylo potřebí zvláštního svolení sněmu, nebylo radno, aby protestanté byli drážděni a proto zajisté dvorské kruhy už napřed se přičiňovaly o to, aby včasným potlačováním všech pokusů o nové útoky na protestanty zavládla k nastávajícímu sněmu smířlivá nálada ve šlechtě vůbec a v protestantské zvláště. Proto asi není kromě hořejších zpráv žádných jiných o tom, že by se bylo dělo nějaké příkoří protestantům.

Protestanté ovšem v nové sněmovní kampani (o které však bohužel, máme zprávy velice kusé) opět usilovali o to, zvláště na sněmících, aby sněm učinil určité usnesení stran způsobu provádění konfoederace varšavské tak, aby byl trestán, kdo by konfoederaci porušoval, aby byl ustanoven za tím účelem zvláštní soud a aby příslušným úřadům se dostalo přiměřené pravomoci k vykonávání jeho výroků.[2])

Z usnesení několika sněmíků velkopolských vidíme, že šlechtě (protestantské) velice záleželo na tom, aby bylo zase obnoveno jednání o komposici, poněvadž jí šlo o to, aby byla zastavena soudní řízení o desátky, která vyvolávalo duchovenstvo ve smyslu svého rozhodnutí (z r. 1589), že se už komposice dovolávati nebude. Tribunál, jak se zdá, mu vycházel vstříc[3]) uznávaje, tuším, platnost sporu začatých u soudů duchovních nebo snad i u nižších instancí světských. Šlechta vévodství poznaňského a kališského byla ochotna podle dřívějších požadavků duchovenstva spojiti jednání o komposici nerozlučně s jednáním o process a exekuci konfoederace varšavské a činila dokonce ten ústupek, aby komposice měla přednost před processem.[4]) Jednalo se jí zajisté o to, aby obnovením jednání o kom-

---

[1]) Gindely, Dekrety 258 — *Syn. mus.* f. 33[a]. Příznakem poměru jest poznámka schůze lipnické, aby synoda, kterou polská Jednota měla míti na sv. Michala, zůstala co možná utajena. (Tamže). — [2]) Viz „Respons w poryweczą dany“ u Sobieského, Nienawiść 65, pozn. 1. Srov. též níže výňatky z *rkpu Czartor.* N. *340* f. 175 a sl. — [3]) Tak v usnesení sněmíku radziejovského z 23. III. 1593 čteme: „A iż Ich M. Xięża duchowni naciągają sądow swych do dziesięcin, authoritate conventus mają jem praecludere omnem viam, iżeby ad compositionem inter status suspendovane beły, choć by też w tym jakie decreta tribunalskie zaszły a żaden ſzath [= sąd] takowych spraw aby niesądził sub nullitate eiusdem iudicati.“ (Artykuły sejmiku Radziejowskiego . . . *v rkpe Czartor.* N. 340 f. 167—169). — [4]) *Tamže* f. 175 a násl. „Articuly na Srzedzskim sejmiku Ich Mościm P. Posłom do Warszawy na sejm, ad 4. Mai złożony, podane“ — na konci: „Actum w Srzedzie die 26. Marcii na sejmiku 1593.“ Článek 10. zní takto: „Confoederatio inter status dissidentes de religione jako jest za prawo przyjęta i od krolow Ich Mości poprzy-

posici byly zastaveny soudy o desátky. Je vidět tedy, že protestanté byli na ústupu před útočným postupem hierarchie, opírající se o přízeň královu.

Sněmík radziejovský (vév. břešťského a inowrocławského) žádal, aby ti, kdož zavinili zboření protestantských zborů v Krakově a ve Vilně, byli konečně už na sněmu od krále odsouzeni k náhradě škod. Dále měli býti souzeni ti, kdo by vůbec porušovali konfoederaci varšavskou. Žádáno také, aby byl ustanoven „process utrique parti serviens". Sněm měl zapověděti, aby kněží nepoháněli před své soudy pro desátky, nýbrž aby tato věc byla odložena do komposice. Podobně zněla usnesení sněmíku sieradzského (z 20. III. 1593), který z ohledu na to, že kněží na šlechtě vymáhali desátky, žádal, aby do roka byl svolán zvláštní sněm za účelem vyřízení komposice, opravy práv a způsobu volby krále. Zajímavé jest usnesení, aby bylo pro všechny závazné usnášení sněmu většinou hlasů.[1])

Valný sněm (trvající od 4. května do 16. června 1593) byl zase velice bouřlivý. Protestanté a jejich katoličtí spojenci chtějíce nepochybně těžiti z okolnosti, že nastával králův odjezd ze země (do Švédska) na dobu jednoho roku a že tudíž nezbytně bylo potřebí učiniti přiměřená zatímní opatření k zachování vnitřního míru a pořádku po dobu jeho nepřítomnosti: usilovali vynutiti si svolení katolické menšiny k svým požadavkům, a to v první řadě zajisté k ustanovení processu a exekuce konfoederace a dále k obnovení jednání o komposici. Prvních čtrnáct dní bylo ztráveno spory o to, zdali někteří poslanci byli řádně zvoleni, ale podkladem jejich byla nepochybně otázka, má-li se požadavkům protestantů vyhověti.

Poněvadž protestanté se svými požadavky vůbec naráželi na houževnatý odpor horlivých katolíků, vedených biskupy, vložil se konečně do věci kancléř Zamojski a přemluvil protestanty, aby se spokojili se všeobecným ustanovením, nařizujícím stíhati a trestati všecky pouliční bouře, které by se objevily v době královy nepřítomnosti, úřady hradskými (starosty) a městskými. Ustanovení toto mělo míti platnost jen zatímní, t. j. až do návratu králova ze Švédska.[2])

---

siężona, tak aby in suo robore mocno zawsze zostawała a process contra violatores aby był namowion i w exequutią wstawion". Článek 11.: „A iż Król J. M. z dawna obiecować raczy i powinnosć to jest Jego Krol. Mości starać się o to, aby compositio inter status była uczyniona, tedy tego już na tym sejmie poprzeć, aby pewnie na tymże sejmie doszła. Jeśli by też na tymże sejmie ta compositia dość [tak!] niemogła propter aliquam causam gravem Reipublicae, aby s tego sejmu inszy sejm był złożon dla tej samej compositiej. A process tej confederatiej inter status de religione, ktory ma być na tym sejmie namowiony, aby do tego czasu in suo vigore et robore postawion był. Gdzie by więc i tam na tym drugim sejmie compositia niedoszła, aby też process był zawieszon dotąd, aż compositia dojdzie, salva tamen certitudine confoederationis i powinności pańskich ex utraque parte wedle przysiążenia Jego Krol. Mości tak strony processu do confederatiej, jako i strony compositiej inter status." Mimo to se měli poslanci přimluviti za dvorního maršálka [t. j. za pana Stanislava Przyjemského, člena Jednoty bratrské], aby byla vyřízena jeho pře s Prusy a bylo jim uloženo, jinak „aby do conclusiej nieprzystępowali." — [1]) Usnesení sněmíku sieradzkého v *rkpe Czartor. N. 340* f. 170 a násl. — [2]) *Vol. legum* II., 342: „O tumulciech".

Srovnáme-li toto ustanovení s návrhem, jehož schválení požadovali protestanté na sněmu r. 1589, (srov. str. 49 pozn. 1), vidíme, že v podstatě se obé shoduje. Hlavní věc, kterou dlužno pokládati za úspěch protestantů jest, že účastníci pouličních bouří bez obmezení jejich stavu mají býti stiháni světskými úřady, starostenským a městským — takže, ač výslovně to řečeno není, jim měli podléhati i duchovní. Ač ustanovení mělo míti platnost jen zatímní, mohli protestanté doufati, že zůstane v platnosti i po vypršení určené lhůty, neboť v Polsku ještě spíše, nežli v Německu „interimy“, zatímní opatření, snadno se stávala trvalými, jak toho doklad poskytovala m. j. zvláště konfoederace varšavská, která původně měla mít platnost jen po dobu interregna před nastolením nového krále (Jindřicha z Valois).

Jak dalece se sněmovní kampaně r. 1593 zúčastnila šlechta bratrská, o tom není zpráv. Můžeme si to jen poněkud představiti podle té okolnosti, že bratrský biskup Šimon Bohumil Turnovský ztrávil celou dobu sněmovního zasedání ve Varšavě, kamž se odebral z ohledu na nebezpečí hrozící zborům a domům bratrským v Poznani od jezuitských studentů[1]). Dlouhý jeho pobyt ve Varšavě měl nepochybně ten účel, aby byl rádcem a povzbuzovatelem bratrských poslanců v jejich zápase s odpůrci. Podle toho tedy měla šlechta bratrská na sněmu tom několik zástupců, což úplně souhlasí s dosavadním živým i význačným jejím účastenstvím v politickém jednání. Máme ovšem zprávu jen o Janu Christoforském, stolníku země sieradzké, že byl zvolen za poslance této země a tedy patrně se sněmu zúčastnil. Podle zprávy jezuitského zpravodaje (Petra Skargy) mezi 30 senatory byl na tomto sněmu přítomen jediný protestant, t. věluňský kastelán Męciński.[2]) Český bratr Ondřej Leszczyński tedy patrně přítomen nebyl. Ve zprávě o sněmu tom, zapsané v rkpe Czartor. N. 340 se také skutečně jeho jméno nevyskytuje. Vysvětlení nalézáme v usnesení sněmíku radziejovského (z 23. III. 1593), který svým zástupcům, jdoucím na valný sněm, m. j. uložil přímluvu za Ondřeje Leszczyńského, aby se mu dostalo nějaké odměny za jisté jeho zásluhy.[3]) Pokládal tedy asi Leszczyński za zpusobné sněmu se nezúčastniti.

---

[1]) WOTSCHKE, Johann Turnowski v „Aus Posens kirchlicher Vergangenheit“ I. 82 pozn. 2. cituje list Turnovského bratru Janu Aeneášovi; citát je převzat nepochybně z LUKASZEWICZE, BCz 140, je však otištěn úplněji v LUKASZEWICZOVĚ spise „Wiadomości“ 110. Łukaszewicz jej má z rkpu, obsahujícího sbírku listů Š. B. Turnovského. Rkpis tento měl r. 1896 Dr. B. Erzepki v Poznani, který na škodu vědeckého badání jej dosud schovává před povolanými badateli. Pochybuji, že by Wotschke měl z tohoto rkpisu datum 23. čce 1593, které připiňuje k svému citatu. Je málo chvalitebné, že WOTSCHKE ve svých pracích zpravidla tají místo, kde jeho prameny jsou chovány. — [2]) Ss. rr. pol. VII., 167. — [3]) „Poruczamy tymże p. posłom, aby za Jego Mość Pana wojewodę Brzeskiego przyczynę do Krola Jego Mości uczynili, aby ratio bene meritorum Jego Mości od Jego Krolewskiej Mości miona była, także też i za Jego Mością P. wojewodą Wrocławskim przyczynić się mają“. (*Rkps Czartor. N. 340* f. 169-).

IV.

Před synodou toruňskou.

Sněmíky před valným sněmem svolaným k 6. únoru r. 1595 do Krakova. Zápas o process a exekuci konfoederace na sněmu. — Skargova brožura „Proces konfederaciej“. — Protestantská replika „Obroná przećiw Processowi Confederaciej. — Ruzná stanoviska obou polemik a také stran. — „Podpora confoederaciej“. — Protireformace v pruských královských městech, zejména v Gdansku, Elbinku a Toruni. — Stížnosti jejich na sněmu krakovském. — Otázka prodloužení zákona z r. 1593 o pouličních bouřích. — Ztráty protestantu co do význačných osobností: Jeronym Gostomski, Jan z Ostrorogu, Stanislav Górka. — Górkuv palác v Poznani. — Uprázdněné úřady a hodnosti udíleny katolíkum. — Částečné obnovení soudní pravomoci duchovenstva nad šlechtou a jeho immunity od soudu světských. — Pohánění protestantu před soudy pro náboženství. — Soudní pře o církevní desátky a o farní kostely. — Přehmaty katolického duchovenstva proti protestantům. — Skleslost a opportunism protestantské šlechty. — Politické rozpory a zápasy překážkou náležité soudržnosti mezi protestanty. — Stanislav Górka spojencem primasa Karnkowského. — Lutherský superintendent Gliczner dává podnět k svolání generální synody protestantů. — Synoda bratrská r. 1589 proti generální synodě. — Malopolští protestanté se dožadují generální synody v době sněmu r. 1590—1591. — Uklidnění politických rozbrojů po inkvisičním sněmu r. 1592. — Záměr konati generální synodu v Radomi 2. února r. 1594. — Pozvání ke generální synodě do Toruně, dané 13. března 1595 v Krakově. — Dvojí účel generální synody. — Poměr jednoty bratrské k vyznání augšpurskému. — Odsouzení lutherských duchovních v Poznani, Enocha a Gerickeho, pro rušení „Svolení“ sandoměřského. — Vítězství gnesiolutherského směru po smrti Stanislava Górky. — Žádost lutherských přívrženců „Svolení“ sandoměřského o přijetí do Jednoty bratrské. — Erazim Gliczner se přidal k straně gnesiolutherské a vydal koncem roku 1594 polský překlad konfesse Augšpurské ku pohoršení Jednoty bratrské. — Kastelán Jan Zborowski podporovatelem gnesiolotherství. — Š. B. Turnowského „Obrona Consensu sendomierskiego“. — Jednání Ondřeje Leszczyńského s lutherskými patrony v Poznani na počátku roku 1595. — Smír Š. B. Turnovského s Erazimem Glicznerem v době sněmu krakovského 3. března 1595. — Přípravy ke generální synodě toruňské. — Návrhy Gerickeho a Š. B. Turnovského na věroučné dorozumění. — Rozhodnutí litevských kalvinistu obeslati generální synodu. — Snaha Leszczyńského přiměti veliká města pruská k účastenství na synodě. — Jednání s Toruňany, aby se synoda mohla konati v Toruni.

Od podzimu r. 1593 do podzimu r. 1594 dlel král Zikmund III. ve Švédsku. Dne 2. října 1594 vrátil se do Krakova. S jeho návratem pozbýval své platnosti sněmovní zákon o stíhání a trestání pouličních bouří (z r. 1593), který protestantům zajistil skutečně mír a bezpečnost osob i majetku tak, že po celý rok královy nepřítomnosti se

neopakovaly podobné útoky jako r. 1591. Zajímavá jest zpráva nového poznaňského vévody, Jeronyma Gostomského, nunciovi Malaspinovi, že v jeho vévodství panuje hluboký mír.[1]) Aby si zajistili bezpečnost i pro další budoucnost, pokládali protestanté za potřebné domáhati se opětně, aby sněm a král konečně ustanovili „process a exekuci na konfoederaci". Příležitost k tomu se jim naskytovala svoláním valného sněmu, který se měl sejíti 6. února 1595 v Krakově.

Poněvadž jedním z hlavních předmětů jeho jednání mělo býti přistoupení Polska k velikému spolku nebo lize, namířené proti Turkům, za účelem zahájení velikého boje s nimi k osvobození ujařmeného křesťanstva, a šlechtě z toho nastávaly veliké závazky i břemena, naskytovala se protestantům nová vítaná příležitost, aby s přiměřeným důrazem opakovali své náboženské požadavky, směřující k zabezpečení své víry a provozování náboženství, a to především v městech královských. Nemáme sice s dostatek zpráv o dějinách této sněmovní kampaně, přece však tolik jest jisto, že protestanté neztráceli důvěry v sebe a že s neoslabeným úsilím splnění svých požadavků vymáhali. Některé sněmíky se usnesly znovu požadovati náležité zabezpečení konfoederace a trestání útočníků i rušitelů veřejného míru i pořádku. Náležel mezi ně i sněmík radziejovský, na němž břeštsko-kujavský vévoda Ondřej Leszczyński „po dlouhých hádkách konečně" docílil toho, aby článek týkající se náboženství . . . byl aspoň všeobecně pojat do článků poslů zvolených na sněm valný.[2]) Lépe, jak se zdá, to dopadlo na sněmíku środském, kde synovec Leszczyńského, Sędziwój z Ostrorogu (zároveň s panem Orzelským), se přičinil o to, aby usnesení jeho vyznělo tak, jak Leszczyński si to přál, t. j. vysloven byl požadavek, by na budoucím sněmu byl ustanoven process a exekuce na konfoederaci.[3]) Poněvadž Sędziwój z Ostrorogu v době valného sněmu byl v Krakově, kde sněm zasedal, jest velmi pravděpodobné, že byl tam vyslán za poslance.

O průběhu sněmu valného nejsme sice podrobně zpraveni, ale i ze stručných zpráv jest patrno, že opět se rozvinul dosti silný zápas mezi protestanty a duchovenstvem o splnění požadavku, aby byl ustanoven process a exekuce na konfoederaci. Protestanté byli podporováni od chladných katolíků a „lžipolitiků", jak jezuitský zpravodaj[4]) nazývá střízlivé katolíky, mezi nimiž nepochybně zase Zamojski stál v popředí. Św. Orzelski stěžuje sobě na generální synodě toruňské, že proti protestantům mnoho nenávistných řečí bylo nadutě proneseno, že nepřátelé jejich nepokrytě naznačovali, že by se ra-

---

[1]) *Teki Rzymskie T.* 68. (5. I. 1594, Posnania). — [2]) List Leszczyńského městské radě gdanské z 16. ledna 1595 (uveřejňuje WOTSCHKE v „Aus Posens" a t. d. IV., 55—54). Srov. LENGNICH, III., Documenta 195. — [3]) V dopise výše uvedeném praví Leszczyński: „Dum haec scribuntur a d. generosi ab Ostrorog, nepotis ex sorore mea, nuntio afferuntur conclusiones conventus Szrodensis, ex quibus intellexi magno cum animi gaudio, consilia mea et instigationes optime eo in loco ab equestri ordine accepta esse . . . Spero autem, omnia nobis ex animi sententia deo dante concessura". — [4]) Ss. rr. pol. VII., 200.

ději s Turky spolčili a smířili než by je mezi sebou trpěli, ba že se neostýchali ani říkati, že bez nich se mohou starati o stát.[1]) S druhé strany zase protestanté útočili na jezuity.

Že požadavky protestantů byly příčinou značného napětí a ostrých srážek, tomu nasvědčuje zejména okolnost, že v době sněmovního zasedání (24. února)[2]) se strany katolické byla vydána anonymní břitká polemika Skargova proti nim pod příznačným nadpisem „Proces konfederaciej“.[3])

Obratný odpůrce protestantů potírá je vlastní jejich zbraní, t. j. zahajuje svůj spis citátem z listu Bezova: „Liberatatem conscientiis permittere nempe mere diabolicum dogma est. Et haec est diabolica libertas, quae Poloniam et Transsilvaniam hodie tot pestibus implevit, quas nullae alioqui sub sole religiones tolerarunt“,[4]) zamítajícím neobmezenou náboženskou svobodu a ukazuje na to, že právě konfoederace varšavská připouští takovou neobmezenou svobodu, která umožňuje nejhorší sekty. K jakým důsledkům to vede, je prý viděti z toho, že „jsou mezi námi v tomto království sekty, které Boha v Trojici jediného nazývají ďáblem o třech hlavách“, ale konfoederace prý o nich mluví v tomto smyslu: „Dej pokoj takovému dobrému člověku, dej mu úřad a hodnost. Nikdy ho nikdo trestati nemůže.“ Jsou prý dokonce tací kacíři, kteří tvrdí, že není potřebí krále, poněvadž prý stačí král trním korunovaný. V zemích, kde protestanté vládnou (jako v Sasku, Falcku a v Ženevě) netrpí lidí jiné víry, ani protestantské. „Dokázáno jest, že mezi těmi konfoederaty [=přívrženci konfoederace], kteří jsou náchylnější k zbožnosti, sami se zřetelem k svým poddaným tohoto zákona se nedrží, nýbrž své poddané k víře pokutují penězi, trestáním, vyháněním, aby byli téže víry jako pán.“ Protestanté nikde na svém majetku prý netrpí katolíků. „Ukažte mi v Polsku kacířské městečko nebo majetek nějaký, kde by pán nebo šlechtic kostel katolický a jeho důchody ponechal nebo ubohým katolíkům poddaným zbudovati sobě jiný dovolil.“

Jestliže protestanté prohlašují, že bude prolévána krev křesťanská, když konfoederace nebude prováděna, prohlašuje to spisovatel za bláhové strašení, poněvadž na jedné straně katolíci majíce na své

---

[1]) Sobieski, Nienawiść 82. Lengnich, Gesch. der preuss. Lande, Documenta 118.
[2]) Ss. rr. pol. VII., 200. — [3]) Replika „Obrona przeciw Processowi Confederaciej sejmem krakowskim wydanemu“, vydaná po sněmu, zřejmě tvrdí, že „pod przeszłym sejmem krakowskim wyszła książka na to umyślnie nasádzona, aby Confederacya . . . ohydnie oskarżona . . . na stracenie była podána i osądzona.“ Název této repliky, jak se zdá, ukazuje na to, že katoličtí členové sněmu krakowského (hlavně ovšem senátoři-biskupové) vedli náklad na onu polemiku. Na protestantské generální synodě toruňské mluveno bylo o spisku tomto takto: „quod sine ullo pudore in comitiis Cracoviensibus ederint librum sub titulo Processus confoederationis, admodum seditiosum et ad bellum inflamantem“ . . . Ve stížnosti, která ze synody toruňské měla býti přednesena králi zvláštním poselstvem, se praví, že odpůrci v době sněmu krakovského „haben ein Büchlein sub Titulo „de Processu“ ausgehen lassen, in welchem sie classicum in civile bellum canunt“. (Rpis lešenský, dříve *Dep. Unit. III. A 2* stát. archivu poznaňského). — [4]) Beza píše tato slova měl na zřeteli široce rozvětvené antitrinitářství v Polsku a Sibíňsku, které bylo výstřelkem kalvinismu.

straně krále a tím moc výkonnou, krve protestantů prolévati nepotřebují a protestanté krve katolíků prolévati se neodváží, poněvadž jsou si dobře vědomi své početné nedostatečnosti. Ostatně vždyť prý katolíci protestantům nepřekážejí nabývati úřadů i nejvyšších a starostenství a žijí s nimi v dobrém sousedství.

Jestliže takovéto důvody byly určeny a nepochybně i účinkovaly na mnohé katolické šlechtice, ochotné vyhověti požadavkům protestantů, jiné vyjadřovaly vlastní příčiny, pro které katolické duchovenstvo konfoederaci zamítalo. Bylo to hlavně odkládání komposice, která ovšem s jeho stanoviska obsahovala požadavek, aby protestantská šlechta úplně vrátila všechen dřívější majetek církevní a podrobila se zase svým dřívějším závazkům a povinnostem vzhledem k církvi, zejména platům desátkovým a církevní jurisdikci. „Kostely nám zabrali... důchodů církevních se zmocnili, poklady boží vybrali, duchovenstvu práva polámali a jurisdikci odňali... Ať cizí vrátí... Desátky skoro od šesti set let od králův, kteří byli dědici celého státu a absolutními pány, kdy ještě šlechtických svobod nebylo, udělené a vysazené a korunním právem všech stavu potvrzené, proč mají církvi bráti?... Mimo to ať do měst královských svých ministrů neuvádějí a do cizí jurisdikce se nevměšují, soudům církevním o dluhy a křivdy i ohavné hříchy ať v exekuci nepřekážejí, svátostem našim katolickým, mezi nimiž jest svaté manželství,[1]) ať dají pokoj, když jinými našimi svátostmi pohrdají." Ať udělají komposici, která jest velikou částí konfoederace...

Není pochyby, že Skargův spis byl duchovenstvu a šlechtickým odpůrcům varšavské konfoederace pramenem důvodů uváděných proti ní jak v jednání sněmovním, tak i v hádání mimosněmovním. Jakým způsobem asi se hájili a doporučovali konfoederaci protestanté a jejich podporovatelé, to zase lze poznati z protestantské repliky „Obroná przećiw Processowi Confederaciej". Porovnávajíce tuto odpověď se spisem Skargovým, proti kterému jest namířena, shledáváme, že spisovatel „Obrony" si k svému účelu dosti libovolně vyvodil a sestavil these ve spisu Skargově obsažené, takže doslovně vzato to replika není. Jen na některé vývody Skargovy nalezneme tam odpověď. Ač protestanté hlásící se k t. zv. konsensu sandoměřskému (z r. 1570) vylučovali ze svého středu antitrinitáře a novokřtěnce jakožto kacíře a tedy v podstatě souhlasili se stanoviskem Kalvinovým a Bezovým, nemohli ke Skargovu citátu z listu Bezova zaujmouti stanovisko určité, poněvadž konfoederace varšavská ve svém všeobecném znění, měla-li vůbec míti pro ně nějaký užitek, nemohla žádného vy-

[1]) Co jest míněno touto narážkou, vysvítá ze stížnosti Świętosława Orzelského, přednesené na gener. synodě protestantů v Toruni (konc. srpna 1595): „In comitiis quoque [míní se sněm r. 1595], non in loco privato, sed in consessu nuntiorum hae quaestiones agitabantur: 1. dubietates de legitimitate matrimoniorum, eo quod episcopi nolint matrimonia pro ratis habere, quae minister evangelicus confirmat et sancit, unde et ad testimonia perhibenda evangelicos admittere nolunt." LENGNICH, Gesch. der preuss. Lande, Documenta 118. (Srov. shora str. 20).

znání náboženského vylučovati. Proto odpověď na tvrzení Skargovo, že konfoederace dovoluje nejhorší sekty, vyzněla dosti neurčitě a slabě. Spisovatel (nebo obránci konfoederace na sněmu) dokládá se Písmem, že toto dovoluje prováděti v církvi příslušné změny, pokud tyto se shodují s řády prvotní církve. Jak daleko v nich jest možno jíti, to prý nemůže rozhodovati papežství, poněvadž o tomto jest známo, že často ve víře kolísalo a bloudilo. Pouze Písmo to může rozhodnouti. Námitku, že protestanté své poddané nutí, aby vyznávali tutéž víru jako jejich páni, prostě odmítá jako nepravdivou. Naproti námitce, že protestantští zeměpánové netrpí jinověrců ve svých zemích, poukazuje na skutečnost, že někteří zeměpánové uznali za potřebné za účelem uklidnění svých zemí zavésti v nich „konfoederace" t. j. náboženské míry (=upravení vzájemného poměru mezi náboženskými stranami). Uvádí zejména Karla V., Alžbětu, královnu anglickou a Jindřicha IV., krále francouzského a poukazuje na Belgii, kde po několikaleté válce došlo prý také ke konfoederaci. Námitku Skargovu, že v Polsku ke krveprolití pro konfoederaci nemůže dojíti, oslabuje tím, že podle přítomnosti nelze usuzovati o budoucnosti; poukazuje na dějiny, ze kterých prý lze čerpati poučení, že jest potřebí vnitřní rozbroje zavčas potlačovati smiřováním rozporů. Jestliže Skarga nemožnost krveprolití pro konfoederaci odůvodňuje malou početností protestantů, spatřuje v tom „Obrona" pohrůžku, aby protestanté prostě trpěli křivdy. Ostatně král, na kterého katolíci spoléhají, že bude dělati to, čeho oni si přejí, není prý povolán k tomu, aby mezi oběma stranami jejich spor [násilně] rozhodoval, nýbrž pokoj mezi nimi zachovával. Jestliže katolíci přes to krále přimějí, aby se k protestantům choval nepřátelsky, vyvolají účinek pro sebe nežádoucí — hrozí „Obrona". Kdyby nebylo „španělských fakcí" [jezuitů], snadno by se evangelíci s katolíky dohodli. Dříve se scházívali na svatbách, křtinách, pohřbích a jiných příležitostech, ale teď jako by jejich vzájemný poměr byl otráven.

Celkem vzato stojí obě polemiky a tedy také obě strany každá na jiném stanovisku. Protestanté odůvodňují své požadavky potřebou vnitřního uklidnění státu, která vyžaduje ustálení vzájemného poměru protestantské šlechty a duchovenstva s těmi zisky a vymoženostmi, kterých šlechta na jeho účet nabyla v prvním rozmachu reformace, ale duchovenstvo (církev), usiluje o úplné vrácení svých ztrát. Pro protestanty jest boj s církví a s duchovenstvem ukončen, chtějí zavříti mír na základě zásady „uti possidetis", ale duchovenstvo boj teprve začíná a koná přípravy k jeho plnému rozpoutání.

O něco málo dříve snad nežli Skargův „Process" (t. roku 1595) vyšla tiskem protestantská odpověď na katolickou „Rozmowu o konfederaciej" (z r. 1592)[1]), která rovněž osvětluje ovzduší sněmu r. 1595.[2]) Z této nevalně zdařilé a málo obratné repliky zasluhuje zmínku

[1]) Srov. str. 82. — [2]) Podpora confoederaciej przeciw wierszom podanym w Rozmowie ziemianina z księdzem o jej zniszczeniu. Anno 1595.

zejména přiznání, že protestantské vrchnosti skutečně někdy své poddané nutí k své víře, že však se to odůvodňuje tím, že aspoň takto naprosto nevzdělaný lid přichází k jakémusi vzdělání. Zajímavá jsou slova, jimiž se to vykládá: „Co se týče nucení poddaných k víře, tedy to vím a mám také takové [mínění], že tento druh [lidí] málo se pořádnou zbožností podle Boha zaměstnává kromě svých zvyků a obyčejů dávných a raději jde do lesa nežli do kostela, když na ně zazvoní. A jdou-li do kostela, tedy se na hřbitově baví rozmluvami a jiní se tam rozloží, taková jest jejich pobožnost. A jsou-li v kostele a zeptáš-li se některého z nich, čemu se naučil, hned odpoví: ‚Co pak jsem kněz?‘ Takť jest ten druh [lidí] neproniknutý božskou naukou. Ne nadarmo bylo o něm řečeno: Rusticus in ecclesia nudus etc. Tedy jestliže evangelíci donucují ty chlapy, aby poslouchali slovo boží, tedy nečiní to nemístně, poněvadž to i katolíkům prospěje a také to někteří činí. Ale k víře nutiti náleží samému Bohu.“

Na stížnost, že protestanté ruší kostely, odpovídá, že i mnoho katolických patronů nechává kostely zpuštěné, takže „jen vrabci a sovy v nich přebývají.“

Písemné tyto projevy svědčí dostatečně, že úsilí protestantu donutiti duchovenstvo, jejich katolické přívržence a krále k povolnosti, bylo marné. Protestantům však se právě tehdy ukazovala naděje, že získají posilu, ježto se k nim obracela přední pruská města, Gdansko, Toruň a Elbing o pomoc proti biskupům vladislavskému (kujavskému) a chelmskému, kteří na nich vymáhali vydání hlavních nebo farních kostelů, zabraných kdysi pro bohoslužbu protestantskou, chtějíce v nich zavésti zase bohoslužbu katolickou. Bylo to nepochybně jedním článkem důsledného protireformačního postupu, který polští biskupové již za vlády Štěpána Bathoriho začali prováděti ku podnětu a za dozoru zástupců stolice papežské. Podobně jako ve vlastním Polsku a na Litvě, tak i v polském Prusku (čili v Prusích královských) měla královská města býti očištěna od protestantství. Počátek k tomu měl býti učiněn získáním pevných středišť katolického života ve farních chrámích. Jsouce si jisti souhlasu a po případě i podpory královy, mohli se biskupové odvážiti sáhnouti na náboženskou samosprávu pruských měst.

Radám královských měst v Prusích bylo dáno na srozuměnou, že jim nepřísluší rozhodovati o víře obyvatelstva a tím katolickou menšinu připravovati o možnost provozovati své náboženství, nýbrž že to jest právo panovníkovo. Pro katolické menšiny měla býti konána katolická bohoslužba v příslušných farních kostelích. Prováděti protireformaci vůbec ovšem se ti biskupové, jejichž církevní pravomoc se vztahovala na dotčená města, neodvažovali, poněvadž města měla zvláštní dovolení, listinami doložené, od Zikmunda II. Augusta, Štěpána Bathoriho i od Zikmunda III., že se smějí v provozování svého náboženství říditi konfessí augšpurskou. Nařízením vydati biskupovi farní kostely byla postižena nejprve menší města[1], ale pak

[1]) LENGNICH, Gesch. der preuss. Lande 146.

došla řada i na města nejpřednější, Gdansko, Elbing a Toruň.[1]) Města se nařízením vzpírala a byla proto pohnána od biskupů před soud královský a jím i odsouzena „in contumaciam", ale města se odvolávala k valnému sněmu.[2])

Již na sněmu r. 1592 vedla si stížnost menší města pruská svými zástupci. Na sněmu r. 1595 už stížnosti i velikých měst byly předmětem zájmu a pozornosti. Vůdcové protestantů, člen senátu Ondřej Leszczyński a Świętosław Orzelski, význačný člen jizby poselské, na něž se Gdanští už v době zasedání sněmíků obrátili s žádostí o pomoc, uvedli ony stížnosti ve známost sněmíkům vévodství břešťsko-kujavského a poznaňského i kališského, takže sněmík środský se usnesl, aby příslušná rozhodnutí králova byla odvolána a aby process proti Gdansku zdvižený byl předložen valnému sněmu k rozhodnutí.[3]) Dostala se tedy stížnost Gdanských na přetřes ve sněmu[4]), a to tím spíše, že města pruská, zejména Gdansko, poslala po zvláštních poslech jizbě poselské své stížnosti a žádosti, v nichž se dovolávala jmenovitě konfoederace varšavské a přísežných slibů králů polských.[5]). V obydlí Ondřeje Leszczyńského jednali o nich s posly měst pruských evangeličtí poslanci (6. března — před zahájením sněmu). Poněvadž veliká města pruská, s Gdanskem v čele měla veliký význam hospodářský a tím i politický, kterým se pokusil marně otřásti na počátku své vlády Štěpán Bathori, proto kynula šlechtě protestantské vyhlídka

[1]) Věci tyto jsou dosud nejasné, zejména otázka, jak si mohli troufat biskupové na mocná pruská města, na které králi a státu polskému bylo bráti veliký ohled a šetřiti zejména jejich samosprávy. V archivě vatikánském (Nunz. di Polonia t. XXV. — podle *Tek Rzymských* t. 46. f. 267—269) jest zachován akt, kterým kujavský biskup Rozražewski už 30. IX. a 5. X. 1587 vymáhal na Gdansku vydání kostela Panny Marie církvi katolické, ač Gdansko mělo zvláštní privilegium od Štěpána Bathoriho (z 25. I. 1577) na svobodné užívání konfesse augšpurské (srov. *rkpis Czartor. N. 1637* str. 5). Zikmund III. potvrdil Gdansku toto privilegium dne 11. I. 1588 (na sněmu korunovačním) a téhož dne také vydal městu Elbinku listinu na svobodné užívání konfesse augšpurské s několika výhradami, hledícími k možným případům pochybností stran rozsahu jejich oprávněnosti jí užívati (srov. *rkpis Czartor. N. 1637* str. 181). Srov. LEPSZY, Walka stronnictw 115 pozn. 3. Náboženské privilegium skoro téhož znění, jako je elbinské, bylo vydáno téhož dne městu Toruni. Otiskl je ZERNECKE, Thornische Chronika str. 197—198. — [2]) HARTKNOCH, Preussische Kirchenhistoria 763 a násl., 1001—1002, 1013' 1066—67, 1086. LENGNICH, Gesch. der preuss. Lande 190—191. Na generální synodě toruňské (1595) Orzelski pravil o věci toto: „Iam civitatibus istis res ad bannitionem devenit, velut Elbingensibus, qui iam ad eam sunt citati. DD. Dantiscanis executio decreto imperata est ad diem hodiernum [25. VIII.] sub vadio centum millium. Contra DD. Thorunienses sunt triplicata vadia". LENGNICH, Gesch. der preuss. Lande, Documenta 117. — [3]) WOTSCHKE, Graf Andreas v. Lissa v „Aus Posens" IV., 35. — [4]) Viz list Ondřeje Leszczyńského městské radě gdanské ze 16. I. 1595 v „Aus Posens" IV., 53—54. Starostou radziejovským, jemuž rada gdanská poslala list prostřednictvím Leszczyńského, byl Św. Orzelski. Že na sněmu r. 1595 byl poslem, vysvítá z LENGNICHA l. c. 197—198. Srov. shora pozn. 2.

Ze skutečností, uvedených u Lengnicha str. 193—194, jest viděti, že města pruská nenalezla zastání u šlechty pruské, poněvadž pruské sněmy nemohly pro malé účastenství šlechty činiti žádného usnesení. Ostatně pruská šlechta byla převážně katolická a městům nepřála. — [5]) Gedanensium civium oratio exhibita in scripto nuntiorum terrestrium coronae in comitiis regni Poloniae Cracoviae 1595 v rkpe Herrnhutském *AB II R 1. N. 6* str. 485.

nabýti značné posily spolkem s nimi, zvláště kdyby se odporu měst podařilo zmařiti snahy episkopátu proraziti se zásadou, že král nebo v jeho zastoupení biskupové určují víru obyvatelstva ve městech královských a zjednati platnost názoru, že města pruská mají co do náboženství stejné právo jako stav rytířský a že tudíž se i na ně vztahuje konfoederace varšavská.[1]) Již r. 1593 pokoušeli se polští protestanté získati pruská města k společnému postupu na obranu víry, a proto je Ondřej Leszczyński zval k účastenství na zamýšlené společné či generální synodě protestantů, uznávajících „Svolení" sandoměřské (z r. 1570).[2]) Teď když sama města uznávala potřebu žádati je za pomoc, hleděli to využitkovati. Navrhovali poslům měst pruských, aby se zamýšlená generální synoda, o které se v době krakovského sněmu již vážně a určitě jednalo, odbývala v Toruni tak, aby pruská města mohla na ni vyslati své zástupce.[3]) Poslové toruňští sice projevili obavy, aby tím proti sobě nepopudili krále, avšak přední velmoži je upevňovali ve statečnosti.[4])

By městům pruským ukázali svou dobrou vůli a větší důvěru jejich získali, proto hlavně protestantští členové valného sněmu mluvili na něm o jejich stížnostech. V senátě (11. března) obšírně dovozovali, že i na pruská města se vztahuje konfoederace varšavská. Král však projevoval nad tím svou nelibost a mezi účastníky sněmu došlo o tuto věc k rozbroji. Při té příležitosti jistý evangelický senátor (nejspíše Ondřej Leszczyński) řekl králi, že jest povinen zachovávati konfoederaci varšavskou, když ji potvrdil svou přísahou. Tím prý král byl tak dotčen, že ukončil jednání.[5])

Když dne 18. března se (patrně: před sněmovním soudem) projednávala pře Gdanských s chelmským biskupem (o farní kostel P. Marie), byli přítomni jednání četní poslanci evangeličtí a zejména Św. Orzelski se vřele Gdanska i jiných měst pruských ujímal a žádal, aby o věci rozhodl sám sněm, buď přítomný nebo budoucí. Jemu však odporoval katolický poslanec Garwacki, který hájil patronátního práva králova. Král rozhodl, že město Gdansko má učiniti zadost už dřívějšímu jeho výroku (pronesenému na soudu dvorském).[6])

Ke konci sněmu jistý evangelický poslanec (snad Orzelski) doporučoval králi, aby zachovával náboženský mír a protestoval proti processu, který byl uvalen na města pruská, žádaje aby rozsudky byly odročeny, až by se o nich pojednalo na sněmících (patrně: relačních).[7])

Hlavní ovšem starostí protestantu bylo vymoci si provádění konfoederace varšavské. Celá poslanecká sněmovna se vyslovila pro to, aby konfoederace varšavslá byla utvrzena. Ale v senátě se pro to nenašlo dost ochoty. Byli tudíž protestanté ochotni se spokojiti s prodloužením zákona o pouličních bouřích z r. 1593, jak to navrhovali

[1]) Srov. LENGNICH l. c. str. 73 a násl. (příloha N. 29). — [2]) WOTSCHKE v „Aus Posens" IV., 33—34. — [3]) LENGNICH, l. c. 196. — [4]) LENGNICH l. c. 207. — [5]) LENGNICH l. c. 196—197. — [6]) LENGNICH l. c. 197—198. Srov. WOTSCHKE v „Aus Posens" IV., 35. — [7]) LENGNICH l. c. 201.

někteří (snad většina) senátoři, ale s jistými dodatky nebo změnami.[1]) Kdežto senátoři navrhovali, aby zákon o pouličních bouřích byl prodloužen do následujícího sněmu, protestanté chtěli, aby platil tak dlouho, pokud by process konfoederace nebyl ustanoven — účastníci sněmu však se měli přičiniti o to, aby určení způsobu stran provádění konfoederace se stalo již na sněmu následujícím. Kdežto podle návrhu senátorů úřady hradské a městské se měly při stíhání pouličních bouří říditi podle pokynů králových a ke králi také měla jíti odvolání, protestanté prvé odmítali mlčky a druhé (odvolání) výslovně tím, že žádali, aby bylo možné odvolání k nejvyššímu tribunálu, a to nejen šlechtě, nýbrž i „plebejům". Tribunál pak měl odvolání v těchto případech vyřizovati jen svými světskými členy. Mimo to chtěli, aby se zákon vztahoval výslovně i na bouře původu náboženského a nejen na Polsko a Litvu, nýbrž i na Prusko a Livonsko. Konečně žádali, aby procesy proti pruským městům s kostely byly odloženy do budoucího sněmu tak, že by tento je podrobil svému šetření.

Poněvadž požadavky protestantů byly pro duchovenstvo nepřijatelné, proto nedosáhly schválení ani senátu, ani krále. Zdá se však, že (ač usnesení se nestalo žádné) skutečně nabyl platnosti návrh senátorů,[2]) ježto králi a jeho horlivě katolickým přívržencům a rádcům záleželo na tom, aby nejbližší sněm, který se měl v brzké době sejíti jen za účelem rozhodnutí otázky, má-li Polsko vstoupiti do protiturecké ligy, připravované stolicí papežskou ve spolku s českouherskými Habsburky, nebyl rušen novými rozbroji o konfoederaci varšavskou, ježto měl zasedati pouze dva týdny.[3])

Přes to, že shora uvedený návrh protestantů stran prodloužení zákona z r. 1593 o pouličních bouřích nedosáhl náležitého souhlasu, přece uznání návrhu senátorského králem (třebas nepojaté do usnesení sněmovních) bylo pro ně jistým úspěchem, neboť se tím začínalo něco podobného, čím bývaly v Německu „interimy" při počátcích reformace a v Polsku suspense církevní jurisdikce za krále Zikmunda II. Augusta. Protestanté ovšem si byli vědomi, že je čeká ještě velmi dlouhý a těžký boj, zvláště proto, že (jak zvláště z postupu episkopátu a krále v Prusích královských bylo viděti) jejich katoličtí odpůrci začínají teprve rozvíjeti svou útočnou sílu a protestanté naopak pozbývají své odolnosti jednak odpadáváním svých význačných lidí k církvi katolické, jednak vnitřní nesjednoceností, působenou rozpory politickými a také srážkami jednotlivých církevních organisací na poli věrouky a církevní kázně.

---

[1]) Sobieski, Nienawiść 82 a Dodatek I. na str. 177—178. Týž akt, který Sobieski na tomto místě otiskuje z rkpu bibl. ord. Zamoyských ve Varšavě, jest obsažen též v rkpe *Czartor. N. 2723* l. 561 a násl. Poslední věta: „O sąd i executią na tym sejmie strony zburzonego zboru krakowskiego i innych gwałtów przy tem uczynionych pilnie prosiemy" — u Sobieského chybí. — [2]) Podle Lengnicha l. c. 197 král po úradě s katolickými senátory dal věděti evangelíkům, že se má zachovávati zákon o pouličních bouřích z r. 1593; každý, kdoby se cítil dotčen, může prý si stěžovati buď u krále nebo u nejvyššího tribunálu. — [3]) Žukovič, Sejmovaja bor'ba 122.

Obzvláště citelné ztráty měli lutheráni ve Velkopolsku. R. 1589 Jeronym Gostomski, kastelán nakelský,[1]) přestoupil k církvi katolické a učinil na sněmu (3. dubna) veřejně (zajisté ostentativně) vyznání víry.[2]) O něco dříve (1588) přestoupil k církvi katolické představitel grodziské (lutherské) linie velmožského rodu Ostrorogů, Jan, čímž kostely v Birnbaumu a Grodzisku přešly do rukou katolických duchovních. Lutherský superintendent, Erasmus Gliczner, jenž v Grodzisku měl své sídlo, byl nucen je opustiti.[3])

Vedle takovýchto význačných a vlivných mužů odpadávali neustále lidé menšího významu, drobná šlechta a měšťané. Letopisy jezuitské kolleje v Poznani zaznamenávají každoročně přestoupení několika set lidí na víru katolickou. Ač jest to nepochybně nadsazování, přece nelze pochybovati, že takovéto úspěchy jezuitů se stávaly protestantům čím dále, tím důtklivějšími.

K tomu se družily nenahraditelné ztráty vynikajících lidí úmrtím.[4]) Největší ranou byla nejen pro lutherány, nýbrž vůbec pro protestanty, zvláště velkopolské, smrt poznaňského vévody Stanislava hraběte z Górky, dne 29. října 1592. Znamenala pro ně ztrátu několikerou: předně ztrátu velmi vlivného a pečlivého náčelníka a vůdce v zápase náboženském, který m. j. se přičiňoval vždycky o udržení soudržnosti těch církevních organisací, které se hlásily ke konsensu sandoměřskému a dovedl tlumiti jmenovitě odlučné snahy svých souvěrců lutheránů, kteří po příkladě lutheránů německých nechtěli uznávati za správné některé názory bratří českých a kalvinistů (zvláště o eucharistii). Dále znamenala smrt Górkova nenávratnou ztrátu důležitého a vysokého úřadu poznaňského vévody a konečně i ztrátu ohromného nemovitého majetku Górkova, obsahujícího zejména několik kvetoucích měst, neboť Górka, poslední člen svého někdy rozvětveného a bohatého rodu, neměl synu a dědictví po něm získali jeho katoličtí synovci Czarnkowští, kteří lutherské

[1]) Předchůdcem jeho v tomto úřadě byl bratrský šlechtic, Štěpán Grudzinski, jenž zemřel v červnu r. 1588. — [2]) *Annales collegii Posnaniensis* (*rkp. Jag. N. 5198 díl I.* f. 25) vypravují, že dal svého syna do jezuitské koleje v Poznani. Když tento brzy podlehl vlivu této školy a stal se katolíkem, následoval otec brzy jeho příkladu. Srov. Ss. rr. pol. VII., 126. Załęski, Jezuici, IV, 1, 114, Wotschke v „Aus Posens“ IV., 28 a v Ztft. f. slav. Philologie 1925, 458. Podle „Annalu“ shora uvedených (f. 25) byli kacíři zděšeni jeho odpadnutím, ježto měli od něho slíbeno 2000 zlatých na postavení nového zboru. — [3]) Wotschke v „Ztft. d. hist. Gesell. Posen“ 1907, 108 a v „Aus Posens“ VI., 43. *Annales collegii Posnan. (rkp. Jag. N. 5198 d. I.*, f. 25) zaznamenávají toto: „Pridie nonas januarii [t. roku 1589] P. rector [= Jan Konarski] Grodiscum ab illustri oppidi istius dynasta Ostrorogio, non multo ante ad religionem catholicam converso, accersitus, duas ecclesias reconciliavit“. — O odpadnutí Adama Albrechta Przyjemského viz Wotschke v „Aus Posens“ II., 18. — [4]) Dne 13. prosince 1593 píše Jan Turnovský Vilémovi Stuckimu: „Multos bonos viros egregie de ecclesia Dei, praeclare de republica Poloniae meritos, praecipuos patriae patres, mors nobis ademit. Quidam turpi apostasia ex castris domini exercituum ad synagogam Jesuiticam, ipsius adeo satanae satellites, profugiunt. Sic conjuratorum in evangelium Christi aeternum evangelicorumque hostium vires et copiae augentur“. „Aus Posens“ I., str. 102—103. Několik ztrát uvádí Wotschke v „Aus Posens“ I., 81—82.

kostely na statcích někdy Górkových, na př. v hlavním jeho sídle Kórniku odevzdali kněžím katolickým.

Mnohem citelnější ranou bylo pro lutherány, že do rukou dědiců Górkových přešel proslulý górkovský palác v ulici Vodné v Poznani, kde od r. asi 1550 byl jejich bohoslužebný zbor. Jeden z dědiců, t. Petr Czarnkowski (zeť Stanislava Górky), sice tento dům na počátku ledna r. 1595 prodal lutherské obci poznaňské (s Kryštofem Ridtem a Jakubem Frobellem, jakožto seniory, v čele), ale když lutheráni začali dům přestavovati v chrám, poznaňští jezuité s rektorem tamější koleje v čele se přičinili o to, nejen aby přestavbu zmařili, nýbrž i aby koupi učinili neplatnou. Dům pak skutečně přešel v majetek města Poznaně a toto z něho udělalo klášter.

Lutheráni byli nuceni pro své bohoslužby koupiti jiné místo mimo obvod města (za branou Wronieckou) a zbudovati si tam skrovný kostel dřevěný.[1]) Ale tento byl už r. 1595 (25. července) lůzou poznaňskou zničen a rozvrácen.[2])

Uprázdněné vévodství poznaňské bylo uděleno obrácenci Jeronymu Gostomskému (shora dotčenému — str. 109), jenž se před králem chlubil, že bez jeho vůle a pokynu nikdo nebude zvolen za poslance vévodství poznaňského a kališského.[4])

---

[1]) Vypravují o tom *Annales collegii Posnan.* (*rkp. Jagell. N. 5198 díl I.* f. 34): „Iam haeretici convenerunt de emenda Czarnkowiana domo, magnitudine et nobilitate totius Posnaniae primaria, in qua hactenus conciabula sua celebrabant, sed postmodum, ut suo loco notabimus, in monasterium insignum, Deo sacratum, sub regula D. Benedicti conversa." Aby to bylo zamezeno, jezuité všemožně se přičiňovali. Rektor poznaňské koleje jednal „cum ipso urbis praefecto, ut, quoniam in illo cardo rei verteretur, impediret haec in emenda illa domo haereticorum consilia". Dále jednal s biskupem poznaňským a tento zapověděl „consulibus Posnaniensibus sub poena excommunicationis", aby nepřipustili, by koupě byla zapsána do veřejných knih. Byl na to upozorněn i arcibiskup. Tento psal biskupovi a kanovníkům poznaňským, aby se přičinili o zmaření koupě a slíbil, že na ten účel věnuje 1000 zlatých. Lutherán Świętosław Orzelski mluví sice na generální synodě toruňské o tom, že jeho souvěrci dotčený dům už skutečně koupili, ale koupě, jak se zdá, nenabyla ještě právní platnosti. Jeho stížnost zní takto (u LENGNICHA), Gesch. der preuss. Lande, Documenta str. 117): „domus lapidea Posnaniae, privilegio Ladislai regis, qui ad Varnam periit, ab oneribus exempta et iuri nobilium subiecta, vendita est a successoribus domini palatini Posnaniensis, piae memoriae, et quia coepit ruinam minari, restaurare ipsam voluimus, hic vero statim intercessit inhibitio ab episcopo Posnaniensi, ne aedificaretur, idque grandi multa proposita, ad quod etiam consilium et petitio magnifici domini capitanei generalis Maioris Poloniae accessit. Senatus Posnaniensis misit petitum informationen a S. R. Maiestate et iam, ut audio, parata sunt decreta et ad capitaneum et ad civitatem ipsam, ut ne permittant templum extrui in hac domo". Srov. ŁUKASZEWICZ, Dyssyd. 196—197, ŁUKASZEWICZ—TIESLER, Historisch-statistisches Bild der Stadt Posen II, 127 a KLEINWÄCHTER, Paulus Gericius v ZHG Posens 1890, 229—230. Též WOTSCHKE v „Aus Posens" IV., 34—35. ŁUKASZEWICZ, Lithauen 72. HAUPTMANN, Z przeszłości polskiego zboru ewangelicko-augsburskiego w Poznaniu str. 40. — [2]) WOTSCHKE, Konstantin Toxites v „Aus Posens" III., 5 pozn. 3 Srov. LENGNICH, Documenta 117, 145. ŁUKASZEWICZ, Lithauen 72. *Das gelahrte Preussen* III., 1 (1723) str. 61. — [4]) Na gener. synodě toruňské bylo na to žehráno: „et compertum est, dominum palatinum Posnaniensem jactasse coram S. R. Majestate. in palatinatu Posnaniensi et Calissiensi neminem citra eius voluntatem et nutum in nuncium delectum iri". (LENGNICH, Gesch. der preuss. Lande, Documenta, 119). Srov. WOTSCHKE, Graf Andreas v. Lissa v „Aus Posens" IV., 34. *Annales collegii*

Nedlouho po smrti Górkově se uprázdnilo také důležité místo generálního starosty velkopolského, v jehož rukách spočívala všecka výkonná moc státní, smrtí Ondřeje Opalińského (3. března 1593), jenž, ač katolík, náležel mezi politiky umírněné. Jeho nástupcem se stal Adam Sędziwój Czarnkowski, jenž podle přání jezuitů poznaňských u krále zakročil, aby lutheráni v górkovském paláci nesměli dále konati svých bohoslužeb.[1])

Udělení vévodství poznaňského, které bylo mnoho let jaksi državou šlechty protestantské, horlivému katolíkovi a vyslovenému nepříteli snah protestantských, bylo zajisté také neklamným příznakem, že král chce důsledně pomíjeti protestanty při rozdílení hodností a úřadů, jak to od něho výslovně žádal nový papež Kliment VIII. svým brevem z 1. února 1592.[2]) Z tohoto aktu jest viděti, že Zikmund III. v prvních letech své vlády nečinil při tom rozdílu mezi katolíky a protestanty. Že později se řídil zásadou protestanty pomíjeti, jak to už dávno od něho žádali jezuité a biskupové, k tomu asi přispěla také agitace, kterou protestanté proti němu vedli v l. 1591 a 1592.[3])

Na synodě toruňské Św. Orzelski a Ondřej Zaręba vedli stížnost na to, že protestanté z návodů jezuitů jsou vylučováni z hodností senátorských a z úřadů i opomíjeni při odměnách, jmenovitě při rozdílení pozemků a statků (starostenství), určených pro lidi o stát zasloužilé. Jestliže však přece někdy protestantům bývají svěřována vévodství a kastelánství, děje se to prý za tím účelem, aby se hmotně vyčerpali.[4])

Dosti důtklivě začali již také protestanté pociťovati útočný postup vyššího duchovenstva (osmělovaného úspěchy na kolbišti církevně-politickém jakož i přízní královou, ale ovšem i bouřícího se pro houževnatý odpor, který mu kladli protestanté) v oboru soudnictví a uplatňování nároků na obnovení církevní pravomoci nad kostely a farami. Čím dále, tím více se množily případy, jimiž biskupové dávali najevo, že bez ohledu na neprovedenou komposici chtějí si v mezích platných zákonů dobývati nazpět toho, co ztratili účinkem hnutí reformačního, jak se na tom usnesli již v době sněmu pacifikačního (str. 46) a na provinciální synodě piotrkovské. Mimo to, jak se zdá, byla biskupům aspoň do jisté míry vrácena jejich někdejší soudní pravomoc nad šlechtou, a to nepochybně již r. 1593 jako cena nebo náhrada za to, že svolili k zákonu o potlačování pouličních bouří.[5]) Duchovenstvo začalo stíhati jednotlivé šlechtice protestantské

Posnaniensis (f. 25) píší o něm: „Cum factus esset postmodum... palatinus Posnaniensis, acriter infestabat haereticis, providebatque semper, praesertim in comitiis (quando libera voce suam proferebat sententiam), ne quidquam illorum insidiis catholica religio detrimenti pateretur." — [1]) *Annales coll. Posnan.* (*rkps Jagell. N. 5198 d. I.* f. 34): „Kalendis Augusti [1593] Adamus Sandivogius Czarnkowsky generalis Maioris Poloniae designatur". Srov. shora str. 110, v pozn. 1. — [2]) Theiner III., 208. Srov. Barwiński v Reformacja I., 53. — [3]) Srov. str. 61. — [4]) Lengnich, l. c. Documenta 117, 120. Srov. Łukaszewicz, Lithauen 73. — [5]) Na generál

pro rouhání a poškozování práv svých. Tak lublínský šlechtic Brzeziński a jeho syn byli pohnáni před soud za to, že nesmekli před svátostí oltářní a otec byl nucen přísahati, že to neučinil na potupu katolického náboženství.[1]) Ve vévodství sandoměřském byl pohnán před soud šlechtic Jordan za to, že při jakési při o meze nepřizval k ní místního faráře.[2]) Vilenský poslanec a královský dvořan Czyż, za to, že ve shromáždění poslanců nazval ,,papežovu svátost" ,,chlebem nebo placentou (po polsku opłatkem)", byl předvolán ke králi a k biskupovi krakovskému, ,,ostře byl pokárán a donucen, aby se omluvil, že mu ten výrok mimovolně z úst uklouzl."[3])

Kdežto dříve si biskupové stěžovali, že duchovenstvo jest podrobeno světským soudům, teď už půhonů jejich nedbalo. Dokladem toho jest nepochybně případ, kterého se dotkl Św. Orzelski na generální synodě toruňské, že jakýsi kněz, byv pohnán před soud pro vraždu, neuposlechl, odvolávaje se na to, že věc ta náleží před forum římské.[4])

A poněvadž s pokrokem protireformace a odpadáváním protestantů nabyli ve smíšeném sboru soudců nejvyššího tribunálu (odvolacího soudu pro pře civilní), skládajícího se z poloviny světských a z poloviny duchovních přísedících, převahy rozhodní katolíci, prohrávali protestanté v poslední instanci pře o statky a vůbec o majetek sporný s duchovenstvem a tím vznikalo jim nebezpečí, že přijdou o majetek, zabraný kdysi na účet církve katolické. Mimo to začali kněží zase vésti se šlechtou před biskupskými soudy pře o zadržované desátky,[5]) ač tato věc měla býti rozřešena komposicí a tudíž soudy o ní jednati neměly.[6])

Kde se naskytla vhodná příležitost, jmenovitě asi tam, kde malomocný šlechtický patron se nemohl opříti o nějakého mocného ochránce, pokoušeli se biskupové odnímati kostely dříve katolické a poháněli patrony k svému soudu.[7])

---

synodě v Toruni pravil pan Pawłowski: ,,praesertim cum videamus, restitutum esse sacerdotibus forum et processum et in Tribunali superent nos pluralitate votorum. . ., petamus, ut a S. R. Majestate cohibeatur forma judicii recens inventi et ut Tribunalia emendentur." (LENGNICH l. c. 121). — [1]) LENGNICH l. c. 119. — [2]) Tamže. — [3]) LENGNICH l. c. 119. — [4]) LENGNICH l. c., Documenta 119. ,,Von allen Muthwillen, so den Evangelischen von den ihrigen beigefügt, wie auch vom Todschlag, Gewalt und sonsten andern Excessibus wollen Sie, man soll nach Rom appellieren sie gestatten". . . (Rpis lešenský ,,Instruction den Herrn Abgesandten aus dem Synod, so in Thorn gehalten worden an Ihro K. M. mit gegeben", dříve *Dep. unit.* III., A 2 státního archivu v Poznani). — [5]) Tamže. Srov. stížnosti několika sněmíků velkopolských před sněmem r. 1593 na str. 97 a v pozn. 3. — [6]) ,,Wegen der Zehenden, so durch der Krohnen-Constitution bis zur Composition beygelegt sein, will man per force agiren und richten" — z ,,Instruktion den Herrn Abgesandten aus dem Synod, so in Thorn gehalten worden, an Ihro K. M. mit gegeben" v archivě lešenském (dříve Dep. Unit. III. A 2). Srov. shora pozn. 5. — [7]) K takovýmto případum asi se vztahuje stížnost pana Brzezińského na generál. synodě toruňské: ,,Non urbes solum, sed nobiles etiam viri in hac parte patiuntur praeiudicium propter mutationem religionis praeter autoritatem ordinarii episcopi, quemadmodum accidit domino Philippo Zakrzewski domino Plazae, capitaneo Lubaczewiensi, domino Glewski in terra Cracoviensi." LENGNICH l. c. 118. (Filip Zakrzewski zbořil dva

Poslové zvolení na synodě toruňské (r. 1595), aby králi přednesli jejím jménem řadu stížností, měli m. j. poukázati také na to, že faráři, dosazovaní biskupy (bez souhlasu s příslušnými patrony) zabírají kostely, počínají si, jako by byli jejich pány a vyvolávají s patrony spory za tím účelem, aby konečné rozhodnutí vyznělo proti patronům.[1]) Také prý překážejí pravým dědicům budovati nové kostely na svých statcích — což nepochybně se týká případu, kdy patron za kostel ztracený ve prospěch církve katolické, chtěl zbudovati nový kostel protestantský.

Jak se zdá, ztratila tímto způsobem r. 1595 také Jednota bratrská (snad o něco později) své zbory v Pakości a Płomykowě a kalvinisté kujavští zbor v Lissowě.[2])

Biskupové si činili také nároky na jmění protestantských duchovních, odůvodňujíce to tím, že nejsou zákonitými duchovními správci a že manželství jejich nepožehnal kněz katolický.[3]) „Na mnoha místech — praví instrukce, daná poslům vyslaným králi z generální synody toruňské — nechtějí evangelíky připouštěti k aktum a přijímati jejich svědectví a co ještě horšího, že jejich počestné sňatky a manželství se berou v pochybnost a neostýchají se jejich Sponsalia nestydatě zamítati. Rodičům se odvažují jejich děti oddávati, z rukou rváti, své pravomoci přisvojovati, také jmenované ženy zamykati do svých klášterních žalářů. Světské smlouvy manželské dovolují si podrobovati své censuře.“[4])

Gdanský měšťan Linde byl předvolán k biskupskému officiálu za to, že svou dceru provdal za evangelíka. Šlechtice, který ji pojal za manželku, odsoudil biskup k peněžité pokutě 2000 zlatých a jeho manželka aby byla zavřena do kláštera.[5]) Na synodě toruňské stěžoval si Św. Orzelski, že při jednání v jizbě poselské protestanté jsou vystaveni mnoha příkořím, takže nemohou svobodně svého mínění pronášeti.[6]) Jiní účastníci poukazovali na to, (a věc pojata byla i do počtu stížností, jež měly býti předneseny samému králi), že kněží (jezuité) drží ve své moci klíče od městských bran, radnic a zvonů, a že ochraňují psance pod zástěrou svátosti pokání, ač jest

kostely, ale tribunál jej donutil, aby je znovu vystavěl (srov. shora str. 35.). Jak si počínali biskupové, toho příklady uvádí BUKOWSKI, Dzieje reformacyi w Polsce I. 237, pozn. 2. Prováděli, kde nenaráželi na odpor patronův, visitace kostelů protestantských. Později je přímo zabírali i přes odpor patronův, jestliže měli k tomu dostatečnou moc. Šlechtic podle starého zvykového práva pokládal kostel za svůj soukromý majetek, ale protireformace tohoto práva neuznávala. — Srov. obavy Š. B. Turnovského před vypuzením z Ostrorogu r. 1592 (viz str. 96). — [1]) Příslušné místo z „Instruction den Herrn Abgesandten aus dem Synod. so in Thorn gehalten worden, an Ihro K. M. mit gegeben“ (v archivě lešenském, dříve ve Dep. Unit. III. A 2), je těžko srozumitelné, ale hlavní smysl jeho jest takový, jak shora se uvádí. Překlad ŁUKASZEWICZŮV (Lithauen 73) není věrný. — [2]) ŁUKASZEWICZ, l. c. 310, 333, 336, 352. — [3]) LENGNICH l. c. 118. „Der Ministrorum und ihrer ehelichen Kinder Güter wollen sie zu Caducen machen und bringen dieselben auch aus.“ Rpis lešenský (dříve *Dep. Unit.* stát. archivu poznaňského III A 2). Srov. shora str. 103 pozn. 1. — [4]) Rpis Lešenský (dříve *Dep. Unit.* stát. archivu poznaňského *III* A 2). — [7]) LENGNICH l. c. 118. — [6]) Tamže 119.

trestné psancům ochranu poskytovati. Konečně byly uvedeny i případy znásilňování protestantských duchovních na veřejných cestách jak se zejména stalo lutherskému superintendentovi Bartoloměji Krossiovi a Stanislavovi Stawenskému.“[1])

Uvedl jsem skoro všecky všeobecné i určité stížnosti protestantů na utiskování se strany vlády a katolického duchovenstva, pokud jsem je z příslušných pramenů mohl shledati. Jest z nich beze vší pochyby viděti značně již vzestouplé sebevědomí a nároky katolického duchovenstva. Z některých případů vyzírá přímo fanatická snaha postaviti protestanty jakožto kacíře úplně mimo platný zákon a právo, vyloučiti je ze státní společnosti, pro kterou *církevní právo* má býti základem[2]). Ovšem, jsou to teprve předzvěsti, neboť případů konkretních ani sami protestanté nedovedou mnoho uvésti — kdyby byly, zajisté by jich nesmlčeli. Příznačné jest, že nejdůtklivěji pociťují útoky na své zbory po městech a vůbec nemožnost zachrániti královská města pro provozování svého náboženství. To je ústřední, stěžejní otázka celého boje o konfoederaci varšavskou a k ní pak se ovšem druží všelijaké otázky menší váhy, ve kterých ovšem také protestanté sklízejí porážku za porážkou.

Neúspěch ve věci hlavní a řada dráždivých útoků a nároků se strany katolické podněcují jistou část protestantů k násilné odvetě na způsob občanské vzpoury, ale v jiné (nepochybně větší) části, střízlivěji poměry posuzující, vyvolávají značnou skleslost a resignovanost, s čímž pak souvisí krajní oportunism jednotlivců i celých skupin v poměru jejich ke katolickému duchovenstvu. Příznačná jest rada, kterou na generální synodě toruňské vyslovil člen Jednoty bratrské, Jan Christoforski, aby totiž jezuité nebyli k nejhoršímu vydrážděni obviňováním na ně vrhaným a aby protestanté zanechajíce myšlení na vzpouru a násilí, zákonitým způsobem se domáhali splnění svých požadavků, t. aby prosbami u krále si vymohli svolání nového sněmu za účelem provedení komposice.[3]) Z projevu tohoto ovšem vyzírá také starý duch Jednoty bratrské, která vždycky nabádala k trpělivému snášení příkoří a útisku, pokládajíc takové chování za příznak pravého křesťanství. Jedním z hlavních představitelů tohoto ducha byl Ondřej Leszczyński, jedna z nejpěknějších povah mezi členy polské Jednoty bratrské, jenž politický oportunism a zvláště oddanost katolickému panovníkovi dovedl spojovati s pevným přesvědčením náboženským a se statečnou obranou své víry a svých souvěrců — a tím si zjednával vážnost a úctu u nepřátel evangelíků a zvláště u samého krále.

[1]) Tamže 117. Srov. shora str. 91. — [2]) **Łukaszewicz**, Dyssyd. 122 cituje zajímavý výňatek ze zprávy Turnovského, ukazující, o co všecko se jezuité pokoušeli: „Jezuitowie plebany po wsiach naprawiali a pewnie napraviają, aby poddane i sługi na pany ewangelickie podburzali, że by mordowali, ślubując sługom wolność, dobro, nawet żony, gdzie by który pana swego zabił.“ Turnovskému možno věřiti, neboť jest člověk svědomitý a pravdomluvný, který nikdy nepřemršťuje. Rozumí se, že to byly všelijaké soukromé nápady, projevy individuální zuřivosti (čili fanatismu). — [3]) Dominus Christoporski dixit: „Primum omnium Dei omnipotentis auxi-

Nedrážditi jezuitů a vůbec neposkytovati jim jakékoliv příležitosti k odvetě nebo k útoku, to byla jedna důležitá stránka postupu Jednoty bratrské v poměru ke katolíkům od té doby, co nabyla přesvědčení disputacemi Jakuba Niemojewského a Šimona Bohumila Turnovského (r. 1574 a 1576) s jezuity poznaňskými a písemnými polemikami Niemojewského s jezuity (z let 1579 a 1581), že hádky s nimi přinášejí málo užitku, „ježto místa pravdě nedají a svoje poučují s divnými fortely".[1]) Když Jednota viděla, jak se vliv a moc jezuitů vůčihledě vzmáhá, stala se ještě opatrnější.

Když biskup Šimon Bohumil Turnovský roku 1590 napsal v celku obratnou a učeností se vyznačující repliku na polemiku poznaňských jezuitů proti protestantům vůbec, nebylo mu dovoleno (r. 1591) ji uveřejniti z toho důvodu, že jezuitská polemika není namířena přímo proti Jednotě a že by teprve odpovědí Turnovského mohla býti jejich pozornost obrácena na Jednotu samu[2]) — což by bylo mohlo míti ten důsledek, že by městská lůza poznaňská byla mohla býti jezuity poštvána k útoku na bratrské domy a zbory.

Místo okázalého nebo dokonce vyzývavého chování vzhledem ke katolíkům, zejména k duchovenstvu, členové Jednoty bratrské raději udržovali korektní, ano i přátelské styky s nimi, řídíce se zajisté příkladem obecně uznávaného vůdce velkopolských protestantu, St. Górky, který jezuitům prokazoval jistou náklonnost a přízeň[3]) a byl po mnoho let politickým spojencem primasa Karnkowského. Jestliže po krakovské bouři r. 1591 se bratří a lutheráni na své společné schůzi (24. června 1591) usnesli žádati poznaňského biskupa za ochranu proti útoku studentů a městské lůzy poznaňské,[4]) který jim hrozil, nebudeme se zajisté diviti, že na generální synodě toruňské člen Jednoty bratrské, Ondřej Grodziecki, navrhoval, „aby byla podána žádost k ctihodnému panu arcibiskupovi, by nás v těchto našich požadavcích a stížnostech svou přímluvou podporoval".[5]) Arcibiskup-primas Karnkowski stál nejednou v jedné řadě s některými pány bratrskými, zvláště Ondřejem Leszczyńským, proti Zamojskému a jeho mocné straně — a proto asi byl nucen leckdy, aspoň na oko nebo ve věcech menší váhy, ukazovati jim dobrou vůli v jejich přáních náboženských, ač, jak víme, byl horlivcem až fanatickým v otázce obnovení dřívějších práv a panství církve katolické.

Proto asi vynikající členové Jednoty bratrské, t. Ondřej Lesz-

---

lium nobis implorandum, deinde mittendi nuncii ad S. R. Maiestatem, qui revocent ei in memoriam iuramentum ipsius regium, iura et libertates regni, fidem et constantiam nostram et petant indici comitia ad compositionem cum ordine spirituali, ut cum illis quacunque ratione pax nobis intercedere possit. Quin etiam in his ipsis iniuriis de talibus solummodo remediis cogitandum, quae sint iusta, legitima, sine seditionibus et omni vi; nostrum enim est non inferre iniurias, sed pati. Jesuitae vero sinendi, ne eos nostris accusationibus ad extrema tentanda impellamus". (LENGNICH l. c. 122.) —

[1]) BIDLO, Jednota III., 153. Ostatně tak si počínala Jednota i v českých zemích, jak dosvědčuje její chování k útokům Šturmovým. — [2]) Srov. BIDLO, Vzájemný poměr v Č. M. M. 1917—18, 117. — [3]) Srov. str. 75 pozn. 3. — [4]) Srov. tamže.

[5]) LENGNICH l. c., Documenta 125.

czyński, Sędziwój Ostroróg a Ondřej Krotowski, přese všecky povážlivé a hrozivé příznaky útočného postupu hierarchie, jezuitů i nové generace katolické šlechty přece ještě neztráceli naděje v ústavní dobývání protestantských požadavků.[1]) Tak nazírali i příslušníci jiných vyznání, a to tím spíše, že sněmy r. 1593 a 1595 přece přinesly jakýsi úspěch, třeba že tento daleko ještě pokulhával za tím, v čem protestanté vůbec spatřovali plné zabezpečení své víry před protireformační záplavou. Proto také se několikrát ozvaly na generální synodě toruňské stesky, že protestanté nevěnují náležité péče sněmíkům, že jich nenavštěvují tak, jak by bylo potřebí a že tudíž jsou povinni to všichni činiti.[2]) Bylo vysloveno i přání, aby protestanté sami mezi sebou častěji se stýkali a aby za tím účelem se hojně scházeli na svatby a na křtiny a osvědčovali takto svoji jednotnost a soudržnost.

Tato zajisté byla oslabována předcházejícími mnohaletými rozpory a zápasy stran politických, které se začaly už v posledních letech Štěpána Bathoriho velikým rozbrojem mezi Zborowskými a Zamojským a nebyly úplně vyrovnány, ani když návratem krále Zikmunda III. ze Švédska (r. 1594) se staly bezpředmětnými snahy Habsburků o dosažení trůnu polského. Starý rozdíl, soutěž a rozpory mezi zájmy Malopolska a Velkopolska a pak řevnivost mezi jednotlivými rody a osobnostmi, zvláště takovými, které si činily nároky na vůdčí nebo směrodatný vliv, byly příčinou, že značná část velkopolských protestantů postupovala společně s mocnou velkopolskou hierarchií, mající v čele primasa-arcibiskupa hnězdenského. Už ke konci vlády Štěpána Bathoriho vůdce velkopolských protestantů, Stanislav Górka, byl jeho spojencem. Oba stáli na straně Zborowských, kteří byli odpůrci krále Štěpána a jeho důvěrníka kancléře Jana Zamojského, a toto přátelství bylo pak utuženo bouřlivým mezivládím, v němž Górka i primas podporovali kandidáta Habsburského. Rozešli se sice v poslední chvíli před volbou, ale sešli se zase, aby otřásli mocí a vlivem Zamojského po jeho byčinském vítězství, vzavše si za záminku daň z hlavy povolenou sněmem na hrozící válku s Turky. Stáli v jednom šiku na sněmu inkvisičním překážejíce snahám Zamojského pokořiti krále a jeho přívržence a schvalujíce jednání a sbližování Zikmunda III. s Habsburky. Za Górkou šla celá řada protestantských šlechticů velkopolských, nejen lutherských, nýbrž i bratrských, kdežto většina malopolských protestantů stála na straně Zamojského. Velkopolané (ve své většině) nesouhlasili s převratnými snahami mnoha Malopolanů, kteří po zboření krakovského zboru protestantského pořádali řadu hlučných sjezdů v průběhu r. 1591 a 1592 a snažili se ostatní šlechtu strhnouti k sesazení krále Zikmunda III. Na sněmu inkvisičním mařili provádění inkvisice na způsob ,,rokoše" (vzpoury), aby neutrpěla vážnost panovníkova.

Politické rozdíly a rozpory mezi protestanty oslabovaly zajisté

---

[1]) Tamže. — [2]) Lengnich l. c. 119—120, 125.

jejich jednání pro své požadavky náboženské. Katolíkům nemohla býti neznáma jejich vnitřní nesvornost, neboť tato jim překážela tak, že po všecka ta léta se nevzmohli ani na společnou čili generální synodu, ač v průběhu vlády Štěpána Bathoriho jich konali několik po sobě (r. 1576, 1578 a 1583) a ačkoliv se tyto už tenkrát za poměru mnohem příznivějších ukázaly býti velice potřebnými a užitečnými k utužení vzájemných svazků i k těsnějšímu věroučnému sbližování jednotlivých vyznání.

Aby se zástupci vyznání, uznávajících „Svolení" sandoměřské za základ své soudržnosti, sešli na společnou synodu, bylo přáním lutherského superintendenta Erazima Gliczner a. Tento, jak se zdá, potřeboval, aby generální synoda zakročila proti nepoddajným lutherským kazatelům v Poznani, polskému Enochovi a německému Pavlovi Gerickemu, kteří jsouce přívrženci krajně lutherské čili gnesiolutherské věrouky, ustálené a vyjádřené t. zv. „Formulí concordiae" (z r. 1577), brojili proti „Konsensu" sandoměřskému a napadali asi i samého Gliczner a, jenž byl jedním z tvůrců jeho. Mimo to byl, tuším, Gliczner nespokojen s tím, že malopolští kalvinisté a Jednota bratrská, podle jeho mínění, „Svolení" sandoměřské přestupovali.

Někdy na jaře r. 1589 tedy učinil Gliczner dotaz u superintendenta malopolských kalvinistů, Pavla Giłowského, zdali by nebyli ochotni se zúčastniti generální synody. Malopolané dali mu ze své synody, kterou měli v květnu (1589) v Krakově, odpověď kladnou, žádajíce jej, aby se o věci dorozuměl ještě s „jinými", t. j. s bratřími českými.[1])

Bylo tudíž o tom, měla-li by se konati generální synoda, uvažováno na synodě Jednoty bratrské v Poznani, konané ve dnech od 29. června do 2. července (1589), ke které přišel nejen Erazim Gliczner, nýbrž i posel malopolských kalvinistů, duchovní Pavel z Parzymiech, s dotazem stran dotčené generální synody.[2])

[1]) Zápis o synodě malopolských kalvinistů v *Syn. [illegible]* str. 84 a násl. p. t. „Act synodu powszechnego, który był [w] Włodzisławiu dnia 14. septembra roku 1589"... „Na tym synodzie to się działo. Naprzod invocato Dei omnipotentis pro felici successu nomine, salutatis fratribus hac causae per fratrem seniorem, D. Paulum Gilowsky, convocati synodi in medium producebantur. Pierwsza: Aby deliberatia była o synodzie generalnym. Tamże zarazem brat ukazał przyczynę, dla czego tę propositia proponował: Bracia Augustanae confessiej, ktorzy przez pisanie swe od B. X. Gilowskiego s pilnością się dowiadowali, o którym że też mowa była na przeszłym synodzie krakowskim in maio w roku tym, z podaniem przyczyny mówienia o tym tejże braciej Augustańskiej confessiej, ut supra, i tam że stała się ta conclusia, aby przez pisanie swe brat miły Gilowski obwieścił je, że bracia nie są od tego, aby być niemiał synod generalny i aby ich prosil, aby porozumiawszy się z innemi, zdanie swe dostatecznie braciej Małej Polskiej o tym synodzie i causis jego, ktore by go [illegible], na ten synod prowincialny przez pisanie swe otworzyli. Na ktorym że bracia Augustanae confessionis wymawiali się panem wojewodą poznanskim, ktorego tam na ten czas niemieli, bez którego w tym się concludować niemogli. Że też czasy niebezpieczne były i są, przeto na tym synodzie prowincialnym mowa o synodzie generalnym na inny czas dogodniejszy odłożyła się". — [2]) „A. X. Paweł z Parzymiech [illegible]

V poradě s Gliczneremi starší Jednoty bratrské se vyslovili proti svolání generální synody, a to nepochybně z důvodů politických, neboť tou dobou (na jaře a v létě r. 1589) ještě velmi příkře proti sobě stály politické strany, strana Zamojského a strana habsburská, která, ač nedávno byla pokořena, nabyla nového vzpružení tím, že na jarním sněmu r. 1589 byl zamítnut návrh Zamojského, aby Habsburkové byli vyloučeni z nápadnictví na trůn polský. Rozhodující činitel mezi staršími Jednoty, bratr Šimon Bohumil Turnovský, který pečlivě sledoval události politické, měl styky s předními politiky, v době sněmovního zasedání dlíval tam, kde sněm se konal a byl od řady let jaksi spoután s poznaňským vévodou Stanislavem Górkou[2]) a mnoho se nepochybně dozvídal od Górkova sekretáře Jindřicha Gyrka, význačného člena Jednoty bratrské, osvětlil zajisté ostatním i Gliczenerovi poměry tak, že nahlédli nevhodnost doby k společnému jednání. Generální synoda byla by se nepochybně stala kolbištěm politického zápasu a byla by společné věci protestantské spíše uškodila nežli prospěla. Proto Malopolanům byla dána odpověď ne-li odmítavá, tedy vyhýbavá, že t. otázku generální synody dlužno předložiti patronům k rozhodnutí. Patroni ovšem, t. především nejmocnější, nejváženější a nejvlivnější z nich, Stanislav Górka, si ovšem nepřáli jednati s malopolskými protestanty, kteří převážně byli politickými stranníky Zamojského. Gliczner, od něhož vyšel podnět k jednání o generální synodě, byl nucen dáti Malopolanům stejnou odpověď jako starší bratrští. Jest věru podivné, že Gliczner, který ve své odpovědi přímo jmenoval Górku jako rozhodujícího činitele, dříve jednal patrně bez ohledu na něho, aniž by se ho byl dotázal, ač přece působil na jeho patronátě v Gorce (nebo v Gorkách). Zdá se tudíž, že Gliczner nebyl valný politik, že nerozuměl politickým událostem, uprostřed kterých žil — snad proto, že žil ve venkovském ústraní a nepochybně bez osobního styku se šlechtickými politiky, leda snad že by byl chtěl s pomocí malopolských kalvinistů přiměti svého patrona Górku k zanechání jeho spolku s primasem!

Odmítavou odpověď bratří a Gliczenerovu vzali malopolští kalvinisté prostě na vědomí na své synodě ve Włodzislavi dne 14. září r. 1589.

Krakowskich był u nas o generalnym synodzie. Odłożyliśmy mu do ujrzenia się a porozumienia się z X. Erasmem" — zapsáno ke dni 29. června v *rkpe Nár. Musea v Praze sign. 1 E a 1 č. 13.* — *Tamže* ke dni 2. července čteme: „II. X. Pawel z listem Krakowskich o generalnym synodzie. Conclusum, żebyśmy nań teraz niepozwolali. Ale Consens do druku dać jako najrychlej. III. X. Erasmus przyszedł do nas, z ktorym trzy rzeczy smy tractowali: 1. o synodzie generalnym referować się na pany patrony a zdanie ich. Interim Consens zcorrigować i wydać"... — [2]) Srov. shora str. 8 sdělení Turnovského, že několik týdnů dlel v táboře Górkově jako duchovní pánů, kteří náleželi ke straně Górkově. R. 1579 za války moskevské provázel Jana Zborowského jakožto jeho polní duchovní. R. 1593 byl ve Varšavě v době zasedání sněmovního (srov. shora str. 99), a také již v době sněmu r. 1590—91.

Zdá se však, že Gliczner přece ještě věcí se zabýval a na Jednotu se obracel, aby o ní znovu uvažovala. Avšak schůze („konvokace“), tuším, starších bratrských v Poznani na počátku ledna roku 1590 se usnesla, aby podle dřívějšího usnesení věc byla ponechána k rozhodnutí patronům, a to až by přijel poznaňský vévoda Górka. „A tento čas neklidný se k tomu nehodí“ — jest poznamenáno v zápise o schůzi té.[1])

V době varšavského sněmu r. 1590—91 malopolští patroni-kalvinisté projevili přání,[2]) aby byla svolána generální synoda, což ovšem velice přicházelo vhod Erazimu Gliczneroví. Jednota bratrská se svým sudím, Šimonem Bohumilem Turnovským, v čele se přece k záměru tomu chovala odmítavě. Turnovský, jenž v době sněmovního hlasování dlel ve Varšavě, odpověděl Malopolským pánům, aby příčiny (t. j. předměty nebo otázky), o nichž by se mělo jednati, napřed poslali Jednotě (a patrně i představeným církve lutherské) k rozvážení. Gliczner této odpovědi Turnovského rozuměl správně jako novému odmítnutí a činil proto Turnovskému trpké výčitky.

Avšak starší bratrští s Turnovským v čele rozuměli poměrům tehdejším zajisté mnohem lépe nežli Gliczner. V tehdejších pohnutých událostech, jež vrcholily r. 1590 vítězstvím Zamojského na jarním sněmu, vzpourou šlechty velkopolské na sjezdu kolském (10. srpna 1590) a zrušením ustanovení sněmu jarního sněmem r. 1590—1 — malopolští kalvinisté stáli valnou většinou na straně Zamojského, kdežto velkopolští lutheráni a bratří, majíce v čele Górku, byli odpůrci jeho a tím do jisté míry i spojenci primasa Karnkowského. Někdejší velkopolští přívrženci Zamojského byli nepochybně vlnou odboje velkopolského umlčeni.

Poznaňská schůze bratří českých na počátku ledna r. 1590 poukazuje na Górku jako na hlavního činitele v otázce, má-li se konati generální synoda. Górka byl jedním z hlavních původců sjezdu kolského (10. VIII. 1590), který zvrátil usnesení jarního sněmu r. 1590, na němž Zamojski dosáhl vrcholu svého politického vlivu a moci. Sněm zasedající na rozhraní r. 1590—1591 byl svolán k nátlaku strany Górkovy a Karnkowského a zrušil většinu ustanovení, jež učinil sněm předešlý a znamenal tudíž těžkou porážku Zamojského a jeho malopolských přívrženců. Strany stály proti sobě příkře a srazily se prudce. Není tedy divu, že Š. B. Turnovský, jenž podle všeho po celé sněmovní jednání byl ve styku s pány velkopolskými i malopolskými, poznal hluboké rozpory, jež dělily Velkopolany od Malopolanů, proto

---

[1]) *Rpis Nár. Mus.* v Praze *sign. I E a 1 č. 21.* Totéž v Lešně v opisech [illegible]wých. — [2]) Vysvítá z listu Erazima Glicznera Š. B. Turnovskému z 2. února 1591 (v rkp. *kórnickém*): „A iż W[asza] M[oś]ć piszesz, *że o generalnem synodzie* radzą a W[asza] M[ość] daleś sam odpowiedź, że by, jeźli by rozumieli by być potrzebne, nam przyczyny wypisali i ad deliberationem posłali“... Poněvadž Turnovský v listě, na nějž Gliczner odpověděl, mu sděloval, že „bratří krakovských“ (t. j. duchovních) ve Varšavě nebylo, dlužno míti za to, že přání, aby byla svolána generální synoda, vyslovili světští patronové malopolští.

si od generální synody nesliboval mnoho prospěchu. Generální synoda se mohla velmi snadno proměniti v politický sjezd, na kterém mohlo dojíti k prudké srážce zájmů a stran i osob. *Górkovi a také Leszczyńskému*, jenž, přičiňuje se o zdar sněmu r. 1590—91, byl asi nucen vystupovati proti Zamojskému (srov. str. 61), *bylo se obávati výčitek od Malopolanů, že podporují primasa*, ač Zamojski dosud pracoval ve prospěch všech protestantů. Soudil zajisté, aby měla generální synoda úspěch, že by bylo potřebí předem zajistiti důstojný její průběh, a skutečný, věcný výsledek, neboť nebylo zajisté žádoucí, aby se stala jevištěm rozbrojů. K tomu mohlo snadno dojíti, kdyby program a konečný cíl její nebyl předem určitě stanoven. Ostatně věděl asi Turnovský, že politické rozpory mezi vůdčími patrony jednotlivých církevních organisací jsou tak příkré, že sotva by se podařilo shromážditi je k společnému vyjednávání.

Jest ku podivu, že Erazim Gliczner tohoto stavu věcí nechápal. Z jeho listu Turnovskému a ještě více z poznámky, kterou k němu přičinil, jest viděti, že Glicznerovi chyběl politický rozhled, že nedovedl hodnotiti současné politické události. Podle této poznámky Gliczner dal se domluvou Turnovského, když se spolu sešli na pohřbu manželky Górkovy v Koźmině, pohnouti k tomu, že se Turnovskému, kterého podezíral ze zlovolného překážení generální synodě, omlouval a jej i odprosil. Patrně mu Turnovský při osobním setkání poměry náležitě vysvětlil a pak teprve Gliczner nabyl jiného názoru.

Gliczner ve svém listě k Turnovskému vypočítává sedm příčin, pro které jest zapotřebí svolati generální synodu: 1. zkažení církve evangelické, 2. rozmanité porušování svornosti, 3. nářky z kacířství, činěné bratřím českým od některých duchovních evangelických, 4. objevování se nového učení, 5. špatné mravy a nepořádky, 6. pohoršení, které dávají malopolští protestanté, a to duchovní i jejich patroni, 7. šíření novokřtěnců.

Nelze pochybovati o tom, že se mezi nimi skrývá narážka i na potické rozpory mezi protestanty (příčina 2. a snad i 6.), ale měl-li Gliczner za to, že k jejich vyrovnání by stačil vliv církevní synody, pak ovšem projevoval, že si není náležitě vědom, jakou sílu měly tenkrát zájmy a rozpory politické. Jemu asi hlavní věcí bylo, aby generální synoda mu pomohla překonati nepoddajné odpůrce konsensu sandoměřského v lůně jeho církve, jmenovitě v Poznani, kteří, jak se zdá, mu hrozili autoritou cizích (německých) theologů lutherských. Při tom ovšem byl zároveň nespokojen v jistých věcech i s Jednotou bratrskou i kalvinistickou církví malopolskou.

Po sněmu „inkvisičním" (1592), na němž se naposledy prudce srazily strana „popularistů" (Zamojského) se stranou „regalistů" a ukázalo se, že Zikmund III. se již vzdal záměru upraviti svým odchodem z Polska Habsburkům cestu k trůnu a že proto za ním stojí převážná většina národa-šlechty, rozhostil se poměrný politický klid a nastalo sbližování a vyrovnávání mezi politickými odpůrci.

Také protestanté se začali zase dorozumívati a když král odešel do Švédska, domluvili se o to, aby se jejich zástupci shromáždili na společnou čili generální synodu. Podle Jablonského domáhali se jí lutheráni a o věci se jednalo na synodě, t. j. patrně na schůzi starších, ve Włodzisławi.[1]) Poněvadž Włodzisław leží ve vévodství sandoměřském, jest patrno, že to nebyla schuze jen lutheránu, nýbrž zástupců všech vyznání spojených smlouvou sandoměřskou. Podle pozvání ze 14. prosince 1593, zaslaného velikým pruským městum a podepsaného Ondřejem Leszczyńským a Janem Rozražewským, členy Jednoty bratrské a Janem Zborowským, po smrti Górkově nejpřednějším patronem církve lutherské, měla se generální synoda konati 2. února 1594 v Radomi — tedy opět ve vévodství sandoměřském.[2])

Avšak synoda se nesešla, a to z toho důvodu, že někteří význační protestanté to pokládali za nevhodné, aby se odbývala v době, kdy král dlí mimo Polsko. Wotschke[3]) přičítá Kryštofovi Radziwiłłovi, vévodovi vilenskému, že protestanty z jejich úmyslu zradil, avšak není pochyby, že jeho názor sdíleli i mnozí jiní, neboť sněm r. 1593, který před odjezdem krále Zikmunda III. do Švédska schválil zákon o stíhání a potlačování pouličních bouří, se usnesl, že v době královy nepřítomnosti a bez jeho vědomí se nemá v Polsku konati žádné shromáždění, žádný sjezd a přijímati poselstva.[5])

Poněvadž v době královy nepřítomnosti vládu vedl hnězdenský arcibiskup (jakožto první senátor a interrex v době mezivládí), nebylo radno uváděti konáním synody v nebezpečí těžce dobyté usnesení sněmu r. 1593 o stíhání pouličních bouří. „Snadno nyní — píše Jan Turnovský curyšskému profesoru Vilémovi Stuckimu — příčinu, snadno příležitost by našli jezuité, aby pravověrné z nenadání napadli."[6]) Z listu primasa Karnkowského, shora uvedeného, jest viděti, že Karnkowski chtěl svolati sněm (jakožto zatímní správce země) mimo jiné také jako protiváhu snah protestantu, nejspíše, aby je na sněmu pohnal k zodpovědnosti za konání nezákonitého sjezdu.[7])

---

[1]) Jablonski, Historia consensus Sand. 97. — [2]) Wotschke, Graf Andreas v Lissa v „Aus Posens" IV., 33—34. Srov. „Aus Posens" IV., 15. To potvrzuje primas Karnkowski ve svém listě císařskému jednateli, vratislavskému kanovníkovi J. Wackerovi, psaném na poč. února r. 1594, kde m. j. praví: „Interea gliscere multorum intestina odia, quae facile in flammam majorem possint erumpere. Iam tum etiam Evangelicos conventum contra morem regni ad festum Purificationis Divinae Virginis Radomiam indixisse". (*Vídeňská Polonica* pod r. 1594 — zpráva Wackerova). — [3]) Wotschke, Johann Zborowski v „Aus Posens" IV., 15, srov. i 33—34. — [4]) Wotschke, Graf Andreas von Lissa v „Aus Posens" IV., 34 Lukaszewicz, G. d. ref. Kirchen i. Lithauen 61 cituje list Š. B. Turnovského Radziwiłłovi, v němž onen píše, že synoda určena do Radomě, byla na krakovském sněmu r. 1595 přeložena do Toruně. — [5]) *Vol. legum* II., 341. Ss. rr. pol. VIII., 106, 110. — [6]) Wotschke, Johann Turnowski v „Aus Posens" I., 103 = MS. Simler t. 149. 13./12. 1593. — [7]) Dne 5. ledna 1594 píše poznaňský vévoda Jeronym Gostomski papežskému nunciovi Malaspinovi, že kacíři chtějí v únoru jednati o jistých záležitostech, že však „eorum conatibus ita occurretur, ut nihil sit metuendum, quod ad securitatem regni labefactandam spectaret". Senátoři prý bdí nad dobrem státu [illegible]

Poněvadž generální synoda se měla konati v Sandoměřsku, kde nedávno (r. 1591 a 1592) byl silný proud převratný, usilující o svržení krále Zikmunda III., vznikly nepochybně v kruzích katolických obavy, že protestanté nepřítomnosti královy chtějí použíti k obnovení své činnosti, k témuž cíli směřující. Domněnka tato měla do sebe značnou míru pravděpodobnosti, poněvadž od konce r. 1593 v Polsku působil nový habsburský jednatel, posel císaře Rudolfa II., vratislavský kanovník J. Wacker, jenž na oko vyjednával s jednotlivými pány o spolek Polska proti Turkům, ale při tom hleděl vyzvěděti, zdali by sám císař neměl vyhlídky státi se králem polským pro případ uprázdnění trůnu.[1]) Protestantům nezůstalo zajisté tajno, z čeho jsou podezříváni a proto, nahlédnuvše, že by nebylo pro budoucnost radno poskytovati svým odpůrcům nebezpečnou zbraň obviňování z velezrady, upustili od svého záměru. Poněvadž Leszczyński už před odbojným hnutím malopolských protestantů r. 1591—1592 náležel mezi „regalisty" a byl členem senátu, není pochyby, že on byl jedním z hlavních původců odročení generální synody.

Teprve když král se na podzim r. 1594 vrátil do Polska a když na rozhraní roku 1594—1595 se zase rozvinul obvyklý život politický a zvláště sněmovní, bylo možno konati přípravy k uskutečnění generální synody. Nejvhodnější k tomu příležitost poskytl valný sněm, který se konal v únoru a v březnu r. 1595 v Krakově. K němu se dostavili tito protestantští senátoři: Ondřej Leszczyński, vévoda břešťsko-kujavský, Stanislav Gostomski, vévoda ravský, Jan Sienieński, vévoda podolský, Jan Abramowicz, vévoda minský, dále Petr Niszczycki, kastelán belzský a Ondřej Firlej, kastelán radomský. Z poslů sněmovních nejvýznačnějším byl Świętosław Orzelski, starosta radziejovský. Kromě toho byli v Krakově v době sněmovního zasedání přítomni tito šlechtici: Ondřej Rzeczycki, podkomoří lublínský, Kryštof Pawłowski, Alexander Próński, Mikuláš Ostroróg, Jeronym Czyżewski, Jan Lebowicz na Dąbrowně, Kryštof Monwid Dorohostajski, Petr Gorajski z Goraje, Petr Gołuchowski a Marek Sobieski. Tito pánové se podepsali na pozvání z 13. března 1595, kterým svolávali generální synodu protestantů polských do Toruně.[2]) Kromě těch, kdo byli senátory, ostatní asi byli poslanci, členy jizby poselské. Ovšem mimo poslance přicházeli sledovat sněmovní jednání a stýkati se s poslanci i jiní šlechticové. Některé protestantské pány provázívali jejich duchovní, hlavně jako rádcové jejich svědomí v zápase s katolickým duchovenstvem. Teď jich bylo potřebí také ku předběžnému stanovení programu generální synody. Proto přišli sami duchovní náčelníci jednotlivých vyznání, předně biskup (sudí)

---

[1]) J. MACŮREK, Dozvuky polského bezkráloví str. 120 a násl. V nové své knize „Zápas Polska a Habsburku o přístup k Černému moři", která se právě tiskne, vykládá Macůrek podrobně ještě jiné politické záměry Karnkowského, pro které by byl rád svolal sněm. — [2]) Opis pozvání s podpisy zvoucích se vyskytuje v rukopise protestantských synod malopolských v knihovně reformované církve ve Vilně (*Synody vilenské*) str. 368—369. Otiskl je ŁUKASZEWICZ, G. d. ref. Kirchen in Lithauen 60—61.

Jednoty bratrské, Šimon Bohumil Turnovský a superintendent vyznání augšpurského, Erazim Gliczner. Reformovanou církev kujavskou, těsně spojenou s Jednotou bratrskou zastupoval duchovní radziejovský, Daniel Mikołajewski.[1]) Superintendent kalvinistické církve malopolské, František Jezierski se sice nedostavil, ale dal se zastupovati šlechticem Kryštofem Pawlowským.[2]) Mimo to byli asi v Krakově i jiní evangeličtí duchovní, neboť s Ondřejem Leszczyńským přišel tam jeho kazatel Jan Turnovský, synovec Šimona Bohumila Turnovského, farář v Baranově.

Jedním z předních úkolů generální synody bylo sblížiti jednotlivá vyznání nejen na zevnějšek co do nábožensko-politické taktiky společné obrany, nýbrž i vnitřně, v ohledu věroučného, obřadového i sousedského soužití.[3]) V první věci nebylo v minulých letech náležitého souladu mezi Velkopolany a Malopolany, v druhé věci běželo hlavně o vyrovnání rozporů a uklidnění putek mezi Jednotou bratrskou a lutherány. Docíliti jednotného nazírání a postupu ve věci první nebylo nesnadné, poněvadž po inkvisičním sněmu bylo jasno, že v daných poměrech jest možná taktika jen jediná, t. využíti co nejvíce sněmovního jednání a vedle toho ovšem i osobních styků a vlivu k nabytí poměrného klidu a bezpečnosti. Bylo ovšem potřebí, aby všichni protestanté vystupovali při tom na venek jako jednotná organisace náboženská, jako vyznavači jedné víry, jakožto přívrženci nebo příslušníci jedné konfesse, poněvadž jen tak mohli očekávati uznání od státu a jeho nejvyšší moci jakožto oprávněná nebo zákonitá církev vedle církve katolické; na ten způsob se toho domáhali současně hugenotté ve Francii a utrakvisté v Čechách a jak ti, i oni skutečně toho dosáhli oni již r. 1598 ediktem nanteským a tito teprve r. 1609 majestátem Rudolfa II. Mnozí protestanté ovšem jednotu nebo aspoň sblížení

---

[1]) Tito podepsali v Krakově smír mezi Turnovským a Glicznerem 3. března 1595. Łukaszewicz, Dyssyd. 117. — [2]) Tento podepsal pozvání k synodě: „Chrystoph Pawlowskj za zleceniem X. Franciszka superattendenta, jego i swym imieniem.“ Pawlowski byl zvolen od synody jedním z poslů, vyslaných ke králi. Byl to tedy světský člověk. — [3]) Ředitel nebo předseda generální synody toruňské, Świętosław Orzelski, vyjádřil při zahájení účel její takto: „agemus, inquam, in hac synodo de duobus: 1. De recto regimine ecclesiastico, partim retinendo, partim restituendo, idque re ipsa urgente, tum praelucente nobis exemplo apostolorum et conciliorum primitivae ecclesiae, quae a tota celebrabantur christianitate et ad conservandam puram religionem multum valebant. Deinde consultabimus de ratione, qua ecclesiam Dei, quae in hoc regno contra omnia iura, pacta, foedera, libertates affligitur et in dies graviora patitur, adiuvare, eique labenti Deo propitio manum porrigere possimus. Utraque res, ardua, necessaria, laudabilis, utraque ergo omnibus sit curae“. Lengnich l. c., Documenta 91. Určitěji ještě vyjádřen byl účel synody v odpovědi dané poslu kujavského biskupa, příchozímu s protestem na synodu. Srov. Łukaszewicz, Lithauen 63 (výňatek ze „Summariussu“) a „Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis list A 6b „Postea propositio Synodi bipartita clare in templo a magnifico D. Directore proposita fuit: ‚Agendum nimirum nobis... de duobus: 1. De consensu in ecclesiis nostris renovando, stabiliendo et confirmando, bono ordine in coetibus conservando, nec non de disciplina ecclesiastica restauranda et scandalis, si quae sunt extirpandis. 2. De gravaminibus, iniuriis et contumeliis, quibus Ecclesia Dei in hoc regno nuper quorundam extraneorum opera gravissime divexari coepit, ubi et quomodo liberatio ab iis nobis petenda et postulanda esset‘.“

ve víře pokládali za nezbytný základ své soudržnosti a součinnosti politické.[1])

Vzájemný poměr mezi církví bratrskou a lutherskou byl v celku dosti příznivý až do počátku r. 1594, kdy lutherský superintendent Erazim Gliczner neočekávaně, v odporu se svým dosavadním jednáním i v odporu se smlouvou sandoměřskou (z r. 1570), vydal tiskem polský překlad konfesse Augšpurské.

Dne 2. července 1589 Erazim Gliczner se zúčastnil bratrské synody v Poznani a jednal se staršími Jednoty kromě otázky generální synody také o to, že jeden z duchovních bratrských (Blažej Adamicius pusobící v Miliči) převedl jeho duchovního Jana bez svolení Glicznerova na jiné místo (ve Slezsku). Vinníku bylo nařízeno, aby GliczNera odprosil a postaral se o nápravu.[2]) Poněvadž zápis o synodě praví, že do té doby, než by se sešla generální synoda, se má opraviti a vydati „Consensus" sandoměřský,[3]) jest viděti, že Gliczner měl nějaké (asi nové) výtky, že však došlo mezi ním a staršími Jednoty k dorozumění. Nové vydání „Consensu" předpokládalo ovšem i souhlas malopolských kalvinistů — pročež dlužno míti za to, že mezi Jednotou a jimi nebylo žádných podstatných nebo zásadních různic věroučných a náboženských.

Dne 24. června 1591 měla šlechta bratrská a lutherská společný sjezd v Poznani (viz str. 75—76), na němž se zabývala nedávným zbořením protestantského zboru v Krakově. Tato společná akce církevně-politická, hledící k otázce náležitého provádění konfoederace varšavské, měla svůj důležitý dusledek i ve vnitřních záležitostech církevních. Jejím vlivem přívrženci a obhájci „Svolení" sandoměřského, t. lutherský superintendent Erazim Gliczner a Jednota bratrská, s pomocí nejvýznačnějšího protestantského patrona velkopolského, poznaňského vévody Stanislava Górky, docílili dočasného vítězství nad stranou odpůrců dotčeného „Svolení".

Hned po sjezdu 24. června konali lutheráni (asi starší augšpurského vyznání) v Poznani schůzi (konvokaci) od 25. do 27. června, na které oba rušitelé sandoměřského „Svolení", německý kazatel poznaňský Pavel Gericke, a polský kazatel Enoch byli odsouzeni.[4])

---

[1]) Na generální synodě toruňské pravil malopolský kalvinista Petr Gorajski: „Consensus autem duo in se continet: primo colligat nos intus in ecclesia Dei, ut occuratur scandalis et distractionibus, deinde colligat nos politice in periculis, in iuribus communibus, ut alter alterum, quantum possit, adiuvet et sublevet." — [2]) *Rkpis mus. 1 E a 1 č. 13.* — [3]) „O synodzie generalnym referować się na pany patrony i zdanie ich. Interim Consens zcorrigować a wydać." Tamže. — [4]) Rkpis *Racz N. 48* str. 401: „X. Pawel Gericius. Za wszelijakie występki X. Pawla Gericiusza, kaznodzieje zboru niemieckiego Poznańskiego vigore convocationis habitae 25. 26. et 27. Junii A. 1591: Naprzod Jego Mośez Pana Wojewodę Poznańskiego, patrona naszego miłościwego, przeprosić ma habitis testibus. Item pany starsze zboru Poznańskiego, ktore i dawno obraził. Trzecie, gdy przyjdzie tydzień po kvartale św. Mateusza, tam będzie miał urząd kaznodziejski odjęty, ktorego używać niebędzie. A interea przez ten czas kwartału tego ma i wolen jest urzędu tego używać we wszelijakim pokoju i wszelijakej skromności z kollegą swoim i ze wszystkimi sub poena excommunicationis.

Enoch. A. D. 1591. 25. 26. 27. Junii. 1. Consensowi Send. X. Enoch, kazno-

Prvnímu bylo uloženo odprositi před svědky poznaňského vévodu Stanislava Górku a starší zboru poznaňského, které byl urazil (nepochybně když mu překáželi a zapovídali jeho brojení). Týden po sv. Matouši (t. j. koncem září) měl býti zbaven svého úřadu, poněvadž se nechtěl podrobiti a svým podpisem uznati „Svolení" sandoměřské. Enoch se podrobil a Konsens podepsal. Ale i jemu bylo uloženo, aby odprosil starší zboru poznaňského, které byl urazil.

Po tomto vítězství strany, která si více vážila soudržnosti a jednotnosti, nežli domnělé bezvadnosti věrouky lutherské, bratr Šimon Boh. Turnovský r. 1592 pořídil nové, dvojjazyčné (latinské a polské) vydání „Consensu" sandoměřského, a to v Toruni.[1])

Avšak vítězství strany nakloněné konsensu sandoměřskému bylo jen zdánlivé a mělo velmi krátké trvání. Příznačné jest, že odstranění nepoddajného Gerickeho z Poznaně vůbec nebylo provedeno a že naopak byl odtamtud někdy na podzim r. 1593 vypuzen Enoch, který se byl rozsudku konvokace r. 1591 podrobil. Že se německý zbor lutherský nepodrobil tomuto rozhodnutí, toho příčinou bylo, že poznaňští Němci se nechtěli rozloučiti se svým dovedným a oblíbeným kazatelem,[2]) který jsa silnou osobností, měl na ně asi fascinující vliv a dovedl je naplniti svým fanatickým přesvědčením, že jen gnesiolutherská „Formula concordiae" jest věroučně bezvadná a sandoměřský konsens hříšný.[3]) Nemoha docíliti v Polsku proti němu žádoucího výsledku, rozbíti jej, bouřil proti němu své souvěrce v Litvě.

Polský zbor lutherský se podrobil rozhodnutí shora dotčené konvokace asi z důvodů politických a proto, že slova mocného vévody poznaňského Górky nemohl nedbati. Když však Górka 29. října 1592 zemřel, nastala reakce, a to tím spíše, že superintendent Gliczner, jenž dosud působil na patronátě Górkově v Gorkách, po jeho smrti byl nucen si hledati útočiště daleko v Prusích královských, když katoličtí dědicové Górkovi všecky dřívější lutherské farnosti vydali katolickému duchovenstvu. Gliczner se uchýlil do Brodnice (Straszburg).

---

dzieja polski, ręką własną się podpisał. 2. Za występki, ktore się nan pokazały, to się mu vigore convocationis habitae nakazało", aby starši zboru uražene odprosil, aby úřad svuj zastával pokojně i s kolegou bez útočení. Nepolepší-li se, bude exkommunikován. — [1]) Při smíru Turnovského s Glicznerem r. 1595 bylo m. j. ustanoveno: „5. Consens Sendomięrski, przez X. Symeona w Toruniu wydany, łacinskim i polskim językiem wydrukowany, ma bydź na synodzie generalnym przyszłym sub censuram podany". *Syn. mus.* f. 45b — ŁUKASZEWICZ, Dysyd. 116 — *MS. Racz. II Haa* 29, str. 295—296. — *Syn. vilenské* str. 366—367. Srov. WIERZBOWSKI, Bibliographia III., N. 2093. Exemplář vydání z r. 1592 chová knihovna knížat Czartoryských v Krakově. Na titulním listě jest pouze slovo *Consensus*. Na 2. straně je titul plný latinsky, na str. 3 titul polsky. Na 4. straně Předmluva latinsky, na 5 polsky. Podepsáni jsou Erasm. Gliczner, Jan Lorenc a Pavel Giłowski. Na posledním listě psáno jest tiskem: „Torunii Borussorum in officina typographica Andreae Coteniі purius recensum Anno Domini 1592, mense Junio. Mimo to totéž vydání jest v knihovně Nár. musea v Praze a v knihovně Jagell. university v Krakově. — [2]) Řada kázaní Gerickeho byla vydána tiskem nedlouho po jejich promluvení. Viz KLEINWÄCHTER, Paulus Gericius v ZHG Posen 1890, 235 a násl. — [3]) O povaze Gerickeho možno souditi hlavně ze zpráv o jeho vystupováni na generální synodě toruňské.

kde přijal místo zámeckého kazatele u paní Žofie Działyńské, rozené Zamojské (sestry hejtmana a kancléře Zamojského).

Lutherští přívrženci konsensu sandoměřského hledali proti svým odpůrcům k jeho udržení posilu u generální synody a proto se přičiňovali, aby byla svolána. O tom se jednalo v září r. 1593 na schůzi zástupců všech tří vyznání uznávajících svolení sandoměřské ve Włodzislavi.[1]) Vedle toho však lutherští přívrženci svolení sandoměřského připadli na myšlenku přestoupiti do Jednoty bratrské. Š. B. Turnovský tvrdí ve své polemice s Hederikem, že, když v říjnu r. 1593 přišel se svými soudruhy (staršími) do Poznaně v záležitostech Jednoty bratrské, přišlo k němu několik nejvýznačnějších duchovních lutherských a poukazujíce na to, že Gliczner je již úplně opustil, žádali, aby byli převzati pod správu Jednoty. Starší bratrští o věci bedlivě uvažovali a rozhodli se žádost jejich zamítnouti, odůvodňujíce to hlavně tím, že nemohou jednati proti ustanovení t. zv. konsignací nebo observací poznaňských z r. 1570, doplňujících smlouvu sandoměřskou, ježto zejména jejich VI. článek zapovídá, aby strana straně nepřebírala její duchovní a věřící, nýbrž aby je v jejich církvi utvrzovala a podporovala.[2]) Vlastní důvod byl ovšem zajisté jiný. Starší bratrští nechtěli přičleniti k své církvi církev zcela jiné povahy, ve které na kázeň a dobré skutky zásadně nebyla kladena veliká váha, kdežto Jednota právě tyto věci cenila nade všecko a vynakládala své úsilí, aby nebyly jen mrtvou literou. Turnovský, jakožto přední biskup polské Jednoty pečlivě střežil tradic, které v ní vštípili první její náčelníci, s bratrem Jiřím Israelem v čele. Zkušenosti, které Jednota učinila v prvních letech svého vývoje v Polsku s několika mocnými

---

[1]) Srov. výše str. 121. — [2]) *Epistola paraenetica Simeonis Theophili Turnovii,* servi Jesu Christi *ad clarrissimum virum Dominum Joannem Hedericum,* S. Theologiae Doctorem de innocentia fratrum bohemicae confessionis (*rkpis Herrnhutský sign. AB II. R. I. N. 6*) str. 500: Anno MDXCIII mense Octobri, cum Dominus Erasmus Glicznerus superattendens ex Polonia in Prussiam emigrasset et ego cum collegis mei s Posnaniam vocatis de negotiis ecclesiae Dei consuleremus, convenerunt nos aliqui ex potissimis confessionis Augustanae ministris (quorum aliqui adhuc [1603] supersunt) conquerentes de negligentia sui superattendentis, qui ipsos iam prorsus deseruit et significantes, se omnes velle ecclesiae fratrum adhaerere petentesque, ut a senioribus in curam paternam susciperentur. His auditis seniores post diligentem rei considerationem tale responsum ministris augustanis dederunt: Se id, quod peterent fratres isti evangelici, facere non posse, idque his de causis: 1. Erasmum, quamvis remotius ab ipsis recessisset, manere tamen superattendentem eorum legittimum, cui ipsi necessario subesse debeant. 2. Collegam Domini Erasmi, Crossium, in Polonia habitanten ipsis non defuturum. 3. Nos nolle facere contraria societati ac unions sanitae, quam maiores nostri inierunt, quo in Sarmatia in unum ovile Christi coniuncti sumus, hac conditione in Consignationibus Posnaniensibus articulo VI. expressa: „Ministros auditoresque partis unius pars altera nulla vel ratione vel occasione abstrahat, sed eos in eadem coetus societate confirmet et promoveat." 5. Si ministerium Augustanae confessionis hierarchiae fratrum Bohemicae confessionis semet subicientes reciperemus, ecclesiae Augustanae confessionis in Polonia disperirent. Absit vero a nobis, ut consentionem istam, quam cum caeteris ecclesiis veram esse agnoscimus et consensu mutuo approbamus, imo pro nostra propria amplectimus, nostra culpa opprimi conspiciamus. Místo toto otiskl JABLONSKI, Hist. consensus Send. str. 97 98.

pány, jako byl Ondřej Górka a Petr Tomicki, kteří pak přestoupili k lutherství, nelákaly Turnovského k využitkování nesnází, ve kterých se octla církev lutherská po smrti Stanislava Górky. Ze slov Turnovského, shora uvedených je viděti, že církev lutherská ve Velkopolsku snadno tehdy mohla úplně zaniknouti — ale Jednota sama by se byla dostala přijetím lutheránů v nebezpečí ztratiti mnoho ze své původní povahy.

Že příčinou nesnází církve lutherské byl rozpor a boj mezi přívrženci a odpůrci Konsensu sandoměřského, tomu nasvědčuje okolnost, že poznanští lutheráni tehdy přijali místo vypuzeného Enocha pleševského kazatele Petra.[1]) Nevíme sice, zdali tento Petr byl odpůrcem Konsensu a vůbec není známo, zdali v Poznani skutečně působil, víme však, že o něco později (od ledna 1595)[2]) tam proti Konsensu brojil prudce a nápadně polský kazatel Ondřej Lupian nebo jinak také Luperian. Zdá se tudíž, že příčinou odchodu Enochova z Poznaně byla okolnost, že nechtěl zrušiti svého dřívějšího slibu, že Konsens bude zachovávati.

Podle jisté zprávy touž dobou asi, kdy někteří lutherští duchovní byli ochotni se podrobiti církevní správě Jednoty, odpůrci Konsensu konali v Poznani synodu, na které bylo usneseno, aby byl vydán tiskem polský překlad konfesse Augšpurské, provedený Gliczneren,[3]) což znamenalo přímo porušení Konsensu sandoměřského. Gliczner, jenž tedy takto se přidružil k odpůrcům Konsensu sandoměřského, učinil to podle Regenvolscia proto, že mu cizí theologové lutherští (ubikvitáři čili gnesiolutheráni) hrozili vyloučením z církve, jestliže nezavrhne konsens.[4]) Věc se vysvětluje tím, že se Gliczner svým přestěhováním do Prus královských dostal v blízké sousedství a v přímý styk s tamějšími lutherány, kteří byli (jak to níže bude vyloženo) vesměs odpůrci někdejšího wittemberského kryptokalvinismu čili melanchthonismu a stoupenci gnesiolutherské „Formuly concordiae".[5])

Mimo to měl na Gliczner asi značný vliv hnězdenský kastelán Jan Zborowski, jenž jakožto starosta grudziądzský sídlíval v Grudziądzi, v zemi chełmské, tedy v samém sousedství Prus královských. Zborowski byl přívržencem směru gnesiolutherského.[6]) Po synodě

[1]) Wotschke, Joh. Zborowski v „Aus Posens" IV., 15. — [2]) Wotschke, Erasmus Glitzner v „Aus Posens" VI., 47. — [3]) Wotschke, Erasmus Glitzner v „Aus Posens" VI., 44. — [4]) D. Pareus, Irenicum str. 83: „Non ignoramus, tam sanctam Polonorum fratrum concordiam valde doluisse ac dolere Diabolo, qui illam . . . quovis pacto di rruere hactenus tentatus, non solum per Polonos Jesuitas . . ., sed et per extraneos alios, vociferantes, non verum, solidum, sed chartaceum, fucatum esse consensum inter eos, qui dogmata tam dissimilia, tribus confessionibus contenta profitentur. Nec diu est, cum doctores quidam ubiquitatem profitentes verendum senem ecclesiarum Augustanae confessionis in Polonia Majore antistitem, D. Erasmum Gliczerum . . . excommunicationis fulmine terruerunt, nisi a consensu Sendomiriensi recederet. Qui teror non omnino irritus fuit. Nam bonus senex tantis perturbatus παλινῳδίαν meditari et scripto parare coepit . . ." Srov. též Regenvolscius, Systema 94, Jablonski, Historia consensus 99. — [5]) O této viz Bidlo, Jednota III., 154 a násl. — [6]) Svoje smýšlení projevil Zborowski ve svém listě Gdanským z 1. září 1595,

toruňské se ujal polského lutherského kazatele Luperiána, který od synody toruňské byl z Poznaně odstraněn pro svůj odpor proti Svolení sandoměřskému. Již od r. 1588 působil v Grudziądzi jako farář pod ochranou Zborowského starý, zarytý nepřítel Jednoty bratrské, Benedikt Morgenstern.[1]) Zdá se tudíž, že již tenkrát Zborowski byl přívržencem směru gnesiolutherského, avšak ohled na mocného Górku, který byl nepostradatelným spojencem Zborowských v jejich odporu a boji proti Zamojskému, přikazoval mu, aby nevystupoval zřejmě a okázale proti sandoměřské dohodě, jejímž Górka byl zastáncem. Po smrti Górkově, jak se zdá, odložil své ohledy a začal proud gnesiolutherský a protisandoměřský podporovati otevřeně a útočně. Poněvadž po odpadnutí Jeronyma Gostomského a Jana Ostroroga Zborowski byl vlastně nejvýznačnějším patronem lutherským, byl vliv jeho velmi účinný. Jestliže ke konci r. 1593 ještě společně s Leszczyńským a Rozražewským podepsal pozvání ke generální synodě, jež se 2. února 1594 měla konati v Radomi, lze to vyložiti tak, že snad mínil napomáhati svým souvěrcům ve snaze, aby druhá dvě vyznání uznala gnesiolutherskou ,,Formuli concordiae", jak to později na toruňské generální synodě skutečně žádali.

Zborowski, jenž ve svém mládí dlel několik let (1553—1557) na dvoře pruského knížete Albrechta v Kralovci,[2]) přisvojil si asi tenkráte značnou měrou německé náboženské cítění a nazírání, které právě v gnesiolutherství se nejvíce zračí.

Když 14. prosince Leszczyński, Rozražewski a Zborowski zvali pruská města ke generální synodě, očekávalo tuto zajisté rozhodnutí otázky, smějí-li velkopolští lutheráni vydati konfessi Augšpurskou v polském překladě jakožto jeden z úkolů nejdůležitějších. Zborowski zajisté byl odhodlán tohoto oprávnění jejich hájiti. Poněvadž generální synoda se nesešla, měli odpůrci Konsensu volné ruce a tak Gliczner r. 1594 skutečně vydal v Gdansku svůj překlad Augšpurské konfesse.[3])

Poněvadž podle usnesení generální synody włodzisławské z r. 1583 nebylo dovoleno vydávati žádných spisů, které by v sobě obsahovaly obecné učení církevní bez schválení starších všech vyznání a poněvadž Gliczner v předmluvě k svému překladu nad míru chválil konfessi Augšpurskou poukazuje na to, že jsou v Polsku lidé, kteří usilují o to, aby ji vůbec vymýtili a vůbec neučinil žádné zmínky

---

kde ,,Formuli Concordiae" prohlásil za své pravidlo víry. Podle jeho mínění by Augšpurská konfesse s ,,Formulí Concordiae" mohla býti bezpečnou oporou varšavské konfoederace. WOTSCHKE, Johann Zborowski v ,,Aus Posens IV"., 16—17. O smýšlení Zborowského jedná také *Scriptum apologeticum Johannis Heidenreichii . . ., oppositum ab ipso epistolae paraeneticae Simeonis Theophili Turnovii . . .* (*Ms Nár. musea v Praze sign. 1 E a 1 č. 6* str. 3 a násl. = *MS. Herrnhutský A B II. R. 1. N. 6* str. 525). Odtud se dovídáme m. j., že Turnovský, který Zborowského r. 1579 provázel na výpravě proti Moskvě, se několikrát pokoušel jej převésti k Jednotě bratrské, ale marně.
[1]) O něm BIDLO, Jednota II. na několika místech. Viz Rejstřík. — [2]) WOTSCHKE, Johann Zborowski v ,,Aus Posens" IV., 2. — [3]) Předmluva je datována 1. prosince 1594.

o Konsensu sandoměřském, vyvozovali z toho starší Jednoty bratrské (se zřetelem k vnitřním rozbrojům mezi lutherány), že Gliczner to učinil s tím úmyslem, aby dal na jevo, že ho neuznává.[1])

Vydání konfesse Augšpurské v Glicznerově polském překladu bylo spíše příznakem nežli příčinou hluboké změny v dosavadním příznivém poměru obou protestantských církví velkopolských. Kdežto dříve, jak jsme viděli, se starší jejich mezi sebou dorozumívali o společné záležitosti a podle svědectví Š. B. Turnovského lutheráné chodívali do zborů bratrských a duchovní jejich se účastnili pohřbů bratrských a naopak[2]), teď, v ovzduší rozprostřeném po smrti Górkově, Pavel Gericke to svým věřícím zapovídal s hrozbou zatracení a odmítal své účastenství na pohřbech bratrských. Vystupoval proti Jednotě vůbec tak vášnivě nepřátelsky, že prohlašoval za lepší choditi k jezuitům, nežli k bratřím. To prý působilo velikou radost katolíkům a zvláště jezuitům, kteří se snažili, aby ,,tuto poznaňskou jiskru v co největší požár rozbroje roznítili".[3])

Proto starší Jednoty bratrské se snažili naopak požár tento uhasiti. První biskup její Š. B. Turnovský sepsal ještě r. 1594 za tím účelem zvláštní spis, kterému dal nadpis ,,Obrona Consensu Sendomirskiego i Confessii ewangelickich w nim zamknionych przeciwko nieporządnemu a ten Consens tlumiącemu wydaniu Confessii naszej ewangelickiej, ktorą zowią Auszpurską w roku tym 1594". Spis tento známe bohužel jen podle několika výňatků, které z něho otiskl Łukaszewicz, poněvadž pan prof. Dr. Bol. Erzepki v Poznani, který jej pokládá za svůj majetek, ho dosud nikomu neposkytl k použití. Už r. 1896, kdy mi jej ukazoval a na chvilku půjčil do ruky, prohlašoval, že jej vydá tiskem. Spisy Turnovského, pokud jsem je studoval, vyznačují se velikou znalostí polských poměrů církevních a jsou plné velmi cenných narážek nebo i vypravování o událostech. Proto dlužno jen hluboce litovati, že tak cenný materiál vědecký zůstává nepřístupný.

,,Obrona" Turnovského nebyla určena pro veřejnost, neboť v tomto případě by bylo bývalo potřebí, aby úzká rada celé Jednoty jí dala své schválení. Turnovský asi mínil ji soukromě předložiti Glicznerovi a světským náčelníkům lutherské církve (hlavně Zborowskému) k přečtení, aby je přesvědčil o potřebě Konsens sandoměřský udržeti. Mnohem více však asi účinkovalo zakročení vlivných patronů ve prospěch Konsensu a na potlačení pohoršlivého vystupování jeho přemrštěných odpůrců.

Nedouho po vydání Glicznerova překladu konfesse Augšpurské poznaňští lutheráni potřebovali pomoci Ondřeje Leczczyńského, aby mohli získati koupí Górkův palác, v němž za jeho života konali své

---

[1]) Tak věc chápal zejména Š. B. Turnovský. Srov. Łukaszewicz, Dyssyd. 112 až 115 a Wotschke, Erasmus Glitzner v ,,Aus Posens" VI., 44, 45. — [2]) Łukaszewicz, Dyssyd. 104. Srov. i list Glicznerův Turnovskému z 2. 2. 1591. (Příloha C).
[3]) Łukaszewicz, Dyssyd, 104 cit. Turnovského ,,Obrona Consensu sendomierskiego".

bohoslužby.[1]) Koupě byla uskutečněna na počátku ledna r. 1595. Leszczyński přijel za tím účelem schválně do Poznaně a tam se setkal s předními patrony lutherskými, Janem Zborowským, Adamem Balińským, kastelánem bydgošťským a starostou krušvickým i se Świętosławem Orzelským, starostou radziejowským.[2]) Leszczyński použil nepochybně této příležitosti k tomu, aby s nimi promluvil o rozporech mezi lutherány a Jednotou bratrskou a o škodlivých důsledcích proudu, ohrožujícího trvání Konsensu sandoměřského. Zdá se, že se mu podařilo nalézti porozumění u Balińského a Orzelského, které pak oba spatřujeme jako účastníky generální synody toruňské. Tenkráte došlo nepochybně k těsnému sblížení Leszczyńského s Orzelským, jež oba spojovaly už dávno podobné nebo i tytéž názory a methody politické. Orzelski byl muž pevných zásad a pořádku, který nazíraje střízlivě na skutečné poměry, zejména na mocenské poměry politických stran nehonil se za cíli nedosažitelnými. V době Štěpána Bathoriho, když vnitřní poměry byly ovládány prudkým bojem Zborowských proti králi a Zamojskému, stál na straně královĕ. Jsa horlivý protestant, přičiňoval se také, aby bylo vyhověno požadavkům protestantů, zvláště aby mohli v královských městech volně provozovati své náboženství. Když však král prohlásil, že nedopustí, aby města přestala býti katolickými, uznal jeho rozhodnutí za konečné, nahlížeje, jak sám ve své řeči na sněmu r. 1585 prohlásil, „že by . . . žádná záležitost nedospěla ke konci, kdyby královo rozhodnutí nemělo míti závaznou platnost."[3])

Ač za vlády Štěpána Bathoriho byl přívržencem Zamojského, přece v době veliké kampaně „inkvisiční" r. 1592, jmenovitě na sněmu „inkvisičním" se postavil proti němu, když viděl, že Zamojského snahy hrozí hlubokým otřesem moci a vážnosti královy. Totéž stanovisko zaujímal už od r. 1590—91 Leszczyński.[4]) Oni oba nepouštěli sice se zřetele svých zájmů náboženských a přece nenáleželi k bouřlivé oposici Malopolanů, ve které protestanté vedli hlavní slovo — byli spíše „regalisty" nežli „popularisty".

Tito dva rozvážní mužové, kteří však se později v zájmech svého náboženství ukázali ze všech prostestantských patronů nejstatečnějšími, dorozuměli se zajisté snadno i v otázce poměru Jednoty bratrské a lutheránů a v otázce poměru lutheránů ke Konsensu sandoměřskému. Nepochybně, že již tenkráte se dorozuměli spolu s Balińským a Zborowským v hlavních rysech o účelu a programu generální synody.

---

[1]) WOTSCHKE, Graf Andreas v. Lissa v „Aus Posens" IV., 34—35. — [2]) Viz shora str. 110. — [3]) Srov. BIDLO, Jednota III., 142 a shora hlavu III. — [4]) Politická činnost Orzelského a Leszczyńského velmi jasně svědčí, že protestanté polští nebyli zásadními odpůrci právního pořádku a podporovateli „anarchie". Mohli-li býti vůdci ostatních, vysvítá z toho, že měli pro své jednání souhlas mnoha svých souvěrců. A tato četná strana oportunistů zasluhuje obdiv, že se nedala strhnouti k bouřlivým projevum své nespokojenosti vyzývavým odporem svých katolických nepřátel, kteří požadavky protestantské vůbec odmítali.

Část toho, co na počátku ledna (1595) bylo v Poznani jako program společného postupu umluveno, byla provedena již na počátku března, když se oba pánové sešli v Krakově, kde od 8. února zasedal valný sněm. Byl to smír duchovních náčelníků Jednoty bratrské a vyznání Augšpurského, Š. B. Turnovského a Erazima Glicznera na základě Konsensu sandoměřského (3. března 1595).

Podle Regenvolscia[1]) dal Turnovský tehdy v Krakově odevzdati Gliczenerovi svou obranu Konsensu sandoměřského, načež pak asi došlo mezi nimi k výměně názorů a působením Leszczyńského a Orzelského k smíru. Oba duchovní se zavázali slibem, že se přičiní, aby mezi nimi potrval poměr přátelské vzájemnosti, jaký vládl dříve. Jmenovitě „oba kněží seniorové odprosivše se před tváří Jejich Milostí pánů arbitrů, roztržky a urážky i slovem i srdcem sobě odpustili“. Gliczner se zavázal, přiměti Pavla Gerickeho k tomu, aby podepsal Konsens sandoměřský a veřejně i soukromě jej věřícím doporučoval jako chvály hodný a potřebný. „Na pohřbech v Poznani aby týž s kollegou svým kazatelem polským, když od bratří konfesse české dostane zprávu, i se žáky aby býval, jako též naopak bratří, budou-li od něho pozváni, mají akty takové společně konati, osvědčujíce tím jednotu a unii. Což kdyby kněz Pavel nechtěl činiti a nečinil nebo i jeho kollega, bude kněz Erasmus povinen na jiného kazatele na místo jeho tamže pomýšleti a jiného tam dáti.“ Oba náčelníci svých církví měli se dále postarati o to, aby jejich spisy vzájemně proti sobě psané se mezi lidi nerozšiřovaly. Nikdo nesmí ve smyslu usnesení generální synody włodzisławské z r. 1583 vydávati žádných všeobecných spisů věroučných. Poněvadž Gliczner vydání svého překladu konfesse Augšpurské omlouval tím, že Turnovský 2 leta před tím bez svolení jiných vyzvání vydal nové vydání Konsensu[1]), tedy ustanovili rozhodčí, že toto vydání má býti podrobeno kritice („censuře“) na nejbližší synodě generální, že však i Gliczneruv překlad konfesse Augšpurské má býti na téže synodě předložen duchovním náčelníkum církve kalvinistické i bratrské. Tito společně s duchovními náčelníky církve lutherské mají změniti předmluvu k ní a složiti ji tak, aby bez námitek „bratří české i helvetské konfesse Konsens sandoměřský utvrzovala“. Kdyby později mezi oběma stranami se vyskytly nějaké rozpory, uloženo jim, aby se hleděly přátelsky dorozuměti buď pomocí dopisů, buď schůzemi a po případě i prostřednictvím rozhodčích. Oba náčelníci svých církví dali konečně ochotně své svolení k tomu, aby pánové obou vyznání sjednali sejití generální synody protestantů, hlásících se ke Konsensu sandoměřskému. Smír tento podepsali Ondřej Leszczyński a Świętosław Orzelski jakožto rozhodčí, Erasmus Gliczner a Šimon Bohumil Turnovský jakožto zástupci církve lutherské a bratrské a mimo ně ještě Sędziwój Ostroróg, člen Jednoty bratrské, jakožto svědek, pak Daniel Mikołajewski jakožto zástupce reformované církve kujavské, která byla těsněji spojena s Jednotou bratr-

---

[1]) REGENVOLSCIUS, Systema 94. [2]) Srov. str. 125.

skou a Jan Turnovský, kazatel Leszczyńského (v Baranowě), patrně také jakožto svědek.[1])

Tak tedy společným úsilím dvou rozvážných a prozíravých politiků obou rozvaděných stran se podařilo zjednati získáním hlavy církve lutherské jakousi, prozatím aspoň zdánlivou převahu straně uznávající Svolení sandoměřské. Na tomto základě bylo pak možno připravovati shromáždění generální synody a přičiniti se, aby zdánlivá převaha strany dohodové se proměnila ve skutečnou.

Generální synoda protestantů, uznávajících „Consensus" sandoměřský za společný základ svého náboženství, svých zájmů a postupu, jíž bylo určeno, aby se sešla 21. srpna v Toruni, měla býti po 12 letech zase prvním jejich společným shromážděním. Poměry, za jakých se měla sejíti, byly pro protestanty daleko nepříznivější nežli r. 1583, kdy se konala generální synoda ve Włodzisławi. Katolická protireformace učinila zatím veliký pokrok, hierarchie stávala se čím dále, tím smělejší, protestantů vučihledě ubývalo, ztráceli posici za posicí a nebyli s to, aby se proti dalším ztrátám a pohromám zabezpečili přiměřeným prováděním konfoederace varšavské. Politické zájmy a boje způsobily v samém lůně jejich hluboké rozpory, takže nemohli postupovati dosti jednotně a svorně. V souvislosti se dvěma různorodými tábory politickými, táborem „regalistů" a táborem „popularistů" se ustálily mezi nimi dvě taktiky: oportunistická a radikální, z nichž však žádná nevedla k cíli. Politické rozpory byly překážkou sbližování a vyrovnávání protiv a rozporů náboženských a tak „Consensus" sandoměřský pozbýval své účinnosti.

Málo úspěšný sněmovní zápas o provádění konfoederace varšavské, úspěchy hierarchie a jezuitů na jedné straně ztráty, škody a pohromy protestantů na druhé straně pobízely prozíravější protestantské politiky usilovati o utužení jednoty všech protestantů za tím účelem, aby se zachránilo, co zachrániti ještě bylo lze. Vzhledem k velikému úbytku počtu protestantů v posledních letech bylo zajisté žádoucí, aby se generální synody zúčastnili a jako jedna mohutná církevní organisace na venek vystupovali nejen protestanté z vlastního Polska, jak se dělo až dosud, nýbrž i z Litvy, z Prus královských a z Osvětimska i Zátorska, to jest ze zemí, které v říši polsko-litevské stále ještě podržovaly zvláštní, dosti samostatné postavení.

V archivě Jednoty bratrské v Lešně (dříve ve stát. archivu v Poznani, *Dep. Unit.* III A 2) jest zachován kus nadepsaný „*Praeparatio ad synodum General. Torun. 1595.*" Jest to náčrt programu, který si udělal někdo, v jehož rukách spočívaly přípravy k synodě. Poněvadž se tam mluví o Ondřeji Leszczyńském jako o „Jego Mości wojewo-

---

[1]) „Sposob zgody między X. Simeonem Turnowskim i X. Glicznerem, seniorami Bohemicae et Augustanae confessionis na sejmie krakowskim d. 3. mart. 1595 de consensu" v *Syn. mus.* f. 45a—47a — Ms. *Racz. II H a a 29* str. 295—6 = *Syn. Vilenské* str. 366—367. ŁUKASZEWICZ, Dyssyd. 115—117. Srov. ŁUKASZEWICZ, BCz 141—142, JABLONSKI, Historia Consensus Send. 99. WOTSCHKE v „Aus Posens" VI., 46 (zvláště pozn. 1). LENGNICH III, 101.

dovi Brzeském", ale je zároveň viděti, že pisatel jedná v dorozumění s ním, tedy jest přirozená domněnka, že program tento načrtl Świętosław Orzelski, jenž byl pak zvolen za ředitele nebo předsedu generální synody toruňské. Tomu nasvědčuje i okolnost, že se v náčrtu mluví o radziejovském duchovním Danieli Mikołajewském, pozdějším zapisovateli synody, jako o osobě zasvěcené do věci.

Orzelski, jakožto starosta radziejovský, sídlel v Radziejově, kde bylo působiště Mikołajewského. Orzelski byl sice lutherán a Mikołajewski kalvinista, ale součinnost právě dvou příslušníků různých vyznání byla velice žádoucí při jednání, jehož hlavním účelem bylo těsnější semknutí vyznání, která žila v chronických rozporech a rozbrojích. O tom, že Orzelski bude předsedou synody a Mikołajewski jejím zapisovatelem čili tajemníkem, bylo zajisté rozhodnuto už v době sněmu krakovského. Za původce toho možno pokládati Ondřeje Leszczyńského. Dotčený program budoucí generální synody souhlasí téměř úplně se skutečným jejím průběhem.

Podle zápisu o synodě distriktu chęcińského v Okszi (v Sandoměřsku) jest viděti, že program tento byl ustanoven od těch pánů a duchovních, kteří v březnu r. 1595 dleli v Krakově v době sněmovního zasedání a byl pak rozeslán po jednotlivých církevních okrscích, aby tyto se podle něho připravily ke generální synodě.[1])

Synody distriktu chęcińského se zúčastnil také zástupce distriktu zátorského Jakub Philaxen. Podle jeho listu, poslaného 12. srpna synodě toruňské, měli se ze Slezska (Osvětimska a Zátorska) do Toruně dostaviti ,,všichni šlechtického stavu pánové... osobně", ale pak z ohledu na žně byl poslán jen jeden šlechtic a jeden duchovní jakožto zástupci distriktu zátorského.[2])

Se záměry pořadatelů a s programem generální synody souhlasilo, když synoda okszská se usnesla, aby byl v Toruni utvrzen Konsens sandoměřský a ustanoven trest na jeho porušovatele, aby se děly porady o udržení konfederace varšavské a o jejím processu tak, aby kázání slova božího bylo svobodné ve všech místech a městech královských, dále aby byla řádně prováděna církevní kázeň podle usnesení dřívějších synod a aby nebyly vydávány spisy, jež by mohly

---

[1]) *Syn. Vilenské* str. 371: ,,Synod districtu Chęcińskiego, odprawiony w Oxej 14., 15., 16 Julii. Tam się stały te conclusie: 1. Aby bracia ministrowie w zborech swych braciej, słuchaczom i patronom publicowali proces wydany z Krakowskiego sejmu na Synod generalny, wzywający do Torunia ad 21. Augusti.

2. Mianowane są pewne osoby, które jachać mają na ten Synod z tego districtu.

3. Namowiove artikuly, zaczym jachać mają na Synod generalny, a te są: I. Consens Sędomierski aby in omnibus punctis et clausulis roborowany był; statuta poena in violatores. II. Modus poratowania Confederaciej i processu jej aby był namiawiany. A przy tym radzić, aby przepowiadanie słowa bożego było wolne na wszystkich miejscach i w mieściech króla Jego Mości. III. Disciplina, na przeszłych Synodziech generalnych namowiona, aby in universis actis przechod swój miała, spectince namowiwszy executores jej et poenas in negligentes et contumaces postanowiwszy. IV. Dogmata abo scripta aby żadne niebyły in publicum dawane, które by novitatem opionum abo occasionem disputationum za sobą ciągnęły. V. O moderowaniu constituciej o Arianiech i o rozmowie z nimi . . ." — [2]) ŁUKASZEWICZ, Mal. Pol. 263—264.

zavdati příležitost ke sporům. Sotva však se shodovalo se záměry směrodatných činitelů protestantských usnesení, žádající zmírnění ustanovení o antitrinitářích.

Vedle distriktové synody okszské konali jiní protestanté vévodství sandoměřského synodu v Iwaniskách (29. července), ze které vysláni do Toruně 3 zástupci se zmocňovacím listem. Protestanté vévodství ruského pojednali o generální synodě na oblastné synodě v Prochniku 11. července a zvolili tam několik zástupců.

Evangelíci vévodství lublínského již 29. května 1595 měli synodu v Lublíně, kde ustanovili, kdo má jako jejich zástupce jeti do Toruně a usnesli se, že tito kromě toho, co bylo hlavním účelem generální synody, mají se přičiniti zvláště o to, aby byly zachovávány všude stejné obřady při udílení svátostí (t. j. večeře Páně), při uvádění duchovních v úřady a při provádění církevní kázně (podle toho jak v dohodnutí sandoměřském byla určena). Dále měli se postarati, aby kandidáti stavu duchovního mohli býti posíláni do ciziny na učení, aby duchovní měli pevné a stálé příjmy zaručené, zejména aby jim byly ponechávány příjmy kněží katolických a potomci zakladatelů beneficií evangelických aby byli povinni dodržovati to, co zakladatelé v té věci zařídili. Vysloveno přání, „aby školy [co] nejhustější byly, a generální jedna nebo dvě", aby byli zřízeni generální seniorové a společná pokladna a j.[1])

V písemnostech Jednoty bratrské a lutherské církve velkopolské se nezachovalo žádných dokladů o tom, jak se připravovaly ke generální synodě, kromě soukromého záznamu bratra Šimona Bohumila Turnovského, že tento v Poznani přátelsky rozmlouval s tamějším bohatým měšťanem, kupcem Kryštofem Rydem (Rydtem), vlivným starším poznaňské lutherské církve o tom, „jakou cestou by

---

[1]) *Akta synodów lubelskich 1560—1635* v rkpe *Zamoj. N. 1182* f. 47^{b}: Synod Lubelski 29. Maji Anno 1595. Pirwsza, na Toruński przyszły generalny synod . . . mają jechać pewne osoby t. j. . . . Ciź mają traktować o traktaciech tego synodu a osobliwie te rzeczy mają mieć in consideratione: 1. Pirwsza, aby jednostajnie wszędy były ritus inad ministrando sacramenti, inauguratione ministrorum i disciplina w zgodzie Sędomierskiej opisana aby exequutiam brała . . . 2. Jako by młodzieńcy pewnie mogli być do cudzej ziemie posyłani dla nauk . . . Jeśli by się tego u ludzi z tamtych krajów otrzymać niemogło, że by oni od nas a my też od nich e converso kilka młodzieńcow brali ku cwiczeniu, tedy by to musiało się ex symbolo publico odprawować . . . 5. Aby ministrowie mieli fixos et perpetuos proventus fundowane i kędy będą nadania xiężej papieskiej, aby to kaznodziejom dochodziło i potomkowie fundatorow aby to powinni trzymać . . . 7. Szkoły aby nagęstsze były i generalne jedna albo dwie. 8. Seniorowie generalni potrzebni. 9. Aerarium publicum także. 10. Konfederaciej exekucya. 11. O bezpieczeństwie ministrow i że się domagają pisania ich. —

Evangelíci lublínští učinili již na synodě 19. července 1594 řadu usnesení majících význam jakéhosi vzchopení k nové větší horlivosti náboženské, příznaku všeobecné odvahy protestantů čeliti protireformačnímu útoku prohloubením a zesílením vnitřní organisace. Srov. *Postanowienie synodu Lubelskiego Anno Domini 1594 die 19. Julii* v rkpe *Zam. N. 1182* f. 46^{b} a násl.

K bodu 5. poskytuje vysvětlení mimo jiné konkrétní doklady také *Skargův* výrok v jeho „Upominanie" (str. 47), že sotva jeden nebo dva pánové evangeličtí starodávná nadání úplně svým ministrům odevzdali.

mohl kněz Pavel Gericius býti přiveden ke Konsensu". Nedlouho před synodou podal Ryd Turnovskému návrh nebo formuli smíru co do několika hlavních článků sporných. ,,Bratr Symeon vida, že začíná se míti kněz Pavel k smíru a že jeho formule s malými změnami může zůstati, sepsal tutéž formuli s nutnými opravami v pravém smyslu Jednoty".[1])

Gerickeho návrh nebo formule smíru obsahovala čtyři články nadepsané: 1. Sententia orthodoxorum de coena Domini, 2. Sententia orthodoxorum de persona Christi, 3. Sententia orthodoxorum de baptismo a 4. Sententia orthodoxum de praedestinatione. V těchto článcích vyjadřuje Gericke názory t. zv. gnesiolutheránů o otázkách, ve kterých se tito zásadně rozcházeli s kalvinisty. Co do večeře Páně chce, aby slovům Kristovým ,,Totoť jest tělo mé" bylo rozuměno doslovně, že se podává přirozené tělo Kristovo, že se nepřijímá pouze věrou a duchovně a že je přijímají i nehodní. V článku o osobě Kristově se tvrdí ubikvita těla Kristova, kterou theologie lutherská dovozovala přítomnost skutečného, přirozeného a hmotného těla Kristova ve večeři Páně. V článku o křtu se tvrdí, že tento člověka očišťuje od hříchů a vytváří v něm takovou spravedlivost, že člověk, setrvá-li až do konce, dosáhne života věčného. V článku o předurčení se tvrdí, že Bůh nikoho nestvořil k zatracení, nýbrž že člověk mu propadá jen svou vlastní vinou.

Turnovský ponechávaje stejnou formu a na mnoze i táž slova, jakých užil Gericke, složil návrh svůj.[2]) Na první pohled, při povrchním srovnání obou návrhů se zdá, jako by věcné rozdíly mezi oběma byly nepatrné, i tam, kde slovní jsou rozdíly značné. To platí zejména o článku ,,De persona Christi", kde Turnovský jen něco málo přidal, aby vyjádřil, že spojením Krista-člověka s božstvím nebylo potlačeno

---

[1]) *MS. Racz N. 46.* str. 22. — [2]) Příklad toho poskytuje hned první odstavec:

Návrh Gerickeho:	Návrh Turnovského:
1. Verba Christi ,,Accipite, comedite, hoc est corpus meum," ,,Bibite, hic est sanguis meus" simpliciter et iuxta literam, sicut sonant, intelligenda esse.	1. Verba Christi ,,Accipite, comedite, hoc est corpus meum", ,,Bibite, hic est sanguis meus" sine omni haesitatione firma fide pro veris et certissimis sunt nobis habenda ac retinenda. At neque simpliciter et iuxta literam, sicut sonant, modo physico secundum sensum Capernaiticum et Papisticum, neque e contra figurate et tantum significative ac spiritualiter . . . intelligenda sunt . . .
2. In sacramento duas res esse datas et simul accipi: terrestrem, hoc est panem et vinum, et coelestem, hoc est corpus et sanguinem Christi.	2. Siquidem in consensu nostro Sendomiriensi cum Ireneo, apostolorum discipulo, fatemur, sacramentum hoc rebus terrestribus et coelestibus constare, inde sequitur, in sacra Coena esse, dari et accipi terrestria, panem et vinum, atque coelestia, nempe corpus et sanguinem Christi.

jeho lidství (lidské vlastnosti, lidská přirozenost). Články o křtu a praedestinaci už se rozcházejí slovně dosti nápadně.

Turnovský se snažil vlastně zastříti podstatné rozdíly mezi oběma stranami a napodobením formulace Gerickeho vzbuditi dojem, jako by názory své strany přizpůsoboval názorům Gerickeho, ale ve skutečnosti vyjadřuje názory své strany do jisté míry slovy Gerickeho. Jestliže snad v článku „De persona Christi" mohl i u odborného theologa vzbuditi dojem, že tu není vlastně podstatného rozdílu, nemohl nikterak zmýliti nikoho článkem „O večeři Páně", kde proti Gerickeho „A" (jednoduchý a doslovný smysl slov Kristových) byl nucen jasně a otevřeně říci „non A" (slova Kristova mají pouze smysl significativní, znameňový a duchovní). Při křtu se vyjádřil dosti srozumitelně, že Jednota ho nepokládá za nezbytný k spasení a praedestinaci připustil ve smyslu předzvědění.

Poněvadž návrh Gerickův byl Turnovskému dodán, jak se zdá, před samou synodou, nedošlo asi mezi nimi k dalšímu jednání ani ústnímu, ani písemnému.

Na Litvě, kde, jak se zdá, teprve právě po uzavření Konsensu sandoměřského (který v Polsku znamenal ne-li trvalý mír, aspoň příměří mezi Jednotou bratrskou a lutherány) propukly pohoršlivé rozbroje mezi kalvinisty a lutherány (rozdmýchávané velkopolskými odpůrci Konsensu — jako byl Pavel Gericke — a také zahraničními lutherány), pokoušel se marně nejvlivnější a nejobezřetnější protestantský velmož, Kryštof Radziwiłł, prosaditi podobné dorozumění jako byl konsens sandoměřský (již z 2. března 1570, pak zase r. 1578 a 1585).[1]) Litevští kalvinisté poslali sice již na synodu sandoměřskou r. 1570 a na generální synodu krakovskou r. 1573 své zástupce, ale spíše jen jako diváky nežli účastníky.[2]) Teď teprve se vážně jednalo o to, aby i litevští protestanté vůbec přijali Konsens sandoměřský za svůj. Když tedy na Litvu došlo pozvání ke generální synodě, sešli se zástupci církví kalvinistických i lutherských do Vilna na společnou synodu (4. května 1595), ale nedohodli se.[3]) Na to pak 21. června kalvinisté sami konali synodu, ze které vyslali sedm duchovních, aby je zastupovali na synodě toruňské.[4])

Shora dotčená *Praeparatio ad synodum Generalem Torun. 1595* (str. 132) obsahuje mimo program generální synody také několik popoznámek (Orzelského), naznačujících, které úkoly nutno vyříditi před synodou, jakožto součástku příprav k ní.

Z nich jest viděti, že pořadatelům generální synody velice záleželo na tom, aby získali pruská města k účastenství a v důsledku jeho i ku podepsání Konsensu sandoměřského.[5]) Za tím účelem měl Mikołajewski jíti do Gdanska s listy Ondřeje Leszczyńského k doktoru Jakubovi Fabriciovi a několika jiným duchovním tamějším.

---

[1]) ŁUKASZEWICZ, Lithauen 26, 36, FISCHER, Versuch II., 24–33. — [2]) ŁUKASZEWICZ, Lithauen 27. — [3]) Tamže 61. FISCHER, Versuch II., 39. — [4]) ŁUKASZEWICZ, Lithauen 66. — [5]) V „Praeparatio" čteme: „3. O rozszerzenie tego consensu. 4. Aby byl przyjęty od miast pruskich".

To se skutečně také stalo, neboť 6. července Leszczyński po Mikołajewském poslal list Gdanským, zmocňuje ho, aby s nimi vyjednával o generální synodě.[1]

Leszczyński byl v dobrých stycích s měšťany gdanskými; obchodoval s nimi (obilím) a zastával se jich v záležitosti vydání farního kostela biskupovi.[2]

Poněvadž poslání Mikołajewského nemělo žádoucího úspěchu, měl podle přání Orzelského Leszczyński pohnouti lutherského superintendenta Erazima Glicznera, by tento „psal Gdanským promovuje Konsens".

Jak se zdá, Mikołajewski konaje poslání své do Gdanska zároveň na téže cestě vyjednával i s Toruňany a Elbinčany. Pokud se týče Toruňanů, záleželo pořadatelům generální synody na tom, „aby místo dovolili k poradám na radnici", dále aby účastníkům synody připravili „hospody" a „ochranu" těch, kteří přijedou „do hospod".

Pokud se týče jiných, šlechtických účastníků generální synody, záleželo pořadatelům, aby se dostavili čilí a podnikaví malopolští politikové Stanislav Szafraniec, Stanislav Stadnicki a Jan Bojanowski. Prvnímu měl dopsati Leszczyński, druhým dvěma bratr Š. Bohumil Turnovský. Bojanowski (ložničník královský), byl majitelem velkopolského města Bojanowa, kde od r. 1575 asi byl zbor bratrský, ale zdržoval se z pravidla u dvora královského. Bylo přirozeno, že na jeho přítomnosti v Toruni pořadatelům nejvíce záleželo, neboť mohl, jako osoba králi velmi blízká, mu podati zprávu o průběhu synody jako očitý svědek.

Generální synoda měla se konati v Toruni (str. 122) — tedy mimo vlastní Polsko, na půdě Prus královských, které i po unii lublínské podržely zvláštní postavení ve Společném státě (Rzeczypospolitéj) polsko-litevském. Město toto bylo zvoleno za shromáždiště synody asi hlavně za tím účelem, aby pruským městům bylo usnadněno účastenství na synodě, ale nebyla to příčina jediná. Poněvadž za tehdejších poměrů politických se bylo obávati, že by král a hierarchie nestrpěli konání hlučného sjezdu, jakým měla býti zamýšlená generální synoda, v některém větším (královském) městě a malá městečka šlechtická se k tomu nehodila, neměli protestanté velikého výběru. V obchodní Toruni poměrně snadno mohli nalézti účastníci synody byty i stravování. V Prusích královských bylo dovoleno říditi se konfessí Augšpurskou — tudíž vyznavači její mohli konati i sjezdy za účely náboženskými. Ukázalo se ovšem, že katolíci ani v Toruni nechtěli připustiti konání protestantské synody a usilovali, aby od krále byla pokládána za sjezd protizákonný, ač v době Štěpána Bathoriho se generální protestantské synody konaly nerušeně. Toruňané sami si nepřáli, aby se u nich zamýšlená synoda konala, dali však se přemluviti předními velmoži k odvaze.[3] Když už

1) Wotschke, Graf Andreas v. Lissa v „Aus Posens" IV., 36., 37. — 2) Srov. Wotschke, Graf Andreas v. Lissa v „Aus Posens" IV., 35, 37, 53—55. — 3) Lengnich l. c. 207. — 1) Lengnich l. c. 207.

bylo ustanoveno, že synoda se skutečně sejde v Toruni, chelmský kastelán Jiří Konopacki činil za to Toruňany zodpovědnými a hrozil, že pruská šlechta se města neujme, jestliže za to bude stíháno. Poukazoval na neblahé následky toho, kdyby si v Polsku zvykli konati nedovolené sjezdy v Toruni,[1]) ale Toruňané už se nedali zviklati.

V.

Generální synoda polských protestantů v Toruni.

(21.—26. srpna 1595.)

Přehled protestantské šlechty uznávající konsens sandoměřský. — Ocenění význačnějších osobností. — Slabé účastenství vyšších hodnostářů na synodě. — Jména duchovních na synodě přítomných. — Zastoupení měst pruských. — Snaha katolíků zmařiti synodu. — Králův zákaz. — Protesty biskupa kujavského a katolické šlechty ze zemí s Toruní sousedících. — Zahájení synody 21. srpna: Volba předsednictva a j. — Jednání 22. srpna: Kázání Š. B. Turnovského. — Přijímání poselstev a čtení listů. — Zahajovací řeč předsedy Šw. Orzelského. — Program synody. — Čtení „Consensu“ sandoměřského a odpor Gerickeho. — Srážka Erazima Glicznera s litevskými kalvinisty stran porušování „Consensu“. — Další projevy duchovních o „Consensu“ sandoměřském. — Zvolení komise ku prozkoumání článků, s nimiž Gericke nesouhlasil. — Kázání Řehoře ze Žarnovce (23. srpna). — Poselství od knížete Ostrožského a pravoslavné šlechty východních vévodství. — Pokračování v jednání o konsens sandoměřský. — Komise k sestavení synodních usnesení. — Š. B. Turnovský sestavitelem jejich. — Rozhovor o konečném znění synodních usnesení. — Otázka zřízení škol, jmenovitě jedné hlavní, vyšší. — Obsah a význam usnesení synodních. — Jednání s Pavlem Gerickem o uznání „Consensu“. — Zástupci poznaňských lutheránů zastávají se Gerickeho. — Podmínečné sesazení Gerickeho a vyloučení z církve. — Jednání se zástupci měst pruských o podepsání „Consensu“. — Rozhovor o neplnění a porušování konfoederace varšavské (25. srpna). — Návrh Leszczyńského sepsati seznam útisků a pronásledování a předložiti jej králi. — Mimo několik odporujících převážná většina pro návrh. — Zakončení synody 26. srpna. — Veřejný projev účastníků synody toruňské o jejím významu. — Volby generálních seniorů a členů poselstev. — Díkůčinění. — Význam generální synody toruňské v dějinách polsko-litevského protestanství. — Obsah poselství, jež mělo býti předneseno králi. — Obsah poselství k sněmíkům. — Poselství k Zamojskému. — Politický význam synody toruňské. — Sblížení a připodobnění jednotlivých vyznání v ohledu náboženském. — Nevalné vyhlídky snah o povznesení protestantského školství. — Malopolští kalvinisté vlastními původci generální synody, ale Leszczyński s Orzelským ji vedou a určují její výsledek. — Provedení rozsudku synodního proti Gerickemu a Lupanovi. — Odmítnutí pruských měst podepsati „Consensus“.

Generální synoda toruňská se sešla v ustanovený čas, t. 21. srpna 1595 a zasedala až do 26. srpna. Byla to především přehlídka všech těch, kdož trpíce stejné strasti a majíce stejné zájmy shodovali se v podstatě co do otázky, jakými zpusoby a prostředky by bylo

možno a potřebí vzájemně si pomáhati k dosažení společného cíle, t. k náležitému upevnění a zabezpečení svého náboženství. Byla to přehlídka všech těch protestantů, kteří odmítajíce krajní výstřelky věroučné a mravně-společenské (antitrinitářství a novokřtěnství), lišili se sice mezi sebou co do zásadního pojímání zbožnosti jak ve věrouce, tak i v mravouce a životní praksi, ale měli pevnou vůli pokládati své vzájemné rozdíly a rozpory za věci podružné a proto se chtěli vzájemně uznávati za pravověrné křesťany a na tomto základě zesilovati a prohlubovati svou soudržnost a společnými silami stejně se brániti proti nepřátelům své víry.

Poněvadž zachované prameny[1]), poskytující látku k dějinám ge-

[1]) 1. Hlavním pramenem vědomostí o synodě toruňské jest *denník jejího zapisovatele, Daniele Mikołajewského*, kazatele radziejovského, který otiskl Gottfried Lengnich v ,,Geschichte der preuszischen Lande königlich polnischen Anteils, die sich seit dem Ableben Königs Stephani unter der Regierung Sigismundi III. bis ins Jahr 1605 zugetragen" a t. d. Danzig 1726, a to v oddíle nadepsaném ,,Documenta" od str. 86—133 jakožto č. 33. p. t. *Consignatio Synodi generalis Thoruniensis coactae in nomine individuae Trinitatis A. D. MDXCV, XXI. Augusti.* Odtud jednotlivé části a výňatky přešly do několika spisů pozdějších, vypravujících o průběhu synody toruňské, jako jest D. E. Jablonski, Historia consensus Sendomiriensis, Berolini 1731, J. Scheidemantel, Acta conventuum et synodorum in majori Polonia a dissidentibus... Vratislaviae 1776, *J. Salig*, Vollständige Historie der Augsburgischen Confession a Jos. Łukaszewicz, O kosciołach braci czeskich w dawnéj Wielkiej Polsce, w Poznaniu 1835, *Týž*, Wiadomość historyczna o Dyssydentach w miéscie Poznaniu a t. d., w Poznaniu 1832, *Týž*, Geschichte der reformierten Kirchen in Lithauen, 2 svazky, Leipzig 1848—1850, *Týž*, Dzieje kosciołów wyznania helweckiego w dawnéj Małéj Polsce, Poznań 1853. (Užívám německého překladu spisu Łukaszewiczova, shora uvedeného z nedostatku polského spisu původního).

2. *Jiný deník* jednání toruňského, stručnější a povšechnější obsahuje *Brevis Historia Synodi Thoruniensis an. 1595 21. Aug. habitae* (jak zní nadpis na obálce dotyčného rukopisu, psaný rukou D. A. Jablońského) čili *Summariuss a krotkie opisanie Synodu w Thoruniu od ministrow i ich Mości Panow Patronow roku 1595 21. Augusti mianego* (jak zní nadpis na první stránce). Jest obsažen v rkpe *Racz N. 46.* a také v rkpe *Racz N. 219.* Rpis *N. 46.* jest originál (psaný asi Š. B. Turnovským), *N. 219*, jest opis, pořízený D. E. Jablońským. Obé pochází nepochybně z archivu Jednoty bratrské v Lešně. Na obálce rkpu *N. 46.* čteme poznámku ,,Ad archivum unitatis", a o něco níže v pravo (snad signaturu): XVII. 34. Łukaszewicz, BCz 143 a násl. parafrazuje tento pramen a v ,,Gesch. der reform. Kirchen in Lithauen" I, 61 a násl. jej otiskuje, ne však dosti věrně. Z *Łukaszewiczova* spisu právě uvedeného přetiskl německý překlad Fischer, Versuch II., 405—412. Ale Łukaszewicz vynechal jména patronů protestantských, jichž ,,Summariuss" uvádí více nežli 70 a rovněž jména duchovních, jichž se tam jmenuje asi 45. *Rpis Racz. N. 46.* obsahuje mimo Summariuss ještě několik jiných kusů, týkajících se událostí, jež se sběhly po synodě toruňské

3. V archivě Jednoty bratrské v Lešně (dříve v státním pruském archivu v Poznani sign. Dep. Unitatis IV A 2) se vyskytuje řada listů, týkajících se synody toruňské p. t. *Ad acta generalis Synodi Thoruniensis 1595.*

4. Dále jest jakýsi záznam o jednání synody toruňské, straníci Pavlu Gerickemu, otištěn v ,,Das gelahrte Preussen oder monatlicher Auszug aus neuen und alten. . Schriften, III. Teil, 1. Stück oder Monat October", Thorn a t. d. (1723) str. 60 a násl. IV. ,,MSC von dem Synodo zu Thorn im Jahr 1595 von 21. bis 26. Aug. gehalten".

5. Velmi zajímavá jest zpráva katolického účastníka synody toruňské, zachovaná v *rkpe knihovny ord. Krasińských* ve Varšavě pod sign. *L. p. 3596 Miscellanea* f. 5a a násl. a nadepsaná *Conventus seu Pseusynodus haereticorum Thoruniae celebrata Anno Domini 1595 die 21. Augusti.* Pisatel této zprávy (nepochybně duchovní,

nerální synody toruňské, obsahují mnoho jmen jednak těch, kdož osobně se synody zúčastnili, jednak těch, kdož se omluvili (zvláště písemně), jednak těch, kdo svými podpisy projevili svůj souhlas s jejími usneseními, jednak i těch kdož, ač nepřítomni, byli od synody ustanoveni ku provádění rozličných úkolů a k zastávání jistých úkonů: je možno si učiniti dosti věrný obraz o početnosti a hospodářské i politické síle polsko-litevských protestantů v době synody toruňské, která beze vší pochyby znamenala velmi vážnou chvíli, ve které se rozhodovalo o bytí a nebytí polsko-litevského protestantství.

V době synody toruňské měli protestanté v Polsku *3 vévody* a 8 *kastelánů*, kteřížto hodnostové byli členy senátu čili královské rady. Byli to tito: Ondřej Leszczyński, vévoda břešťsko-kujavský, Stanislav Gostomski, vévoda ravský a Jan Sienieński, vévoda podolský, dále Jan Rozdrażewski, kastelán poznaňský, Jan Zborowski, kastelán hnězdenský a starosta grudziądzský, Adam Baliński z Chomiąże, kastelán bydgošťský, Petr Niszczycki, kastelán belzský, Ondřej Firlej, kastelán radomský, Ondřej Męciński, kastelán wieluňský a Jan Drojowski (Drohojowski) z Drohowa, kastelán sanocký. Šlechtic neznámého jména byl kastelánem kameneckým.

Kromě těchto senátorských hodností drželi protestanté ještě řadu starostenství a místostarostenství, pak různé hodnosti zemské (čili oblastné), byli zemskými a hradskými soudci i písaři soudu

snad jezuita) vmísil se asi v přestrojení mezi četné světské účastníky a byl přítomen veřejným schůzím a pobožnostem synodním, nikoli však vlastnímu jednání, důvěrným schůzím, ke kterým byly připuštěny pouze jednak osoby vybrané, jednak osoby pořadatelům známé. Tento zpravodaj znal mnohé (ne všechny) účastníky a zapsal jména jejich, poslouchal synodní kázání a zaznamenal jejich obsah a způsob, jak kazatelé je přednášeli, takže podle jeho zprávy můžeme dobře posouditi spolehlivost zpráv úředních i neúředních, pocházejících od zpravodajů protestantských. Poněvadž podává dosti výstižně obsah protestu, který na synodě podali proti ní katolíci vévodství kujavských, zdá se, že to byl duchovní z tamějších krajin. Že byl duchovní, je vidět z toho, že podává odbornický obsah kázání, promluvených na synodě. Poněvadž uvádí obsah (ne-li doslovně) odpovědi, kterou ředitel synody (Orzelski) dal poslu kujavského biskupa, zdá se, že byl právě tomuto blízký, nepochybně jeho důvěrník.

5. Stručná zpráva o jednání a usneseních generální synody toruňské byla r. 1596 vydána od pořadatelů synody v Toruni tiskem p. t. *Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis. Správy i uchwały synodu generalnego Toruńskiego An. Do. mense Augusto.* Vydání toto obsahuje na levé straně tekst latinský a na pravé polský. Exempláře jeho nejsou poměrně řídké. Jeden má na př. také Slovanská knihovna ministerstva věcí zahraničních v Praze a jeden archiv Jednoty bratrské v Herrnhute. Srov. WIERZBOWSKI, Bibliographia II., 1816. Latinský tekst byl později vydán v publikacích: JABLONSKI, Historia consensus Sendomiriensis, J. SCHEIDEMANTEL, Acta conventuum et synodorum in majori Polonia a dissidentibus atd. Vratislaviae 1776, FISCHER, Versuch einer Geschichte der Reformation in Polen II., 395 a násl. a nověji SMEND, Die Synoden der Kirche Augsburgischer Konfession in Groszpolen im 16., 17. und 18. Jahrhundert, str. 102 a násl. Polské znění parafrazuje LUKASZEWICZ, BCz str. 164 a násl. Znění pouze polské, a to jen usnesení, jest zapsáno v rkps. *Czart.* [illegible] str. 610 a násl. p. t. *Thorunskiego synodu generalnego canony które postanowione Anno Domini 1595 Augusti 21.* a v *Synodach ewanielskich*, str. 211 a násl. p. t. *Canony synodu generalnego Toruńskiego, ktory byl odprawowany roku 1595 dnia 21 Augusta.* Tyto dva teksty se slovně od sebe poněkud liší, ne však věcně.

zemských a hradských: Świętoslav Orzelski držel důležité starostenství radziejovské, které před ním měl Rafael Leszczyński, otec Ondřeje Leszczyňského. Ondřej Szafraniec z Pieskové Skaly byl starostou lelovským, Vavřinec Skarbek starostou lęčickým a Niszczycki starostou ciechanowským. Mikuláš Trzylatkowski byl místostarostou radomským, Ondřej Malicki místostarostou sandoměřským, Jan Kosowski místostarostou dyboňským.

Velmi význačným hodnostou byl bratrský šlechtic Jan Gajewski z Błociszewa, jenž byl *náměstkem generálního starosty velkopolského* a *zemským sudím poznaňským*, avšak za nedlouho zemřel (před 24. říjnem).[1])

R. 1588 byl Stanislav Przyjemski, starosta koninský, povýšen za dvorního maršálka (viz shora str. 14) a téhož roku Jan Bojanowski, přítel Šimona Bohumila Turnovského, byl komorníkem nebo ložničím královým (cubicularius regius); chlubil se Turnovskému, k jehož pobádání prý tento úřad na sebe vzal, že ,,ucho královo má každodenně ráno i večer volné".[2]) Jest však velice pochybné, zdali ještě r. 1595 požíval přízně a důvěry královy, když jest známo, že na krále brzy nabyl rozhodujícího vlivu komorník Ondřej Bobola, oddaný nástroj a pravá ruka jezuitů, a Bojanowski už r. 1588 byl se svým úřadem nespokojen.

Různé nižší hodnosti měli tito pánové: Ondřej Rzeczycki byl podkomořím lublínským (a zároveň instigátorem královským)[3]), Adam Naramowski byl zemským podkomořím poznaňským, Jan Lipski podkomořím bełzským, Kryštof Rej z Nagłowic, stolníkem lublínským, Martin Trlęski, stolníkem vév. inowrocławského, Jakub Tulibowski, stolníkem břešťsko-kujavským, Jan Christoforski stolníkem sieradzkým, Stanislav Szafraniec z Pieskové Skály, kdysi (do interregna r. 1587) vévoda sandoměřský, byl vojským krakovským, Jan Ruszynowski, praporečníkem vév. inowrocławského, Jan Modlibóg lovčím inowrocławským, Jan Niemojewski hradským sudím inowrocławským, Mikuláš Rożeński, zemským sudím inovrocławským, Vojtěch Zbożny Zakrzewski hradským sudím radziejovským,[4]) Havel Kościelski místosudím břešťsko-kujavským, Petr Goładrowski, místosudím wschowským,[4]) Martin Wichorski, hradským písařem radziejovským a Kierzyński písařem ostřešenickým.

Vedle těchto hodnostů byl ovšem ještě značný počet šlechticů, kteří žádných titulů a hodností neměli, ale vynikali zámožností a vážností, zděděnou po otcích, kteří byli zastávali význačné hodnosti. Byl to především vnuk Jakuba z Ostrorogu, hrabě Sędzi-

[1]) *MS. Racz N. 46.* str. 18. Dne 24. října 1595 měl Gajewski pohřeb. — [2]) Srov. list Turnovského Bojanowskému, otištěný ŁUKASZEWICZEM, MPol. 259. — [3]) Podle rkpu *Kras. L. p. 3596 f.* 57a . — [4]) U Fischera, Versuch II., 404 se uvádí jménem ,,Albertus Zbozy Zakrzewski", ale v rkpe Kras. L p. 3596 f. 57a se uvádí jakožto ,,Zbożny Radziejowski". Vedle něho se tam jmenují ještě ,,Philip i Zbożny Zakrzewscy" — jsou to asi tíž, kteří u FISCHERA (II., 404) jsou zapsáni jakožto ,,Zbozy Zakrzewski a Gregorius Zbozy Zakrzewski".

wój z Ostrorogu, majitel města Ostrorogu, jenž se r. 1594 bohatě oženil se Sofií Firlejovou. Dále hrabě Jiří Latalski z Labiszyna: poněvadž jeho otec býval vévodou poznaňským, proto byl nazýván a sám se podepisoval „wojewodzic“ nebo palatinides“. Podobně činili i synové Jana Krotowského, někdy vévody inowrocławského Ondřej a Jakub.[1]) Význačné osobnosti byli i Mikuláš z Ostrorogu, z malopolské (ruské) větve Ostrorogu, Ondřej Ossoliński, Stanislav Stadnicki, Petr Gorajski, Martin Broniewski, Martin Bukowiecki a Marek Sobieski, předek slavného později krále Jana III.

Že ještě značný počet drobné šlechty náležel k protestantství, možno posouditi z toho, že velká řada účastníků synody toruňské tam přišla jakožto zástupci nebo poslové mnoha jiných. Tak bratrskou šlechtu z Velkopolska (t. j. vévodství poznaňského a kališského) zastupovalo *šest* šlechticů, t. Ondřej Grodziecki, Martin Bukowiecki, Jan Suchorzewski, Matěj Siedlecki, Kryštof Bardzki a Petr Żychliński. Členy Jednoty bratrské z Poznaně zastupoval Jindřich Gyrk, městský starší tamější a Baltazar Rachocki, doktor mediciny.

Šlechtu vévodství břešťsko-kujavského a inowrocławského zastupoval Havel Kościelski, šlechtu vévodství sandoměřského zastupovali Petr Gorajski, Petr Gołuchowski a Ondřej Ossoliński, šlechtu vévodství ruského Martin Chrząstowski a Martin Broniewski, šlechtu distriktu osvětimského a zátorského Petr Palczowski, protestanty vévodství lublínského, belzského a chełmského Ondřej Rzeczycki a Ondřej Rej.

Vedle toho se někteří dostavili jen za své osoby, jako Filip a Řehoř Zakrzewští (viz shora), Vojtěch Żychliński, Ondřej Krzyżkowski, Šebestián Granowski, Jan Lipski z Jastrzębnik, Przecław Laszkowski, Rafael Nowowiejski, Jan Wassowski, Jan Wojszewski, Michael Palędzki, Bernard Tłocki, Pavel Gniewkowski a Kašpar Jaruzel Brzeznicki.

Otcové přišli se syny jako Jiří Latalski, Stanislav Stadnicki a Vavřinec Skarbek.

Na Litvě byli protestanty *4 vévodové a 2 kastelánové*: Kryštof Radziwiłł, vévoda vilenský a polní hejtman litevský, Jan Abramowicz, vévoda minský, Mikuláš Monwid, vévoda polocký a Kryštof Zienowicz, vévoda brestsko-litevský, Alexandr Próński, kastelán trocký a Jan Zienowicz, kastelán vitebský.

Z nižších hodností vyskytují se v pramenech tito:

Jan Chlebowicz Dorohostajski na Dąbrowně, číšník vel. knížectví litevského, Jan Lowiecki, maršálek mozyrský a sekretář královský, Dominik Obrziński, královský sekretář, Mikuláš Zienowicz, podkomoří ośmianský, královský dvořan Gabriel Narkuski, Josef Hołownia, zemský sudí novogrodský, Josef Korszak, zemský sudí polocký, Mikuláš Karaczon, dvorský praporečník vel. knížectví li-

[1]) Katolický zpravodaj o synodě toruňské v rkpe *Kras. Lp* 3596 f. 57a jmenuje chybně „Hrochowscy 2, wojewodzicowie Inowrocławscy“.

tevského, Ivan Chrapowicki, praporečník vitebský, Jeronym Abramowicz, vojský lidský, Rafael Loszyc Zbiroski, hradský písař lidský, Jiří Drucki-Sokoliński, starosta jezierský a uświatský a Jiří Życzemski, správce starostenství mozyrského.[1])

Na Litvě drželi tedy protestanté sice ještě 4 vévodství, ale nižších hodností poměrně málo. Poněvadž těžiště politiky vůbec a náboženské zvláště leželo ve vlastním Polsku, tedy bylo pro protestanty rozhodující, jaká vlivná místa drželi tam. V celku vzato byli už slabí, zvláště přihlížíme-li k osobám, jež místa ona držely. Ze tří vévodů jediný Ondřej Leszczyński, muž asi třicet šest let čítající (nar. se r. 1559), dovedl svého vlivného postavení vydatně používati ve prospěch zájmů protestantských. Vidíme jej od jisté doby (hlavně od smrti Górkowy) neustále činného a podnikavého. Stanislav Gostomski, vévoda ravský, který v dřívějších letech (1591 a 1592) ještě bral činný podíl v jednání, v době synody toruňské už činně nevystupuje. Jan Sienieński, vévoda podolský, ničím se nevyznačující, pro odlehlost svého vévodství vůbec ani nemohl míti velikého účastenství v událostech. Z nižších hodnostů Świętosław Orzelski od doby prvního mezivládí (1572—1575) a z doby Štěpána Bathoriho měl za sebou vynikající působení a vliv a těšil se veliké vážnosti nižší šlechty, která jej z pravidla posílala jakožto poslance do sněmu valného. Sędziwój Ostroróg, Ondřej Krotowski a Ondřej Firlej měli sice pro sebe jméno a vážnost svých otců a někteří i značné jmění, ale byli příliš mladí, než aby se byli mohli vyznamenávati svou činností a politickou obratností.

Převážná většina polských i litevských protestantů se skládala z drobné, málo zámožné šlechty, která nemohla samostatně politicky vystupovati a řídila se příkladem, pokyny a vlivem bohatých velmožů, zvláště takových, kteří zastávali nějaký význačný úřad. Ale právě ti, kteří by byli mohli, opírajíce se o svou zámožnost a úřady, vystupovati směleji a důrazněji, neměli s dostatek statečnosti a odvahy. Příznačný jest stesk pravoslavného knížete Konstantina Ostrožského v jeho listě (ze 4. srpna 1595) Kryštofovi Radziwiłłowi, že podle sluchu na příští generální synodě toruňské bude málo význačných a velikých lidí.[2]) Z listu minského vévody Jana Abramowicze témuž Kryštofovi Radziwiłłovi (z 22. července 1595) jest viděti, že Radziwiłł, tento uznávaný náčelník litevských protestantů, jenž sám řídil jistá jejich předsevzetí, obával se jeti na synodu a rozpakoval se dáti písemný souhlas s jejími usneseními.[3]) Že i jiní význační lidé se báli jeti do Toruně, jest viděti z omluvných dopisů jejich, které synodě poslali: vévoda ravský, vévoda polocký, vévoda brestsko-litevský a Mikuláš z Ostrorogu. V tomto světle pak se ovšem ostře obráží stížnost knížete Ostrožského (v jeho listě, poslaném synodě toruňské),

[1]) Srov. Łukaszewicz, Lithauen 66. Archiv lešenský, dříve Dep. Unit. stát. archivu v Poznani III. A 2, str. 8. — [2]) Cituje Žukovič, Sejmovaja bor'ba str. 157 pozn. 342. — [3]) Žukovič, Sejmovaja bor'ba str. 585—586. Příloha N. 1.

že protestanté (patrně vynikající) neradi a málo se účastní sněmíků, sněmů i jednání nejvyššího tribunálu čili že se nepřičiňují o to, aby byli voleni za zástupce šlechty do sněmu valného a do tribunálu.[1])

Synoda toruňská skutečně byla slabě navštívena vysokými hodnosty. Z vévodů polských dostavil se pouze Ondřej Lezczyński a z litevských pouze Jan Abramowicz. Z polských kastelánů přišel jen Adam Baliński. Jan Zborowski, kastelán hnězdenský, poslal podle zprávy katolického zpravodaje svého duchovního,[2]) ač-li snad spíše vůbec se nezachoval odmítavě, ale ovšem ne tak z obavy před králem, jako spíše proto, že nebyl přívržencem konsensu sandoměřského. Z litevských kastelánů nepřišel nikdo. Nepřišel také pan Bojanowski, kteréhož Turnovský měl k účastenství na synodě pohnouti (srov. str. 137[3]).

Převážně byla tedy synoda toruňská navštívena šlechtou nižších hodností a šlechtou střední i menší zámožnosti. Z Polska přišlo asi 60 šlechticů, z Litvy asi 5.[4]) Mimo to se zúčastnilo synody 5 osob stavu měšťanského (4 z nich z Poznaně).

Nejčetněji byla zastoupena kalvinistická šlechta malopolská, méně četně velkopolská šlechta bratrská a kalvinistická kujavská, nejméně šlechta lutherská. Vedle Świętosława Orzelského byl to pouze Adam Baliński, kastelán bydgošťský. Kromě nich lutherány zastupovali ještě 3 měšťané poznaňští: Kryštof Rydt, Kašpar Hampel a Jiří Gelhar.

Úměrně k počtu šlechty bylo zastoupeno na synodě i duchovenstvo. Byli to především příslušníci kalvinistických církví malopolských: Superintendent František Jezierski, Jan Chocimowski a Bartoloměj Falconius z vévodství ruského, Řehoř ze Žarnowce, František Stankar, František Seceminski a Martin Janicki, zástupci distriktu chęcinského, Jan Duszkowski a Jan Staszowski, zástupci distriktu sandoměřského, Kryštof Krainski a Jan Cluentius, zástupci distriktu lublínského,[5]) Jan Praetorius, zástupce distriktu zátorsko-osvětimského (německý kazatel v Kozách), Vojtěch Myslowski, duchovní v Krylově, Stanislav z Grożna, duchovní v Chmistově, Kliment Agnellius, duchovní v Kościole, Jakub z Jarocina Pruski, duchovní

[1]) Łukaszewicz, BCz 153. Srov. shora str. 116. Zdá se však, že Ostrozský přepíná, když nepříznivě posuzuje chování protestantů na sněmu krakovském r. 1595. — [2]) Rkpis *Kras. L. p. 3596* l. 57b : „Minister Pana Zborowskiego, casztelana Gnieźnieńskiego". Nebýti této zprávy marně bychom hledali zástupce Zborowského v pramenech protestantských. — [3]) Zajímavá je zpráva, že na sněmu r. 1595 Stadnicki horlivě hájil zájmy katolické. Srov. pol. VII., 200. — [4]) Hlavní oporou pro zjišťování jsou podpisy na konci usnesení. Avšak někteří, o nichž se zmiňují zprávy, nepodepsali. Někteří odešli asi před ukončením jednání. Srov. Lengnich I, c, 121. Podle jmen uváděných „Summariussem" v *MS. Rac. X. 16* str. 17 by se bylo zúčastnilo synody 78 šlechticů. — [5]) Podle zápisu lublinské synody z 29. května 1595 byli posláni tito její zástupci na synodu toruňskou: podstarosta radomský (Trzebiťkowski) a „przy nim dwaj ministrowie, X. Franciszek Jezierski, senior i X. [illegible], minister Lubelski, z nim minister jego X. Jan Cluentius Wierussoviensis. Jego Mość pan Christof Rej, stolnik Lubelski, Jego Mość pan Mikołaj Ostroróg ministra swego kosztem swym, nie mogący sam być, posłał." (Rkpis *Zam. X. 1152.* f. 47b.)

v Ludziczku, Stanislav Gronicki, duchovní v Žerkově, Stanislav Stavensis, duchovní v Brzeskorzystově, Jan Pigelius, duchovní v Pirani a Mikuláš Trzciński, zástupce církve podlašské — celkem 20 osob. Církve lutherské byly zastoupeny pouze třemi duchovními: Superintendentem Erazimem Glicznerem, Petrem Drážďanským, seniorem diecése pogorzelské a Vavřincem Karśnickým, duchovním v Gnině, starším diecése poznaňské. Pavel Gericke, německý kazatel v Poznani byl před synodu pohnán nebo předvolán.[1]) Podle katolického zpravodaje byl přítomen synodě také „ministr pana Zborowského kastelána hnězdenského"[2]) jakožto jeho posel nebo zástupce. Byl to snad shora uvedený Vavřinec Karśnicki.

Poměrně četně bylo zastoupeno duchovenstvo Jednoty bratrské. Byli to zejména: Šimon Bohumil Turnovský, farář v Ostrorogu, biskup Jednoty bratrské; pak starší: Jan Gyrk, farář v Lešně, Kryštof Musonius, farář v Koźminku, Matěj Rybiński, duchovní v Poznani a Ondřej Colensis, farář v Goluchowě. Mimo to prostí duchovní, bratrští: Mikuláš Hermes, farář v Cienině, Pavel Orlík, farář v Krotoszyně, Jan Campensis, farář v Němčíně, Ondřej Sylvanus, duchovní v Barcině, Samuel Orlík, farář ve Wyszyně a Jan Turnovský, dvorský kazatel Ondřej Leszczyńského (v Baranově) — celkem 11 osob.

Dále se zúčastnili synody toruňské zástupci kalvinistické církve kujavské, která s Jednotou bratrskou byla těsně spojena, t. Petr Tarnowski, farář v Dembnici, Daniel Mikołajewski, duchovní v Radziejově a Valentin Kurio, duchovní a učitel v Radziejově — celkem 3 zástupci.

Litevští kalvinisté vyslali ze své synody, kterou 21. června 1595 konali ve Vilně, 7 duchovních. Byli to tito: Ondřej Chrząstowski, Jakub Popowski, Filip Bochwicz, Matěj Bankowski, Jan Lucinius, Stanislav Minwid a Jiří Plotkowski.

Také veliká města pruská poslala své zástupce, ale jen s obmezeným plnomocenstvím tak, aby nevystupovali veřejně a pouze projevili shromážděným protestantským souvěrcům svoji příchylnost a ochotu ke všemu, „co by nebylo proti Bohu, svědomí a poslušnosti JKMti povinné".[3]) Co tím bylo míněno, jest viděti z průběhu a výsledku jednání i z odpovědi kterou pruská města dala 22. října 1595 na přípis ředitelů (předsedů) synody z 25. října 1595.[4]) Zástupci pruských měst nechtěli podepsati „Consensus" sandoměřský, a to hlavně proto, že nebyl v náležitém souhlasu s konfessí Augšpurskou, zejména v otázce eucharistie. Mimo to pusobily asi obavy, aby města na sebe neuvalila hněv králův, který pro ně mohl míti mnohem dutklivější následky nežli pro šlechtu.[5]) Město Gdansko zastupoval Gerhard Brandes, Elbing Jan Jungschultz a Toruň purkmistr Jindřich Stroband i městský radní Stenzel Sulf. Z kazatelů dostavil se pouze

[1]) „Is igitur ad synodum vocatus, comparuit quidem, sed clam tandem, priusquam finiretur, discessit" — píše o něm Gertichen Grynaeovi 18. IX. 1595. Viz „Aus Posens" IV., 56. [2]) *Rpis Kras. L. p. 3596* f. 57b. [3]) LENGNICH 206. — [4]) *MS. Racz N. 46* str. 1—5. LENGNICH 84. — [5]) Viz shora str. 105—106 a 138.

Petr Artomius z Toruně. Gdanští kazatelé, kteří byli původně k tomu určeni, t. Jakub Fabricius a Michal Coletus, nepřišli. Mimo to přišli z Prus královských také dva šlechtici, t. Šimon Ostromecki a Albrecht Dorpowski.[1]) Podle katolického zpravodaje byl přítomen také „syndik rižský", ale patrně jen jako soukromá osoba, poněvadž v úředních zprávách se neuvádí.[2])

Velmi zajímavá a příznačná jest poznámka katolického zpravodaje o synodě toruňské, že pořadatelé její před jejím zahájením „pro J. M. pana Czemu, vévodu marienburského, poslali"[3]) — ze které dlužno souditi, že jim tento význačný a vlivný hodnostář pruský slíbil své účastenství. Poněvadž však jeho jméno se v úředních zprávách nevyskytuje, jest patrno, že svého slibu nesplnil a synody se nezúčastnil, ani když bylo pro něho „posláno", t. j. ani když jej někdo z význačných účastníků synody osobně přemlouval. Nepřišel patrně ze strachu, aby si neuškodil u krále.

Srovnáváme-li počet účastníků synody toruňské s počtem účastníků na předcházejících generálních synodách, shledáváme, že generální synoda toruňská bylo shromáždění velmi okázalé, které už početností svých účastníků a ještě více pak zastoupením mnoha vzdálených a rozptýlených oblastí celé říše polsko-litevské vynikalo nad dřívější generální synody.

Poněvadž protestanté se netajili a také ani nemohli utajiti svých záměrů a příprav, proto strana katolická, zvláště biskupové, s napětím a rozčilením sledovali jejich počínání a pokoušeli se o to, aby uskutečnění synody zmařili[4]), a to tím spíše, že o vlastních záměrech jejích kolovaly poplašné pověsti. Kujavský biskup sdělil důvěrně papežskému nunciovi, že se v Toruni má shromážditi na 10.000 osob, že přijdou i predikanti z Flander, z Francie a Německa. Nebude-li král chtít plniti svou korunovační přísahu (zajisté stran konfoederace varšavské), že mu chtějí protestanté vypověděti poslušnost. Gdanští připravují prý dělostřelectvo. Jsou prý obavy, aby se arcikníže Maximilián nespojil s protestanty.[5]) Nějaký anglický „odpadlík", který měl přijeti do Toruně, byl prý zatčen.[6])

Katolická strana s biskupy a jezuity v čele se nepochybně na generální synodu toruňskou jednak vážně dívala, jednak zlovolně ji

[1]) Lengnich 206. — [2]) *Rpis Kras. L. p. 3596* f. 57[b]: Z miast poslatey: Syndyk Rygski, rajce Gdańscy, rajce Ebiegscy [tak zřetelně psáno místo: Elblągscy]. — [3]) Tamže. — [4]) V odpovědi dané toruňskou synodou poslu kralovu, kastelánovi Bykowskému, vyslovuje se přesvědčení, že kancléř zamezí povyk duchovenstva proti protestantům. *Dep. Unit. III. A 2*, str. 29 poznaň. státního archivu (nyní v archivě Jednoty bratrské v Lešně). — [5]) *Teki Rzymskie t. 52*. Polské Akademie věd v Krakově, sign. Borgh. III, 91[d]. — [6]) *Tamže*, Borgh. III, 89[b]. Tímto „odpadlíkem" jest nejspíše míněn vyslanec nebo jednatel anglické královny Alžběty v Elbingu, Perkins nebo Parking, který měl úkol upevniti v Elbingu anglickou obchodní stanici, zřízenou tam r. 1578 se svolením krále Štěpána, jenž chtěl vzdornému Gdańsku pohroziti soustředěním polského obchodu v Elbingu. Poněvadž Gdanští se přičiňovali o zrušení anglické stanice, Perkins hleděl získati šlechtu v době sněmu krakovského r. 1595 a navazoval styky zejména s protestanty. Srov. Kolberg, Beiträge zur Gesch. des Kardinals und Bischof von Ermland Andreas Bathory str. 89—90, 94—95.

ztotožňovala s bouřlivými sjezdy protestantů z let 1591 a 1592[1]), které ovšem nebyly daleko záměru sesaditi krále. Okolnost, že četná šlechta chystala se zúčastniti synody a že v programu této synody bylo i pojednati znovu o tom, jak by mohlo býti docíleno processu a exekuce konfoederace, domněnku tuto zajisté zesilovala. Proto nebylo potřebí ani žádného zvláštního úsilí přiměti krále k tomu, by synodu nějakým způsobem zmařil nebo zakázal.

Sotva že 22. srpna bylo její jednání zahájeno, objevil se mezi účastníky králův posel, lęčický kastelán a piotrkovský starosta Bykowski (s listem královým z 11. srpna)[2]) jenž jemnou formou, v té době na sněmích dosti obvyklou, prohlašoval synodu za sjezd soukromý a nezákonitý, poněvadž král k němu nesvolil a odkazoval účastníky na sněmíky a sněmy, kde prý jest náležité místo ku pronášení stížností a k jednání o svých potřebách. Varoval, aby nečinili žádných usnesení, jež by čelila proti králi a proti církvi katolické. Pravil, že každému sice jest možno svobodně provozovati své náboženství, že však o věcech celého státu se týkajících, není dovoleno na takových soukromých sjezdech pojednávati.[3])

Následujícího dne (23. srpna) přišel do shromáždění synodního zároveň s Bykowským ještě dobříňský kastelán Zelski, jakožto nový posel královský se vzkazem podobným.[4])

---

[1]) To vysvítá z řeči králova posla Bykowského na synodě toruňské. LENGNICH l. c. Documenta 89. — [2]) Podle *rkpu Kras. (L. p. 3596)* f. 59[b] se zdá, jako by byl Bykowski žádného listu od krále nepřinesl a oduvodňoval to tím, že král neměl žádných určitých zpráv, že protestanté skutečně budou své shromáždění konati: „Powiedzial też, że dla tego ani otworzystych ani zamknionych listow niemiał od krola Jego Mości do Ich Mości, że to za pewne wiadomo niebyło krolowi Jego Mości, że by sie tego ważyć mieli, nieopowiedziawszy się, czym by uszanowali byli zwierzchność krola Jego Mości.“ Poněvadž však nelze připustiti, že by úřední zapisovatel do svého protokolu byl zapsal zřejmou nepravdu, dlužno záznam katolického zpravodaje vysvětliti takto: Bykowski nedostal od krále žádného listu, aby zamezil uskutečnění synody toruňské dříve nežli by se sešli její účastníci. Avšak teď již přicházel s jeho listem z 11. srpna, jehož obsah byl asi ten, že král jej žádal, aby se pokusil přiměti účastníky synody k rozchodu, ale přece synody výslovně nezapovídal, z důvodů jsoucích na snadě: protestanté nekonali svou generální synodu po prve, nedávno v l. 1590—1592 se konala celá řada shromáždění bez výslovného dovolení, ano přímo proti vůli královê, kterých se zúčastnili nejpřednější hodnostáři, r. 1590 majíce v čele samého primasa, arcibiskupa hnězdenského. Přímý zákaz mohl vyvolati počátek ozbrojené vzpoury a p. — [3]) „Summariuss“ praví, že Bykowski žádal, aby účastníci synody svého předsevzetí zanechali. Ten smysl ovšem měla jeho řeč, jak ji zaznamenal Mikołajewski, ale tak určitě se asi Bykowski nevyjádřil. To vysvítá také ze zprávy našeho katolického zpravodaje (v rkpe *Kras. L. p. 3596* f. 59[b]), který vypravuje takto: „Zatym posłano po posła Jego Msci, ktory gdy pozyszedł, receptus humaniter loco et verbis. A ten uczynił przemowę imieniem krola Jego Mości, niechwaląc tego, że tak nieopowiedając się krolowi J. M. kupią się nad zwyczaj i prawo pospolite: wymawiał sam siebie i im też nieco przymawiał, co im nie nazbyt smaczno było, a osobliwie wojewodzie Brzeskiemu [= Ondřeji Leszczyńskému], ktory się odwracał, twarz mienił, interim się uśmiechał.“ — [4]) LENGNICH, Documenta 98: „Interea temporis venit in templum legatus Sac. Reg. Maiestatis, dn. Castellanus Lenciciensis una cum magnifico dn. Zelski, castellano Dobrzynensi, novo legato, qui eadem fere, quae dn. Lenciciensis proposuit.“

Rpis *Kras. L. p. 3596* f. 61[a] : „W tym przyszedł Jego Mość pan Lęczycki z Dobrzyniakami, zaczym poseł pana wojewody Kijowskiego umilkł. Jego Mość pan

Protestanté si ovšem nedali překážeti, hájíce se tím, že protestantské synody jsou věc již dávno obvyklá, že jich nejen žádný zákon ani právo nezapovídá, nýbrž že oprávněnost jich se zakládá na právu, jehož užívá druhá strana těch, kteří ve víře spolu nesouhlasí (t. katolická). Okolnost, že král a jeho poslové výslovně a přímo konání synody nezapověděli, utvrzovala je zajisté v předsevzetí.[1])

Že zápověď králova valně účinkovati nebude, to asi už bylo předvídáno a proto se strany katolické byly ku počátku synody připraveny ještě jiné způsoby protestu. Katolíci diecése kujavské, poslali ku podnětu kujavského biskupa k synodě poselstvo, které proti ní protestovalo. Jménem jejich mluvil pan Rogoziński, vojský sieradzský, že takovéto schůzky, obecným právem zakázané, mohou míti velmi škodlivé následky pro stát a proto že ohlašuje odpor proti všemu, co by bylo usneseno na úkor práva veřejného a svobod jak církevních, tak i světských a že příslušná protestace bude učiněna i veřejně [t. j. zápisem do soudních knih].[2])

Dobrzynski uczynił za tym przemowę prosząc i napominając, aby nic niewnosili, co by było cum detrimento Reipublicae i z ubliżeniem prawa pospolitego.

[1]) „Antwort, welche K. M. Abgesandter S. G. dem H. Lecziczky von dem Synodo gegeben" v *Dep. Unit.* stát. archivu poznaňského (nyní v archivě Jednoty bratrské v Lešně) *III. A 2* str. 27—29. Srov. též citát ze „Summariussu" u ŁUKASZEWICZE, Lithauen 62—63. Katolický zpravodaj (v *rkpe Kras. L. p. 3596* f. 61b) uvádí odpověď, kterou Orzelski dal Bykowskému po polsku: „Pan rector odpowiedział imieniem wszystkich Jego Mości panu Łęczyckiemu z karty, prout sequitur verbo ad verbum":... Znění toto souhlasí se zněním zachovaným v německém překladě. Podle *rkpisu Kras.* (Lp. 3596) f. 59b hned po řeči Bykowského „Jego Mość pan Leszczyński kazał list czytać od krola Jego Mości, do niego samego pisany". Jestliže Leszczyński při řeči Bykowského „twarz mienił, interim się uśmiechał" [srov. shora str. 148 pozn. 3] a hned po řeči Bykowského dal přečísti list, který král jemu samému psal, je patrno, že tímto listem chtěl dokázati opak toho, co žádal Bykowski. Leszczyński, který náležel mezi oddané přívržence královy, jakožto senátor zajisté s králem jednal napřed o svém záměru uskutečniti generální synodu protestantů a král nepochybně mu odpověděl tak, že Leszczyński to mohl pokládati za jakési jeho svolení aspoň nepřímé. Je pravděpodobné, že Bykowski k svému zakročení dal buď králi podnět sám nebo k němu dal podnět u krále kujavský biskup. — Podle téhož pramene (f. 62a) žádal Bykowski, aby mu Orzelski dal list, ze kterého králi druhého dne četl odpověď synody na jeho vzkaz přinesený od krále, ale Orzelski mu to odepřel: „Chciał Jego Mość pan Łęczycki kárty tej, z ktorej czytał, ale zarazem pan rector [t. j. Orzelski], podał ją panu Szafrańcowi stáremu, Jego Mości pana Łęczyckiego tym contentując: „Rzeczy — powiedając — są małe, łacno je Wasza Mość pamiętać może, Słowa tylko". — [2]) *Rpis Kras. (L. p. 3596)* f. 59: „Po przemowie posła krola Jego Mości ozwali się też naprzeciw temu zjazdowi posłańcy Jego Mości księdza Biskupa Kujawskiego imieniem i Ich M. pp. catholikow kujawskich, między ktoremi pan Rogoziński, wojski Sieradzki, mowił fere ta słowa: że Ich Mości baczące takowe conventicula prawem pospolitym że są zabronione i szkodliwa Rzeczypospolitej sequella za sobą ciągną, przeto z powinności swej ochraniając w tej mierze dignitatem et authoritatem Jego Krol. Mości i zabiegając temu, ne quid Respublica et fides catholica detrimenti capiat, przeciwko zjazdowi temu i przeciwko wszystkiemu temu, cokolwiek tu na tym zjeździe iuri communi et libertatibus tam ecclesiasticis, quam secularibus contrarium stanowiono było, protestować się raczą, jako protestatio ipsa latius dabitur in foro". — Znění protestu v témž *rkpe Kras.* f. 64a p. t. „Protestatio, ktorą województwo Kujawskie i na tenże kształt województwo Pomorskie i ziemia Dobrzyńska uczynili i na tym tam zjeździe z podpisami i pieczęciami podali." Otiskuji v příloze D

Posel kujavského biskupa prohlásil jeho jménem, že biskup, který má právo svolávati synody, žádné nesvolal a že žádá, aby se této synody mohl zúčastniti nemalým počtem svých lidí. Když vévoda minský k tomu podotkl, že shromáždění evangelíci nejsou povinni se nikomu omlouvati, prohlásil jménem všech předseda synody, Świętosław Orzelski, že sice se uznává biskup kujavský, „senátor vynikající, veliký a vysoký", za dobrého znalce záležitostí veřejných a za strážce svobod, že však odsuzuje sjezd předčasně, neboť byl svolán z vůle mnoha krajin a nikoliv za tím účelem, aby bylo něco podnikáno proti vrchnosti (t. j. králi) nebo proti svobodě kteréhokoliv stavu, nýbrž aby byla učiněna přítrž dalšímu utiskování evangelíků.[1])

Toto osvědčení pana Orzelského vyvolalo mezi účastníky synody živý ohlas a hlučný odpor mezi přítomnými katolíky tak, že pan Ondřej Leszczyński je napomenul, aby se chovali slušně.[2])

Pak protestoval proti synodě jménem vévodství płockého „pan Górski, dlouhou a učenou řečí", ale bylo mu vytknuto, že nemá k tomu dostatečného zmocnění. Jménem vévodství pomořanského protestovali pan Lubodzieski a pan Niewieściński. Jejich protest vyvolal hlučné námitky, že t. jako vévoda pomořanský z vlastní vůle svolal sněmíky, i evangelíci mají stejné právo.[3])

O poslech vévodství pomořanského poznamenal úřední zapisovatel synody, Daniel Mikołajewski, že přišli „bez listu, bez dokladu a zmocnění nějakého shromáždění", „poněvadž však bylo známo, že byli pouze od biskupa kujavského a jeho duchovenstva posláni, nebyli

---

[1]) Rpis *Kras. (L. p. 3596)* f. 60a : „Na to rzekł pan wojewoda Miński: ‚Moglibyśmy odpowiedzieć, że śmy niepowinni się nikomu sprawować'. A pan rector imieniem wszystkich w te słowa odpowiedział: ‚Przyznać się to musi Jego Mości Księdzu Biskupowi Kujawskiemu, że Jego Mość, jako senator znaczny, wielki i wysoki, dobrze sprawy Rzeczypospolitej opatrować i wolności wielkim stróżem bydź raczy. Ale się temu Ich Mości dziwują, że Jego Mość non audita parte ante latam sententiam już nas osądzić raczył. Nie privata authoritate ten zjazd złożony: aza małą gromadę W. Mość ich tu widzą i posły z wiela województw? Ale niezjechaliśmy się tu dla tego, abyśmy co, uchowaj Boże, naprzeciw zwierzchności Pańskiej albo na ujmę wolności stanu ktorego cokolwiek czynić mieli, ale abyśmy urazy swe oglądali [po straně: opłakali] a modum takie między sobą nalezli, jakobyśmy więcej uciśnieni niebyli. Życzym tedy sobie tego, aby tak o nas Jego Mość Xiądz Biskup i każdy rozumiał, jako o ludziach poczciwych, i że my tu nie przeciw zwierzchności i przeciw [Jego] Mości i przeciw wolnościom czyimkolwiek radzić niechcemy' ". — [2]) Rpis *Kras. (L. p. 3596)* f. 60b : „Po tej protestatiej [t. Orzelského] wołali niektorzy jako pan Trlęski, stolnik Inowrocławski: ‚Mamy też tu ludzie do tych spraw, niepotrzeba po nie słać do ziemie Sieradzkiej'. Na to im odpowiedziano, że wszyscy catholicy przy tej protestatiej tam, gdzie tego potrzeba będzie, stać gotowi są tak z Kujaw jako i z kądkolwiek indziej. ‚A iż my skromnie mowimy — rzekł pan Leszczyński — skromnie się też s nami, proszę z W. Mość, obchodźcie.' " — [3]) Rpis *Kras. (L. p. 3596)* f. 60b : „Od wojevodztwa Płockiego protestował się pan Gorski longa et erudita peroratione, acz nie nazbyt wdzięcznie przyjęty, bo mu zadano, że się sam poslem uczynił, z czego się chciał wywiezdź, ale... etc. Od wojewodztwa także Pomorskiego pan Lubodzieski a pan Niewieściński. Na co uczynili niejaką acclamatią, mowiąc: ‚Rowni jesteśmy panu wojewodzie Pomorskiemu we wszystkim; jesli jemu wolno było we Świeciu sejmiki składać, i nam tego prawo niebroni', a zwłaszcca pan Gorajski, ktory się panu wojewodzie we wszystkim rownym czynił."

ani slyšeni, nýbrž, ne bez jisté ostudy, následovali odcházejícího posla Jeho Milosti královské".[1])

Šlechtic Świętosławski, poslanec země dobříňské, jenž teprve dne 23. srpna s Bykowským a Zelským přišel, prohlásil, že šlechta dobříňská byla zpravena o synodě toruňské teprve před několika dny (17. srpna), při volbě zemského písaře, od krále prostřednictvím kastelánovým a proto že vyslala hned své poselstvo k shromážděným evangelíkům, aby toto je varovalo. Świętosławski poukazuje na to, že právo svolávati shromáždění náleží samému králi, odkazoval evangelíky na varšavskou konfoederaci, „která neslouží jen jedné straně, nýbrž jest společná katolíkům i evangelíkům."[2])

Katoličtí šlechtičtí poslové (tuším, že to byli také dobříňští) popírali také Toruňanům právo poskytovati ve svém městě pohostinství evangelíkům, ale dostalo se jim za to velmi ostré odpovědi jednak hromadné, jednak i od předsedy synody, „že do kostela a do města jest dovoleno každému, pohanu, Židovi i psovi konečně se do města nebrání".[3]) Dobříňskému kastelánovi a poslancům bylo vytknuto, že ze svého shromáždění, určeného k volbě písaře, neměli práva vysílati nějaké posly.[4])

Poselstva a protesty kujavského biskupa a katolické šlechty vévodství kujavských a pruských byly sice jen planými demonstracemi, které nebyly s to, aby synodu toruňskou zmařily, ale byly přece povážlivým příznakem, že celkový politický stav jest pro protestanty daleko horší, nežli za živobytí krále Štěpána — tedy před necelými ještě 10 lety — kdy se strany katolické šlechty ještě nikomu ani nenapadlo popírati protestantům právo sjížděti se ku poradám o svých náboženských záležitostech.[5])

Nehledě k těmto episodám protestu měla generální synoda toruňská nerušený, v celku důstojný a slavnostní průběh. Začala se v pondělí 21. srpna[6]) v chrámě Panny Marie pobožností, kterou

---

[1]) LENGNICH l. c., Documenta 90. Srovnej též níže výňatek z rukopisu *Kras. L. p. 3596 f.* 60b. — [2]) Obsah řeči Świętosławského uvádí dosti obšírně LENGNICH v Documenta str. 98—99. S ním se shoduje v celku (až na místo o konfoederaci varšavské) katolický pramen v *rkpe Kras. L. p. 3596* f. 61a: „Po nim [t. j. po kastelánovi dobříňském] wystąpil pan Świętosławski i począł mowić imieniem rycerstwa ziemie Dobrzynskiej dosyć mądrze i długo; eruditis verbis et rationibus wywodził to, że kiedyszkolwiek w Polszce quavis hominum memoria zjazdy bywały, zawsze sub rege od krola, sub interregno od primasa składane. Co iż nazbyt exquisite probował, nie s chęcią przyjęli mowiąc: ‚Nazbyteście mądrzy. Wiemy też, co za prawa w Polszce mamy i umiemy je.' Ale przecie niechciał przestać, aż domowił do końca, chociaż go też pan wojewoda Brzeski [= Leszczyński] turbował. Ktoremu rzekł: ‚Etiam nie gentium mamy mieć audientią.'"

Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis, pro veřejnost určená, praví toto (f. A 7b): „Ad haec reverendissimi episcopi Cujaviensis ex tractu Dobrzynensi et Pomeraniensi et ex palatinatu Plocensi legati tum admissi auditique, tum etiam sufficiente responso dimissi sunt!" — [3]) *Rpis Kras. L. p. 3596* f. 62a. — [4]) Tamže. — [5]) Świętosław Orzelski také tímto způsobem hájil a odůvodňoval svolání synody toruňské. Srov. *rkpis Kras. L. p. 3596* f. 60b (výňatek otištěný níže na str. 165—6). [6]) Náš katolický zpravodaj zaznamenal v rkpe *Kras. L. p. 3596* f. 57b — 58a pod titulem *Ingressus quorundam praecipuorum Thorunium* několik zajímavých po-

vzdávány Bohu díky za to, že synoda se skutečně šťastně shromáždila a vznášeny k němu prosby za její zdar.[1]) Na to bylo mluveno o způsobu, jak by se jednání mělo díti, aby řádně bylo vedeno, jmenovitě pak o tom, kdo by měl býti ředitelem nebo předsedou, kdo maršálkem a kdo zapisovatelem nebo písařem.[2])

Podle návrhu vévody Ondřeje Leszczyńského zvolen byl za ředitele nebo předsedu synody Świętosław Orzelski, jak to bylo už na sněmu krakovském určeno (srov. str. 133). Jeho náměstkem byl zvolen kalvinista Ondřej Rzeczycki, podkomoří lublínský. Za zodpovědné zapisovatele byli zvoleni kalvinista Daniel Mikołajewski, jenž také již dříve k tomuto úkolu byl vyhlédnut, a Kryštof Pawłowski, jak se zdá, světský člověk[3]), kteří se měli ve vedení zápisů střídati.

---

drobností o příjezdu význačnějších účastníků synody: „Die 20. Augusti przed wieczorem przyjachał Jeo Mć pan Szafraniec z synem, starostą Lelowskim i s kilką innych szlachcicow swojej religiej. Wprzod szły cztery kotcze poszeszne [tak!], za nimi cztery karety. Na pierwszy z tych siedział pán Szafraniec stary, podle niego pan Rzeczycki, instygator Króla J. M. Za karetami kotce [tak!] cztery furmańskie poczworne, niejednakie konie, na nich ministrów kilka siedziało, konnych przy karecie było dziesiec [tak!].

Tegoż dnia przyjachało inszych kilka szláchcicow, z ktorych żaden bez ministra, niektorzy też mieli po dwuch kotcych. J. M. pan stárosta Kruszwicki miał z sobą kilka ministrow, przyjachał we trzech kotcych, sam na kárecie siedział z podstarościm Rádomskim; dwa ministrowie przy nich przyjachali.

Die 21. Augusti pan wojewoda Minski przyjachal circa horam 8. Naprzod szło osm kotczych i zá nimi káretá, na ktorej sam wojewoda siedział. Za karetą dwadześcia koni Tatarow jáchało. Po nim wjachał pan wojewoda Brzeski w dziewiętnaście kotcych, przy kárecie haydukow szło ze dwadzieścia przez miasto. Pod tym czásem ministrow przyjáchało kilka wozow. W niedziele pan Ostromecki czestował ministrow czternastu." — [1]) Podle katolického zpravodaje „hora 11. na pułżegarzu do kościoła szli." Před tím se radili nejprve „w gozpodzie páná Száfrańcá, potym też w gospodzie páná wojewody Brzeskiego, naprzod ná pokoju, potým też w stołowej izbie rozmawiali, kupiąc się po stronach neminem ab ingressu prohibendo" (rkp Kras. f. 58a). V kostele pak „chori subsellis occupatis J. M. pan wojewoda Brzeski uczynił przemowę w te słowa: ‚Mamy zá co Pánu Bogu dziękować, że nas w dobrym zdrowiu záchować raczył i do tej gromadki, jaką tu widzimy, przyprowadzić. Iż wiem, że tym duchem każdy z W. Mciow tu się stáwił, że by tu sumieniu swoiemu dosyć czyniąc, chwałá w nas się mnożyła, prośmy Ducha Świętego, aby sercá násze sprawować raczył i to święte przesięwzięcie nasze do końca dobrego przyprowadził". (Tamże). — [2]) „Summariuss" praví, že byl zvolen praesident, maršálek a písař. „Praeparatio praví: „Na synodzie najprzod mają być obrani Director Synodi i marszalek ślachectwa". Protokol Mikołajewského mluví o „directorovi" nebo „gubernatorovi", „cui adiungi voluerunt Magnificum et Generosum Dominum Andream Rzeczycki, succamerarium Lublinensem, quorum munus erat nomine totius conventus propositiones, de quibus esset agendum, in medium afferre, vota et munus dicendi cuilibet pro dignitate et loco tribuere et ut omnia ordine caute ac decenter agerentur, procurare. Deinde elegerunt in notarios publicos"... (Lengnich l. c. 87). — [3]) Zajímavo, že jeho jméno se nevyskytuje mezi těmi, kdo podepsali usnesení synody toruňské, ale byl zvolen mezi posly, kteří měli jíti ke králi. Odešel asi před koncem synody domu. — Podle *rkpu Kras. (3596* f. 58a) přál si Orzelski, aby druhým zapisovatelem byl Jindřich Gyrk, člen Jednoty bratrské, ale tento se vymlouval chatrným zdravím. Mikołajewského a Gyrka doporučoval Orzelski, že to jsou „lidé veliké paměti" — neboť zapisovatelé nemohli přirozeně zapisovati ráz na ráz všeho, co bylo mluveno, nýbrž teprve později po paměti své zápisy sestavovali. Podle rkpu Kras. měl býti jeden zapisovatel duchovní a druhý světský.

Kromě toho bylo jejich úkolem, „aby listy synodě poslané zároveň s pány řediteli přijímali, čtli, uschovávali, akta synody a všecka usnesení zaznamenávali a ve všem pánum ředitelům pomáhali."

Podle zprávy katolického účastníka tohoto veřejného zahajovacího shromáždění chtěl po zvolení ředitele synody mluviti „něco o tom sjezdu" minský vévoda Jan Abramowicz, jak se zdá, aby se vedle Leszczyńského uplatnil jako nejvyšší hodnostář mezi zástupci protestantu litevských, ale „byv upozorněn do ucha od rektora synody" (zajisté proto, aby nejsa ještě dostatečně poučen o akci, vedené Leszczyńským a jeho soudruhy, se nedopustil nějaké taktické chyby), „mluvil, že referovati sám pan rektor bude" — t. j. místo chystané větší řeči se obmezil asi jen na několik povšechných frází.

Po provedené volbě předsednictva „po tichu mluvili [patrně čelní účastníci] mezi sebou" — nejspíše o tom, co by se mělo dělati dále. „Pak se ptali po listech a poslech" — šlo tedy o to, v jakém pořádku by tyto a jiné věci měly býti vyřizovány.

Na to Orzelski „posadiv se s některými" promluvil jakožto předseda zahajovací (programovou) řeč, kterou katolický zpravodaj reprodukuje takto: „Moji milostiví pánové bratří, poněvadž jsme se tu sešli v Duchu Svatém a sjeli ne pro žádnou jinou příčinu, pouze aby církev Páně křivdy netrpěla a jeho chvála svatá se množila, pro nic kvapně nečiníce, zdá se záhodno Jejich Milostem pánum, aby to bylo na zítřejší den odloženo. Především proto, abychom svá srdce Pánu Bohu tím lépe podrobili a potom také aby Jejich Milosti Pánové bratří naši se domluvili, kteří asi mají někteří osobně, jiní listy a skrze posly někteří mínění svá sděliti". Na to nastal nemalý hluk, „kdykoliv jedna strana od druhé se domáhala jejího mínění nebo souhlasu". — t. j. nepochybně nastalo neuspořádané přetřásání otázky, jak by se mělo dále postupovati, které věci by měly míti přednost před jinými a p. Poněvadž asi došlo k rozmanitým sporum a hádkám, proto pan Gorajski, aby předešel znesvěcení chrámu „s pobožností několikrát prosil, aby nehlučeli, nýbrž skromně si v té záležitosti vedli".

„Na konec když pan rektor synody toruňské druhé sedění na 22. srpna k 7. hodině na pulorloji určil, prosil Jejich Milosti Pány, aby Toruňanum tu ochotu s jakou od nich byli přijati hleděli oplatiti, což učiní, jestliže své čeledi nařídí, aby se co nejuctivěji ke každému chovali, zvláště k nepřátelum, jsou-li tu, poněvadž jest to nejen věc míru milovnosti, nýbrž i povinnost člověka křesťanského, abychom, jak jsme byli přijati, také nějakou vděčnost projevili."[1])

„Na to Erasmus minister opakoval řeč J. M. pana vévody břešťského, děkuje pánu Bohu i Jejich Milostem Pánum, že se sešli jako praví synové poslušenství a že s takovou ochotou svých představených uposlechli, to jen přidal, aby Pán Buh byl mezi námi a ve středu našem vedl srdce naše k chvále své svaté, aby se na nás splnil výrok: ‚Kdekoliv budou shromážděni dva nebo tři ve jménu mém,

[1]) Rpis *Kras.* 3596 f. 58.

tam i já jsem". Prosil také, aby uskutečnili, co si umínili a pro co se sešli. Zároveň aby se na kázání a jinou pobožnost, která má býti před tím, nežli budou zasedati, sešli.

A pak zazpívavše jasným hlasem o Bohu, Synu i Duchu Svatém rozešli se"[1])

Odpoledne téhož dne se sešli jen duchovní do veliké posluchárny proslulého toruňského gymnasia, „aby se vzájemně seznámili a se pozdravili i dozvěděli, kdo a v čí jménu i odkud přišel i pojednali, o tom, v jakém pořádku by měli jednotlivci zaujmouti místa vyšší a nižší k vyvarování zmatku". Pak určili, kdo by kterého dne měl vždycky před započetím synodního jednání o šesté nebo o sedmé hodině ranní kázati. Bylo určeno, aby první kázání v úterý dne 22. srpna měl biskup Jednoty bratrské. Šimon Bohumil Turnovský, jenž ze všech shromážděných duchovních byl, jak ještě uvidíme, pokládán za nejváženějšího. Ve středu 23. srpna měl kázati Řehoř ze Žarnovce, kalvinistický duchovní ve Włoszczowé (v Sandoměřsku) a známý spisovatel (postilly). Ve čtvrtek 24. srpna měl kázati toruňský lutherský kazatel Petr Artomius, v pátek 25. srpna litevský kalvinista Ondřej Chrząstowski a v sobotu 26. srpna Jan Turnovský, dvorský kazatel vévody Leszczyńského.

Nápadné jest, že při řízení synody nebyl určen žádný úkol členům Jednoty bratrské. Jestliže sledujeme průběh celého podnikání už po sněmu inkvisičním a při synodě samé, shledáváme, že jeho duchem a vlastním ředitelem byl Ondřej Leszczyński. On, jakožto člen senátu, který nejednou mužně, ač vždycky obezřetně, se ujímal slova a jednal ve prospěch věci protestantské, nepokládal zajisté za vhodné, aby i na venek vystupoval jakožto vlastní puvodce celé akce, neboť to by bylo mohlo jeho vliv a vážnost v senátě podkopati. Ostatně víme, že Jednota vůbec se držela taktiky zůstávati co možná v ústraní a ve stínu a neobraceti k sobě zbytečně pozornost nepřátel, zvláště nějakými nápadnými kroky.[2]) Poněvadž zapisovatel Mikołajewski náležel k církvi, která s Jednotou bratrskou byla těsně spojena, bylo tím zastoupení Jednoty v předsednictvu jaksi nahraženo.

Náš katolický zpravodaj velmi dobře pochopil vůdčí postavení Leszczyńského, neboť hned na počátku své zprávy praví, že se toruňská synoda konala za předsednictví pánů: vévodů Ondřeje Leszczyńského a Jana Abramowicze, kastelána Adama Balińského, Stanislava Szafrańce, vojského krakovského a j.[3])

Předsednictvím rozumí zajisté to, že od těchto pánu, a to především od Leszczyńského, vycházely směrodatné popudy a pokyny, jež prováděl ten, kdo celé jednání řídil, t. Świętosław Orzelski, který se jmenuje ředitelem synody. Dotčení pánové s Leszczyńským v čele

---

[1]) Rpis *Kras. 3596* f. 58. — [2]) Srov. shora str. 115. — [3]) Praesidentibus D. Dominis Andreae Leszczinski de Leszno, palatino Brzestensi Cuiaviensi, Joanne Abraamowicz, palatino Mosneusi [sic!], Adamo Balinski, castellano Bydgostiensi, Stanislav Szafraniec, tribuno Cracoviensi et aliis, rectore vero Swetoslao Orzelski, capitaneo Radzieiowiensi. *Ms. Kras.* f. 57a.

měli také rozhodující vliv na usnášení a písemné sestavování usnesení.

Jak bylo ustanoveno, měl v úterý dne 22. srpna před započetím jednání (o 7. hodině ranní) kázání bratr Šimon Bohumil Turnovský, které podle zápisu Daniele Mikołajewského „velice ode všech bylo pochváleno".[1]) Poněvadž kázání toto zároveň s jinými, jež byla na synodě toruňské promluvena, byla r. 1599 vydána tiskem (p. t. *Kazania Synodowe. Na generalnym ewangelickim Synodzie w kośćiele rzeczonym Pany Mariej, miesiąca Augusta Roku Pańskiego 1595... Roku Pańskiego 1599*), můžeme posouditi, v čem asi záležela jeho pusobivost.

Není sice pochyby, že tištěné znění jest poněkud jiné nežli puvodní znění mluvené, neboť to dlužno bezpečně předpokládati, že Turnovský své kázání ještě vypiloval před tím, nežli svuj rukopis dal do tisku, ale přes to možno tvrditi, že se tištěný tekst od mluveného podstatně (t. j. co do vůdčích myšlenek a co do disposice a konstrukce) nelišil. Tomu nasvědčuje i určitá zpráva našeho katolického zpravodaje, který kázání poslouchal a podstatný obsah jeho zaznamenal (v rkpe *Kras. L. p. 3596* f. 59a sl.) a poznamenal, že Turnovský své kázání „z listu četl bez mála tři hodiny". Z toho tedy dlužno souditi, že Turnovský měl své kázání už před jeho přednesením úplně vypracované a že to, co bylo vydáno tiskem, v celku skutečně mluvil.

Srovnáváme-li tištěné znění kázání s jeho obsahem, zaznamenaným v rkpe knihovny Krasińských, zdá se, že Turnovský pro tisk spíše něco vynechal, nežli přidal, neboť katolický zapisovatel uvádí některé výroky, kterých v tištěném znění nenacházíme.

Kázání Turnovského se skládalo ze dvou částí, t. z dosti rozsáhlého úvodu a z kázání vlastního.

Podstatný obsah úvodu, založeného na výňatku z 48. Žalmu (latera aquilonis civitas regis magni), jest ten, že Buh v pulnočních stranách, t. j. v Polsku, zbudoval pravou církev, která požívajíc na základě Konsensu sandoměřského vnitřního míru, těší se i vnější bezpečnosti, netrpíc pronásledování a mohouc konati shromáždění (synody) v důležitých potřebách svých.

Úvod se začíná jakousi modlitbou k Duchu svatému, aby udělil synodnímu shromáždění své požehnání, ve které se na začátku jaksi okázale zdůrazňuje víra v božskou Trojici: „Buh Otec nebeský, stvořitel a dobrodinec náš nejmilosrdnější, se Synem svým milým pánem a stvořitelem našim i s Duchem Svatým, posvětitelem našim, ten ve svaté person Trojici a v jedné božství podstatě věčně chvály hodný, jediný Buh náš. . . račiž okem milosrdenství svého pohlédnouti na tento krásný zástup, na nás v tomto synodním sboru našem, v jeho jménu učiněném, shromážděné!"[2])

Dovozuje, že Buh v Polsku zřídil svou pravou církev, poukazuje

---

[1]) Podle tvrzení spisovatele brožury „Absurda synoda toruńskiego" a t. d. z r. 1596 kázali duchovní bratrští a kalvinističtí v „komžích", t. j. v kasulích, poněvadž by jinak byli pohoršovali lutherány, kdyby t. byli vystupovali jen v togách. (Srov. Bidlo, Jednota III., 168). — [2]) Podle rkpu *Kras. 3596* f. 59a zpívána byla před kázáním píseň o sv. Trojici.

na to, že už první křesťanství, které tam z Čech přinesl sv. Vojtěch, bylo lepší nežli původní křesťanství římské, že bylo bližší náboženství evangelickému a řeckému nežli dnešnímu náboženství římskému — nepochybně proto (jak dlužno si domysliti), že české křesťanství bylo původu řeckého. Bůh také si vyvolil Polsko k obnovení a novému vzdělání své církve, neboť už před 200 lety „vzbudil v národě a jazyce našem slovanském v Čechách Jana Husa s Jeronymem a jinými jeho soudruhy" (f. 10). Odtud pak jiskry svatého ohně se rozletěly po celé Evropě, takže i Řekové listem svého patriarchy Nikodema r. 1451 k českým evangelíkům se přihlásili a nabízeli jim sjednocení. Záře evangelia přišla tenkrát i do Polska a do Litvy, neboť král Jagełło a jeho manželka Hedvika užívali pravých kazatelů z Čech, ač římští kněží se tomu protivili. Když pak Luther vystoupil, vykázal r. 1542 českým potomkům Husovým slovanské národy za jejich působiště. „A co dobrého pán Bůh u sousedů našich učinil a zbudoval, to všecko hotové svým mocným ramenem k nám poslal a uvedl. Ze všech stran přišli do Polska budovatelé církve a přičiňovali se v době krále Zikmunda II. Augusta. Nejprve poslal Bůh do Polska potomky Husovy, a to nejen kazatele, „nýbrž i celé lidu věrného zbory, pronásledováním pro evangelium utištěné... léta Páně 1548, že v hlavním městě velkopolském Poznani a v hlavním pruském, zde v této Toruni, uprostřed temnoty bludu římských kázání evangelia... konali" (f. 11). Okolo r. 1555 poslal Bůh své sluhy s řády švýcarskými a později (do Poznaně r. 1563) s řády saskými.

V Polsku pak zpusobil Bůh věc obdivuhodnou, že totiž se několik ruzných vyznání sjednotilo konsensem „přeťavše všeliké rozumů lidských diskursy a disputace"... A tak jest v Polsku pravé učení spasitelné, pravé svátosti, pořádná moc klíčů, a všecky prostředky k užívání pokojného svědomí a jisté naděje v spasení.

K tomuto projevu radosti nad vnitřním klidem, vládnoucím v evangelických církvích polských, připojuje kazatel obratně hned své potěšení z toho, že evangelíci netrpí pronásledování, kdežto jinde v Německu, Nizozemsku, v Anglii a ve Francii bylo evangelium zalito krví. V Polsku „lidí bezbožných, po krvi nevinné žíznících rady a úsilí Pán Bůh dosud v niveč obracel, a [to] skrze vrchnost naši, krále a pány moudré a mírné, ač jiného náboženství, nakloňuje srdce jejich, aby nad svědomími a věrou lidskou nepanovali a božímu evangeliu se neprotivili... i skrze moudré a ctnostné senátory (maje i mezi preláty v jejich lavici Gamaliele a Nikodemy prozíravé), věrné strážce míru v Koruně a na konec dávaje nám ve své církvi zbožné, bdělé, mocné a pracovité patrony, aby byli pěstouny církve boží".

Místo toto (mimo jiná ještě) nemělo zajisté tak za účel udržeti pro budoucnost dobrou vuli katolických velmožu a zvláště politisujících prelátu (jako byl zejména primas Karnkowski a biskup poznaňský ve Velkopolsku — ovšem jen k velkopolským protestantum), jako spíše dáti jim na srozuměnou, že v dřívější době protestanté požívali úplné

snášenlivosti a že pronásledování by mohlo míti za následek jejich krvavou vzpouru.

Tomu nasvědčují také hned na to následující vývody, že dříve evangelíci konali zcela svobodně své partikulární i generální synody tak, že sám král Zikmund II. August byl původcem generální synody sandoměřské r. 1570, neboť „maje sobě před tím léta Páně 1563 ve Varšavě na sněmu do rukou podanou konfessi zboru českých, kterou vděčně přijal a rád i pilně četl a že shoduje se s Písmem svatým doznal i pochválil a vyznavačům jejím dobré vysvědčení dav, pokoj pod svou ochranou jim sliboval. . . . přiměl k tomu domluvou svou patrony naše, že se do Sandoměře shromáždili a v těch rozdílných konfessích jednu a shodnou s evangeliem Kristovým pravým nalezli a dohodnutím svatým tuto schválivše v jednotu církve Syna božího spojili."[1])

Kazatel vyslovuje pak mínění, že Bůh i nynějšího krále řídí tak, že evangelíci se mohli přes vůli nepřátel evangelia do Toruně shromážditi a proto vyzývá, aby se k Bohu modlili za něho a za vrchnosti, by Bůh krále Zikmunda III. vedl tak, aby se nedal strhnouti radami lidí bezbožných, ukrutných a převrácených.

Konečně osvědčuje kazatel, že evangelíci se shromáždili na synodu „ne pro záležitosti nějaké všední a světské, nýbrž abychom se ve svaté svornosti a v lásce bratrské obnovili a utvrdili, pohoršení, jestliže by se jaká mezi námi nalezla, abychom v duchu tichosti léčili, disciplinu svatou. . . mezi sebou bez pochlebenství ve skutek uvedli, o dobrých pořádcích. . . podle slova božího pojednali". . .

Po tomto úvodě zakončeném Otčenášem rozvíjel Turnovský výrok Kristův v evangeliu sv. Jana (13, 34.): „Přikázání nové dávám vám, abyste se milovali vespolek". . . tak, že vykládal 1. co jest láska Kristova, 2. jaké jsou části nebo větve této lásky, 3. které jsou její vlastnosti a účinky a 4. „čím sobě tuto lásku Kristovu cukrovati a k ní se povzbuzovati a v ní se posilovati máme" (f. 17). Výklad 1. otázky vyzněl v celku ve smyslu učení Jednoty bratrské, že láska Kristova jest vznícena ohněm Ducha svatého, čin a věc živé víry, úmysl dobrý a opravdová i vroucí chut [= náklonnost] k Bohu i bližnímu." (f. 17). Výklad otázky 2. obsahoval pojednaní o lásce k Bohu, k lidem a o vzájemné lásce mezi členy pravé církve Kristovy.

Pojednav o lásce k Bohu a k bližnímu (i k nepřatelům) věnoval kazatel zvláštní pozornost poměru mezi poddanými a vrchnostmi, duchovními i světskými, jmenovitě vyložil „v kterých věcech a stupních ta láska pánu k poddaným záleží" (f. 21). Pánové mají svým poddaným přáti spasení a k tomu jim sloužiti „starajíce se o pravé učitele. . . . přiváděním k službě boží, zvláště ve dny sváteční, napomínati je k zbožnosti a sloužiti jim příkladem, ale nenutiti jich k víře" (f. 21). Co do statku vezdejších mají býti dobrodinci svých poddaných, pečovati o nuzné a utrápené, pomáhati poddaným k na-

[1]) Srov. Bidlo, Jednota II., 146.

bytí zámožnosti. Mají je slušně odměňovati za jejich práce a nezadržovati jim mzdy. Láska pánů k poddaným záleží též v tom, aby jim chleba a živnosti jejich nevydírali. „Ostříhali to staří Poláci, že pánové, lidé stavu rytířského, pod porušením slávy šlechtické nedrali se do chleba a živností jiných stavů. Ale nyní pánové nad svůj vlastní chléb i selský i městský sobě přivlastňují: mnoho jich i kupectví i pivovary i sprosté kořalky i jiné nižších stavů živnosti vydírá. Mimo to se dopouštějí přepychu, pijáctví a všelikých rozpustilostí, ve kterých poddaní na statcích, na zdraví a na duších hynou, jen aby pivo a kořalku zpeněžili . . .“ „A jestliže živnosti nemají pánové poddaným vydírati, tím spíše také toho kouska svobody, který si s pozemky a domy v městečkách jejich lidé svým grošem vykupují, aby jich pánové v selskou porobu neuvrhovali, jak to někteří bezbožně činí, k robotám svým a službě na dvorech je nutíce, svobodnému stěhování jinam s majetkem svým jim překážejíce a se všech stran tyrannii zavádějíce . . .“ „Vychloubají se pánové, že za své poddané bojují a jich brání před nepřáteli, ale ve skutečnosti shledáváme, že ne pán, nýbrž ubohý sedláček, neboť tento ze svého měšečka a ne pán ze své pokladnice musí daň na vojnu dávati“ (f. 22).

Pánové nemají svým poddaným rozmnožovati břemen, „dobré řády zaváděti a nad nimi bdíti, hříchům přepychu, křivdám a všelikým věcem škodlivým překážeti“ (f. 23). Soudy pilné a spravedlivé činiti a t. d. „Mají pánové milosrdenství a slitování vzhledem k svým poddaným ukazovati, aby je tím snáze Bohu získali a z bludů k pravdě spasitelné a službě boží přivésti mohli. Před nedávnem položil mi tuto otázku jeden patron, člověk bohabojný: ‚Čím to jest, že v Německu i po městečkách lidé i po vsích sedláci ochotně přijali evangelium boží a velice dbají o zbožnost a navštěvování kostela, a zde naopak v Polsku zřídka lze někoho ze sedláků nalézti, jenž by přestoupil od modloslužby k pravdě svatého evangelia a sedláci naši i v té své víře velice nedbalí jsou k službě boží?‘ Já místo odpovědi vypravoval jsem mu tuto příhodu: ‚Stalo se, že nějaký evangelík člověka selského stavu, majícího o věcech a náboženství úsudek nenejhorší se zeptal: „Proč pak nepřistoupíš k víře evangelické, když vidíš bludy církve římské a ovoce kněží vašich?“ Odpověděl člověk chudý: „A co pak je nám do toho, v této porobě. Nemámeť my času ani na Boha myslet. Najdou pánové i v neděli, čím by nás zaměstnali. Již nás z té těžké poroby ani Bůh, ani ďábel nevysvobodí. V horší jsme u našich pánův vážnosti nežli dobytek. Psí krví nás nazývají a ještě více svých psů, nežli nás, si váží. Již nám tak jest i na tomto, i na onom světě trpěti.“ Žalostná to jsou srdci lidskému bohabojnému slova lidská a jest záhodno, aby každý pán se staral, by k takovým slovům desperátním poddaným svým příčiny krutostí svou nedával, nýbrž naopak laskavě s nimi zacházeje pečoval, aby pro jeho služby služeb božích nezanedbávali“ (f. 23—24).

Kromě příslušného napomenutí poukazuje kazatel i na trest

boží hrozící krutým vrchnostem, tím větší, čím mocnější jest pán (vrchnost).

Na to Turnovský rozebíral otázku, jaká má býti láska mezi členy pravé církve Kristovy, a to především mezi duchovními. Poukázav na to, že tito nemají hověti světu, nýbrž býti připraveni na jeho pronásledování, vykládal, že láska mezi duchovními nevylučuje trestání lidí zlých — ovšem jen od představených, k tomu oprávněných, duchovních i světských.

Pak přešel na poměr evangelíků k jinověrcům. S ariány a novokřtěnci musí míti evangelíci „rozbrat" t. j. rozpor — nesmějí jich ve svých domích přijímati, „ani se s nimi kmotřiti a baviti". Ke katolíkům se mají chovati tak, jako Kristus k farizeům, uznávati to, co je u nich dobrého, haniti a kárati jejich zlořády, ale v obcování vnějším užívati vlídnosti a opravdové lásky, jejich úpornost, převratnost a ukrutnost trpělivě snášeti — neboť Kristus Petrovi nařídil, aby meč svůj schoval do pochvy. Lze s nimi držeti věci se slovem božím se shodující, „jako jsou pořádky svátků slavných, evangelií a lekcí, služeb božích, kmotrů ke smlouvě boží užívání a t. d." „Kde nám do kostelů nedovolují, v domech bohoslužbu opravdovou s Pánem Ježíšem svým vykonávejme" . . . (f. 29—30).

Zajímavé jest a dobově velice příznačné, co Turnovský vykládal o poměru evangelíkův k pravoslavným: Duch sv. skrze sv. Pavla prorokoval o Římanech a Řecích (Řím. 11. a k Tim. 4.), že Římané upadnou v bludy hlavně tím, že budou zamezovati manželství a vybírati si v jídlech. O Řecích však píše sv. Pavel, že od nich se proslavila víra Páně nejen v Makedonii a Achaji, nýbrž i na každém místě. Stali se vzorem všech věřících. Římská církev, která z počátku několik set let krásně kvetla, potom pyšně si začala vésti, zavedla obrazy a modlářství, přijala učení satanské zapovídáním manželství a vybíráním jídel. Řekové však se dlouho vzpírali modlářství a ctění obrazů a za to pronásledování trpěli, nechtěli trpěti pýchy papežovy a prohlásili jej za Antikrista, nezavedli výběru jídel a nezamítli manželství. V učení o ospravedlnění zachovali větší pravdivost nežli Římané. „K očistci smýšlenému, vyvracejícímu víru v odpuštění hříchů a naději křesťanskou nesvolili". V rozdílení večeře Páně zachovali zákon Kristův. Časem od přesnosti církve apoštolské se odchýlili, ale jakmile Bůh začal v Čechách své evangelium obnovovat, Řekové hned psali českým evangelíkům, potomkům Husovým, „o čemž jest list jejich poslaný od Nikomedesa Makariusa patriarchy i bratří jeho z Konstantinopole roku 1451. V kterémžto listě ukazují, že se z toho radují, že evangelíci opustivše škodlivé smyšlenky římské vírou svojí se postavili na učení podaném od Syna božího a apoštolů. Sjednocení s církví římskou (které bylo na obzoru ve Florencii na koncilu) nazývají *Διαίρεσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας*, t. j. odtržením od pravdy. A napomínají evangelíky, aby se s nimi spojili v jednotu víry podle samého základního a nezměnitelného pravidla pravdy a soudce nejspravedlivějšího, t. j. Písma svatého.

Ale i dnes v lidech řeckého náboženství totéž světlo pravdy a chuti k vyznavačům pravého evangelia nezměněně trvá, což se ukazuje z listu Jeremiáše, dnešního patriarchy konstantinopolského, metropolitovi ruskému, před pěti lety psaného. Jen kdybychom my sami bděleji s nimi se o chválu boží a jeho pravdu dorozumívati chtěli. Ba dospíváme k tomu, že řecká církev jest daleko bližší učení apoštolskému nežli Římané a bezmála v téže míře stojí jejich náboženství, jaké bylo [náboženství] všech křesťanů před šesti sty lety, když Poláci k víře křesťanské přistoupili" (f. 31). Proto jsme povinni je (a také Armény) milovati, aby se oni mohli s námi spojiti odhodivše zbytek pozdějších přísad a zvyků, kterých v prvním křesťanství nebylo.

Pak přechází Turnovský k otázce, jak se mají k sobě chovati evangelíci, kteří se liší „některými v učení terminy a ceremoniemi", t. j., jak dlužno rozuměti, evangelíci polští, kteří jsou vespolek sloučeni dohodou sandoměřskou.

Namítají-li někteří, že se liší v názorech o večeři Páně, o osobě Syna božího, o povznesení jeho člověčenství, o moci křtu, o boží prozřetelnosti a t. d. (věci to sporné mezi lutherány a kalvinisty), odpovídá na to Turnovský, že všechny ty evangelíky spojuje jeden pravý základ víry — Písmo sv. a 12 článků víry. Rozdíly v názorech shora dotčených nejsou sice věci malicherné, ale výklady těch artikulů jsou nepotřebné přísady a škodlivé přílepky. Evangelíci přes to musejí podle sv. Augustina trvati v jedné bratrské lásce, pokud se v temných věcech nedospěje k úplné jasnosti. S evangelíky věrnými, ale nepobožně žijícími dlužno jednati podle svaté kázně, jak ji sv. Pavel předpisuje.

Shrnuje na konec své předcházející vývody zavírá takto: „Všecky, kdož se jménem křesťanů ozývají milujíce, kacíře úporné a rouhače majestátu božského, základ křesťanství opouštějící, máme vůbec odmítati, po jednom a druhém napomenutí se jich vystříhati, lásku bratrskou jim vypověděti, nepozdravovati jich a do domu nepřijímati. Křesťany, římským modlářstvím od nás i od učení božího oddělené, milujíce, bludů a náboženství jejich scestného se opravdově vystříhati i slovem božím potírati, s nimi v přátelství žíti a láskou i trpělivostí bratrskou k hledání s námi pravé cesty k spasení je povzbuzovati" (f. 32). Více však mají evangelíci milovati a, seč jsou, zachraňovati lidi řecké víry, kteří méně bludů a smyšlenek lidských následují a jsou bližší evangeliu.

S bratřími evangelíky, kteří se shodují se souvěrci Turnovského v základech víry, ale v některých výkladech, terminech a obřadech se liší, mají žíti v míru a vésti je k smíru. „Bratří zborové, žijící nepobožně napomínati, kázati a neústupné ze své společnosti vylučovati".

Pojednávaje pak o vlastnostech a účincích svaté lásky cituje po kouscích latinsky 1. list sv. Pavla ke Korintským a jednotlivé jeho výroky vykládá (v 15 odstavcích) a přičiňuje napomenutí, aby

se evangelíci vzájemně nekaceřovali pro rozdíly v názoru o večeři Páně a ukazuje na konsens Sandoměřský jako na prostředek k udržení vzájemné lásky.

V posledním díle kázání, obírajícím se otázkou „kterými příčinami máme se povzbuzovati k lásce bratrské“ praví, že pro krátkost času se obmezí jen na uvedení několika výroku Písma sv. (1. listu sv. Jana 2. kap., listu sv. Pavla ke Galatským kap. 5. a 1. listu sv. Pavla ke Korintským 13) a uzavírá s Kristem, že po obapolné (vzájemné) lásce evangelíků poznají všichni, že jsou učedníci Kristovi.

Vidíme tedy, že se Turnovský ve svém kázání dotkl všech hlavních otázek, které v té době byly běžné a časové a kterými pak synoda sama se zaměstnávala a že zároveň udával tón a směr, jakým pořadatelé synody a vůdcové protestantu zamýšleli jíti. Jestliže v úvodě odůvodnil synodu toruňskou jakožto dávné a obvyklé, o historické právo se opírající zřízení církví evangelických a dovolával se moudré snášenlivosti krále a katolických velmožů, v kázání samém osvědčoval ochotu evangelíků spokojiti se s tím, budou-li od katolíků pouze trpěni. Celé kázání mělo zajisté účel ukázati, že evangelíci na nějaký zbrojný nebo násilný odpor vůbec nepomýšlejí. To zajisté mělo vyniknouti i ze zásadního zamítání všech styku protestantů s antitrinitáři a novokřtěnci.

Hlavním obsahem vlastního kázání jest vymezení poměru evangelíků spojených Konsensem sandoměřským k jiným vyznáním. Nápadné jest tu zdůrazňování ideové a směrové příbuznosti protestantství s pravoslavím.[1]) Jest to příznak začínajícího se úsilí o docílení společného církevně-politického postupu šlechty protestantské s pravoslavnou na sněmích, ke kterému obě strany nutil nápor katolické hierarchie i královské vlády a zvláště pak pověsti, že se připravuje sjednocení pravoslavné církve říše polsko-litevské s církví římskou.

Turnovský, který už r. 1590, ve své dosud rukopisné polemice proti poznaňským jesuitum („Controversia evangelicorum cum catholicis romanis“ a t. d.) poukázal na jednání mezi českými husity a Řeky o sjednocení r. 1451 a vyslovil přesvědčení, že by nebylo nesnadno se dorozuměti i s cařihradským patriarchou Jeremiášem, ač tento vedl polemiku s německými lutherskými theology; byl zajisté přívržencem myšlenky, aby se protestanté polsko-litevští spojili, sjednotili církevně s pravoslavnou církví říše polsko-litevské.[2])

Z polemiky Turnovského shora právě dotčené se dovídáme, že už před synodou toruňskou se děly jak se strany protestantu, tak i se strany pravoslavných přípravné kroky k tomu.[3])

---

[1]) Katolický zpravodaj o této věci vůbec nic nezaznamenal. — [2]) „Quae fulmen non vibrat tamen Jeremias Constantinopolitanus contra Germanos evangelicos, secum nunc de quibusdam contendentes. Sed omissis iis, quae theologi germanici cum Graecis modo tractant needum decisa habent, potius considerentur domestica ac ad nostram slavonicam gentem pertinentia“... (Rkp. [illegible] str. 122). „Quo fundamento inexpugnabili posito non difficile esset nobis etiam cum ... Jeremia Constantinopolitano de paleis errorum... [illegible] vera unione nobiscum ineunda agere“... (Tamže str. 125). — [3]) „Cuiusquidem rei

Nebylo tedy kázání Turnovského v Toruni už jen akademické a plané mluvení, nýbrž znamení, že se chystá něco opravdového.

Jiná věc, která v argumentaci Turnovského značně vystupuje do popředí, jest požadavek, aby vrchnosti zacházely se svými poddanými lidsky, a to především za tím účelem, aby tito byli s to vůbec žíti životem duševním, měli smysl pro náboženské zájmy. V tom zračí se dávná snaha Jednoty bratrské, kterou provozovala od samého příchodu a zakořenění svého v Polsku, povznésti lid obecný k vyššímu životu na podkladě zlepšení jeho stavu hmotného. Ale otázka získání lidu obecného evangeliu měla velmi vážné důsledky pro všechny protestanty, poněvadž nábožensky lhostejný lid bez obtíží přijímal nebo měnil víru své vrchnosti. Když vrchnosti protestantské jedna po druhé odpadaly ke katolictví, ztráceli protestanté řázem celá sta vyznavačů své víry — třebas ovšem jen zcela povrchních. To nemohlo býti lhostejné těm protestantským šlechticům, kteří protestanty zůstávali. Velmi nepříznivé důsledky toho také nesli protestanští duchovní, kteří při změně vrchnosti nebo jen víry přicházeli rázem o svá místa.

Kdyby vnější lidoví protestanté byli bývali vnitřně srostlí se svou vírou, byli by měli polští biskupové velmi těžkou práci s jejich obracením a katolické vrchnosti by byly musely užívati krutého násilí.

Turnovský se nemohl přirozeně vyhnouti otázce vzájemného poměru jednotlivých stran a církví protestantských mezi sebou, t. j. hlavně palčivému poměru mezi lutherány na straně jedné a kalvinisty i bratřími na straně druhé, ale vyřídil věc dosti obratně, naznačiv jen povšechně, že jest žádoucí, aby sporné věci byly raději obcházeny, nežli rozviřovány.

Kázání Turnovského má zdařilou osnovu, vyniká pěkným slohem a jasnými výklady. Ač předmět jeho jest dosti unavující, kazatel jej dovedl poutavě vyložiti a osvěžiti řadou otázek, skutečností a historických vzpomínek, které jistě povzbuzovaly pozornost a zvyšovaly zájem posluchačů. V celku to byl pěkný úvod k vlastnímu jednání, smluvený zajisté v hlavních rysech s vůdčím patronem Jednoty bratrské, který byl zároveň duchem celé akce protestantské — ve směru smířlivém.

Katolický posluchač a zpravodaj zdržel se kritiky — z čehož dlužno souditi, že Turnovský se dovedl uvarovati útoků na stranu katolickou. Zajímavo, že zpravodaji nebylo známo, jakou význačnou

[t. j. sjednocení] spes aliqua iam nobis effulgere incipit ex conversatione et colloquiis nostratium cum Graecis in Russia degentibus, qui delectantur lumine veritatis et amicitia nostra gaudent. A quibus inter caetera humanitatis et benevolentiae signa erga nos exhibita et hoc praestitum est, ut nobis communicarent literas, illius Jeremiae patriarchae Constantinopolitani ad metropolitam Kiioviae, Exarchum Russiae, datas mense maio 1590, in quibus, honorificam mentionem facit evangelicorum ac nominatim Crusii, theologi Tubingensis, jesuitas vero vocat mendaces"... (Tamže str. 125).

osobností jest Turnovský v církvích protestantských, neboť praví, že „Šimon nějaký z Ostrorogu na kazatelnu vstoupil“.

Po kázání byla zapěna píseň „Błogosław nam nasz Panie i ten synod“[1]), načež se účastníci synody rozsadili v malém kůru (podle svých hodností), přijímali poselstva a čtli zaslané listy. První bylo slyšeno poselstvo patronů a údů církví litevských, skládající se ze sedmi duchovních (shora jmenovaných)[2]), které doručilo list od synody vilenské z 21. června 1595, podepsaný 33 účastníky, a to vévody, kastelány i jinými nižšími hodnosty, dále světskými staršími stavu měšťanského (z Vilna) a duchovními i učiteli školy (nebo gymnasia) vilenské, kterým podepsaní projevují svuj souhlas s generální synodou a zmocňují svých sedm zástupců, aby se jí zúčastnili.[3])

Pak byl odevzdán (a nepochybně i čten) list polockého vévody, Mikuláše Monwida, jenž projevuje svou radost z předsevzetí, kterým má býti uskutečněna jednota církve, ale omlouvá se svou slabostí, že se nemůže osobně jednání zúčastniti.[4])

Dále list vévody brestsko-litevského, Kryštofa Zienowicze, daný v Czersku 26. července, doručil přítel jeho Stanislav Skorulski. Pisatel se omlouvá, že oblast severská, kde leží jeho starostenství,

---

[1]) Rpis Kras. 3596 f. 59b. — [2]) Str. 146 — [3]) List tento otiskl i s podpisy **Łukaszewicz**, Lithauen 66—67, ale nesdělil, odkud ho nabyl. V archivě Jednoty bratrské v Lešně (dříve ve státním archivě v Poznani sign. *Dep. Unit. 111* A 2) jest svazek listin nadepsaný *Ad acta generalis Synodi Thoruniensis*, obsahující tento a jiné listy, poslané generální synodě toruňské ve starém německém překladě z počátku 18. století. Daniel Arnošt Jabloński udělal seznam těchto listu: Continentur in hoc volumine pag 1. „Instruction der Abgesandten von dem Thornischen Synodo S. K. Mt p. 1“ a t. d. a poznamenal na konec toto: „Superiora cuncta mecum communicavit amplissimus Dn. D. Lengenich, Dantiscô Historiographus civitatis, qui monet scripta ista *originaliter* quidem *polonice* scripta esse, versionem vero germanicam iisdem additam, originali coaevam videri. Vide eius Epistolam datam 20. Aprilis 1726. D E J. Łukaszewicz tedy asi měl tyto originaly a otiskl je ve svých spisech. Listy poslané synodě se uvádějí nadpisem „Briefe so aus mancherlei Ortern auf den allgemeinen Thornischen Synoden sind geschicket worden. Aus dem Groszfürstentum Litthauen von der Wilde“. Některé podpisy jsou napsány jinak nežli jak je otiskl **Łukaszewicz**. Chybí mezi nimi „Stanisław Wydra, Sohn des Fahnenträgers von Kowno“. Rekonstruování správných jmen je nesnadné, poněvadž opisovač oné předlohy některé četl asi nesprávně a ani Łukaszewicz nečetl jich správně. Mikołajewski ve svém zápisu uvádí stručný obsah listu správně.

Katolický zpravodaj v *rkpe Kras.* f. 59b ví, že list byl poslan „przez pana wojewode Minskiego, ktory się też nań podpisał i castellan Witepski [= Jan Zienowicz], ci dwaj naprzedniejszy. Ostatek dignitarze ziemscy a szlachta, a przy nim ministrow siedmi [srov. shora] poslali.“

Podle „*Summariussu*“ bylo přijato první poselství od vilenského vévody Radziwiłła. Ale Mikołajewski o něm vůbec zprávy nepodává. Že se zmýlil pisatel „Summariussu“ a ne úřední zapisovatel Mikołajewski, jest viděti ze zprávy katolického účastníka synody v rkpse Kras. L. p. 3596 f. 59b, který s patrným potěšením zaznamenal, že Radziwiłł nepodepsal ani listu poslaného z Vilna 21. června [mylně se uvádí je nesprávně datum listu 20. června]: „Pana wojewody [t. j. vilenského] niebyło podpisu a namniej go tam newspominano. Data była 20. Junii“. — [4]) List Monwidův daný w Ośmianě 8. srpna otiskuje **Łukaszewicz**, Lithauen 68. Vyskytuje se též v archivě Jednoty bratrské v Lešně (dříve *Dep. Unit. 111* A 2 str. 12 stat. archivu v Poznani).

jest ohrožena nájezdy tatarskými a na 200 mil vzdálena od Toruně, pročež prý není mu možno synody se zúčastniti; prosí však Boha, aby jí popřál všeho zdaru.[1])

Pak šlechtic Trzylatkowski, místostarosta radomský,[2]) podal omluvný list ravského vévody, Stanislava Gostomského, daný v Ryczywole 15. srpna. Gostomski vymlouval se jednak na nemoc, ale vedle toho také na nepřátele, kteří prý jej nejen ohrožují na životě, nýbrž i všelijak hyzdí a osočují. o čemž doručitel listu měl podati bližší vysvětlení.[3]) Zdá se tudíž, že Gostomski, méně statečný a obratný nežli Leszczyński, nechtěl upadnouti jakožto senátor v podezření, že kuje pikle proti králi a proto raději zustal stranou.

Petr Gorajski s Ondřejem Ossolińským[4]) podali zmocňovací list od distriktové synody v Iwaniskách ze dne 29. července, projevující souhlas s generální synodou, při čemž Gorajski, jenž pak vůbec bral živé účastenství v jednáních synody „pěkným úvodem příchylnost bratří vévodství sandoměřského vyjadřoval."[5])

Dále podali podobný list zástupci vévodství ruského, daný 11. července na synodě v Prochniku.[6]) Trocký kastelán Alexandr Prónski, který dlel nemocen v Lublíně, poslal písemnou omluvu a jakožto svého zástupce lublínského duchovního Kryštofa Kraińského.[7])

Petr Pałczowski, zástupce distriktu zátorského a osvětimského, přinesl vedle listu Jakuba Augustina Philaxena, čelného duchovního tamějšího, daného v Markové Porębě 12. srpna,[8]) také list svého starého otce Stanislava Pałczowského, daný 12. srpna v Brzeznici, kterým tento jej jmenuje svým zástupcem[9]) Již sám přípis Stanislava Pałczowského nasvědčuje tomu, že to byl v tamější oblasti muž veliké vážnosti a zápis Mikołajewského to potvrzuje, když podotýká, že to byl muž věkem i vážností důležitý a pro výbornou zbožnost svoji chválený.[10])

---

[1]) Otiskl Łukaszewicz, Lithauen 67. Viz též archiv Jednoty v Lešně, dříve stát. archiv poznaň. *Dep. Unit. III* A 2 str. 10—11. Podle rkpu Kras byl list dán 26. června. — [2]) Rpis *Kras. L. p.* 3596 f. 57b : „Posłaniec pána wojewody Ráwskiego, Trzalkowski, podstarości Rádomski". — [3]) List jest v archivě Jednoty bratrské v Lešně, dříve ve stát. archivě v Poznani *Dep. Unit III A 2* str. 14—15. Łukaszewicz uvádí ten list v M. Pol. 265—266. V zápise o synodě evangelíku lublinských, konané 29. května 1595 praví se o Gostomském, že tento „dla trudnych spraw swą osobą nie stawi się [t. na synodu toruňskou], ale posła posłał, pana podstarościego Radomskiego." *Rkpis Zam. N. 1182 f. 47b*. — [4]) *Rkpis Kras. N. 3596*: „z Osolinskimi. — [5]) List otiskl Łukaszewicz, M. Pol. 262—263. *Dep. Unit III A 2* str. 15 má lepší čtení „Stenzel Dembinski" m. Dozicki (u Łukaszewicze). *Rpis Kras.* (3596): „Piotr Gorajski z Osolinskimi od pp. seniorow kosciołow ziemi sędomierskiej przemowę uczyniwszy, chwaląc ich fervorem, oddal listy imieniem ich." — [6]) Łukaszewicz, M. Pol. 262. *Dep. Unit III A 2* str. 16—18. Rpis *Kras. (3596)* f. 59b : „List imieniem wojewodztwa Ruskiego przez ministra posłany, na ktory się podpisał castellan Sanocki [Jan Drohojowski] a drugi ktoś nieznacznie". — [7]) Łukaszewicz, Lithauen 68—69. *Dep. Unit. III A 2* str. 13. Podle *rkpu Kras.* (L. p. 3596) f. 59b po tomto listě následoval list od kniazia Czartoryjskiego." — [8]) *Rpis Kras.* (L. p. 3596) f. 59b : „List od ministra Zatorskiego, ktory posłał dwu ministrow od siebie". — [9]) Łukaszewicz, M. Pol. 263—265. *Dep. Unit. III A 2* str. 19—20. — [10]) Lengnich l. c. 88.

Deník Mikołajewského neuvádí sice, že také Mikuláš z Ostrorogu poslal omluvný dopis, daný 16. srpna, kterým ohlásil, že za sebe posílá Vojtěcha Mysłowského, „ministra zboru našeho krylowského", ale „Summariuss" list tento zaznamenává a jest také zachován v polském i německém znění. Není tedy příčiny pochybovati o tom, že i list Ostrorogův synodě byl doručen, zvláště proto, že Mysłowski podepsal usnesení generální synody.[1])

Pak ještě jménem vévodství lublínského a kraje belzského i chelmského pozdravil synodu superintendent kalvinistických církví malopolských, František Jezierski, jenž oznámil jména zástupců, z těchto krajin vyslaných.[2]) Jménem vévodství břešťsko-kujavského a inowrocławského promluvil šlechtic Havel Kościelski.

Mezi tím co Kościelski mluvil, přišel do kostela kastelán Bykowski, aby jménem královým shromážděné vyzval zanechat synody, jak shora bylo vyloženo,[3]) a po něm přišla se svými protesty poselstva biskupa kujavského a katolíků z vévodství kujavského, płockého a pomořanského.

Když tato byla vyslechnuta a odbyta, přistoupil předseda synody, Św. Orzelski, k započetí vlastního jednání tím, že promluvil zahajovací řeč, ve které vyložil hlavní dva úkoly, jež jest synodě vyříditi,[4]) t. sblížiti jednotlivá vyznání evangelická mezi sebou a utužiti jejich vnitřní svazky, konkretně řečeno přiměti lutherány k obnovení nebo utvrzení Konsensu sandoměřského a za druhé semknouti všecka vyznání k jednotnému postupu na svou obranu k zamezení dalších útisků a pronásledování se strany katolíků.[5])

---

[1]) Wotschke, Johann Zborowski v „Aus Posens" IV., 16 pokládá tohoto Mikuláše z Ostrorogu za lutherána a majitele Grodziska. Náš Ostroróg je Malopolan patrně z vévodství ruského a kalvinista, neboť jeho zástupce se podepsal: „Albertus Myslovius, Jesu Christi Minister, Pastor in Krylow, Confessionis Helveticae, subscripsit m. p." List Mikuláše Ostroroga otiskl polsky Łukaszewicz, M. Pol. 266 a Wotschke l. c. str. 16. Jest také v *Dep. Unit* III A 2 str. 18—19. (nyní v archivě Jednoty bratrské v Lešně). — [2]) *Rpis Kras.* (L. p. 3596) f. 59b: „List od województwa Lubelskiego i powiatu chełmskiego i bełskiego, ale ich nieczytał pan Rector powiedzając, że wszyscy się zgadzają". — [3]) Srov. str. 148. — [4]) „Summariuss" klade tuto řeč již do 1. sedění. Je velice možné, že Orzelski už tehdy stručně řekl asi to, co pak obšírněji mluvil při zahajení vlastního jednání. Proto stručný jeho proslov (pronesený asi po zvolení) Mikołajewski nezaznamenal. Že však Orzelski hlavní a vlastní zahajovací řeč promluvil teprve 22. srpna (ne už 21.), je viděti ze zprávy katolického zpravodaje v rkpe *Kras. L. p. 3596* f. 66b. Obsah řeči zde podaný se shoduje s obsahem jejím, podaným Mikołajewským i publikací „Acta" etc. Výňatky z těchto dvou pramenů jsou otištěny shora na str. 123 pozn. 3. — [5]) Rpis *Kras. L. p. 3596* f. 60b vypravuje takto: „Silentio indicto [t. j. po vyslechnutí poselstev od krále, biskupa kujavského a katoliků] mowili z sobą potajemnie. Prosili potym Jego Mości pana posła [t. j. králova], że by im ustąpił; co uczynił ze wszystkiemi inszemi. Przytym prosili, że by do jutra odpowiedzi poczekał. Gdy on [illegible], to jest pan poseł, rector uczynił przemowę in eam sententiam: Że by kto [illegible] umiał, iż tu o tych rzeczach namowy nasze, ktore by były in [illegible] albo też ktorym by się nieuszanowała zwierzchność Jego Krolewskiej Mości i pokoj pospolity, o czym dobremu człeku dobrze urodzonemu, jakiemiż my są wszyscy, pomyslić się niegodzi, nietylko że by to czynił. Prze to tak, jako dziś [illegible] dzieja mądrymi a szerokiemi słowy powiedział, o tym będzie rozmowa nasza. Naprzod

V této své řeči prohlásil především, že evangelíků jest daleko, aby podnikali něco proti králi a veřejnému míru nebo na úkor jiných stavů. Poněvadž však chtějí jednati o svých záležitostech církevních, tedy žádal, aby nepovolaní se vzdálili a ti, kdo náležejí k synodě, se sešli na určená místa, kde by každý mohl projevit své mínění.

Tím se skončila veřejná schůze, ke které měli přístup i mnozí katolíci, jimž nebylo překáženo, zajisté v tom úmyslu, aby mohli slyšeti na vlastní uši prohlášení evangelíků, že nemají záměru kouti nějaké pikle a připravovati vzpouru proti králi a katolíkům.

Vlastní jednání se dělo ve veliké posluchárně toruňského gymnasia, kdežto přijímání poselstev v chrámě P. Marie. Tam byly schůze určené pro veřejnost, ke kterým asi nebyl zamezován přístup ani jinověrcům, ale jednání vlastnímu býti přítomnu nebylo dovoleno, leč těm, kdo byli pokládáni za členy synody.[1])

V gymnasiu mezi účastníky synody se rozpředla dlouhá diskuse, která trvala až do večera, aniž dospěla k nějakému pevnému výsledku. Náš katolický zpravodaj poznamenal, že se této porady nezúčastnili zástupci pruských měst.[2])

Předseda synody, zkušený sněmovník, se přičiňoval, aby jednání rázně pokračovalo podle vytčeného programu. Dovoloval sice dosti volně projevovati svá mínění, ale pečoval zároveň, aby rozhovor neodbočil daleko od hlavního předmětu. Když shledal chvíli příhodnou, ukončil rozhovor a uzavřel jednání, konkluduje čili vyjadřuje výsledek jeho takovým způsobem, jak předem už bylo stanoveno.

Podle deníku Daniele Mikołajewského ohlásil předseda Orzelski ve své zahajovací řeči, že synoda bude jednati o dvou věcech: ,,1. O správném řízení církve, aby bylo dílem udrženo, dílem obnoveno.“ Co tím bylo míněno, vyložil pak sám Orzelski a ještě jasněji to vysvítá z ,,Praeparatio na synod“ a ze ,,Summariussu“.

V ,,Praeparatio“ čteme: ,,1 Consens, jak byl vytištěn v Toruni, [1592] aby byl čten. 2. Tázati se, zdali všichni na něm přestávají,

o porządku kościoła Bożego, ktorego sam w sobie potrzebuje. Druga o ratowaniu takich doległości i o sposobach, ktorymi by się kościoł Boży ratować mogł, że by do takich upadkow nieprzychodziło. Bo zaprawdę mało czegoś gorszego niewidzimy, niż w Niderlancie. Nietylko bowiem domy nam ubogich ludzi rozwalają, zbory palą, ale też i ciał umarłych z grobow dobywają i chować ich niedopuszczają i czego summa barbariez tyrannis uczynić [?] by nieśmiała. Za tym prosił, aby ustąpili z kościoła a ktorzy do tego actu nienależą, na miejsca potajemnie [sic!], gdzie by każdy mogł dać swoje votum, mowiąc, że nikomu nieprzeszkadzamy, gdy w rzeczach swoich radzimy a tak niech nam niemają za zle, że bez tych, ktorzy do tego nienależą, zasiadać będziemy. Wszakże o tym będzie się mowiło, do czego ani krol Jego Mość, ani Rzeczpospolita, jedno my sami należymy, gdyż to nie nowina, że in primitiva Ecclesia miewali schadzki swe kochankowie Boży, apostołowie, i potym bywały i inne zgromadzania, zkąd urosły ove oecumenica concilia. I to u nas nie nowina, bo za pierwszych krolow bywały, i za krola Stephana kilkakroć i za tego już odprawiło się, na to i confirmatie są“. — [1]) ,,Gdy do szkoły ad consilia wchodzili — praví katolický zpravodaj — pan Rector stał u drzwi z panem Chrystoporskim, stolnikiem sieradzkim, i po jednemu wpuszczał. Ten Luszkowski... zawsze z inmi w radzie siadał, ktorego privatim a nie publice odpráwili“ (*Rpis Kras.* f. 62b. Podobně tamže f. 63a). — [2]) Rpis *Kras. L. p. 3596*: ,,Z miast między nimi w tej tam Rádzie posłow niebyło“.

či je-li potřebí v něm něco opraviti. Fiat. 3. O rozšíření toho Consensu. 4. Aby byl přijat od měst pruských. Při tom máme předložiti [v or.: proponować] o pohoršeních vilenských a poznaňských. Vzájemně se mají napomenouti superintendenti stran pohoršení a vzájemných urážek. 5. Ku podepsání pod Consens všecky své ministry má míti každý superintendent a bez toho nikomu ministerium nepropůjčovati.“ Podle „Summariussu“ prohlásil Orzelski za účel synody předně zachovati Consens v jeho úplnosti, ale případné jeho vady opraviti. Kdo by měl proti němu nějaké námitky, měl se přihlásiti. Kdo by však jej vůbec zamítal, měl býti ze společnosti ostatních vyloučen.

Za tím účelem Orzelski navrhl, aby Consensus sandoměřský (podle toruňského vydání z r. 1592)[1] „po pořádku přede všemi byl čten tak, aby všichni uvážili a sobě připomenuli, je-li něco, co by se proti této dohodě buď dělo nebo mluvilo, by ve všem se stala řádná náprava nebo obnova.“

Když s tímto návrhem projevila svůj souhlas nejvýznačnější osobnost, t. Ondřej Leszczyński, s nímž v dorozumění napřed již sjednaném zajisté jednal Orzelski, začal on sám čísti „Svolení“ sandoměřské. Ale sotva že začal, ozval se ihned poznaňský Pavel Gericke, jenž, dovolávaje se posudku jenské university, opakoval jeho námitku, že „Consensus“ sám sobě odporuje, ježto hned v nadpisu a úvodu uznává, že se jím smiřují tři rozná a sobě odporující vyznání.[2]) Tvrdil, že „Consensus“ je pouze předstíraný souhlas tří konfessí a že nikdo z duchovních nemůže dokázati, že tyto souhlasí ve skutečnosti. Žádal tudíž, aby se místo čtení „Consensu“ přikročilo ke zkoumání jednotlivých konfessí za účelem vyšetření jejich rozporů, odůvodňuje to také tím, že theologové jednotlivých vyznání vzájemně proti sobě píší a velmi těžké bludy sobě vyčítají.

Tento odpor, třebas nepochybně předvídaný, popudil světské účastníky synody, kteří nechtěli připustiti, aby správnost a prospěšnost Svolení vůbec byla brána v pochybnost. Podle předsedy Orzelského mělo býti jednáno pouze o tom, co je porušuje a jak by mohlo býti upevněno. Vévoda Leszczyński projevil mínění, že Polákům nic není do cizozemských hádek a sporu, poněvadž Svolení sandoměřské je učinilo bezpředmětnými. Podle gnesiolutherské zprávy o synodě prý světští pánové Gerickeho (za mlčení duchovních) ukřičeli a kdosi prý mu i pohrozil „hlasem i mečem“.

Na to předseda Orzelski pokračoval ve čtení a když dospěl k místu, kde jest citován článek o večeři Páně z t. zv. Saské konfesse (složené r. 1551 Melanchthonem a poslané koncilu Tridentskému) na znamení, že jej přívrženci Svolení sandoměřského pokládají za správný, Erazim Gliczner upozornil Gerickeho na to, že se Svolení takto vahou

---

[1]) Vysvítá z „Canonu“ synody toruňské a ze smluv Turnovského s Glicznerem v Krakově 3. března 1595 (viz shora str. 131). — [2]) *De synodo Thorunensi* (v „Das gelahrte Preussen“ III., l. 1728) str. 64: „Ostendit antilogiam, quam Jenenses notarunt, ubi in praefatione concordes esse tres diversas et adversas confessiones dicerent, in titulo contra dissentientes aliquo modo assererent

„pravověrné církve“ [= lutherské] dostalo schválení a žádal, aby podle řádu obvyklého na synodách se diskuse o tomto článku zúčastnili jen duchovní. Bylo mu tedy vyhověno — leda že místy jednotliví pánové (Gorajski. Rzeczycki. Szafraniec a Orzelski) upozorňovali řečníky, aby mluvili k věci a neodbočovali od pořadu.

Gliczner prohlásil, že dal kdysi svůj souhlas ke „Consensu“ proto, poněvadž on i jiní duchovní vyznání augšpurského jej pokládali za užitečný a potřebný k zamezení zbytečných rozbrojů, následujíce tak příkladu samého Martina Luthera, jenž v Marburce (r. 1529) uzavřel dohodu s theology švýcarskými. Gliczner prý Svolení sandoměřské vždycky dodržoval, avšak v přítomné době je prý porušují v Litvě, kde vydali „knihy, jež konsensu odporují, jako pan Volanus, v jehož odpovědi proti Skargovi v čele knihy stojí slova: ‚V této knize se popírá přítomnost těla [Kristova] ve večeři Páně‘.“[1]) O to vypukla hádka mezi Gliczerem a duchovními litevskými, kteří jednak vyčítali, že od lutheránů se Svolení mnohem hůře porušuje, jednak Volana omlouvali. Jmenovitě uváděli Kalcksteinovu Postillu polskou (r. 1594 v Toruni vydanou), ve které spisovatel kalvinistům přezdívá sakramentářů a nazývá je lidmi bezbožnými, nehodnými a kacíři.[2])

Co se týče Volanova spisu[3]) vysvětloval litevský duchovní Popowski věc chybou tiskovou tak, že prý místo správného „praesentia corporalis“ bylo vytištěno „praesentia corporis“. To však v novém vydání bylo prý opraveno a zároveň byla vynechána závadná předmluva, psaná Janem Łasickým. Podle gnesiolutherské zprávy o synodě prý se litevští duchovní prudce obořili na Gliczera, hájíce svého Volana a svá kalvinistická dogmata. Když pak kdosi žádal, aby všichni přijali totéž mínění, rozhněval se Gliczner a odešel ze shromáždění volaje za sebou Gerickeho.[4]) Rozumí se, že byl znovu přiveden nazpět i s Gerickem, hlavně asi přičiněním předsedy Orzelského, který také znovu nabádal k umírněnosti.

Na to (po přečtení „Consensu“) byl přijat návrh Šimona Bohumila Turnovského, aby jednotlivci nepronášeli svých námitek proti „Consensu“, nýbrž prostě aby duchovní po řadě byli dotazováni,

[1]) Gnesiolutherská zpráva praví toto: „duos quosdam helveticarum ecclesiarum in Lituania scriptores, Volanum et Lasitium accusans, quod eum [consensum] violarent in publico quodam scripto id verbis his concludendo: In hoc libro omnis praesentia corporis et sanguinis Christi in sacramento negatur“. Das gel. Preussen III., 1 (1723) str. 66. — [2]) „Postilla, to jest kazania albo wyklady Ewangelii świętych. Przez Jana Kalksteina z niemieckiego na polskie przełożona, Toruń 1594(Andrzej Kotenius). Podle Grabowského, Literatura luterska w Polsce wieku XVI., str. 174 vyznačuje se polemickou zuřivostí. Spisovatel napadá všecka vyznání. Jan Kalkstein byl kazatelem v Gdansku. — [3]) Míní se asi „Defensio verae, orthodoxae, veterisque in ecclesia sententiae de sacramento corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi veraque eius in coena sua praesentia contra novum et comentitium transsubstantiationis dogma... . ad Petrum Scargam, jesuitam vilnensem, vanissimi huius commenti propugnatorem. Authore Andrea Volano, Losci Lituanorum 1579“. — [4]) Byla to však prý jen lest, aby Gericke nemohl dále konsensu odporovati. (Das gelahrte Preussen III., 1. (1723) str. 67).

zdali s ním souhlasí čili nic — a ti, kdo by s ním nesouhlasili, aby nepřekáželi těm, kdo jej obhajují a chtějí dodržovati.

Ovšem tím nebyla učiněna přítrž zbytečnému mluvení, neboť ti, kdož vyjadřovali svůj souhlas s „Consensem“ pokládali za potřebné to zdůrazňovati a hájiti při tom svého vlastního vyznání.[1]) Tak zejména malopolští a litevští kalvinisté (Stankar, Chrząstowski, Popowski, Řehoř ze Žarnowce, Chocimowski, Kraiński a Trzciński) vyslovovali přání, aby jejich konfesse, tak zvaná sandoměřská (r. 1570 vydaná), byla uznána za společnou konfessi všech církví spojených Svolením sandoměřským. Gericke naopak prohlašoval, že za nejlepší pokládá konfessi Augšpurskou a nemíní se jí spustiti. Někdo z lutheránů (ne-li Gericke sám) prohlásil sandoměřskou konfessi vůbec za nesprávnou. Proti jeho odvolání na dobrozdání university jenské, tubinské a frankfurtské četl Valentin Kurio, rektor školy radziejovské, posudky „Consensu“ příznivé, vydané r. 1570 universitami wittemberskou, lipskou a heidelberskou.[2]) Velice konfessi Augšpurskou vychvaloval ovšem i superintendent Gliczner, že jest první, nejdokonalejší, že byla předložena „nejvyššímu knížeti křesťanskému“ (=císaři) a od největší části křesťanstva prý již byla přijata. Zdá se, že při tom také haněl a zavrhoval konfessi helvétskou.[3]) Vyskytli se ovšem i irenikové jak mezi lutherány, tak i mezi kalvinisty, ale ti byli ve značné menšině. Lutherán Petr Drážďanský poukazoval na to, že, ač sám jest vyznání augšpurského a jeho si váží, přece koná bohoslužby podle takového obřadu, jaký jest zaveden tam, kde mu přijde posluhovati.

Kliment, duchovní kościolský tvrdil, že právě tím, že poznal jako duchovní obojí vyznání a spisy lutherské i helvétské, nabyl pravého pochopení tajemství večeře Páně. Ačkoliv vyšel prý z konfesse Augšpurské, chce přece žíti a setrvati při vyznání helvétském. Rovněž smířlivě pro udržení souhlasu mluvil Praetorius.

Na konec promluvil ještě zapisovatel Daniel Mikołajewski, jenž poukázav na nedokonalost Augšpurské konfesse (když několikrát byla

---

[1]) Zajímavé jest v tom ohledu místo, kde Mikołajewski zapsal, jak Š. B. Turnovský a Fr. Stankar vyjádřili „správné“ rozumění způsobu přítomnosti Kristovy ve večeři Páně (LENGNICH l. c. 94): [Dn. Simeon Turnovius:] „se ex verbis consensus posse recte et sufficienter docere de coena Domini, quod nimirum vere verum et essentiale Christi corpus in sacramento manducemus et sanguinem eius libamus, ideoque a consensu et formula loquendi de hoc mysterio ibidem praescripta discedere nolle“. „Dn. Franciscus Stancarus.... addebat, hanc confessionem Sendomiriensem non aliud docere, quam nos in coena veri et essentialis corporis et sanguinis Domini participes fieri, sed per operationem Spiritus Sancti et per veram fidem“. Mínění Chrząstowského a nepochybně i většiny protestantů litevských (poněvadž Chrząstowski byl starším zborů litevských) jest vyjádřeno v jeho kázání, které [illegible] 23 [illegible] dokonaleji nežli v zápise Mikołajewského (LENGNICH l. c. Documenta str. 94). Obsah a výňatky z kázání Chrząstowského viz níže na str. 189 pozn. 3. Zajímavo jest, že Chrzastowski vyznává v podstatě názory Jednoty bratrské. — [2]) Srov. Hist. ded. nota II., 168—169. — [3]) ...„quidam e Lublinensi tractu vehementer invectus est in eos, qui Helveticae confessioni detrahebant eamque rejiciebant“. (LENGNICH *l.* c. 95).

změněna) a na to, že vedle ní záhy se objevily i jiné jako ,,Tetrapolitana" a účinně tím oslabiv tvrzení Gliсznerovo, doporučoval ve smyslu původců a pořadatelů generální synody, aby bylo přijato Svolení sandoměřské. Podle jeho mínění by se doporučovalo sice, aby ,,na osvědčení vzájemného souhlasu a pro duchovní, kteří té či oné konfesse neznají a s ohledem na odpůrce, v jedné knize tyto tři konfesse, doprovozené jednou a společnou předmluvou byly uveřejněny", ale návrh tento sám nepokládal za proveditelný. Podle zprávy o synodě toruňské určené pro veřejnost (Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis) bylo proneseno celkem 70 mínění o konfessích a o Konsensu.[1])

Z této diskuse jest dostatečně patrné, že jednotliví duchovní dosti ostře vyjadřovali své přesvědčení a příkře se stavěli proti názorům odchylným. Kdyby jen duchovní byli měli rozhodovati o správnosti ,,Consensu" sandoměřského, není pochyby, že smířliví zastánci dorozumění by byli ničeho nedokázali. Avšak větští účastníci synody s předsedou jejím Orzelským v čele nechali je, aby se vymluvili, až do večera, načež Orzelski (když se již setmělo) rozhovor uzavřel zjištěním, že není nikoho, kdo by sandoměřskému Svolení odporoval. Podle gnesiolutherské zprávy ovšem Gericke, když na něho došla řada, odpověděl, že se musí dříve poradit se soudruhy církve poznaňské. Poněvadž to znamenalo nepřímý nesouhlas, byla ve smyslu návrhu Stankarova (,,aby od šesti vybraných učených mužů bylo provedeno zjištění sporných článků a podrobeno zkoumání") zvolena komise ze 6 duchovních a ze 6 světských účastníků synody, kteří by ,,z ohledu na pana Pavla" ,,následujícího dne o těch věcech, ve kterých se nečiní za dost panu Pavlovi Geritiowi v Consensu, zvláště jednali". Zvoleni byli z duchovních Gliczner a Gericke z vyznání Augšpurského, Chrząstowski a Žarnowecký z vyznání helvétského a Kryštof Musonius a Jan Turnovský z vyznání českého. Ze světských: Sędziwój z Ostrorogu, Jan Niemojewski, Kryštof Pawłowski, Jindřich Gyrk, Petr Gołuchowski a Martin Broniewski — mezi nimiž vůbec nebylo žádného příslušníka konfesse Augšpurské.

Následujícího dne, ve středu 23. srpna měl o 7. hodině ranní kázání Řehoř ze Žarnovce o jednotě církve, vycházeje ze slov 4. ka-

[1]) ,,Dein examen institutum fuit in eos, qui consensum nostrum violare aut ei refragari viderentur et ordine ministri circiter septuaginta suffragia sua de Confessionibus et consensu Sendomiriensi proposuerunt et concluserunt, tres fidei Confessiones, Augustanam, Bohemicam et Helveticam in primariis doctrinae capitibus: de sacra scriptura , de Deo vero, de persona Filii Dei θεανθρώπω, de providentia Dei, de peccato, de libero arbitrio, de lege, de evangelio, de iustificatione per Christum, de fide, de regeneratione, de ecclesia catholica eiusque unico et supremo capite Christo, de sacramentis eorumque numero, fine et usu, de statu animarum post mortem, de resurrectione et de vita aeterna convenire." Co do ostatních otázek, ve kterých se zdánlivě rozcházejí, jako o večeři Páně, přináší prý Consensus sandoměřský lék, který přívržence všech tří jmenovaných konfessí odděluje od sektářů a rouhačů (t. j. od antitrinitářů a novokřtěnců). Srov. *Acta et conclusiones Synodi generalis Thoruniensis* f. A 7b .

pitoly listu sv. Pavla k Efesským, kterou napřed přečtl.[1]) Kázání tomuto nevěnoval náš katolický zpravodaj valné pozornosti[2]) — a není divu, neboť, pokud z jeho tištěného tekstu můžeme souditi, zůstávalo daleko za kázáním Turnovského jak co do obsahu, tak i co do formy. Kdežto kázání Turnovského svou konstrukcí, rozvedením hlavních myšlenek, svou logikou, dialektikou, případnými výrazy a úslovími a zvláště pak řadou dějepisných vložek a narážek ještě dnešního čtenáře může poutati a měrou daleko větší zajisté vzbuzovalo zájem tehdejších posluchačů: kázání Řehořovo činí dojem jednotvárné, suché a únavné scholastické dedukce. Řehoř mluvil 1. o tom, v čem záleží jednota církve obecné, co jest jejím poutem a co v ní má býti, aby byla pravá a zákonitá, 2. jaký jest užitek a potěšení z té jednoty, 3. jakými prostředky má býti udržována, 4. z příležitosti slov sv. Pavla „jeden Pán, jedna víra, jeden křest" dovozoval, že tři božské osoby jsou jeden pravý a nerozdílný Bůh.

Podle Řehoře jest dvojí jednota církve: jedna, která ji spojuje s Kristem a druhá, jež vzájemně spojuje členy její mezi sebou. Poutem prvé jednoty jest víra v Boha Otce a Syna jeho, druhým poutem jejím jest Duch sv. a třetím jeho veliká láska k nám a naše k němu. Poutem druhé jednoty jest souhlas v pravé víře.

Pak vykládá, co to jest pravé učení a jak jest důležité. Dalším poutem jest bratrská láska, která však vyplývá z pravého učení, neboť teprve tehdy člověk začíná prý milovati jiné lidi jako bratří, když se tito s ním shodují v jednotě pravého učení.

Následuje vysvětlení toho, co jest pravá a zákonitá jednota. K zákonité jednotě náleží „vlastní a příslušná" hlava — tou jest Kristus. Nebylo by pravé jednoty těla lidského, kdyby toto mělo hlavu koňskou. Kazatel dovozuje, že Kristus může a musí být hlavou církve. Dovozuje, že v církvi římské není „pravá, zákonitá a dokonalá spasitelná jednota"[3]), že církev tato má hlavu cizoložnou. Evangelíci se však mohou chlubit, že trvají v pravé a zákonité jednotě pravé církve.

V jednotě církve se člověku dává spasení a osvobození od hříchu, od hněvu božího, od věčného prokletí, vrací se mu všecko, co byl ztratil Adam: smíření s Bohem, ospravedlnění, posvěcení, obcování svatých. V Kristu dosahuje člověk nebeských „hodností a předností".

Jako jednotu církve s Bohem a Kristem rozrušují nevěra nebo malověrnost, hřích a nepěkné mravy, tak věci opačné ji utvrzují: pevnost ve víře, obrození v Duchu sv., pevné mravy nebo přizpůso-

[1]) „Wtore kazanie, krore miał Grzegorz z Zarnowcá ná tymże Synodzie Torunskim dniá 23. Augusta. Ná słówa z listu apostolskiego do Ephesow cap. 4. *(Rkpis Kras.)*. — [2]) Rpis *Kras. L. p. 3596* f. 61a : „Sessio 3. Die 23. Augusti circa horam septimam in semihorologio kazanie było w kościele panny Mariej, ktore Andreas [sic!] minister, ktory biblią po polsku przełożył, powiedal de unitate ecclesiae. Na tym tam kazaninu probowal tych tylko ad unitatem ecclesiae przynależeć, ktorzy się do prawdziwego wyznania ewangeliej odzywają". — [3]) „Vera et legitima ac perfecta salutaris unitas".

bení Bohu. Jednotu církve s jejími členy rozrušuje pýcha, a to hlavně náčelníků církve, kteří se jeden nad druhého vyvyšují, nedbají pravého ministeria „nebo szafunku slova milého Boha“ nebo zkáza ministeria falešným nebo nakažlivým učením a konečně svévolný a rozpustilý život členů církve. Věci opačné jednotu podporují: pokora, zachovávání a provádění ministeria a církevní kázeň.

V posledním díle svého kázání dovozoval Řehoř dedukcí málo srozumitelnou proti antitrinitárům, že jest jeden Buh ve třech osobách.

Po kázání Řehořově se pokračovalo v slyšení poselstev a začato s poselstvím, které od pravoslavného vévody kyjevského, Konstantina knížete Ostrožského, přinášel šlechtic Kašpar Luszkowski.[1]) Avšak zpráva, kterou on podával, byla přerušena příchodem kastelána łęczyckého (Bykowského) a kastelána dobříňského (Zelského), provázených poslanci dobříňskými (viz shora str. 148 a násl.). Kastelánovi łęczyckému byla dána příslušná odpověď na vzkaz, který byl předešlého dne vyřizoval synodě od krále a odbyty protesty jeho průvodců (viz shora str. 150—151). Pak zase pokračoval ve své zprávě Kašpar Luszkowski.

Luszkowski vyřizoval své poselství tím, že předložil obšírnou instrukci, kterou mu dal kyjevský vévoda. Tento byl, jakožto nejvýznačnější ze světských patronů pravoslavné církve, velice pobouřen tím, že bez jeho vědomí a svolení několik pravoslavných biskupů, s Kyrilem Terleckým, biskupem luckým a Ipatijem Potějem, biskupem vladiměřským, v čele, tajně se smluvilo a začalo již vyjednávati s králem a papežem o sjednocení pravoslavné církve říše polsko-litevské s církví římskou.[2]) Proto hledal u protestantů posilu, aby ve spolku s nimi zmařil začaté již vyjednávání.[3])

---

[1]) Katolický zpravodaj v rkpe *Kras. L. p. 3596* f. 61a nazývá jej „niejaki Luszkowski, chłop stary“, ale v protokole Mikołajewského (u LENGNICHA, Documenta str. 98) slove „generosus dn. Casparus Luszkowski“. — [2]) Katolický zpravodaj v *rkpc Kras. L. p. 3596* f. 61 píše: „A w tym wystąpił niejaki Luszkowski, chłop stary, ktory imieniem pana wojewody kijowskiego i wojewodztw wileńskiego, podolskiego, ruskiego, bracławskiego tylko oretenus bez żadnych podpisow przy pp. ewangelikach opowiedzial się i instructią, przy ktorej niewidać było pieczeci (tylko powiedali, że był autentyk), [podał], ktora się poczyna ab ea sententia: „Nie ukryje się, mowi glos panski, miasto na wierchu gory stojące“, ztąd wychwalając ewangelickie zbory, daje przyczyny poslania swego w tej instrukciej pan wojewoda mowiąc, że acz greckiej wiary jestem, wszakże wam byłem zawżdy przychylniejszy, jako tym, ktorzy w religiej swojej ceremoniami nam bliższy jesteśce, niż Rzymianie, ktorzy się fałszywie catholikami zową, gdyż i to samo imię od nas Grekow zdawna wzięli, ktorym się chlubią. Przyczynę daje, że dwa władykowie, Lucki i Włodzimirski bez wiadomości jego synod uczyniwszy artykułow 24 wydali. Co wojewoda Kijowski wziął sobie za krzywde przymawiając nieco krolowi i Rzymianom, rozumiejąc, że to in praeiudicium jego“. — Podle LIKOWSKÉHO, Unia brzeska 130 sl. Terlec'kyj a Potěj 17. května 1595 byli spolu pohromadě v Kobryni a tam pravděpodobně sestavili shora dotčených 24 článku, které pak ostatní biskupové schválili na synodě 12. června (v Brestu), načež Terlećkyj a Potěj je jednak přivezli králi do Krakova, jednak zaslali papeži Klimentovi VIII. do Říma. Potěj tyto články poslal také knížeti Ostrožskému zároveň se svým listem daným 16. června (1595). Srov. LIKOWSKI uv. m. 142. — [3]) Podle ŽUKOVIČE, Sejmovaja bor'ba 155 někdy počátkem července kníže Ostrožský hledal radu a pomoc proti chystané unii pravoslavné církve s církví římskou

Kníže Ostrožský psal[1]), že vždycky, bez zvláštního podnětu, byl nakloněn polsko-litevským evangelíkům a snahy jejich schvaloval. Nyní však pobídlo jej k osvědčení své soudržnosti s nimi tajné umlouvání neprozíravých pravoslavných duchovních s katolíky „na nás bez nás“. Proto tím více chce s protestanty držeti, poněvadž pravoslavní jsou vzdálenější „Římanu“ a bližší protestantům svými obřady. Jestliže protestanté s pravoslavnými se přiměřeným způsobem postaví na odpor a vzepřou (ne ovšem užitím násilí) těm snahám, které králi zapovídají, aby neplnil své přísahy, jim složené, že bude ve všem držeti konfoederaci varšavskou, tedy král jich znásilňovati nebude, poněvadž sám kníže Ostrožský by mohl přivésti, ne-li dvacet, tedy jistě aspoň patnáct tisíc lidí na pomoc, aniž by se papeženci co do počtu s ním mohli měřiti. „Jest i nemálo Jejich Milostí pánuv litevských a veliká kupa jiných, kteří také s námi a za námi budou“ — a nepochybně i polsko-litevští protestanté půjdou prý s sebou. Posílá synodě „artikuly“, které pravoslavní duchovní na své věřící tajně s katolíky umluvili a poukazuje na to, že chtějí zavésti i nový kalendář, ačkoliv „i Písmo svaté tomu nás neučí a podle oběhu nebe i země, jak to Pán Bůh zjevně ukazuje, Jejich Milosti páni Římané velice svým kalendářem vybočili a pobloudili.“ Poukazuje na to, že s ním stejně smýšlí mnoho lidí „v krajinách a zemích podolských, kyjevských, podlašských, lvovských, přemyšlských, v Bílé Rusi a v Litvě, kteří uznávají potřebu, aby „nejenom své sjezdy proto měli“, nýbrž aby i s protestanty „se dorozumívali, obraceli se ke králi a na sněmících o to úsilovně pracovali.“

Luszkowski dodal k tomu, že kníže Ostrožský, dozvěděv se o rozmanitých piklích a útocích katolického duchovenstva na protestanty a pravoslavné, napsal list podkancléři, v němž jej jako senátor napomenul, aby krále varoval, by se takové věci nedály bez vědomí stavů a proti konfoederaci varšavské.

Katolický náš zpravodaj vypravuje, že při čtení instrukce knížete Ostrožského „radost byla veliká, takže vévoda brešťský [Leszczyński] smál se velice, rukou se zakrývaje. Němci triumfovali, „o popey“ vykřikovali, málo chybělo, že nedali na oslavu z děl vystřelit“.[2])

u Kryštofa Radziwiłła a tento zase se radil s vévodou Janem Abramowiczem. Poněvadž Radziwiłł se k synodě toruňské choval trpně, zdá se, že Abramowicz naopak souhlasil s tím, aby protestanté pomýšleli na společný postup s pravoslavnými a poradil nepochybně knížeti Ostrožskému, aby synodě toruňské poslal list. Kníže Ostrožský pak asi dal podnět k druhým dvěma listům pravoslavné šlechty východních vévodství.
[1]) LENGNICH l. c. 98—100. *MS. Rac. N. 16* (Summariusz). LUKASZEWICZ, Lithuan. 64. LUKASZEWICZ, BCz 150—153. „Copeij des Briefes, so von den Griechen aus dem Kyewischen, Reuszschen, Wolinischen etc. Landschaften auf den Thorn. Synodum gebracht“ v *Dep. Unit. III A 2* str. 8 (nyní v archivě lešenském). K tomu in margine poznámka D. A. Jabłońského: „Vera illa epistola extat in Summariusz synodi MS, p. 7 sub tit.: Instructia, quam subscripsit Constantin ab Ostrorog [sic!], Pal. Kyjow. Citáty katolického zpravodaje v *rkp. Kras.* (viz shora) svědčí, že instrukce dána Luszkowskému byla skutečně čtena a že on jí věnoval zvláštní bedlivou pozornost. Podle *rkpu Kras.* f. 62a nečetl instrukce knížete Ostrožského sám Luszkowski, nýbrž „Kasparek, procurator Toruński“. — [2]) Rpis *Kras. L. p. 3596* f. 62b .

Když bylo čteno místo, kde kníže Ostrožský činil vyhlídku na podporu společné věci vojskem 15.000—20.000 mužů, dodávaje, že, kdyby k násilí došlo, katolíci by nemohli evangelíky a pravoslavné převýšiti svým počtem, „nýbrž pouze svými kuchařkami", dal prý toto místo předseda synody, pan Orzelski, ještě jednou přečísti „se smíchem velikým po kostele".[1])

Podle téhož zpravodaje byl pak čten opis listu, rusky psaného, který kníže Ostrožský chtěl poslati pravoslavné synodě, jež se měla konati za účelem provedení církevní unie.[2]) Přáním knížete Ostrožského bylo, aby účastníci synody tento list spolu s ním podepsali a zvolili své zástupce, kteří by dotčenou synodu navštívili, zejména pak žádal, aby jedním z těchto zástupců byl Ondřej Firlej, kastelán radomský. Zároveň s tímto listem poslal kníže Ostrožský 24 článků, vypracovaných pravoslavnými biskupy, které měly býti podkladem jednání o církevní unii. Ale tyto články nebyly veřejně čteny.[3])

Kromě poselství od knížete Ostrožského přinesl Luszkowski také opis protestu, který nedlouho před synodou toruňskou pravoslavná šlechta vévodství kyjevského, ruského, volyňského, podolského a kraje čerkasského, shromážděná při zasedání nejvyššího tribunálu v Lublíně, složila a uveřejnila proti dotčené úmluvě pravoslavných biskupů o spojení s církví římskou. Mimo to přišel i zvláštní posel od pravoslavné šlechty vévodství podlašského.

Svým lublínským osvědčením oznamují senátoři, hodnostové, úředníci, rytířstvo a šlechta i jiní lidé všech stavů, světští i duchovní výše jmenovaných zemí, že některé duchovní osoby, které jen svůj zisk hledají a od řeckého náboženství a řeckých vrchností se úplně odlučují, chtěly by se zmocnit jejich statků a o něco nového se pokoušejí na nějakých svých pokoutních shromážděních proti a na úkor jejich náboženství, právům a svobodám. Pisatelé prohlašují, že tomu chtějí učiniti přítrž. Zvolili některé své spolubratří, aby se pokusili odvrátit ony duchovní od jejich záměru konati pokoutní shromáždění a prohlašují, že s tímto shromážděním nesouhlasí, proti němu protestují a budou jeho usnesením odporovati až do svých hrdel a statků. Mají neobmezenou důvěru ke králi, že tento zachová jejich práva a výsady a nedopustí ve své říši vzbouření proti obecnému právu.

Po vyřízení poselství Luszkowského bylo ve veliké posluchárně toruňského gymnasia pokračováno v jednání o Svolení sandoměřské. Byly čteny tak zv. observace nebo konsignace poznaňské, obsahující pravidla pro vzájemný poměr a sousedské soužití církve lutherské a bratrské. Observace 6. zejména obsahuje zápověď, že jedna strana druhé nesmí přebírati věřící a observace 16., že od strany druhé ne-

---

[1]) Tamže. — [2]) Srov. Likowski, Unia brzeska 145—146. — [3]) Rpis *Kras. 3596* f. 62b : „Czytano zatym copią listu po rusku pisanego od tegoż wojewody na synod, ktory ma bydź na Rusi. Prosi, że by na ten list po rusku pisany, co się tak zjachali, podpisali a posły swe poslali. Mianowal pana Radomskiego w tymże liście prosząc, aby tego posłali, spatia tylko w tym liście zostawiwszy na dzień i na miejsce, kedy to bydź ma... Artykulow tych od władykow nieczytano publice".

mají býti přijímáni duchovní z úřadu svého složení nebo i z církve vyloučení.

Poněvadž se přiházelo, že tato ustanovení bývala porušována, proto se o nich rozpředl rozhovor. Superintendent Gliczner žádal, aby přeběhlíci z druhého vyznání nebyli od jiných přijímáni bez svědectví. Malopolský superintendent Jezierski si stěžoval na radomského kastelána, Ondřeje Firleje, že přijal jistého litevského duchovního bez příslušného vysvědčení. Žádal tudíž, aby superintendenti bděli nad tím, by patroni nepřijímali duchovních bez písemného doporučení příslušných seniorů. Litevský duchovní Popowski navrhoval, aby (pro patrnost takovýchto zlořádů, zejména, když duchovní libovolně z jedné církevní organisace do druhé přecházejí) superintendenti každoročně konali společné schůze, v jejichž svolávání by se střídali. Žádal, aby byl určen trest na ty, kdo by takové duchovní k sobě lákali.

Pak ještě kdosi (patrně Gliczner) upozornil, že v citátě ze Saské konfesse polský tekst obsahuje jisté slovo, kterého není v tekstu latinském, a proto bylo usneseno, by ono slovo bylo vymýtěno.

Malopolský inperintendent Jezierski na to hnul otázkou, jaké stanovisko litevští kalvinisté zaujímají vzhledem k těm svým soudruhům, kteří buď zjevně zamítají víru v Trojici boží nebo aspoň jsou tím podezřelí anebo tajně proti ní brojí. Litvané, duchovní i světští (jmenovitě minský vévoda Abramowicz) ujišťovali, že na vilenské synodě (4./5. 1595) byla pravá víra v tom ohledu upevněna, ale že po synodě ovšem někteří zase svůj souhlas s jejím usnesením odvolali. Proto vévoda Abramowicz žádal, aby církvi vilenské ze synody toruňské ,,o té věci byl napsán list, v němž by se dílem pochválily snahy její a bdělost v ochraňování pravého učení, dílem aby byla povzbuzena ku pokračování v tom úsilí a k udržování svornosti s církvemi polskými a aby duchovní nestranné pokládala za podezřelé, ba aby je i vyloučila".[1]) Šlechtic Rafael Zbiroski k vyzvání předsedy Orzelského byl nucen veřejně se očistiti z podezření, že smýšlí antitrinitářsky.

Na to (patrně když byla přečtena i ustanovení generálních synod r. 1573, 1578 a 1583, která tvořila doplněk ,,Consensu" a konsignací poznaňských a byla v jedné knize s nimi vydána už r. 1586 a zase r. 1592) byla podle návrhu lublínského podkomořího Vojtěcha Zakrzewského zvolena komise, které dán byl úkol ustanoviti určitý řád a provádění církevní kázně a zároveň se raditi o ,,školách partikulárních i o jedné, generální akademii a o jejím místě."

Zvoleni byli: malopolští kalvinisté Vojtěch Zakrzewski a Ondřej Ossoliński, český bratr Martin Bukowiecki, p. Brzeziński a litevský kalvinista Stanislav Skorulski. Z duchovních: Š. B. Tumovský, František Jezierski, Petr Tarnowski, František Stankar, Jan Chocimowski, Litvan Filip Bochwicz, lutheráni Vavřinec Karśnicki, Petr Artomius a Jan Praetorius.[2])

[1]) **Lengnich** l. c. Documenta 101. — [2]) **Lengnich** l. c. Documenta str. 102.

Tato komise jednala hned z rána ve čtvrtek 24. srpna v obydlí místopředsedy synody, pana Ondřeje Rzeczyckého[1]) a když byla hotova, „již před samým polednem se šlo do veliké posluchárny, kde nejprve pan Simeon [Turnovský] četl články sepsané o kázni, řádu duchovních a o jiných věcech, které, jak se zdálo, se vztahovaly ku zvýšení vlády boží v církvi, v nichž kdyby se co nelíbilo synodě, [aby] společným usnesením zjednána byla náprava.“[2])

[1]) Mezi tím ovšem byla ráno o 7. hodině bohoslužba, jejímž hlavním článkem bylo kázání toruňského kazatele Petra Artomia. Náš katolický zpravodaj v rkpe *Kras. L. p. 3596*, f. 63a zapsal dosti podrobný obsah tohoto kázání, a to nepochybně proto, že nemaje přístupu k vlastnímu jednání, nemohl o ničem jiném vypravovati. Podle znění zachovaného ve spise „Kazania synodowe“ (z r. 1599) byla dedukce Artomia nad míru strojená, ba násilná, sloh dosti těžký a výrazy namnoze archaické. Vycházeje od perikopy evangelia sv. Lukáše, připadající na den sv. Bartoloměje, o sporu mezi apoštoly, kdo z nich by byl největší, mluvil nejprve o sporu mezi apoštoly a pak o tom, jak Buh takové spory tlumí a je zamezuje. Spor vzniklý mezi apoštoly vysvětloval vlivem jejich židovského prostředí a poukazoval na to, že podobně v Polsku na evangelíky působí nepříznivě jejich styk s katolíky, zvláště na školách. „Ví druhý, co jest zle, co dobře, ví, čemu v té druhé škole učí, več žáčky, mládež zaučují, a přece to nic, přece se tam tlačí a s jakou radostí? Mluviti není potřebí, sama věc mluví, mluví rozpustilost, drzost, násilnosti, před kterými domy, kostely, hřbitovy, hroby, mrtvoly, kosti i lidí křesťanských v pokoji se vyležeti nemohou. Čí pak jest cvičení? Čí výroky? Celému světu jest to tak zřejmé, že dále [mluviti] netřeba“. Katolický zpravodaj tomuto místu rozumněl tak, „že mezi námi katolíky více jest těch sporu.“ „Dziś 23 anni, jakie krwie naszej w Paryżu barzo wile rozlano (mowiąc tak) na onym weselu, Bog wie, ktorym umysłem przygotowanym. Obawiać się tegoż też tu nam potrzeba, bo ciż, czego się Bog pożal, ktorzy w inszych krolestwach siła zlego nabroili, tak Panu ręce ujęli, że prawie sceptrum trzymać niemoże, choć by chciał sumieniu swemu dla ich namow dosyć czynić, niemoże. Dajcie syny swe do Jezuitow, u ktorych nauczą się zborow palić, domow ubogich ludzi burzyć, ciał umarłych z grobow dobywać i wszelakich inszych niecnot z wszelaką niepobożnością“ (*rkpis Kras. L. p. 3596* f. 63a). V souvislosti s tím mluvil pak Artomius o nezbytné potřebě vlastních škol evangelických. „Namawiał ich i prosił, aby radzili o tym, jako by też w tym krolestwie mieli znaczne seminarium i szkole dostateczną.“ (*Tamže*). Podle tištěného znění kázání vytýkal Artomius šlechtě, že nevěnuje náležité péče této věci. „Tym by to należało, ktore tu Krystus Pan Euergetas zowie. Tym by się ocknąć a przykładem inszych natij o szkołach radzić, náwet fortelu przećiwnej strony używać. Wszák widze, dostawa ná stroje, ná psy, szkapy, pochlebce etc. Czemu by nie miało być i na szkoły krześciańskie? Wiem, co mowie, wiem, czemu mowie. Bo widzę, iź w tej mierze Kościoł Boży wielką penurią cierpi...“

Podle tištěného znění, ze kterého nepochybně byly vyloučeny některé výroky skutečně pronesené při kázaní mluveném, jednal Artomius v druhé své části o vrchnostech, jejichž úkolem jest potlačovati vnitřní spory v církvi a poukazoval na to, že jest třeba činiti rozdíl mezi pravomocí vrchností světských a duchovních. Katolický zpravodaj vyjadřuje obsah jeho výkladu takto:

„Excurując na pychę biskupią i papieską citował Bonifacium Septimum, ktory jubileus w wielki w Rzymie odprawując, pierwszego dnia wszedł do kościoła ubrany jako kapłan a drugiego dnia wziął habit swiecki na się i dwa miecza przed nim niesiono, nad krole i nad cesarze tym się wynosząc. W tym exclamował sanguinarie, ut reges et imperatores gladio utantur, surculo, non sceptro opus est episcopo. Księże biskupie do motyki kopać w winnicy pánskiej. Wspominiał też i mnicha, ktory krola Francuskiego w sacramencie strał.“ (*Rpis Kras.* f. 63a). Podle znění tištěného citoval Artomius na konec „on wierszyk stary: „Tu supplex ora, tu protege, tuque labora.“ Modl się kościołowi, Bogu służ duchowny, broń, sądź świecki a poddani wiedźcie, cośćie oboim powinni.“ Podle *rkpu Kras. L. p. 3596* f. 63a „po kazaniu zamknęli się w szkole, dokąd więtsza część ministrow nieweszla. Pan Rector sam po

Články tyto nebyly nic jiného, než návrh konečných usnesení generální synody toruňské, stanovících určitá pravidla rázu všeobecného i ustanovení zvláštní a podrobná, jimiž se měly budoucně říditi všecky protestantské církve uznávající „Consensus" sandoměřský tak, aby jejich vnější i vnitřní život vypadal jednotně. Mimo to upravovala ona ustanovení i vzájemný poměr a styk jednotlivých vyznání tak, aby zamezeny nebo aspoň vyrovnávány byly jejich spory a rozbroje, časem přirozeně se dostavující. Takováto ustanovení čili „canony" vydávaly už předešlé generální synody (r. 1573, 1578 a 1583) podle toho, jak skutečný život jisté otázky a jejich řešení vyvolával. Jejich řešením nabývalo Svolení sandoměřské čím dále tím určitější tvářnosti, bylo zdokonalováno a prohlubováno. „Canony" nebo ustanovení generální synody toruňské se liší od „canonů" předcházejících generálních synod větším počtem, určitějším a podrobnějším sestavením a jsou na mnoze doplněním a rozvedením ustanovení starších.

Šimon Bohumil Turnovský, který jejich návrh synodě četl, byl asi hlavním jejich sestavovatelem.[1]) Synoda je schválila jen s malými změnami tak, že z největší části byly vytištěny tak, jak puvodně byly Turnovským složeny. Vydány byly zároveň s „Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis, od listu C 2[b] počínaje, pod názvem „Toruniensis Synodi generalis Anno Domini MDXCV XXI Augusti celebratae canones".

Takováto usnesení čili „canones" vydávaly všecky předcházející generální synody (1573, 1578 a 1583) z pravidla zároveň s tekstem Consensu z r. 1570 a s poznaňskými konsignacemi (rovněž z r. 1570). R. 1586 a 1592 bylo to všecko vydáno pohromadě pod názvem „Con-

jednemu tam wpuszczał." — ²) Lengnich l. c. Documenta str. 110. Srov. Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis list B1[b]. Katolický zpravodaj v *rkpe Kras. L. p. 3596* f. 63[a] zapsal toto: „Już podobno do końca przystępują, bo Symeon z Ostroroga w szkole na cathedrze siedział, czytając te tam ich artykuły a przy nim pan wojewoda Brzeski, pan Rector, Gorajski, Szafraniec stary, poprawując ich tam, potym requirując aliorum sententiam. Si probatur omnibus, relinquitur, quod non placet, deleatur". Srov. *rkpis Czartor. N. 2724* str. 610. — ¹) Katolický zpravodaj, jenž, nemaje přístupu k vlastnímu jednání synody, za to tím zvědavěji sledoval a pečlivě zaznamenával všelijaké vnější příznaky, praví o Turnovském ke konci své zprávy: „Magna authoritas tam była Symona z Ostroroga, nietylko że wiem ministrowie, ale też i sami panowie ferme praecipuum illi referebant honorem". Poukázal jsem již na to shora, jak Turnovský už jakožto kazatel na synodě předčil nad jiné. A není pochyby, že v průběhu jednání ještě více vynikl jakožto výborný theolog, všestranně vzdělaný učenec, pohotový řečník a obhájce svých názorů i jakožto obratný a moudrý politik a diplomat, jenž dovedl smiřovati a spojovati. Nebude zajisté daleko od pravdy, jestliže jeho pokládám za hlavního a vlastního puvodce toho církevně-politického oportunismu, který na [illegible], hájil a mezi svými šlechtickými spolubratrími rozšiřoval royalista Ondřej Leszczyński. Ale kořen tohoto oportunismu, snahy žíti raději ve smíru a býti trpěny od katolické hierarchie nežli hlučnými protesty ji provokovati k [illegible], kořen tohoto oportunismu byl v Čechách a na Moravě, v úzké radě Jednoty bratrské, nejvyšší to instanci, která nejednou samého Turnovského držela na uzdě, aby [illegible] Jednoty poznaňské. (Srov. Bidlo, Vzájemný poměr české a polské větve Jednoty bratrské v době od r. 1587–1609 v Čas. Mat. Mor. 1917 [illegible] str. 116–117.)

sensus in fide et religione christiana inter ecclesias evangelicas maioris et minoris Poloniae, Magnique ducatus Lithuaniae et caeterarum eius regni provinciarum, primo Sendomiriae anno MDLXX in synodo generali sancitus et deinceps in aliis ac demum in Wlodislaviensi generali Synodo MDLXXXIII confirmatus et serenissimis Poloniae regibus, Augusto, Henrico et Stephano oblatus, nunc autem ex decreto synodico in publicum typis editus Anno Christi MDLXXXVI.“[1])

O to, jaká ustanovení mají býti vydána gen. synodou toruňskou a jak jednotlivá mají zníti, nebylo, jak se zdá (podle zachovaných zpráv), mnoho sporů. Původní návrhy zněly přísněji nežli konečná usnesení, jež pak byla uveřejněna tiskem.

Podle „Summariussu“ bylo navrženo ustanovení, „že kde by patron se dopouštěl přestupků a nedbal napomínání svého pastýře, má ten pastýř to přednésti seniorům a seniorové jej mají napomenouti. A kdyby toho nedbal, má býti exkommunikován a pastýře mají mu vzíti a jinam jej dáti. A tomu patronovi nikdo z ministrů nemá se odvážiti sloužiti pod trestem.“[2]) Avšak tento prvotní návrh byl značně zmírněn při konečném sestavení, neboť v tištěném vydání zní: „Patron nebo věřící, je-li oddán neřestem a nečiní-li zadost své povinnosti, v canonech synodních popsané, po napomenutí ministrově a starších světských, budiž odstraněn od přijímání večeře Páně, až na synodě distriktní se zodpovídá“[3])

Podobně byl zmírněn původní návrh, aby nepříkladný duchovní byl od patronů ohlášen starším a, kdyby neuposlechl jejich napomenutí, aby byl z církve vyloučen, a nikdo z patronů aby ho nesměl k sobě přijmouti. Místo toho bylo ustanoveno, aby „ministr, který své povinnosti podle synodních canonů v některém ohledu neplní nebo kázně neprovádí, a tím více, jestliže nějaké pohoršení vzbuzuje, po jednom nebo druhém napomenutí od superintendenta a starších, byl se svého úřadu suspendován až do distriktní synody.“[4])

Podle zápisu Daniele Mikołajewského vzbuzoval nelibost návrh, týkající se postů (na odvrácení pronásledování a útisků), že totiž předpisoval posty pravidelné jednou za čtyři měsíce (čili třikrát za rok) v určitých dnech, „kteréžto určování času se zdálo mnohým nebezpečným a zaváněti pověrou, ježto taková cvičení mají býti volná a častá.“ „Poněvadž však o tom byla mínění různá . . . ponechán jest tento článek na svém místě tak, jak od počátku byl načrtnut a sepsán“.[5]) V tištěném vydání zní takto: „Uvažujíce, v jaké zlé a nebezpečné jsme se dostali časy . . . poznali jsme, že je věc velmi potřebná, abychom hněv boží veřejnými modlitbami s posty a trýzněním těla před tváří Páně svorně všichni ve všech církvích našich evangelických v určitých dobách a dnech snažili se ukrotiti. Abychom

---

[1]) Srov. Bidlo, Jednota III., 21 pozn. 2, 194 pozn. 2. Srov. shora str. 125. pozn. 1. — [2]) *MS. Racz. N. 46*, str. 15. — [3]) Z odstavce III. De disciplina. U Fischera, Versuch II., 397. — [4]) Z odstavce VII. De disciplina u Fischera, Versuch II., 396—397. — [5]) Lengnich l. c. 110.

však k tomu nehledali nové doby, dni obvyklé, obecně řečené Suché, k takovýmto postům a veřejným modlitbám určujeme, čtyřikrát do roka. Tím však také jiným a co nejčastějším postum, jak veřejným církevním, tak i soukromým kteréhokoliv věřícího, nechceme překážeti, nýbrž spíše k nim pobízíme a povzbuzujeme".[1])

Dále byly „rozmanité řeči o školách", jimž v tištěném vydání jsou věnovány odstavce XI. a XII.

Otázka zřízení a náležitého vybavení škol, jež by mohly čeliti kvetoucím a hojně i protestantskou mládeží navštěvovaným školám jezuitským,[2]) byla nejbolavější stránkou vnitřního života protestantských církví polských a dotýkala se přímo bytí a další budoucnosti jejich. Vyložil jsem ve III. díle své „Jednoty bratrské v prvním vyhnanství", jak jednak v Jednotě samé, jednak i na společných schůzích všech protestantů o této věci se často uvažovalo a jaké prostředky byly k dosažení cíle navrhovány. Duchovenstvo i šlechta uznávala, že je potřebí jisté obětavosti, a peněžité prostředky, jaké byly požadovány, byly značné. Na generální synodě v Piotrkově r. 1578 a na generální synodě ve Włodzislavi r. 1583 stalo se usnesení, že každý patron má přispěti jednou pro vždy 1 zlatým z poddaného, a to se pokládalo za dostatečné ke zřízení a vydržování jedné školy vyšší (akademie nebo akademického gymnasia) a několika škol nižších. R. 1582 na společné synodě luthersko-bratrské stalo se podobné usnesení, aby zřízeny byly společným nákladem šlechty bratrské a lutherské potřebné 2 školy vyšší (jedna bratrská a jedna lutherská) a několik škol nižších.

Uvážíme-li, že daň 1 zlatého z lánu, požadovaná králem, bývala pokládána už za velmi vysokou, není divu, že dobrovolná daň *1 zlatého z jednoho poddaného* znamenala veliké napětí obětavosti, třebas že měla býti složena jednou pro vždy, zvláště pro šlechtice méně zámožné, mající pouze několik poddaných.

V III. díle své Jednoty ukázal jsem, jak v průběhu druhé polovice 16. století hospodářské nesnáze, jmenovitě zdražování všech potřeb v Polsku, účinkovaly na šlechtu a duchovenstvo bratrské.[3]) V ubývání zámožnosti a stoupání zadluženosti vlivem klesání ceny peněz a vzrůstu passivní bilance obchodní dlužno tedy zajisté spatřovati jednu důležitou příčinu (ač ne jedinou), proč protestantská šlechta nevynakládala na zřízení potřebných škol tolik, kolik bylo potřebí. Jiná příčina ovšem byla i ta, že mladí šlechtici polští a litevští čím dále, tím hojněji navštěvovali cizí vysoké školy.

Poněvadž se při tom zároveň obeznamovali s kulturnějším

---

[1]) Canon XV. u FISCHERA, Versuch II., 399—400. — [2]) „In eadem quoque synodo instituta fuit deliberatio de erigendis communi sumptu aliquot scholis illustribus eo, ut arbitror, fine, ut Jesuitarum conatibus, qui hactenus bonam juventutis partem ad se allicere solliti fuerunt, cum nostri carerent scholis illustribus, in quibus recte a teneris instituerentur illustrium hominum liberi [illegible] chen 18. IX. 1595 (Aus Posens IV., 56). — *M.S. Basil. II G* [illegible] f. 82. — [3]) Bidlo, Jednota III., 77—78, 90—91.

a pokročilejším západem, s Německem, Švýcarskem, Francií, Anglií a jinými zeměmi a nabývali tím velikého rozhledu po světě, což pro jejich budoucí politickou činnost bylo nezbytné, stalo se šlechtě polské studium v cizině nepostradatelným. Kdyby si protestanté byli zřídili nějakou vyšší školu doma, nebyli by přece mohli návštěv a studia v západní Evropě vůbec zanedbávati, nehledě ani k tomu, že sebe lépe zřízená vysoká škola domácí nemohla nahraditi akademií západních s jejich na mnoze starou historií a tradicemi i směrodatnými osobnostmi. Konečně ne nedůležitou byla otázka, *kde* v Polsku by měly a mohly býti vyšší školy zřízeny, když v královských městech, tedy v kulturních ohniscích, by to byli nepřátelé, katolíci, naprosto nepřipustili — a v malých šlechtických městečkách nemohly sebe lépe opatřené školy, leč živořiti. Proto také na synodě toruňské doporučovali páni polští *pruským městům*, aby tato měla náležitou péči o školy.[1]) Není pochyby, že tímto způsobem nejsnáze by se bylo mohlo dospěti k cíli, kdyby na př. Toruň (kde r. 1568 bylo zřízeno gymnasium, o jehož povznesení se horlivě přičiňoval toruňský purkmistr Jindřich Stroband hlavně s ohledem na nebezpečí hrozící protestantům od škol jezuitských)[2]) byla své gymnasium povznesla a upravila tak, by je mohli navštěvovati synové šlechticů polských, jako nejbližší hlavní sídlo protestantské vzdělanosti a aby se tam mohli vzdělávati kandidáti stavu duchovního.

Není pochyby, že hlavní skutečnou příčinou, proč usnesení generální synody włodzisławské z r. 1583, aby každý šlechtic na školy věnoval 1 zlatý z poddaného, nebylo provedeno, bylo mezivládí po smrti Štěpána Bathoriho a jeho dlouholeté dozvuky. Proto synoda toruňská włodzisławské usnesení prostě opakovala — budoucnost měla ukázati, budou-li poměry k jeho provedení příznivější.

V poslední schůzi synodní (26. srpna) při konečné úpravě „canonů" vznikla zajímavá diskuse o tom, jaké výtěžky z kapitálu dlužno pokládati za lichvu, „zdali totiž jakýkoliv zisk a užitek, který se z peněz druhému půjčených přijímá, od Boha jest zapověděn" . . .

Diskuse vznikla nepochybně odtud, že některým účastníkům synody se nezdálo asi dosti praktickým, aby peníze, které by byly sebrány na zřízení škol, byly někde bez užitku uschovány. Vznikla tudíž otázka, jak je uložiti, aby nesly nějaký užitek, nebyly vydány nebezpečí nějaké ztráty a aby to neodporovalo Písmu sv., které zakazuje lichvu. O tom, aby peníze určené na školy neležely bez užitku, mluvilo se mnoho už r. 1573 v Jednotě bratrské (na synodě poznaňské). Tenkráte se navrhovalo koupiti za ně nějakou nemovitost nebo je dáti „kupcům handlujícím, neboť kupčiti Bůh dovoluje", a to „na 6 zlatých ze sta" a nikoliv je „dáti na zisk a škodu" (t. j. partici-

[1]) Lengnich l. c. 214 - 215. [2]) Srov. St. Tync, Próba utworzenia akademji protestanckiej w Prusiech królewskich w r. 1595 v „Reformacja w Polsce" sv. IV. (1926) str. 48, 50, 52. Viz též St. Tync, „Dzieje gimnazjum toruńskiego" v „Roczniki Towarzystwa naukowego w Toruniu" ročník 34. (1927) str. 208 a násl.

povati na zisku a škodě) nebo půjčiti je některému pánovi na hypotheku,[1]) ale zdá se, že žádný z těchto způsobů nebyl uznán za dovolený Písmem.

Podobné otázky svědomí tísnily zajisté i účastníky synody toruňské. „K této otázce bylo mnoho od mnohých na obě strany pověděno a rozeznávali lichvu od jiných způsobů smluv, které se dějí beze škody obou smluvčích stran, ale poněvadž tato otázka nepatřila k místu a pro krátkost času nemohlo se o ní jednati od základu, soudili ministři, aby byla pominuta, že jest nejprospěšnější a nejjistější, lichvy, kterou Bůh zatracuje, se varovati, zvláště když se v našich velmi špatných časích, vyskytuje v lidech nadbytek nelidskosti, lakomství, vyděračství a ruzné druhy podvodu: mimo to že jest nemálo psáno o lichvě jak od starších, tak i od novějších theologů, které by měl každý si prohlédnouti a podle pravidla Písma sv. zkoumati.“

Věc tedy zustala (zajisté na škodu škol) nerozhodnuta a konečná stilisace příslušného místa v dotyčném usnesení dopadla podle toho zcela neurčitě: „XI. O školách. Jedna škola generální[2]) se má zříditi ve středu království na místě vhodném. XII. Sbírka na vydržování škol podle 8. canonu synody Piotrkovské a podle 10. [canonu] synody włodzislavské ode všech patronů z vlastní jejich skřínky podle svědomí jednoho každého nechť se složí: aby dali z jednotlivých sedláku pole vzdělávajících po jednom zlatém, ať si mají pozemky a nájmy jakékoliv; od čeledi však a z pluhů rolníkum pronajatých dvojnásob, totiž po dvou zlatých. A tento peníz ať v době, která nastává do počátku ledna roku následujícího [1596] ať jednotlivci odvedou výběrčím, kteří po distriktech k tomu jsou zvoleni. *Všecky tyto peníze mají býti chovány na určitém místě distriktu tak, aby z nich plynul nějaký zisk, který by společně byl ustanoven.*[3]) To má býti obráceno předně na školu generální, pak na ty partikulární, které odjinud opatření míti nemohou i na jiné potřeby církevní. Účet pak z této sbírky má býti podán na synodě distriktové. Kdyby někdo z nepřítomných na tuto sbírku přispěti se zdráhal, páni starší a ministři, každý své ovečky k této povinnosti, prospívající slávě boží a vzdělání církve, budou povinni napomínati a povzbuzovati.“[4])

„Canony“ čili ustanovení generální synody toruňské se skládají ze 17 odstavců nebo článku. Z nich asi polovička jest v podstatě opakováním „canonu“ předešlých generálních synod.

I. ustanovení (souhlasí s 2. ustanovením gen. synody r. 1583) ohlašuje, že všichni účastníci generální synody schvalují a utvrzují

---

[1]) Bidlo, Jednota III., 26—27. — [2]) Tím se nepochybně myslí společná škola vyšší. — [3]) Podtrhuji já. — [4]) Fischer, Versuch II., 398—399. Podle „Summarium“ (str. 16—16) měla býti sbírka provedena do sv. Martina r. 1595. Měla jí býti použita také k zaopatření jáhnu, kteří by se ve školách cvičili a bydleli u duchovních, nemajících dostatek prostředku k jejich vydržování. Pak z ní měli býti podporováni duchovní vysloužilí, kteří by už nemohli zastávati svých povinností. Tyto návrhy však asi nedošly schválení.

sandoměřský „Consensus“ zároveň s kongisnacemi poznaňskými a ustanoveními následujících generálních synod v tom znění, jaké jest obsaženo v toruňském vydání z r. 1592 (pořízeném Š. B. Turnovským).

II. ustanovení (souhlasné se 3. ustanovením gen. synody r. 1583) ukládá všem duchovním, aby tento „Consensus“ zároveň s ustanoveními generální synody toruňské měli, čtli a jím se řídili.

III. ustanovení (nové) nařizuje, aby „Consensus“ se všemi přídavky byl čten na oblastných synodách i v četnějších shromážděních, jaká bývají zvláště o svátcích velikonočních, a to nejméně jednou do roka.

IV. ustanovení (souhlasící se 6. ustanovením gen. synody r. 1578) nařizuje, aby žádný superintendent nebo starší nikomu neuděloval oprávnění k úřadu pastýřskému a žádný patron nebo zbor nepřijímal leč takového, kdo by byl řádně zřízen, měl o tom řádné vysvědčení a uznával i měl „Consensus“.

V. ustanovení (nové) žádá, aby každý superintendent měl exemplář „Consensu“ k tomu připravený, by sám se do něho podepsal a také aby všichni duchovní jemu podřízení se tam podepsali.

VI. ustanovení, poukazujíc na 8. článek konsignací poznaňských, podrobněji a určitěji jej rozvádí a nařizuje, aby tři superintendenti každoročně v době, kterou po každé některý jiný z nich určí, konali schůze s prvním starším velikého knížectví litevského za účelem společných úrad o záležitostech církevních. Ukládá se jim zároveň (to je nové), aby „podle zvyku starých“ chodili na sněmy nebo aspoň posílali své zástupce s pokyny „pro výměnu názorů a pro určení generální synody zároveň s předními patrony“.

VII. ustanovení nadepsané „De disciplina“ částečně opakuje starší ustanovení gen. synody r. 1573, jak se má postupovati proti těm, kdož zatvrzele přestupují zákon boží a předpisy církevní, jmenovitě jsou-li to duchovní a patroni. Co nového bylo přičiněno, to jsem uvedl již shora na str. 178. Mimo to přidáno bylo ještě ustanovení, jak má býti trestán ten, kdo by se bez „spravedlivých příčin“ neúčastnil večeře Páně.

Z ohledu a ku přání Litvanů nejspíše byl přidán ještě odstavec, zapovídající neposílati své syny do škol ariánských (antitrinitářských) „i jiných, ve kterých se čisté učení evangelia Páně nepodává“ a nemíti i nečísti spisů ariánských. Kdo by se zdráhal užívati výrazů „Svatá Trojice“, měl býti z církve vyloučen.

VIII. ustanovení rozvádí a vykládá stručný 13. článek konsignací poznaňských o poměru duchovního k svým věřícím i určuje, pokud těmto přísluší právo, duchovního, s nímž by nebyli spokojeni, odstraniti.

IX. ustanovení opakuje určitěji a jasněji 6. ustanovení generální synody r. 1578, „aby žádný ministr a starší duchovní nepřijímal k sobě mládence, chovance a jakékoliv osoby vychované od ministrů jiných zborů, leč by měly a ukázaly vysvědčení a věrohodné listy

o svém počestném propuštění a osvobození od vlastních ministrů."

X. ustanovení vykládá 8. ustanovení vladislavské generální synody r. 1583, týkající se svolávání generálních synod tak, že „se nevidí správným, aby vždycky se vyžadovaly podpisy všech superintendentů", poněvadž nedbalí z nich nebývají při zasedání valných sněmů a některý z nich nepřeje si synody, poněvadž jest si vědom nějakého přestupku a bojí se jejího šetření.

XI. a XII. ustanovení, týkající se škol, uvedl jsem již výše (str. 181).

XIII. a XIV. ustanovením se doplňují příslušná ustanovení generální synody r. 1573 o povinnostech světských starších. Ukládá se jim, aby mezi světskými věřícími potlačovali přestupování předpisů církevních a zvláště spory a rozbroje. Mají zamezovati pohánění k světským soudům. Jestliže však v nevyhnutelných záležitostech někdo jest k [světskému] soudu předvolán, mají mu poskytnouti radu, zejména sirotkům, aby „bez úrazu svědomí a škody i pohromy" jeho věc byla vyřízena. Mají bedlivě stopovati chování jednotlivců, napomínati a po případě vinníka oznámiti jeho pastýři, zvláště jestliže někdo půjčuje peníze na úroky a dopouští se lichvy.

XV. ustanovení ukládá posty, aby bylo docíleno zmírnění pronásledování, jak o tom výše bylo pojednáno (str. 178—179).

Ustanovení XVI. ukládá patronum a zvláště starším světským pečovati o udržování a opravování i náležité vybudování kostelu.

Ustanovení XVII. ukládá patronum pod církevními tresty, aby navštěvovali nezbytné schůze a za tím účelem aby se rozdělili na dvě strany, které by se v tom střídaly.

XVIII. ustanovení odkládá jednání o provedení případných změn v obřadech k budoucí generální synodě.

Přehlédneme-li tato ustanovení v celku, shledáme, že první a hlavní zájem generální synody byl soustředěn k udržení a upevnění jednoty čili k soudržnosti všech protestantských vyznání, sdružených pod praporem „Consensu" sandoměřského. O to usilují ustanovení I., II., III., IV. a V. Jiná věc (ne úplně nová[1]), na niž se klade důraz, jest opatření, aby přívrženci „Consensu" se náležitě zabezpečili proti antitrinitářství.

Ve vzájemném poměru jednotlivých vyznání nejvíce asi záleželo na tom, aby duchovní nepřebíhali z jednoho do druhého. Opatření tomu čelící nasvědčuje tomu, že nebylo s dostatek duchovních řádně k svému povolání způsobilých a že z toho vznikala nezdravá soutěž mezi jednotlivými vyznáními. S tím pak souvisí ovšem i opatrnost v provádění církevní kázně vzhledem k duchovním nehodným. Nebezpečí odpadání světských patronů rovněž vyžadovalo mírnosti v užívání církevní kázně u nich. Na duchovní a světské starší se vzkládá těžký úkol udržovati zbožnost, mravnost a kázeň na takové výši, aby v církvích nenastal rozklad.

[1]) Už v „Consensu" sandoměřském se praví, že po dlouhých bojích se sektami, tritheity, ebionity a novokřtěnci se dospělo ku vzájemnému dorozumění.

Superintendenti, jakožto náčelníci jednotlivých vyznání, mají především udržovati a utužovati jednotu společných vyznání a účastniti se i politického jednání (na sněmích), zajisté hlavně proto, aby patrony povzbuzovali k vytrvalosti a statečnosti, t. j. mají přicházeti tam, kde valný sněm zasedá, jeho jednání sledovati, orientovati se o poměrech stran a navazovati a udržovati i osobní styky se šlechtou, přicházející na sněmy, jak to asi činíval Š. B. Turnovský, který pravidelně přicházíval k sněmům a po celou dobu zasedání dlel v místě, kde sněm zasedal (srov. str. 60 a 99).

Mezi tím, co ve středu dne 23. srpna, mimo odpověď danou královu poslu Bykowskému a vyřízení poselství od knížete Ostrožského ve veřejném sedění, byly v hlavní schůzi (konané ve veliké posluchárně toruňského gymnasia) projednávány poznaňské konsignace i ustanovení generálních synod r. 1573, 1578 a 1583 i mluveno bylo o nových ustanoveních (viz shora str. 177—183), jednala po celý den „soukromě“ (ale ve větší posluchárně)[1]) komise, jejímž úkolem bylo přiměti Pavla Gerickeho, aby dal svůj souhlas ke „Consensu“ sandoměřskému.

Jednání řídil rázně, směřuje k vytknutému cíli, sandoměřský šlechtic Petr Gorajski, jenž dovolil nejprve Gerickému, aby odůvodnil svůj odpor proti uznání „Consensu“ a přednesl své námitky proti němu, načež vyzval členy komise, aby je vyvraceli.

Gericke především proti „Consensu“ uváděl gnesiolutherskou „Formuli concordiae“[2]) jakožto správné dorozumění o sporných článcích víry a naznačoval, že tato by měla býti společným základem víry všech polských protestantů. Poukazoval na nepříznivý posudek marburského theologa Aegidia Hunnia o sandoměřském konsensu a na posměšky, kterým jej zahrnují jezuité a žádal aby byl na místo něho společně ode všech polských vyznání sepsán „Soubor učení“, jak to bylo už Svolením sandoměřským ustanoveno (ovšem právě z ohledu na nechotu lutheránů)[3]), ježto „Consens“ prý nařizuje podle tří konfessí se říditi.[4]) Dále namítal, že není dosud utišen rozbroj o 10. článek Augšpurské konfesse, jednající o večeři Páně, ježto kalvinisté popírají, že by v ní Kristus byl přítomen viditelně i neviditelně.[5])

[1]) Lengnich 110: „Atque ita ipso vesperae crepusculo consessus ille DD. deputatorum solutus et ex majore auditorio omnes jam se in domos et hospitia sua receperunt“... — [2]) O ní viz Bidlo, Jednota III., 155. Srov. pozn. 4. — [3]) Srov. Bidlo, Jednota II., 160, 169. — [4]) „Consensus autem praecipit omnes tres [confessiones] amplecti in constitutione Vladislaviensi“ (Lengnich 103). Něco takového lze vyčísti jen s velmi násilným výkladem z 1. ustanovení. — [5]) Podle gnesiolutherské zprávy o synodě nejen Gericke sám, nýbrž vubec Poznaňští (jak se zdá prostřednictvím Glieznerovým) předložili komisi „e germanico conversos latine articulos quatuor: Visitationes Saxonicarum ecclesiarum, De coena Domini, De persona, De baptismo et Praedestinatione, ut hac ratione illis quoque ecclesiis incorporarentur“. (Das gelahrte Preussen III., 1 (1723) str. 69). To nebylo asi nic jiného, nežli Gerickeho původní návrh nebo formule smíru, kterou prostřednictvím Rydtovým poslal Š. B. Turnovskemu (srov. str. 135). Dotčená gnesiolutherská zpráva praví, že „fraterculi bohemici glossis suis foede eos corruperunt“ — patrně tedy použil teď Turnovský svého sepsání a dovedl poznaňské laiky (v soukromém jednání) přesvědčiti, že v těch věcech není vlastně buď žádného nebo aspoň žádného podstatného rozdílu a je přemluviti, aby od svého požadavku upustili.

Tvrzení, námitky a požadavky Gerickeho se pokusil vyvrátiti, oslabiti a odmítnouti Řehoř ze Žarnowce. Světští členové komise, zejména Petr Gołuchowski a Martin Broniewski hájili potřebu a důležitost „Consensu", jakožto věc, která odstraňuje nebo aspoň tlumí rozpory a spojuje protestanty k společnému postupu a které také se dostalo několikerého uznání z ciziny, kde prý ještě k něčemu podobnému nedospěli. Jindřich Gyrk, který z Poznaně byl zajisté osobně dobře znám s Gerickem, jej prosil, aby řídě se příkladem všech účastníků synody, „Consensus" podepsal, uváže příčiny, které jej vyvolaly, t. „hrozné rozbroje, když duchové italští [=antitrinitáři], jed rouhání proti věčnému Synu božímu začali rozsévat a výčitky nepřátel pravdy" [=katolíků]... Připomenul mu také, že sám Gericke by nebyl býval přijat v Poznani za kazatele, kdyby nebyl býval „Consensus" uznal.

Jan Turnovský předkládal mu, že jeho souhlas bude míti příznivý účinek i na jiná význačná města jako je Poznaň, kdežto odpor že bude míti za následek, že vznešení patroni se odvrátí od Poznaňských a nebudou jich dále podporovati.

Když to všecko (a přímluvy ještě jiných) neměly žádného účinku, pan Gorajski ještě jednou naposledy vyzval Gerickeho, aby se vzdal odporu, poněvadž byl již odhodlán výsledek jednání předložiti synodě s návrhem, aby Gericke byl vyloučen z církve. Bylo to již před polednem. Tu ještě se přimlouval superintendent Gliczner, aby se komise přece nevzdala naděje a na přání pana Gorajského slíbil, že s Gerickem promluví soukromě.

V dopoledním jednání komise bylo od Řehoře ze Žarnowce nadhozeno, že by bylo možno s ohledem na Gerickeho ke „Consensu" přičiniti nějaké vysvětlení. Erazim Gliczner, jak se zdá, slíbil tudíž tehdy, že sestaví jakýsi doplněk o sporných článcích. Tento „appendix" žádal od něho Martin Broniewski, když se komise odpoledne opětně sešla. Poněvadž však Gliczner ho nepřinesl, rozvinul se rozhovor o tom, zdali vůbec by bylo záhodno, aby něco takového bylo ke „Consensu" přičiňováno. Podle slov Gliczerových se jednalo o názory, související s otázkou, jakým způsobem jest tělo Kristovo přítomno ve večeři Páně, pak o názory stran účinnosti dobrých skutků a ospravedlnění a vůbec o názory, ve kterých se kalvinisté a lutheráni rozcházeli zásadně. Výsledkem jednání bylo usnesení, aby se přestávalo prostě na „Consensu", poněvadž tento náležitě činí zadost potřebě vyrovnání neshod a rozporů. Sám Erazim Gliczner s tím souhlasil.

Následujícího dne (ve čtvrtek 24. srpna) odpoledne, když již dopoledne byly schváleny „canony" generální synody, Petr Gorajski ve všeobecném shromáždění podával zprávu o výsledku jednání komise, jež měla Gerickeho přiměti ku podepsání „Consensu". Zápis Mikołajewského, jak se zdá, věrně podává obsah jeho řeči, vystihující, jakých prostředků bylo marně užito, aby Gerickeho souhlas byl získán. „Vůbec — pravil Gorajski — chápal se [Gericke] všemožných zbraní a vyhledával vytáčky, aby Consensu se vyhnul a nebyl nucen

ho podepsati. To všecko nadbytečně v našich odpovědích bylo vyvráceno a ukázáno, že, ač jest dobré neopovrhovati radami cizinců, přece naopak nelze lehce vážiti úsudky nejvýznačnějších mužů, kteří v Polsku a ve státě našem stav církve a její potřeby lépe znají"... Poukázal na to, že sám Erazim Gliczner se snažil Gerickeho přemluviti, ale bez úspěchu.[1]) Proto navrhoval (ovšem zastřeně). aby na odpor Gerickeho už dále nebylo bráno ohledu.

Avšak ukázalo se, že věc není tak jednoduchá, jak se zdálo, neboť Gericke měl přívržence. Zástupcové lutherské obce poznaňské byli by se s ním velmi neradi rozloučili (srov. str. 125). Hájili ho do krajních mezí a snažili se stůj co stůj sloučiti svou ochotu podepsati „Consensus" se zachováním věroučných názorů zastávaných Gerickem. Proto jejich jménem nejvýznačnější z nich, Kryštof Rydt, několikrát osvědčoval, že souhlasí s „Consensem", ale kladl jisté podmínky, které se ostatním účastníkům synody zdály nepřijatelné[2]) — nepochybně, že to byly v podstatě tytéž požadavky, které činil Gericke. Erasmus Gliczner, který jakožto jeden ze spolutvůrců „Consensu" z r. 1570 a pozdějších jeho doplňků, nemohl „Consensus" zamítati a byl už od krakovského sněmu r. 1595 rozhodnut jej znovu podepsati, byl ve velikých nesnázích, poněvadž by se byl dostal do příkrého rozporu s největším a nejdůležitějším lutherským sborem v Polsku. Proto se snažil nalézti východiště v tom, aby hrozící vyloučení Gerickeho bylo odloženo s tím, že by mu byla dána ještě lhůta na rozmyšlenou. Zástupce lutherské církve poznaňské se snažil Gliczner pohnouti ku podepsání „Consensu" a usnesení generální synody toruňské tím, že na rozhodujících činitelích jejích vymohl slib, že (podle dávného již usnesení z r. 1570) bude na základě konfessí všech tří zúčastněných stran sepsán společný „Soubor učení" (Corpus doctrinae).[3])

Dobře zpravená gnesiolutherská zpráva o synodě prozrazuje však, že mnohem více na Rydta a jeho soudruhy účinkovala věc jiná. „Z těchto hromů kalvinistů[4]) by si Poznanští málo dělali, avšak potřebují ochrany těchto nepřátel (když o všecky své patrony přišli a tito byli svedeni konsensem) jednak proto, že tito započali jednati

[1]) Podle „dekretu", synodou proti Gerickemu vydaného (otištěného u **Łukaszewicze**, BCz 161) a jiných ještě zpráv, Gericke před koncem synody tajně z ní odešel („uprchl") — ovšem ve srozumění se superintendentem Gliczerem (Das gelahrte Preussen III., 1. 1723 str. 69. Srov. **Kleinwächter** v ZHG Posen 1890, 233). — [2]) „Incusabatur postea Dn. Christophorus Ridt, civis Poznaniensis tamquam autor totius distractionis et obstinationis Domini Pauli, sed ille excusabat se ac dicebat, se cum suis toto animo Consensui favere et conscripsisse modum, quo sine conscientiae offensione Consensui subscribere possent, cuius rei testem citabat Dn. Erasmum". (**Lengnich** l. c. 112). Srov. níže zprávu katolického zpravodaje na str. 187 pozn. 2. — [3]) „Hac eadem hora rediit Dn. Erasmus cum responso a civitate Posnaniensi, quod ipsum Dominum Redium referre iussit. Responsi summa haec est: Cum Consensus Sendomiriensis, prout descriptus extat apud Dn. Erasmum in ipsa Synodo, non rejiciat, sed approbet Augustanam Confessionem, se quoque cum suo coetu illum recipere; quia vero Magnifici domini patroni et domini ministri promittunt, se conscripturos Corpus doctrinae, ipsos obnixe orare et expetere, ut istud quamprimum fiat". (**Lengnich** l. c. 113). — [4]) Míní se zamýšlené (odložené) potrestání Gerickeho.

s papeženci o násilí, provedeném na jejich posvátném místě, jednak pro kamenný dům ve městě, který se začal přestavovati na chrám, jehož stavba byla již překažena a bez jejich zakročení by vůbec uvázla, při čemž i jiná se hrnou nebezpečí.“[1])

Rozhodnutí o tom, co se má státi s Gerickem, bylo nutno pro pokročilý čas odsunouti do následujícího dne (pátku dne 25. srpna). Po delším rozhovoru (při kterém Erazim Gliczner opětně Gerickeho se zastával, jej omlouval a přimlouval se za umírněný postup a Šimon Bohumil Turnovský navrhoval, aby mu byla dána lhuta až do nového roku) bylo usneseno, aby synoda prohlásila jeho sesazení z úřadu kazatelského a vyloučení z církve, ale aby mu byla dána lhůta do sv. Martina k možnému odpuštění s tou podmínkou, že do té doby nesmí ve zboru kázati. O tomto rozhodnutí byla téhož dne (25. srpna) sepsána listina, podepsaná Ondřejem Leszczyńským a Janem Abrahamowiczem, jakožto nejvznešenějšími světskými členy synody a Erazimem Glicznerem, Šimonem Bohumilem Turnovským, Františkem Jezierským a Ondřejem Chrząstowským, jakožto náčelníky církví lutherské, bratrské, malopolské a litevské.[2])

Dekret vytýká výslovně, že ,,kněz Gericyusz od nás jest vyloučen ne proto, že se přiznává ke konfessi Augšpurské . . ., nýbrž vyloučen jest pro vnášení cizích rozbrojů mezi nás, nic dobrého v církvi boží nevzdělávajících, nýbrž naopak pohoršení vyvolávajících, které jsme svým Consensem přetrhli“ . . . Erazim Gliczner, Martin Bukowiecki a Matěj Siedlecki byli synodou ustanoveni, aby tento dekret v Poznani ohlásili a provedli.

Podle našeho katolického zpravodaje se ještě v pátek 25. srpna (snad už po podepsání dekretu proti Gerickemu) pokoušel poznaňský měšťan Kryštof Rydt přiměti Gerickeho k povolnosti, ale marně. Podle shora uvedeného zpravodaje se před podepsáním dekretu ještě jednou stal pokus vyříditi věc smírně.[3])

Kromě Gerickeho přišly na přetřes také žaloby na Enocha, jenž r. 1591 zároveň s Gerickem byl souzen pro porušování Svolení sandoměřského (srov. shora str. 124—5). Sám předseda synody, pan Orzelski.

---

[1]) Das gelahrte Preussen III., 1 (1723) str. 69. Srov. shora str. 129. — [2]) Dekret podle *MS. Racz N. 46.* str. 6 otiskl ŁUKASZEWICZ, Dyssyd. 123—24 a BCz 161—162. Katolický zpravodaj v *rkpe Kras. L. p. 3596* f. 62b se o vyloučení Gerickeho dozvěděl toto: ,,Wyrozumiano od niektorych osob, że excommunicowali Paulum, ministrum Germanum Posnaniensem, dla tego, że niechciał subscribować illas conditiones aut conclusiones.“ — [3]) ,,Został Red i inszy z Poznania w szkole, ale go niechciał [t. Gericke] słuchać. Ci Poznańscy nieco im trudnią rzeczy. Czytano acta Posnaniensia inter horam octavam et nonam. Młodym kazano wynisdź i w tym Niemiec jeden za rozkazaniem ich wyszedł też, ktory wyszedłszy tak mowił: ,Melius fuisset, si haec synodus non esset celebrata, iam ego mallem nunc ire in Germaniam, decretum enim iam factum, forte intrabit periculum'. Powiedzieć niechciał, co by był za decret. Paulus ten Posnaniensis, będąc Augustanae confessionis chce zatrzymać pura confessionis Augustanae instituta z strony wieczerzy pańskiej, dla tego do zgody z nimi nie przystąpił. Excludowali go, a jesli z nim będą przestawać drudzy, jego auditorowie, tedy z nim wszystek zbor Poznański, acz Krzysztoph Red i z złotnikiem niektorym prosił, że by ich od siebie nieoddalali.“ (*Rkpis Kras. L. p. 3596* f. 63b).

„projednával věc pana Enocha, ministra kdysi poznaňského, kterého z těch přestupků, z nichž byl podezříván, očišťoval a dovozoval, že těmito pomluvami bez své viny byl zahrnut a říkal, že se nevyhýbá vyšetřování a zkoumání ministrů a je hotov ze všeho, co se proti němu žaluje, vydati počet, pročež že sám žádá, aby bylo zvoleno několik osob, které by tuto záležitost vyšetřily. Což také se stalo a zvoleni byli k tomu pan Erazim, p. Petr Tarnowski a j."[1]) Oč vlastně běželo, není známo, ale věc patrně nebudila ani zvláštního zájmu, ani odporu. Podle Łukaszewicze (BCz 313—314) Enoch po svém vypuzení z Poznaně (srov. str. 125) působil v době synody toruňské v Łagiewnikách na panství bratrských pánů Latalských. Zdá se, že tam asi zase mluvil proti „Consensu", ale snad jen opatrně.

Jest nápadné, že synoda toruňská jednala o Enochovi, ač už několik let v Poznani nepůsobil, a nikoliv o polském lutherském kazateli poznaňském, Ondřeji Lupianovi, který byl úplně za jedno s Gerickem v odporu proti Svolení sandoměřskému. Zajímavé však jest, že dekret vydaný synodou proti Gerickemu, byl po synodě vztahován a proveden i proti Lupianovi. Proč nebylo výslovně vedle Gerickeho jednáno i o Lupianovi a proč nebyl proti němu také vydán dekret suspendovací nebo proč tento nebyl vydán proti oběma zároveň? Podle zprávy o konečném sesazení Gerickeho a Lupiana[2]) dlužno souditi, že věřící polského lutherského zboru v Poznani (převážně asi šlechtici) nečinili takových překážek, jako Němci, kteří se vzbouřili, když Gericke byl synodními posly prohlášen za sesazena. Jest tedy pravdě velmi podobné, že už nebylo odporu proti Svolení sandoměřskému se strany členů polského lutherského zboru a že tito byli rozhodnuti nedržeti Lupiana, nepodepíše-li „Consensu". Poněvadž však členové německého zboru dělali potíže a předpokládalo se, že vykonavatelé vůle generální synody narazí u nich na příkrý odpor, proto se pokládalo za potřebné postupovati podle přesných forem a doložiti všecko písemnými akty.

V téže schůzi, v níž pan Gorajski podával zprávu o výsledku vyjednávání s Pavlem Gerickem (t. ve čtvrtek odpoledne, 24. srpna), zvoleni byli páni Ondřej Szafraniec, starosta lelovský, Petr Gorajski, Ondřej Grodziecki a Martin Broniewski, aby jednali se zástupci měst pruských, by také oni podepsali „Consensus". Tito nedali odpovědi hned, nýbrž vyžádali si čas na rozmyšlenou. Své rozhodnutí (kterému zajisté předcházelo ještě jednání jejich se zástupci synody, kteří se asi pokoušeli je přemluviti) sdělili následujícího dne zástupcům synody a pan Petr Gorajski podal jí o tom zprávu: „Že velmi čestné vybídnutí jménem výtečné a generální této synody, aby přijali a podepsali Consensus, jest jim velice milé, poněvadž nespatřují v něm nic hany hodného, nýbrž jsou si vědomi, že Consensus jest zbožný, užitečný a nezbytný v církvi boží a že oni, pokud jich se týče, snadno se dají pohnouti, aby mu dali svá jména; poněvadž však zastávají veřejné

---

[1]) Lengnich l. c., Documenta 113. — [2]) Łukaszewicz, Dyssyd. 125—138.

poslání a věc ta nebyla předložena k rozvažování v jejich obcích, proto že se neodvažují o něčem mimo rozkaz a souhlas svých obcí rozhodovati. Že tedy prosí, aby Vaše Vznešenosti a Výsosti se neurážely, když zevním krokem se neodvažují Consensus schváliti a jej podepsati, že však slibují, až se vrátí domů, předložiti to svým spoluobčanům a přičiniti se, aby Consensus podepsali. Na záruku a znamení toho slibují, že všem svým kazatelům, zvláště svárlivým a zlovolným, ve svých obcích zapovědí všecky hádky a aby jeden proti druhému nic hořkého na kázání nepronášel a že prosí, aby také jim byla ponechána místa ku podpisům v synodních universálech. Že tudíž uctivě opět a opět prosí, aby osvícení, vznešení a ctihodní pánové odpověď jejich příznivě posuzovali a byli přesvědčeni o nejlepší vuli jak obcí jejich, tak i pánů poslů samých a jich se v jejich veřejných křivdách co nejvíce ujímali.“[1])

Tuto zdvořilou a plnou dobré vule, ale přece jen odmítavou odpověď bylo ovšem možno předvídati podle instrukcí, s jakými zástupci pruských měst na synodu přišli (srov. str. 146). Mezi zástupci měst pruských byl toruňský purkmistr Jindřich Stroband prozíravým a horlivým zastáncem „Consensu“ sandoměřského,[2]) ale on sám nestačil, zvláště když na synodu přišel jen s obmezeným zmocněním. Akademický souhlas s „Consensem“ bez praktického jeho osvědčení přičiněním podpisů a sliby, že později bude podepsán, nemělo velikého významu. Proč pruská města žádaného souhlasu dáti nechtěla, uvedl jsem již shora (str. 146). Odpor Gerickeho a zcela nepochybné doklady z jednání s ním, že je veliký rozpor mezi přívrženci Augšpurské konfesse a kalvinisty i kalvinisticky smýšlející Jednotou bratrskou, nemohly ovšem nikterak přispěti k tomu, aby měšťané pruští, řídící se gnesiolutherskými kazateli německými, změnili své stanovisko.

Když tedy konečně ve čtvrtém sedění synody (v pátek 25. srpna dopoledne [3]), byla vyřízena otázka obnovení a utvrzení Svolení sando-

---

[1]) Lengnich l. c. Documenta 123—124. — [2]) Srov. Tync v Reformacji IV. (1926), 49. — [3]) Podle *Acta et conclusiones*. Ráno o 7. hodině ovšem byla obvyklá bohoslužba. Kázání měl Ondřej Chrząstowski, starší reformovaných církví litevských, jehož obsah katolický zpravodaj stručně, ale nesprávně vyjadřuje tvrzením, že jeho větší část směřovala proti antitrinitářum. Podle znění tištěného ve spise „Kazania synodowe“ (z r. 1599) jen na jednom místě se dotkl Chrząstowski ne tak antitrinitářů, jako novokřtěncu a nejduležitější část kázání, pokud se dotýkalo věcí aktuálních, jednala o duležitosti a významu Konsensu sandoměřského i o potřebě jeho udržení. Vedle toho dotkl se kazatel i platnosti konfoederace varšavské a útisku i pronásledování, jež trpí evangelíci polští. Podle znění tištěného bylo kázání Chrząstowského lepší co do svého složení, slohu a řečnických obratu nežli kázání Řehoře ze Žarnowce a Petra Artomia, ale zustávalo přece značně za kázáním Turnovského. Vycházeje od 2. listu sv. Pavla ke Korintským, vykládá Chrząstowski v první části svého kázání, čemu se možno naučiti ze zpusobu, kterým sv. Pavel pozdravuje Korinťany a v druhé části, čemu z obsahu listu. Jestliže sv. Pavel hájil vážnosti svého úřadu apoštolského, dal tím příklad dnešním sluhum slova božího, kteří byli vyvolení od Ducha sv., aby hlásali zpuštění na místě posvátném. Narážeje na vznik Jednoty bratrské praví: „Čehož zvláštní dokument mají někteří bratří evangelíci, zvláště kteří po smrti Jana Husa, mučedníka božího, vidouce z jedné strany vážnost a moc církve římské a z druhé strany jasnost pravdy slova božího, dali se na půst a modlitbu prosíce od Boha obnovení

měřského, zahájil předseda Orzelski jednání o druhém předmětu, t. o křivdách, útiscích a pronásledování, jež trpí evangelíci od katolíků a o prostředcích, jimiž by tomu byla učiněna přítrž.

Poukázal nejprve na varšavskou konfoederaci, jakožto na jediný základ svobody a bezpečnosti evangelíků. Tato byvši v době mezivládí po smrti Zikmunda II. Augusta valným sněmem „navždy" schválena a přísahami králův utvrzena, prý „zaručuje, aby nikdo nebyl tresty stíhán, aniž jakýmkoliv způsobem utiskován pro odlišné

a vyslání pravdivého poselství jeho. A v tom postupujíce podle příkladu zboru apoštolského, když na místo zahynulého Jidáše volen byl jeho nástupce Matěj, značnými svědectvími vůle, milosti a řízení božího i znamenitými při tom zázraky potěšeni byli a dosud v tomto ohledu svatou ruku jeho pociťují". Z toho jest viděti, že výtky odpůrců, že evangelíkové nedostali poslání od žádného patriarchy, nemají žádné váhy. Kdežto svatý Pavel všecky Korinťany, dobré i zlé, nazývá zborem božím, naproti tomu římská církev zatracuje všecky, kdo k ní nechtějí náležeti. Polské evangelíky rozmanitými hanami obtěžuje a katolíci „konfoederaci, která obecný pokoj zabezpečuje, nestydatě a úporně vyvrátiti usilují." Poněvadž Ježíš Kristus jest dárce pokoje, dlužno se k němu modliti. Novokřtěnci ho sice ani za Boha nepokládají, ale sami Turci se k němu modlí, jako na př. turecký sultán v bitvě u Varny.

V druhé části svého kázání vyvozuje Chrząstowski z obsahu listu Pavlova, že člověk má své sliby odevzdávati Bohu, že se z něho učí poznávati tituly a jména Boha a že má přemýšleti o příčinách, pro které Bůh kazatele svého zboru potěšuje a zarmucuje. Jednou z nich jest, aby jejich víra byla zkoušena jako zlato v ohni. Uvádí příklady z Písma sv., že Spasitel svých přívrženců nikdy neopustí, byť nepřátelé jejich usilovali je vyhubiti. Polští katolíci vábili polské evangelíky ke králům francouzským, ale žíznili vlastně po krvi evangelíků, ač sami evangelíky obviňují, že kují pikle při svých synodách. Evangelíci však pečují o pokoj obecný a prokazují největší úctu králi, který jim složil přísahu na konfoederaci. „Ale Jejich Milosti kněží Sapientové římští žíznice po krvi nevinné, ruce své pomazané majíce, při stanovení konfoederace toho fortelu užili, že jen jednoho, ač neposledního, ze svého středu místo mnoha, ku podepsání se nám podali. My jsme jim vždycky víru dodrželi, ač našich v senátě více bývalo, oni nám julianism do Koruny zavedli o to se starajíce, aby král evangelíkům úřadu žádného nedával. Zbory naše tupí, pálí, šafáře božích tajemství pronásledují, jejich potomstvo jako bezectné odstrkují, školy míti nám, kde mohou, nedopouštějí, zemřelým pohřby zamezují, ba je i z hrobu dobývají a vyvleknuvše neuctivě i nejvzácnějších lidí těla koly probíjejí" . . . „Větší věci vytrpěla koruna česká, kde sami biskupové a kardinálové hejtmanili a všecky říše křesťanské proti evangelíkům tam ozbrojili a do pole postavili". Mnoho vytrpěla i země francouzská i anglická, ale proto přece není potřebí, aby evangelíci se báli. Polským evangelíkům prokázal Bůh své milosrdenství už tím, že jim dal konsens sandoměřský, který později přijmou jistě i cizinci. Polští evangelíci v otázce večeře Páně nalezli způsob, jak uvésti v souhlas dvě mínění vzájemně si odporující. Dali své svolení k příslušnému článku konfesse Augšpurské a věří, že chléb stolu Páně, když se požehná a při užití slov Kristových jest tělem Páně, ale způsob přítomnosti Kristovy jest neznámý. „Z čehož následuje, že v tom konsensu zesiluje se nám dvojaké požívání těla Kristova, duchovní a svátostné („sakramentalne"), které nejméně ve čtyřech věcech se od sebe liší." . . . „Mezi stranami je snad větší spor o domysl z litery pocházející, nežli o samé sliby Kristovy. Nám podle slov Páně, jichž se držíme, běží o sakramentální nebo posvátnou podstatu a ne o čiře duchovní nebo i nějakou tělesnou a všichni jednostejně mluvíme s učitelem staré církve křesťanské: Corpus Christi localiter in coelo, personaliter in verbo, sacramentaliter in coena sua". Jestliže se evangelíci shodují ve věcech základních, nepadají na váhu výtky odpůrců, že se mezi sebou různí v obřadech bohoslužebných, ani jedni je konají s komží a jiní bez ní, jedni u oltáře a jiní u stolu, jedni mají svíčky a obrazy a jiní ne, jedni zpívají při večeři Páně a jiní ji pouze posvěcují, neboť takové rozdíly bývaly právě v dobách apoštolských.

náboženství". Avšak tato konfoederace se prý náležitě nedodržuje a proto evangelíci na jednotlivých sněmích se proti tomu ozývali. Katolíci sice prý prohlašovali, že ji chtějí dodržovati, ale svých slibů prý neplní, neboť provedli násilnosti na evangelících ve městech, zejména v Krakově a ve Vilně a „podnikli útok na obce pruské pod zástěrou sice práva, ale přece násilně a naprosto nespravedlivě." „Nic nepomohlo těmto městům dobrodiní konfoederace, nic jim neprospěla privilegia nejjasnějších králů polských... Už byly obce tyto dohnány až k půhonu, jako Elbinští..., Gdanským exekuce dekretem byla nařízena k dnešnímu dni pod pokutou jednoho sta tisíce. A Toruňským dokonce byla pokuta ztrojnásobena". Dále uváděl Orzelski příkoří, jež trpí protestanté v Poznani stran domu górkovského, v němž bývaly konány jejich bohoslužby (str. 110), dotkl se nedávného zboření lutherského zboru v Poznani a zápovědi evangelických kázání v Lublíně. Stěžoval si na opomíjení protestantů při udílení úřadů a hodností, zvláště senátorských, na vydávání pobuřujících spisů a zejména na spis (Skargův) proti konfoederaci varšavské, v době předešlého sněmu vydaný (srov. str. 102 a násl.). Ačkoliv král prý nemá nic rozhodovati bez senátorů a rytířstva, přece se to neděje, nýbrž „několik cizinců a přistěhovalců všecko řídí a tito se tak vzmáhají, že už je jich v tomto království několik tisíc a přijímají důchody do sta tisíc zlatých". Proto jest prý potřebí se uraditi (ovšem bez násilností), jak by bylo možno dovolenými prostředky stísněnou církev posíliti a proti útiskům se chrániti.

Po tomto úvodě se rozpředl nejprve rozhovor o příkořích, křivdách, útiscích a pronásledování, jež jest evangelíkům snášeti. Jednotlivci uváděli ve známost určité případy a poukazovali na jisté politické úspěchy protivníků, jejichž důsledky protestanté pociťují jakožto porušování práva a křivdy. Podle úřední zprávy o synodě v „Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis" bylo uvedeno „okolo čtyřiceti zjevných křivd, které po různu jak veřejně, tak i soukromě, jednak na šlechticích, jednak na duchovních, měšťanech i lidech obecných nejvíce od duchovenstva papeženského a jeho přívrženců" byly spáchány. Jednotlivé tyto případy, pokud v rozhovoru nebo pak v instrukci, dané poslům určeným jíti ke králi, byly jmenovány, uvedl jsem již shora na místě (str. 111 a násl.), kde jsem líčil stav protestantství polského před synodou toruňskou.

Když křivdy tyto byly vyjmenovány, navrhl vévoda Ondřej Leszczyński, jakožto nejpřednější účastník synody a její duch a hlavní činitel, aby všechny stížnosti byly sepsány a předloženy králi „s pokornou prosbou, aby JMK ráčila nám jako obnovená přístřeší neporušeně naše svobody a práva zachovati, neboť prý JMKé ani všecky tyto výstupky nejsou známy."

Návrh tento dal podnět k novému rozsáhlému rozhovoru, zdali nebo jak dalece jest vhodný a nejsou-li jiné lepší prostředky k dosažení cíle. Pan Petr Gorajski navrhl sice, aby tato otázka byla „řádně a obezřetně" projednána pouze od několika vybraných zástupců, ale

nenalezl náležitého ohlasu. Většina byla pro to, aby se o věci pojednalo v plném shromáždění.

Minský vévoda Abramowicz nesouhlasil s návrhem Leszczyńského z obavy, aby účastníci synody nebyli podezříváni, že proti králi kuli vlastně spiknutí, jako to bylo skutečně na sjezdech r. 1592. Jiní byli proti návrhu proto, že byli přesvědčeni o marnosti nového jednání s králem (Trlęski, Trzylatkowski, Skorulski, Luszkowski), neboť dosavadní zkušenost je poučila, že takovýmto způsobem se král nedá pohnouti ku povolnosti.[1]) Několik účastníků synody se buď zastřeněji, buď zřejměji vyslovilo pro vzpouru se zbraní v ruce (členové Jednoty bratrské Zaremba a Bronikowski a Malopolan Pawłowski). Jejich odvahu snad probouzel a posiloval list knížete Ostrožského, jenž protestanty vybízel k statečnému odporu a obraně, poukazuje na to, že by on sám jim mohl přivésti značné vojsko na pomoc.

Zdá se však, že u většiny účastníků synody mělo převahu nazírání jednak nedůvěřivé, jednak pochmurně střízlivé. V zápise Daniele Mikołajewkého ani v „Summariusu" není o tom nic jiného zaznamenáno, nežli že místopředseda synody, Ondřej Rzeczycki, navrhl, aby bylo posláno poselství ke knížeti Ostrožskému, by se poznalo, čeho vlastně se lze od něho nadíti, a také aby jej posilnilo, by v nabízeném spolku byl stálým. Také na poselstva pravoslavné šlechty z východních vévodství se odpovědělo pouze posláním poselstev,[2]) která asi měla podobný dotaz učiniti.

Ačkoliv myšlenka společného postupu protestantů s pravoslavnými na obranu svých náboženských zájmů byla velice přirozená, takže už předáci obou stran zajisté ji přetřásali a že už v době posledního mezivládí byla konfoederace varšavská vykládána i ve smyslu obrany víry pravoslavné a ačkoliv už bratr Šimon Bohumil Turnovský pomýšlel již někdy r. 1590 na církevní spojení pravoslavných s protestanty (str. 161) a ve svém synodním kázání dělal náladu pro budoucí církevní sjednocení protestantů s pravoslavnými (srov. str. 160): přece ani světští účastníci synody toruňské nepokládali za vhodné vyvoditi z projevu pravoslavných, učiněných při zahájení synody nějaké praktické důsledky kromě ochoty vyjednávati s nimi dále. Projevy pravoslavných byly nepochybně pro synodu značným překvapením, které jí způsobilo sice jakési příjemné vzrušení (srov. str. 173—4), ale přece jí nesvedlo k odbočení od vytknutého směru jednání. Příznačná jest zpráva našeho katolického zpravodaje, že když přišla řeč o pravoslavné

[1]) „Dn. Trzylatkowski, vicecapitaneus Radomiensis aiebat, inanem futuram illam ad S. R. Maiestatem legationem eo, quod in superioribus comitiis etiamsi multae intercesserint Illustrium et Magnificorum dominorum senatorum preces, nihil obtinuerimus". (LENGNICH l. c. 124). [2]) Zajímavě osvětluje celkovou mírumilovnou náladu protestantu list Š. B.Turnovského J. J. Gryneaovi z 1. července 1596: „Miserant ad illam nostram synodum suos etiam graecae religionis (quam et tota Moschovia amplecitur) homines ac illustres quidam domini ex Russia, Volinia et Podolia, conferre nobiscum de consensu in religione, expetentes et socia arma contra Pontificios, si vim inferrent, nobis ultra offerrentes ac promittentes. Quod autem nostri hactenus non cogitant". MS. *Basilej. II G 10* str. 376.

synodě, ke které podle žádosti knížete Ostrožského synoda toruňská měla poslati souhlas s jeho listem a své zástupce, pan „Gorajski kýval, aby se o tom mlčelo. A instigator [t. j. Ondřej Rzeczycki] vystoupiv z lavice šeptal panu vévodovi [t. j. Leszczyńskému] a potom artykuly [t. j. 24 článků pravoslavných biskupů, obsahujících jejich podmínky pro přijetí církevní unie] odložili. A vévoda břešťský [t. j. Leszczyński] směje se řekl: „Cyt, cyt, daj po diablu etc." — čili „jděte s tím k čertu", t. s akcí knížete Ostrožského proti unii pravoslavné církve s církví římskou. Katolický zpravodaj se v dalším průběhu jednání synodního dozvěděl, že „do ligy s Rusy chtějí vstoupiti — jak povídají někteří ministrové — pouze stran konfoederace při sobě státi chtějí a ne stran náboženství, které jest rozdílné."[1])

Petr Gorajski, ač se vyslovil proti postupu bouřlivému a souhlasil, aby i ke králi bylo vysláno poselství a užito bylo i jiných prostředků, radil, aby se polští protestanté starali o získávání přátelství z ciziny a poukázal na to, že francouzské evangelíky posílila podpora sousedních knížat, jako falckraběte Jana Kazimíra a j.[2]) „To se nikterak nedotýká JMKé — pravil — která jest vázána přísahou, aby mně práva a svobody neporušené zachovala, a jestliže se od nich odchýlí, nesmí vykládati ve zlé, když utištění jsou nuceni sami se o sebe starati."[3]) Ondřej Grodziecki hned k tomu jmenoval možné nejbližší spojence v lůně samé říše polsko-litevské, kteří by mohli a měli míti stejný zájem jako protestanté ve vlastním Polsku a Litvě: města pruská, knížete pruského, knížete kuronského, a město Rigu, nejmocnějšího politického činitele polsko-litevského Livonska.

Převážná většina řečníků se ovšem vyslovila pro návrh pana Leszczyńského, ale s tím dodatkem, aby seznam křivd a příkoří mimo krále byl poslán prostřednictvím zvláštních poselství nebo pouze s listy i šlechtě jednotlivých vévodství, t. až bude shromážděna na sněmících a aby od ní i od jejích poslanců, zvolených na sněm valný, bylo žádáno, by se jednak ujali protestantů na sněmu, jednak aby o jejich stížnostech jednali s králem osobně.

Byly ovšem vedle toho navrhovány i různé jiné prostředky: Ondřej Rzeczycki a Martin Broniewski navrhovali také poslati poselstvo ke kancléři a hejtmanovi Zamojskému, „poněvadž Jeho Vznešenost nejednou nám svou pomoc v tom ohledu přislíbila." Pan Grodziecki navrhoval, aby byla podána prosba k hnězdenskému arcibiskupovi, by požadavky a stížnosti protestantů podporoval. Pan Wichowski, aby vůbec katolíci (šlechta) byli vyzváni, by se jich ujali. Pan Christoporski navrhoval, aby poslové ke králi poslaní m. j. žádali svolání sněmu za účelem provedení komposice šlechty s duchovenstvem. Pan Ossoliński, aby některý senátor za přítomnosti jiných poslů krále požádal, by protestanty smířil s duchovenstvem. Pan Broniewski m. j.

[1]) *Rpis Kras. L. p. 3596* f. 63a. Tamže: „Wyrozumiano też ex quorundam sermone, że o kościoły mają Krola Jego Mości prosić." — [2]) Lengnich l. c. 124. — [3]) Tamže.

pokládal za potřebné, aby senátoři po pořádku každý dlel jistý čas při dvoře královĕ a po boku jeho, „nelitujíce nákladů, které tomuto království jsou tak učitečné a potřebné."

Veliká část řečníků opakovala požadavek, aby protestantská šlechta pilně sledovala a činně se účastnila politického jednání především na sněmících tak, aby z ní byli voleni poslanci do sněmu valného a tito aby tam řádně plnili své povinnosti. Pan Martin Broniewski, který ve svých projevech ukázal značný smysl politický a znalost politické prakse, žádal, aby evangelíci postupovali soudržně a, mají-li kde většinu, volili jen své lidi, poukazuje na to, že katolíci to dělají, ale radil zároveň k opatrnosti, aby to nedělali nápadně. Také aby k veřejným odměnám (starostenstvím a j.) hleděli dopomáhati lidem svého vyznání. Radil (a také Rzeczycki), aby bylo za tím účelem protestantské šlechtě vydáno zvláštní napomenutí (Paraenesis), kterého by starší po distriktech užívali.

Pawłowski a Rzeczycki navrhovali, aby byli ustanoveni zvláštní generální starší, jeden pro Velkopolsko, jeden pro Malopolsko a jeden pro Litvu, kteří by měli přehled o celku a jimž by se mohly podávati zprávy o příkořích a potřebách církve. Pan Gorajski vyslovil přání, „abychom bohatství a prostředků, které nám boží Milosrdenství ráčilo uštědřiti, přiměřeně užívali a co přebývá, uschovávali na zbožné účely a nezbytné potřeby církve." Pan Rzeczycki ve smyslu úmluvy s lutherány žádal, aby byli zvoleni zástupci, kteří by sepsali jednu konfessi a také církevní obřady, kancionály, katechismy i agendy aby byly jednotně upraveny.

Po ukončení rozhovoru předseda synody vyjádřil výsledek jeho v tom smyslu, že sice se ukázala různost mínění v otázce, má-li býti posláno poselství ke králi, že však počtem i důvody má převahu mínění kladné, „ježto už dříve i ve věcech méně důležitých bývala k Jeho Milosti poselství, nyní však je mnohem více věcí, které nás tísní a nutí, abychom to učinili. Aby však toto poselství bylo slavné, jest potřebí, by je konali lidé ve státě přední, jako jsou vznešení páni senátoři." Dále mají býti poslána poselství k shromážděním (sněmíkům) vévodským, a to „s instrukcí" obsahující seznam exorbitancí a křivd, které se protestantům dějí „beztrestně a schválně". Poselstva k sněmíkům mají jednak docíliti, aby také protestanté byli voleni za poslance do sněmu valného, jednak vyvolati příznivější smýšlení šlechty o protestantech.

Na to bylo jednáno ještě o tom, kdo mají býti zvoleni za členy oněch poselství a Jindřichovi Gyrkovi bylo uloženo napsati jménem synody list městům pruským.

Posledního dne (v sobotu 26. srpna) po kázání, které měl bratr Jan Turnovský,[1]) byla schválena instrukce, podle které měli se říditi

[1]) O obsahu tohoto kázání není žádného záznamu. Ve sbírce *Kazania synodowe* otištěno není. Katolický zpravodaj v *rkpe Kras. L. p. 3596* f. 63b praví pouze toto: „Hora solita kazanie było." Pak se zavřeli „do rady tajemnej," ve které jich bylo už méně, nežli ve dnech předešlých.

poslové, určení jíti ke králi. Pak bratr Šimon Bohumil Turnovský četl ještě jednou návrh usnesení synodních, jež po některých opravách a rozhovoru o lichvě (viz str. 181) rovněž schválena.

Když to všecko bylo skončeno, „přistoupili ti, kdož až do soboty na synodě setrvali, ku podepsání a přivěšení pečetí na akta a ustanovení nebo canony synody toruňské.“[1]) Zapisovatel Daniel Mikołajewski připravil čtyři exempláře „těchto universálu“, aby je podepsali světští pánové a čtyři exempláře pro podpisy duchovních. Podpisování a přivěšování pečetí trvalo přes tři hodiny.

Tekst těchto „universálů“ zároveň s podpisy je schvalujících byl za nedlouho vydán tiskem p. t. „Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis“ (viz shora str. 141) a tím se teprve staly skutečným universálem, t. j. aktem určeným široké veřejnosti čili provoláním.

Povahu skutečného provolání však tam má jen konečná nebo závěrečná úvaha účastníků generální synody o tom, jaký význam má pro ně a pro ostatní evangelíky tato synoda.

Praví se tam, že po přednesení a vypočtení všech příkoří a násilností, jež evangelíkům jest trpěti, bylo jednohlasně shledáno od patronů i duchovních, že jim zůstává útěcha, že pro pravdu nejvíce se zakoušívá pronásledování. Uvádějí místa z Písma sv. o trpělivosti a praví, že náboženství nesluší hájiti zločiny, ne zabíjením, nýbrž umíráním. Těší se, že dosud nejsou zbaveni všech svých práv a svobod násilím, že dosud jest naděje na spravedlnost a prozřetelnost královu a v dobrou vůli krajanů katolických, kterým se prý nelíbí francouzské násilnosti; jest prý jen potřebí, aby se náležitě obeznámili s těmi křivdami, které evangelíci trpí a aby si uvědomili, že tím jest ohrožena jejich vlastní svoboda. Mimo to jest prý po celé říši polské ještě tolik přívrženců víry evangelické, že není potřebí oddávati se přílišnému strachu. Sama práva a svobody evangelíku poskytují jim pomoc a ochranu královu, který přísahal, že bude ochraňovati mír mezi těmi, kdož v náboženství se různí a že je zabezpečí před každým útiskem. Jest jen potřebí, aby evangelíci své křivdy sdělili králi a svým rodným bratřím, mezi nimiž mnozí jsou čistí, dobrého svědomí a milovníci míru i obecného pokoje a totéž aby vyložili na sněmích a žádali je, aby je svými hlasy a skutky podporovali proti záměrům duchovenstva a zvláště cizinců.

Na konec byly provedeny volby. Za generální seniory, k nimž se měli obraceti superintendenti ve všech věcech politických a trvaní církve se týkajících a kteří měli pečovati o povšechný stav a jiné na to upozorňovati a vůbec se starati o klid církve, byli zvoleni: Ondřej

---

[1]) Katolický zpravodaj v *rkpe Kras. L. p. 3596* f. 63[b] praví toto: „Bo tego dnia [t. j. 26. srpna] odjachał pan Jerzy Latalski z synem, Adam Baliński, kasztelan Bydgoski i inszych niemało. Ministrowie też kupami chodzili jakieś napisanie w ręku nosząc. Byli też in alia schola i ministrowie na prywatnej radzie, zkąd potym z nich niektorzy do panów wchodzili. Magna authoritas tam była Symona z Ostroga . . . W tej radzie byli ad horam quintam promeridianam.“

Leszczyński a Świętosław Orzelski pro Velkopolsko, Stanislav Gostomski, vévoda ravský a Stanislav Szafraniec, vojský krakovský, pro Malopolsko, Ondřej Firlej a starosta kamenecký (neznámého jména) pro Volyň u Podolí, Kryštof Radziwiłł a Jan Dorohostajski pro Litvu.

Za posly ke králi: Ondřej Leszczyński, Stanislav Gostomski, Ondřej Męciński (kastelán wieluňský), Stanislav Szafraniec, Ondřej Szafraniec, Ondřej Zaręba, Ondřej Oleśnicki, Ondřej Grodziecki, Ondřej Rej, Kryštof Pawłowski, Petr Pałczowski a Martin Chrząstowski.[1])

Za posly k Zamojskému: Ondřej Rej a Martin Broniewski.

Za posly ke knížeti Ostrorožskému, kteří měli zároveň jíti na pravoslavnou synodu volyňskou: Ondřej Firlej, Mikuláš z Ostrorogu, Adam Gorajski.

Konečně byla zvolena poselstva k jednotlivým sněmíkum. Ke sněmíku vévodství krakovského byli posláni Kryštof Pawłowski, Valerián Kolek, Ondřej Szafraniec a Kašpar Kosiński.

K sněmíku vévodství poznaňského (a kališského): Sędziwój z Ostrorogu, Ondřej Grodziecki, Martin Bukowiecki a Jan Lipski — vesměs členové Jednoty bratrské.

K sněmíku vévodství sandoměřského: Petr Gorajski, Jeronym Czyżowski, Petr Gołuchowski a Mikuláš Trzylatkowski.

K sněmíku vévodství sieradzkého: Jan Krzystoporski, Petr Widawski a Koryciński.

K sněmíku vévodství leczyckého: Vavřinec Skarbek, Jan Kossowski, Martin Zbożny Zakrzewski a Matěj Minewski.

K sněmíku vévodství břešťsko-kujavského a inowroclawského: Jan Niemojewski, Mikuláš Rożenski, Martin Trlęski a Havel Kościelski.

Do země wieluňské: Jiří Latalski a pan Kierzyński.

Do země dobrzyňské.: Adrian Chelmicki a Valentin Preczkowski.

K sněmíku země płocké: pan Niszczycki a Kryštof Klemiński.

---

[1]) Tyto posly jmenuje zápis Daniele Mikołajewského. Avšak instrukce, která byla později (po 12. září) pro ně sepsána a která v německém překladě jest zachována v *Dep. Unit. III A 2* str. 1 a násl. (někdy státního ústavu v Poznani a nyní v archivě Jednoty bratrské v Lešně) uvádí kromě nich ještě zemského sudího Ostroroga (bez křestního jména), Jana Christoporského a Ondřeje Krotowského. „Summariuss" v MS. *Racz. N. 46.* str. 17. jmenuje Sędziwoje Ostroroga. Mimo něho ještě Rzeczyckého, instigátora královského. Rpis *Czartor. N. 2724* str. 617 uvádí ještě Ondřeje Wąglowice. Velmi zajímavé však jsou poznámky, přičiněné zde ke jménům jednotlivých poslů: „był", „niebył", „dubium", které asi znamenají, kdo skutečně se poselstva zúčastnil. Poznámky „niebył" týkají se těchto pánu: Stanislava Gostomského, vévody ravského a Jana Christoporského (stolníka země sieradzké). Poznámka „dubium" Sędziwoje Ostroroga, Ondřeje Zaremby, Ondřeje Grodzieckého a Ondřeje Wąglowice. Ostatní tedy svuj úkol vykonali. Věc možno vysvětliti buď tak, že po synodě ještě pan Ondřej Leszczyński, jakožto hlavní vykonavatel synodních usnesení, je požádal, aby se k poselství přidružili nebo spíše snad tak, že někteří z těch, které synoda určila, odřekli.

K sněmíku vévodství ravského: podkomoří ravský s bratřími Zaluskými.

Do knížectví pruského: Šimon Ostromiecki, Vojtěch Dorpowski a Kašpar Brzeziński.

Do vévodství ruského: Jan Drohojowski, Stanislav Radnicki a Martin Broniewski.

K sněmíku země chelmské (ve vévodství ruském): pan Chelmski a starosta Tarnogorský.

Do země zátorské a osvětimské: Petr Palczowski ještě s některým šlechticem evangelickým.

K sněmíku vévodství podolského: kastelán kamenecký neznámého jména se svým bratrem.

K sněmíku vévodství belzského: Jan Lipski a Mikuláš z Ostrorogu.

K sněmíku vévodství lublínského: Ondřej Rzeczycki a Ondrej Rej.

K sněmíku vévodství podlašského: pan Raczko s bratrem a Kašpar Korsiński.

K sněmíku vévodství volyňského: pan Czaplic, Eustach Maliński a pan Bohorutin.

K sněmíku vévodství kyjevského měl kníže Ostrožský ustanoviti posly.

K sněmíku vévodství braclavského posláni Baltazar Oporowski a pan Bukojemski.

Na sněmíky vel. knížectví litevského mělo býti posláno deset universálů opatřených podpisy a pečetěmi účastníků generální synody.

Poselstvům těmto měly buď býti dány písemné instrukce čili průvodní listy, obsahující účel a obsah jejich poslání nebo tyto listy měly býti poslány přímo sněmíkům.

Na to bylo zasedání generální synody ukončeno předsedou jejím Świętosławem Orzelským, jenž vzdal díky „všem osvíceným, vznešeným, urozeným, ctihodným a slovutným mužům za tak velikou práci, kterou k rozmnožení slávy boží neopovrhli a přál všem co nejvíce zdraví a požehnání božího a všecky boží milosti poručil." Pak ještě vzdal díky Šimon Bohumil Turnovský vévodům Leszczynskému a Abramowiczovi, Stanislavu Szafrańcovi a Świętosławovi Orzelskému, a celému shromáždění „pánu patronu a bratří ministrů," chvále jejich píli a přičinlivost a povzbuzuje jich k vytrvalému vyznávání pravdy a víře, přál jim milosti boží a stálého zdraví.

Na to superintendent Jezierski vyzval všecky k modlitbám; všichni ihned klekli a prosili Boha „aby této Synodě požehnal k oslavení svého jména".

Pak ještě odešli všichni do chrámu P. Marie, kde Erazim Gliczner promluvil a zazpíván byl žalm 84. i Te Deum laudamus [1])

---

[1]) Tuto věc má asi na zřeteli katolický zpravodaj v [illegible] 635b když praví: „Ex loco szli potájemnie do kościoła Deo gratias [illegible], gdzie [illegible] na

Na konec předseda synody poděkoval městské radě toruňské za propůjčení kostela, za ubytování a všecky projevy dobré vůle. Jemu odpověděl purkmistr Jindřich Stroband, osvědčuje příchylnost celé obce k vůdčím mužům a vůbec všem účastníkům generální synody.

Generální synoda toruňská měla sice v celku zdařilý průběh jednak značným počtem účastníků, jednak tím, že projednala své dva hlavní úkoly — a účastníci projevovali na konec svou spokojenost, že se jim to zdařilo — ale usnesení její byla vlastně teprve programem, jehož provedení stály v cestě veliké překážky. Jestliže hlavní původci její, Leszczyński a Orzelski, hlavní její význam spatřovali a si nejvíce slibovali od stížností a proseb, které králi od synody měla přednésti 12členná deputace s Leszczyńským, jakožto předním evangelickým senátorem v čele, selhal tento prostředek naprosto, neboť král této deputace vůbec nepřijal.[1])

Co tato deputace měla králi přednésti, o tom nás poučuje instrukce, která jí byla dána a která podle návrhu Leszczyńského obsahovala seznam příkoří a bezpráví, jež evangelíci trpí od strany katolické.[2])

---

organiech. Potym zaspiewawszy uczynił do nich przemowę minister jakiś Panu Bogu dziękując [in marg.: Kazanie 8.], że w zgodzie i w pokoju to spráwili, ná co się tu zjáchali. Finita peroratione zaśpiewawzy zasie do gospod się rozeszli. Ipso vespere ministrow niemało odjachało. Z panow zostali ci: pan wojewoda Brzeski, pan wojewoda Minski, pan Szafraniec stary z synem, starostą Lelowskim, et non alii." — [1]) Poněvadž instrukce daná této deputaci naráží na zápověď z 12. září 1595, týkající se přestavby domu górkovského v Poznani, tedy vypravila se deputace do Krakova, kde král dlel, po 12. září 1595. O zápovědi srov. SOBIESKI, Nienawiść 83 pozn. 1. — Dne 18. října píše Leszczyński městské radě gdanské: „Legationem vero illam quod attinet, quae religionis ob causam mihi cum aliquot generosis et magnificis a synodo Toruniensi, licet invito et adversa afflicto valetudine, imposita est, equidem id, quod nostri muneris atque officii erat, precibus reliquorum senatorum, evangelium profitentium et aliorum fidelium impulsi fecimus, sed quantum praestiterimus, credo iam rumoribus non dubiis ad vos delatum esse. Certe dolendum est, tam parvi res et legationes nostras fieri, ut etiam ab audientia arceamur. Nos tamen non despondemus animum, speramus meliora lapsis"..... (Aus Posens IV., 57). — Podle současné brožury *Absurda synodu toruńskiego, ktori mieli ewangelicy w Toruniu roku Panskiego 1595 mense Augusto i teraz do druku podali roku panskiego 1596* král proto prý nepřijal deputace synody toruňské, „ponieważ publica audientia nebywa dawana jedno a potestate publica missis" — což ovšem se s pravdou nesrovnává. — [2]) Jest otištěna zároveň s listem synody králi u ŁUKASZEWICZE, Lithauen 71—74. Obé se vyskytuje také v *Dep. Unit. III A 2* někdy ve stát. archivu v Poznani, nyní v archivu Jednoty bratrské v Lešně str. 1—6 a 22—23. List nese datum 27. srpna 1595. Jest to pouze věřící list pro deputaci.

Obsahu instrukce jsem použil již k osvětlení stavu protestantů před synodou toruňskou str. 112 a násl. Současný opis instrukce jest v *rkpe Czartor. N. 2734* str. 614—617 p. t. *Instrukcia Ich M. PP. Poslom do krola J. M. z synodu generalnego Torunskiego Roku Panskiego 1595 26. Augusti.* Po instrukci obsahující to, co měli poslové synody přednésti králi, jest odstavec, kterým měli osloviti také senátory, při slyšení přítomné: „Miłościwi panowie senatorowie, panowie bracia naszy, Wasze Mości tak koronni, jako i Wasze Mości Wielkiego Xięstwa Litewskiego obywatele proszą s pilnością, abyście Wasze Mości s powinności swej senatorskiej succurrant labenti patriae, czego że by się Wasze Mości (o czym niedzierżymy) detrectarent, nikogo innego, jeno Wasze Mości za potym potomstwo nasze i wieki wszytkie winować

Podstatný obsah a ráz její jest ten, že vypočítavši ústrky, příkoří, bezpráví a útoky, jež se dějí protestantům se strany katolické, prosí krále za zastání a vyslovuje naději a zároveň naléhá, aby král plnil svou přísahu, že bude prováděti konfoederaci varšavskou; ale zároveň však vyslovuje jakousi hrozbu v podobě obavy, že neplnění této přísahy bude míti za následek zkázu celého státu, čímž naznačuje zastřeně, že by mohlo dojíti k vnitřním nepokojům a bouřím. Postup myšlenek a vývody jsou tyto:

Senátoři, úředníci a rytířstvo, kteří se z Polska a z Litvy shromáždili na synodě, vyjadřují svou úctu a oddanost králi a prosí, aby jim nevykládal ve zlé, že tuto synodu konali. Dělali beze všeho zlého úmyslu jen to, co za jeho předchůdce bylo obvyklé a i za jeho vlastní vlády právem přípustné. Shromáždili se za účelem zavedení pořádku v bohoslužbách, což později bude i tiskem uveřejněno, a pak, aby pojednali o útiscích a pronásledování, která den ode dne vzrůstají. Ačkoliv stížnosti na pronásledování už několikrát na sněmu a králi samému zvláštními poselstvy byly předneseny, přece se stěžovatelům nedostalo útěchy. Proto se předkládají králi hlavní případy rozličných útisků se všech stran království i vel. knížectví. Proti smlouvám, přísahám a potvrzením předchůdců králových i jeho samého nešetří se náboženské svobody šlechty a měst, která rovněž náležejí ke konfoederaci varšavské.

Poukazuje se na zboření a spálení evangelického zboru v Krakově a na vyplenění lutherského zboru v Poznani, jakož i na zápověď opraviti dům někdy hraběte Stanislava Górky a odbývati v něm bohoslužby, zejména pak na zvláštní zápověď z 12. září 1595, věci se týkající. Duchovní pravomoc má převahu nad mocí královskou i na radnici. Evangeličtí kazatelé jako nehodní nemohou se nikde u úřadů dovolati práva. Při ničení evangelických zborů zuřilo se nejen proti ubohým žebrákům ve špitálech, nýbrž i proti mrtvým tělům na hřbitovech. Města pruská, která mají zvláštní náboženské výsady, jsou pod zástěrou zákona stíhána a šlechta v království ani na svých vlastních statcích nepožívá svobody a katoličtí faráři provádějí různé úskoky, aby ji o ni připravili (viz str. 112—113). Evangelíci jsou vylučováni z úřadů a jejich duchovní nejsou bezpečni na cestách ůbec zdra- vím a životem. Násilně se u soudu řeší rozepře o desátky, ač náležejí do komposice. Dále se uvádí ještě mnoho jiných útisků, které jsem uvedl již shora na svém místě (str. 113 a násl.)

Deputace prosí tedy krále, aby takovéto excessy byly potrestány a pro budoucnost zamezeny, rozkazy v neprospěch evangelíků vydané aby byly odčiněny a král vůbec aby činil zadost své přísaze a obecnému právu. Nestane-li se to co nejdříve, tedy třeba se připraviti na neštěstí a záhubu polské koruny, jež visí takřka na nitce. Žádají, aby přičiněním královým cizí pletichy i jim nakloněné domácí

by musiały, że mogąc a nieczyniąc, scientes volentes Rem publicam [illegible] Wasze Mości przywiedli. Dent igitur Wasze Mości operam, ne Res publica detrimentum capiat".

byly zmařeny. Nechť král za účelem nápravy všech těch věcí svolá valný sněm.

Přednesené útisky týkají se i příslušníků řeckého náboženství, kteří také mají býti chráněni konfoederací varšavskou; i o těchto útiscích bylo mezi evangelíky mnoho stížností uváděno.

Na závěrek vyslovuje se naděje, že král si všimne těchto stížností a postará se, aby evangelíci byli ponecháni v pokoji a při svých svobodách.

Instrukce, daná poslům na sněmíky, hledí získati šlechtu pro věc evangelíků tím, že ukazuje na to, že příkoří, která se dějí evangelíkům, jsou jen jednou stránkou rozsáhlejší akce, která má za účel šlechtu vůbec připraviti o její práva a výsady a že tuto akci vede několik cizinců (t. j. jezuitů), zavádějících španělské praktiky (t. j. vladaření absolutní) a několik domácích katolických zrádců.

Prudkým útočením na jezuity (ač se jméno to nevyslovuje) snaží se poselství vyvolati hlavně odpor proti celé vládní soustavě protestantům nepříznivé.

Instrukce tato má větším dílem totéž znění a obsah jako instrukce deputace poslané ke králi. Poukazuje se nejprve na to, že evangelíci konali svou generální synodu podle dřívějších zvyklostí i podle platného práva, a že na ní pojednávali o církevních řádech a kázni. Při tom senátoři i rytířstvo se zároveň dorozumněli mezi sebou, že se jim se všech stran dějí neslýchané útisky a že se svobody šlechty a jiných stavů násilně potlačují. Vypočítávají se pak křivdy a příkoří jako v instrukci deputace určené ke králi a praví se, že protestanté, ač ještě chovají jakousi naději v krále přes to, že už několikrát jej marně prosili, přece se raději obracejí k svým šlechtickým bratřím a žádají jich, aby na nejbližším sněmu se prostřednictvím svých zástupců přičinili o zamezení toho zla. Poněvadž mají na zřeteli i svobody a výsady ostatní šlechty, kterým zlí lidé svými postranními léčkami připravují záhubu, nechť polská bratrská láska a rozum učiní přítrž dalšímu šíření „španělských praktik“ tak, aby na nejbližším sněmu všichni stavové přišli k sobě a nedali se déle od těchto lidí zahalovati modrou parou, nýbrž, aby tuto slavnou zemi uvedli ve stav přátelství a míru. Šlechta přinese bohulibou oběť, jestliže vlast zachrání před těmito zrádnými katolíky, kteří Bůh ví odkud přišli, jestliže obnoví svornost a lásku a zbaví strachu zemi ohroženou cizinci.

V listě poslaném (daném 26. srpna 1595) kancléři a velikému hejtmanu Janu Zamojskému nevypočítávají se jednotlivé případy útisků a bezpráví, poněvadž doručitelé listu a poslové synody (Rej a Broniewski) příjemci to vše sdělí ústně. Synoda pouze všeobecně poukazuje na zkracování a utiskování, o čemž kancléř prý zajisté ví ze stížností přednášených na sněmích. Nechť kancléř svou vznešenou bystrostí a obezřetností uváží, že nechtějí nic nového a nechť jim poskytne svou moudrou radu, laskavou pomoc a ochranu.

Jak jednotlivé deputace vykonaly své úkoly a jakého dosáhly

úspěchu, o tom nemáme žádných podrobných zpráv. Lze o tom souditi pouze z dalších událostí politických, jmenovitě z průběhu a výsledku nejbližších sněmů.

Poněvadž deputace generální synody toruňské ke králi se nedostala a svých stížností mu nemohla přednésti, tedy politického účelu synody nebylo dosaženo potud, pokud se jednalo o to, aby král byl mravně donucen projeviti své vlastní názory a záměry, zejména pak dáti nějaký slib, že bude plniti nebo jak dalece jest ochoten plniti závazek udržovati mír mezi těmi, kdo se ve víře různí. Synoda však i tak měla značný význam politický. O tom, co na ní bylo projednáváno, dozvěděl se král a jeho důvěrníci i pomocníci i bez slyšení deputace. Ze zprávy nuncia Malaspiny (z Krakova 15. září 1595)[1]) jest viděti, že důtklivé připomínání, kterým králi na synodě a pak zase v instrukci deputace byla uváděna na paměť jeho povinnost plniti konfoederaci varšavskou, jej a jeho okolí přivádělo do velkých rozpaků; přese všecko dokazování jezuitů a nátlak Říma, aby kacířům přísaha nebyla dodržována, byli si přece všichni vědomi, že král jest povinen plniti konfoederaci varšavskou. R. 1598 píše nuncius Malaspina do Říma, že král, poněvadž se zavázal přísahou oběma stranám (t. katolické i protestantské), nemůže přímo vystoupiti proti kacířům, „z obavy, aby mu nevypověděli poslušnost", a proto hledí prý dospěti k témuž cíli (t. k vykořenění protestantství) „postranními cestami", t. j. „že nedává žádné hodnosti, žádného starostenství lidem jiného vyznání". Podle Malaspiny, kdyby král Jindřich nebyl zavedl obyčej, aby králové polští přísahali zachovávati mír mezi těmi, kdo různě věří, neměl by Zikmund III. ruce svázané. Přísahou na konfoederaci varšavskou králové podle Malaspiny „přijímají na sebe závazek činiti zadost oběma stranám".[2])

Tak rozuměla králově přísaze na konfoederaci vyjímaje biskupy zajisté převážná většina šlechty — čili tak ji chápalo polské veřejné mínění. Malaspina tudíž ve své zprávě shora dotčené (z r. 1595) pokládal za potřebné, aby sám papež zbavil krále a království „té trýzně" zrušením jeho přísahy. Král sám projevil Malaspinovi mínění, že se nelze klidu ani míru v království nadíti, nebude li zrušena kacířská přísaha (přísaha daná kacířům). Je potřebí, aby papež dal polským biskupům příslušné pokyny.

Poněvadž biskupové při každém obnovování přísahy na konfoederaci varšavskou nově zvoleným králem protestovali a při nastolení Zikmunda III. to učinili v několikeré formě a k nim se připojila i řada šlechticů, pronikalo mezi šlechtou mínění, že konfoederace není bezvadně potvrzena a tudíž že není pro krále závazná. Proto asi na synodě toruňské navrhoval člen Jednoty Zaremba, aby byla zrušena „ona výhrada biskupů v podpisech konfoederace ‚bez újmy náboženství katolického'."[3]) Ovšem, jak by měla a mohla býti

---

[1]) *Teki Rzymskie* Polské akademie věd t. 52 Borgh. III, 91d. — [2]) *Relacye nuncyuszów II.*, 81. — [3]) LENGNICH l. c. Documenta 120.

zrušena, to by byl navrhovatel stěží dovedl říci a nelze vůbec si to představiti, ježto bez souhlasu krále a senátu žádné usnesení většiny sněmovní by nebylo mohlo míti platnost.

Vykonala tedy generální synoda toruňská na odpůrce protestantů značný mravní nátlak v otázce pro protestanty nejdůležitější. Bylo možno očekávati, že král v nejbližší době učiní aspoň zdánlivý krok ve směru provádění konfoederace varšavské a k zamezení křiklavých příkoří.

Nelze také přehlížeti, že za tehdejšího velmi neutěšeného stavu polsko-litevských protestantů a při zjevném strachu a nedostavení se mnoha význačných osobností na synodu, mělo značnou politickou sílu, že protestanté se sešli přece ve velikém, neobyčejném počtu, že se nedali rozehnati, že si počínali v celku rozvážně a klidně, že přes některé zpozdilosti v názorech a v návrzích se ukázalo, že mají dobré vedení, že jsou si vědomi cíle, že mají smysl pro soudržnost a že mají vůli odhodlaně se brániti s užitím všech zákonitých prostředků a že zejména chtějí vyvíjeti co největší politickou činnost po jednotlivých oblastech a jejich politických institucích. Proto se zdá, že synoda toruňská přispěla do jisté míry k zadržení aspoň dalších právních přehmatů duchovenstva na úkor protestantské šlechty. Rozhovory na synodě posilovaly zajisté vzájemně její účastníky, vzájemné styky názorně ukazovaly, že protestanté mají ještě mnoho síly a mohou vyvinouti ještě značnou energii a zevně úspěšný průběh synody jednak zahanboval, jednak dodával více odvahy těm, kdo se jí ze strachu nezúčastnili.[1])

Zajímavá jedna podrobnost nasvědčuje tomu, že katolická strana s králem v čele v obavách před akcí protestantů vykládala sobě jejich obyčejné skutky jako zbrojení k válce. Ondřej Leszczyński si dal tou dobou opraviti svůj zámek Podhajce a obdržel od Elbinských, jak se zdá, nějakou pušku — a proto byl u krále pomluven z příprav ke vzpouře.[2])

Největší užitek synody toruňské tedy spočíval zajisté v tom, že to byla po dlouhé době a za poměrů velmi neutěšených veliká všeobecná přehlídka sil, která ukázala, že ještě není potřebí zoufati, nýbrž že je možno ještě úspěšně se brániti, ne-li pomýšleti i na útok ve způsobě nějaké branné vzpoury po příkladě francouzských hugenottů, které polští protestanté neustále před sebou viděli, neboť často varovali, aby nebyli dohnáni k tomu, k čemu hugenotté a poukazovali na neblahé následky válek hugenottských.

[1]) Příznačný jest v tom ohledu list, který synoda toruňská poslala 27. srpna vilenskému vévodovi Kryštofovi Radzwiłłovi, jemuž vyčítá, že byl na jisto očekáván a vyslovuje nad tím svou lítost, že nepřišel. Podávajíce mu zprávu o tom, o čem na synodě jednali žádají jej, by ve spolku s nimi dále pracoval ve prospěch církve a státu. List ten uveřejnil Łukaszewicz, Lithauen 76. Jest též v *Dep. Unit.* pozn. stát. archivu (nyní v Lešně) *III A 2*, str. 24—25. Podobný list byl zaslán i Stanislavu Gostomskému, vévodovi rawskému (téhož dne) a Ondřeji Męcińskému, wieluňskému kastelánovi, s prosbou, aby přijali na sebe členství v deputaci, jež měla jít ke králi. Též v *Dep. Unit.* III A 2 str. 25 (nyní v Lešně). — [2]) Srov. „Aus Posens" IV., 56.

Samo obnovení Svolení sandoměřského mělo značný význam politický, neboť všichni takřka v něm spatřovali nezbytný základ politické soudržnosti a společného politického postupu všech protestantů. Ačkoliv se nepodařilo zástupce měst pruských přiměti ku přijetí „Consensu", byli účastníci synody pevně přesvědčeni, že (jak to zástupci pruských měst slibovali) co nejdříve k tomu dojde. Jest to viděti z listu (složeného Jindřichem Gyrkem), daného dne 25. srpna a podepsaného jménem synody pány Leszczyńským a Orzelským i duchovními Š. B. Turnovským a Ondřejem Chrząstowským.[1])

Z obsahu jeho nejdůležitější jest ujištění, že se Augšpurská konfesse „Consensem" neodstraňuje ani neruší, nýbrž spíše přijímá a schvaluje. Dále žádost, aby pruská města převzala péči o zřizování škol (srov. str. 180). Zajímavá a příznačná jest též prosba, učiniti opatření, aby jeden druhého pro náboženství slovy, skutky a spisy neurážel a aby tiskaři netiskli spisy, jež by mohly rozbíti dohodnutí.

Značnou cenu mělo, že se (ač ovšem po dlouhé a těžké námaze) podařilo přiměti zástupce lutherské církve poznaňské ku podepsání „Consensu" a usnesení synodních, neboť to byla vlastně nejdůležitější obec lutherská na Velkopolsku, jejíž duchovní udávali tón a měli veliký vliv, poněvadž v Poznani, jako v ohnisku velkopolské společnosti, byli ve styku se západními souvěrci. Utlumení nebezpečného odporu Gerickeho bylo sice prozatím vyřízeno kompromisem, ale, jak blízké události ukázaly, byl to přece slibný začátek k jeho úplnému umlčení a odstranění.

Mnohem menší důležitost, jak už z průběhu synodního jednání lze vyčísti, byla přikládána a také i skutečně měla otázka vnitřního sblížení a vzájemného připodobnění jednotlivých vyznání v životě náboženském, v obřadech a kázni, poněvadž jednotlivá vyznání si za klidné vlády Štěpána Bathoriho vytvořila své vlastní organisace, vyhovující v celku dostatečně jejich potřebám náboženským, aniž k tomu měla nezbytně zapotřebí pomoci nebo součinnosti druhých vyznání. Přes to však jednání synody toruňské ukázala jejím účastníkům tolik dobrých stránek, že podle katolického svědka mluvili, „že takové synody budou mívati častěji a zvláště v Litvě, kde lid jest k takovémuto náboženství [t. j. evangelickému] horlivý".[2])

Velikou důležitost měla zajisté zvláště ustanovení týkající se přecházení a přijímání duchovních jednoho vyznání od náčelníků a patronů vyznání druhého. Poněvadž všecka vyznání trpěla nedostatkem duchovenského dorostu, proto leckdy byli přijímáni k úřadu duchovnímu lidé vlastnosti a způsobilosti nekalé. To bylo potřebí míti na zřeteli, aby mravnost příliš neklesala; při dobré vůli a bedlivosti duchovních představených bylo možno se vyvarovati případů povážlivých.

[1]) Lengnich l. c. 84—86. — [2]) *Rpis Kras. L. p.* 359a i 63b. „Słyszałem to za pewne, że dziś po Conclusiej (bo niektorzy wychodzili z kościoła) mowili, że takie synody częściej miewać będą a zwłaszcza w Litwie, gdzie lud do takiego nabożeństwa gorący".

Hůře ovšem bylo, při výhodách kynoucích odpadlíkům a při mnoha útiscích, s jakými byla spojena věrnost a vytrvalost ve víře evangelické, udržeti mnohé patrony v kázni a dodržování všech církevních předpisů. Proto ustanovení synody, této stránky života církevního se týkající, měla význam čistě akademický a mravní. Usnesení, týkající se škol, záleželo jen na dobré vůli světských patronů, poněvadž žádné vyznání samo o sobě, ani všecka dohromady neměla přiměřené moci výkonné a donucovací. Neurčitost příslušného usnesení a odkaz na to, že později se stane opatření konkrétnější, znamenalo odklad „ad calendas graecas" a bylo jen jakýmsi suggestivním uspokojením svědomí. Z listu poslaného městům pruským vyzývá snaha tuto otázku řešiti s jejich pomocí (srov. str. 203). Horlivé snahy toruňského purkmistra povznésti toruňské gymnasium na stupeň gymnasia akademického poskytovaly skutečně naději, že společnými silami pruských měst a šlechty polské se dospěje k cíli tak, aby v některém z těchto důležitých obchodních středišť mladí synové šlechticů polských nalezli blízké kulturní ohnisko, které by k sobě přitahovalo ovšem hlavně kandidáty stavu duchovního. Stroband a prorektor toruňského gymnasia Schober předložili návrhy reformy, o nichž jednali zástupci několika pruských měst v prosinci r. 1595. Ale porady nedospěly k žádnému positivnímu výsledku, poněvadž tomu byla na překážku soutěž a řevnivost jednotlivých měst.[1])

Jestliže se nepodařilo, aby se pruská města dorozuměla sama mezi sebou, tím obtížněji bylo pak, aby při otázce zřízení vysoké školy v Prusích královských bylo přihlíženo ke zvláštním potřebám polských evangelíků, mezi nimiž měli rozhodující převahu kalvinisté — kdežto v pruských městech převládalo gnesioluterství.

Proto šlechta polská byla nucena otázku tuto přece řešiti nezávisle od měst pruských. Že aspoň někteří patroni protestantští měli dobrou vůli a nenechávali otázku škol prostě odpočívati, toho zajímavý doklad poskytuje kvitance ze 7. ledna 1599, kterou Ondřej Leszczyński stvrzuje, že mu Jan Rozdražewski, kastelán krakovský (člen Jednoty bratrské), odevzdal 500 zlatých polských na zřízení generální školy. Zároveň osvědčuje, že sám na týž účel skládá 400 zlatých. Těchto 900 zlatých bude chovati u sebe tak dlouho, až se stane usnesení, kde a jak se složených peněz má užíti. Pokud se to nestane, slibuje, že každoročně z této jistiny bude dávat jistý peníz starším Jednoty bratrské.[2])

Z obsahu listiny ovšem zároveň jest viděti, že kromě těchto dvou pánů, kteří teprve 3 léta po synodě toruňské peníze složili, nikdo jiný svého příspěvku neodvedl.

Že otázka zřizování škol nepokračovala dosti příznivě, vysvítá také z jednání synod malopolských. Teprve dne 3. a 4. května r. 1597 na synodě seceminské „se mluvilo, aby bratří ministrové patrony a

[1]) Tync v „Reformacja" IV. (1926), 53 a násl. — [2]) Rkpis *Nár. Musea v Praze sign. 1 E a 1 č.* 35. Listina jest dána v Gołuchowě, podepsána Leszczyńským a Rozražewským a kromě toho synem Ondřejovým, Rafaelem, jako svědkem.

posluchače své vyzývali, by se přikláněli k ustanovení toruňskému o škole. A že je těžko ke generální v království přijíti, aby partikulární přednější mohli míti v tomto distriktu, aby něco pevného na synodu okszskou bylo přineseno".[1]) Na provinciální synodě ožarovské 21. září r. 1598 bylo usneseno: „Kollekta v distriktech Malého Polska podle kanonu synody toruňské (canon 12.) v každém zboru má býti vybírána a když se vybéře, tedy ji při každé faře jistým osobám podati, aby z ní šel nějaký užitek, až do společného dohodnutí synodního".[2]) Na synodě seceminské 9. května 1599 „byli napomenuti bratří ministrové, aby pánům kolektorům vybírati pomohli kontribuci, ustanovenou pilným napomínáním posluchačů i patronu svých podle 12. kanonu synody toruňské".[3]) Na synodě v Okszi 16. července 1599 bylo usneseno: „A poněvadž kollekta dosud není vydána, napomenuti jsou bratří ministrové, aby neustávali a pánové seniorové na visitacích budou povinni napomínati zbory k vydání jejímu".[4]) Synoda włoszczowská 4. února r. 1600 mohla činiti opatření stran kollekty již shromážděné. Bylo usneseno, aby její polovice zůstala jako předešlého roku u pana Kazimirského a druhá, kterou synodě vrátil pan Kemski, byla svěřena panu Ondřeji Rejovi.[5])

Téhož roku (1600) jednala o věci také synoda v Okszi, jejíž usnesení prozrazuje sice péči duchovenstva o to, aby školní sbírka byla konečně provedena, ale také malou ochotu přispívatelův. Bylo usneseno, „aby podle usnesení synodních kollekta co nejpilněji byla vybírána, ke které stav rytířský ochotně svolil a která na několika synodách byla ustanovena pro náklad na cvičení jak jiných dítek, tak zvláště těch..., které by nám a po nás budoucím mohly dustojně sloužiti slovem božím. Ke kterémužto vybírání a ochotnějšímu vydávání bylo uloženo bratřím ministrům, aby pánum kollektorům u svých posluchačů častým a pilným i obratným napomínáním nápomocni byli"...[6]) Synoda pokládala za potřebné užíti sebraných peněz na to, aby několik kandidátů stavu duchovního mohlo býti posíláno do akademií (patrně cizích), „pokud tu generální školy míti nebudeme" – tedy vyhlídka na zřízení takové školy se posunovala do daleké budoucnosti.

Provinciální synoda v Ožarově 27. září 1602 uvažovala o zřízení jedné (vyšší) školy v Malopolsku, ale ukázalo se, že v distriktu lublinském „výnos kollekty se obrací na ministra zboru lublinského a distrikt sandoměřský nevydal kollekty, pro kteréžto příčiny (jiných nečítajíc)" nemůže býti ta škola v Malopolsku.[7])

V distriktě lublínském pokračovala kollekta, pokud ze synodních zápisů lze souditi, poměrně příznivě. Již 17. června 1596 bylo usneseno na synodě lublínské, aby byla prováděna a určen byl způsob, jak se to má díti. Ale bylo zároveň ustanoveno, že „z těch peněz výnos obrácena budou na ministerium lublínské, na školu partikulární, na katechisty

[1]) *Synody vilenské* f. 129b. — [2]) Tamže f. 131a. — [3]) Tamže f. 132. — [4]) Tamže f. 133. — [5]) Tamže f. 134. — [6]) *Syn. vilenské* f. 138a. — [7]) *Syn. vilenské* f. 142.

i na mládence, kteří budou posíláni mimo království do akademie pro theologii, aby potom mohli býti hodni církvi boží a ostatek co vynese na školu generální"[1]) — tedy chtěli se lublínští protestanté starati hlavně sami o sebe a na generální školu vůbec, jak se zdá, pomalu zapomněli. R. 1600 měli pohromadě 3500 zlatých polských, které odevzdány panu Kryštofu Rejovi. On je „zapsal Jeho Milosti panu Šťastnému Słupeckému na Skorzycích nezatížených, majetku svém."[2])

Přehlížíme-li účastníky generální synody toruňské a uvědomíme-li si, jak kdo z nich vydatně zasahoval do jednání a jaký vliv měl na konečný výsledek, shledáme, že nejvíce byli zastoupeni malopolští kalvinisté a že kalvinisté vůbec (malopolští a litevští) měli mnohem větší podíl v jednání nežli čeští bratří a lutheráni. Lutheráni se chovali vůbec pasivně. Mimo Gerickeho, který vlastně byl synodou souzen, Gliczner vystupoval jako jeho obhájce takřka ex offo. Čeští bratří kalvinistům pouze přizvukovali nebo mezi kalvinisty a lutherány prostředkovali.

Uvážíme-li k tomu podněty a jednání, jež se děla před generální synodou, jmenovitě naléhání malopolských kalvinistů na české bratří, aby byla svolána generální synoda, zdá se, že vlastními jejími původci byli malopolští kalvinisté, a to tak, že oni získali pro ni nejprve Ondřeje Leszczyńského, poněvadž tento sídlel trvale ve svém sandoměřském Baranowě, měl těsné styky s tamější šlechtou, která jej volila i za svého poslance do valného sněmu (srov. str. 8). Smrt Górkova a povýšení Leszczyńského za vévodu učinilo z něho nejvýznačnějšího patrona protestantského, podle jehož příkladu a pokynů se řídili velmi mnozí ostatní. Uklidnění vnitřních poměrů politických po sněmu inkvisičním (r. 1592) a zákon o potlačování pouličních bouří (r. 1593) upravily půdu pro svolání společné synody všech protestantů. Duchovenstvo českobratrské s Š. B. Turnovským v čele a většina patronů bratrských, pokud žil Górka, odporovala svolání generální synody z ohledu na něho. Górka pak byl jejím odpůrcem z příčin politických. Když Górka zemřel, Leszczyńskému se podařilo získati pro svolání generální synody Orzelského, politika oportunistického, jako byl on sám. Avšak Leszczyński nebyl přece pouhým nástrojem malopolských kalvinistů, neboť on (ve spolku s Orzelským) stanovil její program a určil předem konečný výsledek. Malopolanům bylo dovoleno mluviti hojně a vyslovovati požadavky i velmi radikální, ale konečným výsledkem bylo osvědčování oddanosti králi a usnesení, že protestanté se svých požadavků budou domáhati v mezích práva a zákona.

Co do poměrů druhých dvou vyznání k lutheránům, Leszczyński jednal ve smyslu a podle potřeby Jednoty bratrské, a nikoliv malopolských kalvinistů, když vynaložil všecko své úsilí, aby zlomil odpor poznaňských Němců proti „Consensu".

Ondřej Leszczyński, jakožto hlavní vykonavatel rozhodnutí

[1]) *Synody lublinské* f. 49. — [2]) Tamže f. 54, 55.

synody proti Gerickemu a Lupianovi se přičinil, aby věc byla záhy uvedena ve svůj běh. Již tři neděle po synodě toruňské, t. v neděli dne 17. září 1595 přišli do Poznaně zmocněnci synody, Martin Bukowiecki a Matěj Siedlecki (nečekajíce na Erazima Gliczného, ve vzdálené Brodnici sídlícího), provázeni jsouce Jindřichem Gyrkem a Matějem Białośliwským, aby starším lutherským po kázání odevzdali list od synody toruňské. Pan Bukowiecki, který sám o tomto jednání sepsal zprávu,[1]) promluvil o tom, co se dálo na synodě toruňské, a žádal, aby podle jejího rozhodnutí příslušníci poznaňských zborů přestali ihned přijímati církevní služby od Gerického i Lupiana.

List synodou poslaný přijal od nich a přečetl známý nám už Kryštof Rydt, který si vyžádal do druhého dne lhůtu k odpovědi. Odpověď tuto dal jménem ostatních starších Adam Naramowski, zemský podkomoří poznaňský, jenž žádal, aby oba duchovní směli konati církevní službu až do sv. Martina, do kteréhož dne jim byla dána lhůta ku podepsání „Consensu", poněvadž by jinak poznaňští lutheráni vůbec byli bez duchovních a tím i bez kázání a svátostí; slibovali, že si do té doby opatří jiné duchovní, když by Gericke a Lupian se zdráhali „Consens" podepsati.

Ačkoliv pan Bukowiecki to odmítl s odůvodněním, že nemůže měniti rozhodnutí generální synody, zůstali Gericke a Lupian ve svých úřadech, plníce jejich služby i po sv. Martině.

Čtyři neděle po této lhůtě, t. 8. prosince pan Bukowiecki, k písemnému vyzvání vévody Ondřeje Leszczyńského, který mu zároveň poslal authentický dekret, vydaný toruňskou synodou proti Gerickemu, přišel opět do lutherského zboru, jsa provázen Sędziwojem Ostrorogem, Ondřejem Krotowským, Janem Broniewským, Matějem Siedleckým a Jindřichem Gyrkem, aby starší zboru rozhodně vyzval, by splnili rozkaz generální synody; zároveň jim odevzdal výše dotčený dekret synodní, žádaje, aby se ospravedlnili, proč mu až dosud neučinili zadost.

Když následujícího dne (9. prosince) pan Adam Naramowski uvedl příčiny, pro které Gericke a Lupian se zdráhají podepsati „Consensus" (t. že jim to zapovídá jejich svědomí, že pruská města ke „Consensu" nepřistoupila a že synodou nebyly přijaty články, které jí podali[2]), odpověděl Bukowiecki, že nelze se už těmito věcmi obírati, poněvadž generální synodou byly vyřízeny a „pan Ondřej Krotowski obdivuhodnými důvody dokázal, že jest mnoho artikulů za dnešních časů podaných od žáků Martina Luthera, po kterých za doby Luthera samého nebylo ani stopy a ani v konfessi Augšpurské se nevyskytují."

Pak zase pan Naramowski žádal o odklad k uveřejnění dekretu, poněvadž prý bez superintendenta Gliczného, který Gerického zřídil na kazatele, nelze ho provésti. Mimo to prý nějaký „Magnificus"[3]) žádá, aby se s tím počkalo.

---

[1]) Otiskl ji ŁUKASZEWICZ, Dyssyd. 125 a násl. Je v *M.S.* [illegible] N. [illegible] str. 9 a násl.
[2]) Srov. str. 184 pozn. 5. — [3]) Nepochybně hnězdenský kastelan Jan Zborowski.

Když to Bukowiecki odmítl, žádal Naramowski znovu naléhavě o odklad. Když pak se za to i průvodci Bukowieckého přimlouvali, Bukowiecki ustoupil a ponechal věc na rozhodnutí Leszczyńskému.

Tento přijel dne 21. ledna 1596 schválně (se Sędziwojem z Ostrorogu a jinými šlechtici) do Poznaně a pokoušel se sám po dobrém přiměti lutherány k povolnosti. Když se mu to nepodařilo, provedl uveřejnění a částečně i vykonání synodního dekretu, a to za součinnosti Erazima Gliczněra 5. února 1596. Gliczner sesadil Lupiana a dosadil na jeho místo Vavřince Karšnického z Gnina. Když však „chtěl totéž provésti s Gerickem, vzbouřila se obec německá, zamezila mu vstup do kostela a hrozila mu i smrtí, jestliže se odváží jí vzíti jejího oblíbeného pastýře. Erazim nic nepořídiv ledva se zdravou kůží z Poznaně odjel“.[1])

Nedlouho na to, t. 23. února (1596), přijelo do Poznaně znovu za účelem provedení výroku synodního proti Gerickemu několik význačných pánů, t. Ondřej Leszczyński, Świętosław Orzelski, Sędziwój Ostroróg a j. „pilnou péči a práci vyvíjejíce, aby pohoršení ze zboru poznaňského augšpurského podle dekretu toruňského bylo odstraněno. Ale pro tvrdost šíje Němců malý výsledek té jejich práce se ukázal”. Při té příležitosti se usnesli, aby byl dán do tisku německý překlad „Consensu“ zároveň s akty a usneseními synody toruňské.[2])

Jak se zdá, Leszczyński ve spolku s Orzelským se nedali ani tímto nezdarem odstrašiti a nepřestali naléhati, aby Gericke byl z Poznaně odstraněn, až se jim to podařilo.

Dne 10. listopadu 1596 měl Gericke poslední své kázání v lutherském německém zboru — na *rozloučenou*, načež se uchýlil do Sv. Kateřiny (St. Kattern) u Vratislavě.[3]) Podle tvrzení Jana Heidenreicha odešel Gericke z Poznaně dobrovolně.[4])

Tak tedy „post tot discrimina rerum“, konečně dosáhli Leszczyński a Orzelski, že značná část lutheránů polských obnovila svůj souhlas se Svolením sandoměřským. Zůstal, jak se zdá, jediný kastelán Jan Zborowski jeho odpůrcem a na jeho statcích v Pleszewě nalezl své útočiště Lupian, který odtud několik let svými útoky znepokojoval Jednotu bratrskou, a to ve spolku se svým tchánem, starým jejím nepřítelem, Benediktem Morgensternem.

Jestliže se stoupencům Svolení sandoměřského podařilo přiměti polské (ne ovšem litevské lutherány) k jeho uznání, ukázala se naopak naděje získati pro ně města pruská klamnou. Již 22. října 1595 dostalo se protestantům polským (list byl nepochybně dodán Leszczyńskému) rozhodné odpovědi, že pruská města Svolení sandoměřské nebo usnesení generální synody toruňské podepsati nemohou, odkazujíce na důvody, pro které to odmítli učiniti už jejich zástupci na

[1]) Slova Turnovského cit. ŁUKASZEWICZEM, Dyssyd. 138—139. — [2]) *MS. Racz. N. 46.* str. 34. — [3]) Kázání uvádí KLEINWÄCHTER, Paulus Gericius v ZHG Posen 1890, 240 a násl. — [4]) *Scriptum apologeticum; v MS. Nár. musea v Praze sign. I E a 1 č. 6* str. 12.

oné synodě. Mimo to poukazují na to, že jejich církve jsou jiné povahy, že v nich vládne jiná kázeň, že výsady a práva jsou jiná nežli v Polsku. Mimo to znovu zdůrazňují, že pro ně jest Augšpurská konfesse a Apologie nepřekročitelným pravidlem.[1])

[1]) Odpis miast pruskich na list nasz strony przyjęcia s nami Consensu v *MS. Racz N. 46.* str. 1—4. Srov. Wotschke, Graf Andreas von Lissa v „Aus Posens" IV., 57. pozn. 2. Lengnich l. c. Documenta N. 35. str. 138—140.

PŘÍLOHA A.

(K str. 20).

Articuli confederationis, super quos haeretici regem in sua coronatione iurare contendunt, in haec verba.[1])

Pacem domesticam inter dissidentes de religione christiana animadvertentes, securitati reipublicae et tranquillitati maxime condocere secundum iuramentum Henrici et Stephani regum et secundum confederationes in suis electionibus factas in nostraque electione confirmatas: proinde nos eandem promittimus et spondemus sacrosancte servaturos successoresque nostri reges, tum omnes status nostri spirituales et seculares inviolate servare tenebuntur, obligantes nos fide nostra regia tum et iuramento, quod eandem nec per se, nec per subordinatas quascunque personas, nec aliquo praetextu infringemus, nec quempiam in sua religione per nostros officiales turbabimus aut ad diversam compellemus, quin imo ad maius robur et firmamentum pacis huius ex parte religionis senatores regni, tum magni ducatus Lithuaniae, tam spirituales, quam seculares, tum etiam iudices burgrabii, consules, dum ad istas dignitates provehuntur, iuramentis circa eiusmodi dignitatum ingressus observari solitis, hunc etiam articulum adicere tenebuntur: „Confoederationem de pace inter dissidentes de religione secundum articulos eius quocunque modo antea et de presenti descriptos diligentissime et sacrosancte servabo et ne per regiam Maiestatem et quamvis aliam personam, tam spiritualem, quam secularem, publicam et privatam violetur, curabo et me opponam."

Honores et dignitates sine respectu religionis, ut catholicis, ita evangelicis et profitentibus grecam fidem secundum merita cuiuslibet distribuemus, nec cuippiam fides ad assequendas in republica dignitates officere quidquam debebit. Domini quoque palatini et alii officiales in civitatibus nostris, spiritualium et nobilium hominibus a fide catholica alienis ad honores aditum praeripere non debebunt.

Insuper matrimonia utriusque conditionis hominum tam antehac contracta, quam contrahenda, cuiuscumque religionis, tam catholicorum, quam evangelicorum et grecorum, rata et firma et legitima inviolataque una cum eorum prole esse fore, perpetuo decernimus. Quae nullis iudiciis tam spiritualibus, quam secularibus nec aliqua preheminentia ecclesiastica et saeculari nullaque dispensatione reprehendi, violari aut turbari in perpetuum non [sic!] debebunt. Eiusmodi quoque liberis et ministrorum hereticorum filiis, tum et grecorum sacerdotum aditus ad dignitates patere debet, nec ab Academia, scholis, testimoniis aut ab aliquibus prerogativis arcere homines diversae religionis debebunt.

---

[1]) Tekst pochází z archivu vatikánského *Nunziatura di Polonia* t. 33 f. 57 (podle starého stránkování f. 103).

Nullus etiam ad iuramenta, cerimonias, quas sua religio fieri prohibet, cogi compellique invite debebit. Si quis autem hisce sancitis contraveniret aut ea quomodocunque tam in parte, quam in toto violare[t], is existimandus est turbator pacis publicae et poenae infra scriptae super eum extendi debebunt. Si quis quempiam ad fidem, cerimonias aut ad alia fidei suae contraria compelleret aut aliquam violentiam ecclesiis et sinagogis hereticorum et Grecorum inferret, vel si in sacerdotes catholicorum, ministros hereticorum, papos Grecorum manus violentas inicere[t], per officiales civitatis illius, in qua crimen patratum sit, tales si deprehensi fuerint, puniri debebunt. Quodsi deprehendi non possit, si fuerit nobilis, dicenda est ei dies criminilater ad comitia generalia regni tanquam violatori pacis et tranquillitatis publicae, idque per aliquem insigniorem virum religionis eius, quae vim sibi illatam sentit. Quam actionem in instanti, non differendo ad alia comitia, accitis sex catholicis et sex evangelicis ex senatu iudicare debebimus. Quae vero pars concordes sententias plures dixerit numeroque et suffragiorum una altera superata fuerit, ei non adherere et sententiam ferre debebimus; quodsi paritas sententiarum foret, videlicet si sex sententias dederint concorditer et alii sex longe diversas, decretum et sententiam nostram cui parti adiungemus, invalidior esto.

In huiusmodi autem facinoribus scrutinia sive diligentes inquisitiones de facto in iudiciis praecedere debebunt executionem decreti nostri. Domini capitanei et alii officiales nostri exequi tenebuntur sub poena privationis officii et sub poena duorum millium marcarum, in iuditio tribunalis regni nostri, semotis omnibus dilationibus, exigenda.

Plebei autem homines in eiusmodi crimine deprehensi per officiales civitatis capite multari debent.

PŘÍLOHA B.

(K str. 48).

Půhon na krakovského místostarostu Achacia Jordana k soudu sněmovnímu 19. dubna 1589.

(Copia mandati regii in Achatium Jordan ob impetum factum in Brogensem synagogam.[1])

Sigismundus Tertius, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Sclavoniae, Samogitiae, Leivoniaeque nec non regni Sueciae proximus haeres et futurus rex.

Tibi generoso Achatio Jordan, vicecapitaneo Cracoviensi ex eodem, quo pro tunc fungebaris officio bonisque tuis omnibus ac de

[1]) Tekst pochází z archivu vatikánského *Nunziatura di Polonia* 28, fol. 215—220 (staré stránkování f. 158 a 162).

persona tua mandamus, quatenus coram Maiestate nostra regia et consiliariis regni, nobis assessuris in conventione generali regni Warszoviae aut ubicunque locorum proxime celebranda, prima tamen die inchoationis eiusdem exclusa, ad instantiam communitatis, quae complectitur confessionem, Sandomiriae in synodo millesimo quingentesimo septuagesimo, mense aprilis publicatam, typis editam atque a serenissimis regibus Poloniae tempore felicis coronationis uniuscuiusque iuramenti[s] confirmatam, vigore confoederationis pace publica assicuratam, personaliter ac peremptorie compareas. Quae te citat secundo, prout te in termino primo coram iudicio conventus generalis Warszoviensis proxime praeterito in pena contumatiae iudicialiter condemnavit iuxta suam citationem primam, qua citatus fuisti pro eo, quia tu (tunc existens castri Cracoviensis iuratus officialis et vicecapitaneus, vigore cuius tui publici omni quidem tempore, presertim tamen sub interregno pacem et quietem publicam internam et externam procurare et, quantum interest, custodire violenter et invasiones domorum, libertatibus publicis privilegiatarum coercere sub iurisdictione tua iuxta regni statuta tenebaris et ipso iuramento es astrictus) tempore et die certo, quae erat septima maii anni praeteriti, dum et quando postridie lustratio ordinis equestris ex laudo publico in palatinatu Cracoviensi in loco circa Prossovicze absolvendum esse debuit (cuius rei gratia cum generosus capitaneus Cracoviensis, tum alii multi generosi et nobiles civiumque Cracoviensium nonnulli versus Prossovicze remigrarunt, te in arce Cracoviensi modo premisso ad custodiendam pacem internam et externam ex debito officii tui remanendum), sub id tempus hominum vagorum et latronculorum initio quidem quaedam contemnenda multitudo sub domum et lapideam, vulgariter Brog nuncupatam, in platea sancti Joannis Cracoviensis sitam, quae publicis legibus et confoederationibus est circumscripta ac privilegiata, hora ferme vesperarum decima nona convenire eandem domum et lapideam contra publicas confederationes contraque fas et licitum initio quidem minoribus insidiis lapidumque ictibus adoriri incepissent, tandem vero maiori hominum vagorum concursu et diversae conditionis ingenti tumultu facto et coadnuato, maiori vi adhibita et fractis per ingentem vim eiusdem lapideae foribus et fenestris crateribus ferre[is][1])... bene munitis per summan violentiam abstractis, eandem lapideam et dom[um][1]) eiusmodi invasione facta introgressi devastare habitatoribusque ibidem ex[pulsis][1]) vim, caedes et vulnera inferre non destitissent, resque et bona mobilia ibi[dem][1])... quam in deposito varia et variorum hominum existentia per fenestras de[iice][1])re atque desipere licentiose non cessassent, imo vero in hoc cepto facinore[...][1]), tu existens huius rei per eos, quorum intererat, admonitus, ut ex debito [...][1]) communicato consilio cum officio consulari civili Cracoviensi (cum quo sal-

[1]) Okraj listu vytržen, takže u 11 řádek odpadla poslední slova nebo jejich části.

vam et [. . .][1]) reservamus actionem) et coniunctis viribus adhibitoque stipendior [. . .], quem conscriptum ad custodiam internam et externam pacem violentiasque [. . .][1])cendas pro stipendiis Reipublicae nostrae sub potestate tua habuisti, paci publicae consuleres eamque vim et licentiam hominum facinorosorum coerceres, eosdem in publico maleficio captivares, in eosdemque animadverteres nec tam apertam contra leges publicam crudelitatem. invasionem. violentiam, domus devastationem, bonorum direptionem, caedes. totiusque civitatis iacturam atque confederationem ferme sub oculis tuis et te in castro Cracoviensi existenti violentiam permitteres – tu vero neque debito officii tui neque huiusmodi admonitione et attrocitate facinoris sub tuis pene oculis magis ac magis grassantibus commotus, nudum debitum officii hac in re iuxta praescriptum legum non praestitisti. verum post primam de hoc negotio tui admonitionem portam castri Cracoviensis et fores occludere fecisti et mandasti alterisque admonitoribus. qui iterum ad te eo nomine ab iis. quorum intererat. destinati fuerant. aditum eodem die ad te interclusisti et prohibuisti. Quo factum est, ut ipsi facinorosi homines taxatis per tuam negligentiam et conniventiam licentiae suae et malitiae habenis in direptionem bonorum et vastationem domus et lapideae praedictae magis ac magis per totam noctem usque ad diem crastinam, quae erat octava maii saevierunt. Qua illucescente tu denuo existens aliquoties premissorum admonitus. nihil premissorum ex debito officii tui facere voluisti. imo temere recusasti atque ita in crastino eandam lapideam predictis hominibus istis vagis funditus destruere atque aedificia in illa existentia igne supposito licentiose comburere et penitus devastare multis hominibus tam intraneis quam extraneis. ad nundinas pro tunc temporis Cracoviensibus congregatis, per tuam negligentiam et conniventiam devastare et cum iactura totius civitatis et reipublicae totius regni contra omne fas et licitum permisisti. per quam tuam negligentiam et facinoris huius conniventiam. prout offensa contra te facta est protestatio, omni genere probationum in actu tam notorio et publico convincebaris. Propter quod in poenas legum incurristi. quae huic negligentiae et conniventiae tuae condigne irrogari videbuntur. Ad quas super te decernendum citaris iudicialiter praemissa omnia sis attentaturus et. si quid de iure competierit. responsurus. Pro damnis vero, videlicet pro combustione lapideae et domus predictae ac direptione bonorum et rerum mobilium conservamus contra te. et quos intererit, salvas omnibus. quorum intererit. actiones

Datum Warszoviae feria quarta post dominicam misericordiae proxima, anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo nono

PŘÍLOHA C.

(K str. 119—120).

List superintendenta augšpurského vyznání v Polsku, Erazima Glicznera, biskupovi Jednoty bratrské Šimonu Bohumilu Turnovskému.

(Originál v knihovně Národního ústavu v Kórniku).

[In tergo]: Viro reverendo domino Simeoni, ecclesiae fratrum in Polonia seniori, amico et fratri in Domino observando.[1])

Eadem bona per gratiam D[omini] N[ostri] Jesu Christi, W[asza] M[ość], bracie miły, życzę, ktorych mi W[asza] M[ość] zyczysz.

Żes W[asza] M[ość) z Warszawy przyjachal zdrowo, niechać Panu Bogu będzie chwala. Już co by tam concludowano, nie tak mie molestat, jako *iż tam nic w potrzebach kościola bożego niespominano*, jako W[asza] M[ość] piszesz. *Po co żes tam W[asza] M[ość] jezdziel, iżes W[asza] M[ość] niesolicitowal, swe privaty opusciwszy*, aby wżdy co ku poratowaniu upadlego kościoła Cristusowego spomiano belo, tak długo, osm niedziel, tam mieszkając. Wsitkiego żałować musiem jako karania bozego, braci starsi krakowski iz niebelo: już pono omierzła pozyteczna Warszawa! Młodzi jeźliż Panu Bogu slużeli, nie swych rzeczi patrząc dobrze. A iż W[asza] M[ość] piszesz, że o *generalem synodum* usilują a W[asza] M[ość] dales sam odpowiedź, że by, jeźli by rozumie ty być potrzebny nam przyczyny wypisali i ad deliberandum poslali, co mi nie po malu dziwno, iź tak W[asza] M[ość] potrzebe takowego synodu odprawujeś, gdyż, *jeźliź kiedy, tedy teraz potrzebny jest 1. za tym kościola bożego* popsowaniem, 2. *zgody spolny rozmaitym* naruszeniem, 3. *ministrow* jednych, ktorzy in faciem haeresim wam obiiciunt poruszeniem, 4. *i nowych* nauk nastawaniem i 5. inszych złych obyczajow i nieporządkow wzruszeniem a 6. *także wielia zgorszenia nietelko* u tej tam braci, o ktorych W[asza] M[ość] piszesz, alie u nas samych tak ministrow, jako i patronow i patronek, powstawaniem, 7 strony *nowokrczencow* rozpostrzenianiem sie ku wielki zagladzie zborow świetych. Czego iź tak pierwi niebelo a teraz się znajduje, i niema być, bracie miły, synod spolny potrzebny? Zgorszenia iź sie dzieją u tej tam braci, piszesz W[asza] M[ość], że sie nam poczuwać potrzeba, W[asza] M[ość], toć i takowego synodu dlia tej czujnósci potrzeba!

---

[1]) *Jinou rukou* (Š. B. TURNOVSKÉHO) *na obálce*: Febr. 6. 1591. *V druhém sloupci obálky touž rukou*: Uszczipliwy list, o ktory takem się privatim sam s X. Erasmem na pogrzebie w Koźminie rozmowił, że się we wszystkim moja niewinność a sprawa przistojna pokazała, iź on excusować się musiał s przepraszaniem. A tak mi tego collegam przekladać ad consultationem nie było potrzeba. *Ještě jinou (3.) rukou vedle toho*: Erasmus Glicznerus d. 2. Febr. 1591. Gratulatur reditum Warsaviam [sic!], miratur, nullam mentionem factam de bono Ecclesiae: Rationes profert, quare synodus generalis necessaria sit, sententiam scribit de funere habendo uxoris palatini Posnaniensis. *Pod tím jinou rukou (4.)*: vide, quae ad latus notata sunt a Turnovio.

Strony pogrzebu od jego Mości pana wojewody[1]) naznaczonego, to wszytko za pomocą bożą. Bedziś na posłudze chwały boży i ciała tego zacnego krzescianskiego malżonki Jego Mośći, ktorejsmy służeli za żywota, prze to też *około posługi słowa bożego tak w zamku w Korniku, jako i w kosciele nie inszego porozumienia rozumiem być potrzebnego*, jeno aby tam kazania odprawowali Jego Mości kaznodzieje, ktore Jego Mość ma i ktorych posługi swięty pamięci Jej Mość sama malżonka zmarla w nabożeństwie używała za żywota tak jako W[asza] M[ość] sam zwykleś czynić u patronow swoich.

Jest X. Wawrzyniec w Kurniku pasterz, vir doctus, disertus, ktory podoła jako i inszy, ktorzy by to czynić chcieli. Inszy są, ktorzy też Pana Boga proszą, aby godnie i ku zbudowaniu słowem bożym wedluk powinności swy służeli.

Nostri omnium misereatur Dominus et suo Spiritu gubernet nos. I niechaj by nas spomagał, że byśmy ujrzawszy Jego Mość, pana wojewodę Poznanskiego, patrona mego miłościwego w łasce boży i dobrym zdrąwiu, sami ich sie w tymże dobrym ogliądali. O co Pana tego miłościwego prosze W[aszą] M[ość] Jego swiety opatrzności oddawając.

Dan z Gorki 2. februarii anni temporis novissimi 1591.

W[aszej] M[ości] brat in Domino
życzliwy

Erasmus Gliczner,
Christi Domini servus magnus.

PŘÍLOHA D.

(K str. 142).

Protest vévodství kujavského, pomořského a země dobříňské proti synodě protestantů v Toruni.[2])

Protestatio ktorą wojewodztwo kujawskie i na tenze kstałt wojewodztwo pomorskie i ziemia dobrzynska uczynili i na tym tam zjezdzie z podpisami i pieczęciami podali.

My rady duchowne i swieckie wojewodztw kujáwskich z bracią nászą stanu rycerskiego, obywátelmi tutecznymi wiáry powszechnej rzymski cátholickiej, mając sprawę, że ich Mcz PP. rosnej wiáry zjazd sobie jákis privata authoritate pro 21. Augusti w Thoruniu złożyli i tam sie, niewiemy dlá czego gromádzą, uważając u siebie tákowe conventicula bydz przeciw wolnościom koronnym i práwu pospolitemu, ktorem śie tákowemu prywatnemu kupieniu zabiezało, izby nikt inszy jedno krol Jego Mcź, Pan nasz miłosciwy, legitimo et consueto communicato cum senatoribus regni consilio, a potym Jego

[1]) Stanislava Górky. — [2]) Opis současný v rkpe *Kras. L. p. 3596* f. 64[a]

Mcż Xiądż Arcybiskup, regni primas, gdyby krola Jego Mczi niebyło, w nagłych potrzebach Rzeczypospolitej wszelakie zjázdy skłádał, potym też przeciwko dostojeństwu Jego krolewskiej Mcści, ktorego Maiestatu wielkie stąd ubliżenie sie odnosi, że nád wolą i wiadomosc Jego k. Mczi i rad po boku krola Jego Mczi przysádzonych sine consensu nobilitatis priwatne zjázdy niektorzy privata authoritate skłádáją, ná ostatek przeciwko cáłosci i pokoju pospolitemu, zá tákim od drugiej braciej śie dzieleniem do rozmaitych rozruchow dismembraciej, niezgody i rożerwánia przyczyná śie podáje: tedy my czując śie z powinności nászej do zábiegánia tákim buntom i dysmembraciją [sic] á terazniejsze to tam Thoruńskie conventiculum z rozmáitych przyczyn, zwlaczcza że w Prusiech złożone i z pruskich miast pochopy incentivum bierze, do czego też snadż cudzoziemskie jakieś práktyki przymieszywają sie, słusznie podejrzane mając, opowiedamy sie i protestujemy tą terázniejszą protestatią naszą, że o tym prywatnym zjezdzie, niewiedzieć, od kogo złożonym Ich M. PP. w wierze rozrożnionych, jako przeciw zwierzchności J. K. M., práwom i uchwałom koronnym, przeciw cáłości i pokojowi Rzeczy pospolitej, przeciw miłości bráterskiej i na ubliżenie nas braciej swojej nic wiedzieć niechcemy i po wtore pwtestujemy sie ná wszytkich spolem i każdego z osobna cuiuscumque status et conditionis, ktorzy sie tam dla jákichkolwiek namow zgromádzili, że jesli jáki rozruch álbo znáczne niebiespieczentwo ná Coronę i ojczyznę nászę (czego sie słusznie w tym zwłaszcza nieprzyjacielskim o gránice ocieraniu obawiać musimy, ktorzy pewnie o tych nászych dismembracyách domowych czując ná to zmierzają, jáko by nas rozdzielenych pożyc mogli) z tego ich tam zjázdu przijdzie, że my ná wszytkich spolem i ná káżdym z osobna tego pátrzyć i to im przypisować chcemy i mianowicie ná mieście Thorunskim, ktore tákie zjazdy przijmuje, chcemy.

A dla lepszej pewności tę protestatią i opowiedzenie násze zgodnie podpisujemy i pieczęciami nászymi utwierdzamy[1]) i aby była ad acta quaeque publica et authoritate regni wwiedziona, prosimy.

Sic Deus Optimus terque Maximus iuvet.

---

[1]) Podpisy chybí.

List Erazima Gliczner a Š. B. Turnovskému.

(Viz str. 213–214).

Eadem bona per graã D. n. Jesu Christi v. m.
Bracie mili zyczę ktorich mi w m. zyczysz.
Zes w m. z Warszawi przyiachal zdrowo, wieczei panu
Bogu bydzie chwala, ize tobi tam raduczowano ottol
mie molestat, iako yz tam nic w potrzebach kosciola
bozego niespominano iako w m pijsesz, porzozes tam w m
iezdziel yzes w m niesolicitowal swe priuat opuscziy
wsz abi wszi tho ku poratowaniu upadlego kosciola
Cristusowego spominano bilo, tak dlugo osm widzial
tam mieskaiacz. Wszthiego zalowacz musiem iako ka-
rania bozego. Bracia starsi krakowski yz nie bilo
uz pono omierszla gorzidczna warszowe. Mlodi iesliz
panu bogu sluzeli nieswijch rzeczi patrzacz dobrze.
A yz w m pijsesz ze o Generalem synodu usilnie a
w m dalesz nam odpowiedz zebi, iesli ij rozumieliz,
bycz potrzebni nam przicznim wpissali y od delibera-
du poslali czo mi niepomalu dziwno, yz tak w m po-
trzebe takowego synodu odprawuies, gdysz iesliz kij
di kedi teraz potrzebni iest zakim kosciola bozego
popsowaniem, z kodi zgolni roznymi tym naruszeniem
Ministrow iednich ktorzi infaniem haresim nam ob-
sciuk poruszeniem, y nowich nauk nastawaniem y
ynszich zlich obyczaiow a nieporzadkow wzruszeniem
a takze wielka zgorszenia wielkie ktory tam bracia ...
rych w m pijsesz, ale y u nasz stanowich tak Ministrow
gode y Lakonow (yaczonych) powstawaniem zstron Nowokrzczen-
czow rozszerzeniamiem sie ku wielki szkodzie sto-
row sviath. Obez

TATO REPRODUKCE JEST ASI O 1/3 ZMENŠENA.

yſ tak pierwi niebilo a teras ſie znaiduie, y niemaſz byc
bracie mili Synod zpolni potrzebni. Zgorſſenia yſ
ſie dzieie u nas tam braczi, yſſz w m. ze ſyo nam po
czuwac potrzeba wnit tez y takowego ſynodu dla
tei ciaynoſczi potrzeba.

Strony pogrzebu od Iegomoſczi Pana Woiewody na
znaczonego to wſitko za pomoczą bozą bedzie
ku poſludze chwaly bozi y czała iego zakonu
krzeſczianskiego malzonky Iegomoſczi ktoremu ſlu-
zyla za ziwota. Przeto teſ okolo poſlugi ſlowa
bozego tak w zamku w korniku, iako y wko
ſczielie nicinſego porozumienia rozumiem byc
potrzebnego, ieno abi tam kazania odprawo
wali Iegomoſczi kaznodzieie, ktore iegoſcz ma
y ktorich poſlugi ſwieti pamieczi Iemoſcz pana
malzonka zmarla w nabozenſtwie uzywala
za ziwota tak iako w m ſſam zwikleſ czinicz
u patronow ſwoich. Ieſt X wawrzinicza w kurniku
paſtirz vir doctus, diſertus, ktori podola iako
y ynſi ktorzi bi to czinia chcieli, ynſi ſſe ktorzi ky
pana boga proſſe, abi godnie y ku zbudowaniu
ſlowem bozim wedlug powinnoſczi ſwei ſlazeli
Noſtri om. miſereatur dominus et ſuo ſpiritu gubernet
nos

ADRESSA A POZNÁMKY NA VNĚJŠÍ STRANĚ LISTU.

REJSTŘÍK JMEN A VĚCÍ.

DOPLŇKY A OPRAVY.

K str. 60: V šestém řádku shora má státi správně: *vévodství inowroclawské.*

K str. 61: Ve čtvrtém řádku zdola má státi správně *Leszczyński.*

K str. 76: Podle *Heidensteina* (II., 298) podala deputace sjezdu chmielnického králi 20. srpna petici, podepsanou více nežli 200 význačnějších šlechticu. Petici podepsalo nepochybně mnoho pánů, kteří sjezdu samého se nezúčastnili.

K str. 82 (pozn. 4): „Respons w porywczą dany“ a t. d. přičítá *Tretiak*, Piotr Skarga w dziejach i literaturze unii brzeskiej str. 340—341 *Martinovi Broniewskému.*

K str. 98: Podle *Vídeňských Polonica* (r. 1593) bylo na počátku sněmu r. 1593 předloženo (patrně šlechtou ku podnětu Zamojského) 7 článku nebo požadavku, obsahujících návrhy, jak opatřiti správu země po dobu nepřítomnosti královy. Z nich artikul 3. zněl: „Cum vero pactis insertum sit, discessum regis ita instituendum esse, ne res Polonicae negligantur, ante omnia providendum est, ut pax interna et finitima constituatur.“

Na to následuje „Elucidatio articuli tertii de pace interna et finitima“, ve které se praví toto: „Pax interna a violentiis et invasionibus administratione iusticiae firmari debet.

Constitutione publica sanciendum, ne rex nobis vel per practicas vel per resignationem vel alio quocumque modo regem obtrudat.

Sanciendum, ut ab omnibus practicis abstineatur; qui secus fecerit, ab instigatore regio ad iudiciorum Tribunalia citandus et qui iudiciorum ordinem impediverit, gravissima poena puniendus est.

Conventicula quaecunque sub gravissima poena prohibenda sunt. Si vero ut conventus aliquis celebretur, evidens necessitas postulaverit, is de consilio senatorum a solo archiepiscopo indici debet.

Fines regni praesidio militari muniri et militibus ex quarta parte credituum, qui ex praefecturis Regi numerantur, stipendia persolvi debeant. Cracoviae et Lubovlae ratio habenda.

Pokud se týče zamezení nebo utlumení bouři a útoku katoliku na zbory a domy protestantské ve městech královských žádala šlechta („Articuli ab ordinibus regi propositi“) — *Vídeň. Polonica* 1593 — mimo jiné (v 8. artikulu): „Ut autem occuratur tumultibus ex parte religionis, edictum, a rege Stephano, cum iret in Moscoviam, sancitum, in suo robore pro hac vice tantum servari debet. In posterum ne aliquo modo afficiatur, cum omnium consensu in comitiis futuris agendum erit, alias annihilatum et irritum hoc edictum fore.“

Artikuly tyto jsou napsány na pravé straně papíru a na levé jest poznamenáno, jak král se o nich vyjádřil. Na př. „Quartum et quintum articulum approbavit in toto.“ O 8. však řekl: „Audiendam esse sententiam ordinis ecclesiastici.“

Výsledkem dalšího jednání bylo ustanovení uveřejněné ve *Volumina legum.*

Podle Wackerovy zprávy z 24. III. 1594 (Pragae — *Vid. Polonica* 1594) sdělil mu Zamojski, že „in postremis comitiis, in quibus de discessu regis in Sueciam actum fuit, praeter et ultra eas constitutiones, quae in vulgus editae et typis excusae fuerunt, peculiares etiam et non quidem omnino secretas, sed sanctiores tamen binas conventiones inter Regem et ordines factas, cum Regis tum ordinum subscriptione et sigillis communitas fuisse. Illarum altera ordinibus a Rege de certa et stata die

reditus sui deque aliis nonullis conditionibus cautum fuisse, altera ab ordinibus Regi promissum, nullum sese omnino conventum, nulla comitia absente atque inscio Rege habituros, sed quicquid incidisset vel Regis adventum super eo esse expectaturos, vel cum ipsius saltem consensu et consilio, quod necesse foret, facturos.

Illarum conventionum singularum terna diplomata confecta et unum quidem Regi traditum, alterum in thesaurum regium repositum, tertium sibi tamquam supremo Regni cancellario, concreditum fuisse."

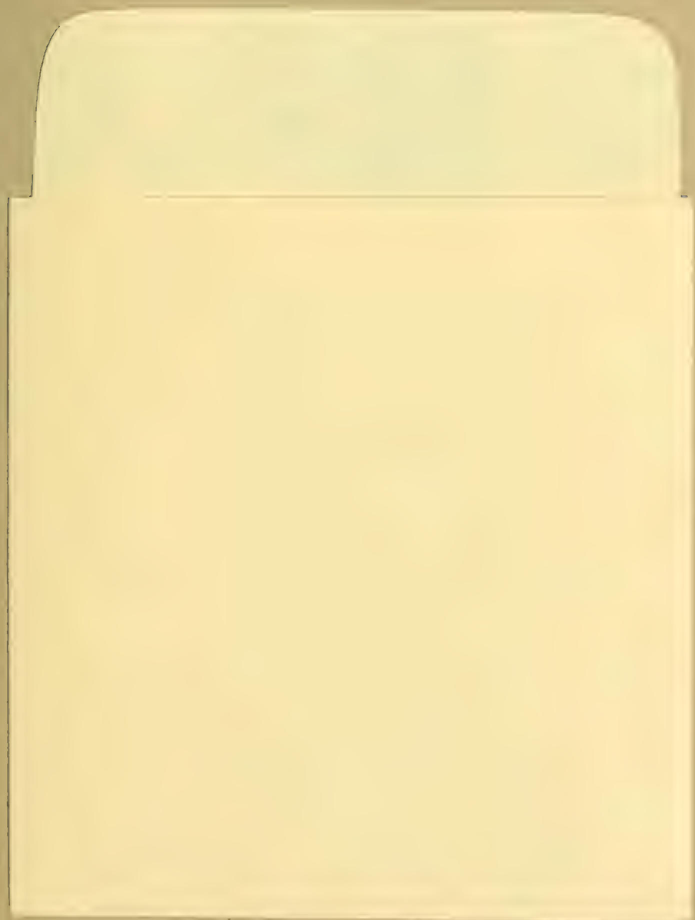
K str. 106. Podle *Załęského,* Jezuici I., 2., 537 vydal prý Zikmund III. 9. října 1592 na žádost kujavského biskupa Jeronyma Rozrażewského mandát vévodum, starostum a najemcum královských statku, „aby se neodvažovali mísiti do úřadu a jurisdikce biskupu, nýbrž nopak aby se přičiňovali, by biskupové svúj úřad a jurisdikci mohli svobodně a bez překážky vykonávati". Tímto dekretem prý odvolal Zikmund III. svuj „dekret" (t. j. patrně potvrzení privilegií na užívání konfesse augšpurské) daný r. 1588! Sněm r. 1595 prý k tomu dal svuj souhlas! Toto vysvětlení je naprosto nedostatečné.

K str. 109 a 110. Výčet majetku Górkova jest obsažen v dělicí smlouvě, kterou zákonití dědici jeho, synovci, synové jeho sestry Barbory, provdané za Vojtěcha Czarnkowského, uzavřeli na zámku poznaňském v sobotu před sv. Vavřincem (7.srpna) r. 1593. Smlouvu uveřejnil *Ed. Raczyński,* Wspomienia Wielkopolski, to jest województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego, t. I. (Poznań 1842) str. XLIV—L (Nro 12.). Podle této smlouvy nezdá se správným, že by Petr Czarnkowski byl býval zetěm Górkovým. Srov. též str. 352—354.

K str. 111. Podle *Załęského,* Jezuici w Polsce, I., 2. str. 537 vydal král Zikmund III. na žádost biskupa kujavského mandát vévodum, starostum a nájemcum královských statku, aby se neodvažovali vměšovati v úřad biskupský a biskupskou jurisdikci, nýbrž naopak se přičiňovali, aby biskupové svuj úřad a jurisdikci mohli vykonávati svobodně a beze vší překážky. Příslušná listina chová se podle jeho udaje v archivě pelplinském (sv. III. p. 103). Załęski sám vztahuje tento rozkaz pouze na Prusy královské a odvozuje z něho kroky pruských biskupu proti pruským městum ve prospěch obnovení katolické bohoslužby v nich. Srov. níže doplněk k str. 112—113.

K str. 112—113. M. Morawski, Kcściół w Polsce za bezkrólewia i w początkach Zygmunta III. (1587—1589): Kronika dyecezji Kujawsko-Kaliskiej rok XVIII. (1924) str. 567 tvrdí (následuje příkladu Łukaszewiczova, BCz 137—138), že primas Karnkowski vymáhaje (na evangelických patronech) vracení někdy katolických kostelu se opíral o usnesení korunovačního sněmu r. 1588 (30. ledna), které prý dovolovalo církvi domáhati se jich soudně, ale usnesení toto (Vol. leg. II., 259) nemělo zpětné platnosti, nýbrž vztahovalo se na *budoucí* zcizení *církevních statku.* Ostatně biskupové mohli vymáhati vrácení kostelu i bez zvláštního souhlasu nebo svolení sněmovního.

K str. 141: Nadpis publikace uvedené v poznámce v odstavci 5. má zníti správně: *Acta et conclusiones Synodi generalis Toruniensis. Správy i uchwały synodu generalnego Toruńskiego An. D. 1595 mense Augusto.*

DR. ED. GRÉGR
A SYN · KNIHTI-
PRAHA SKÁRNA